STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00037

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

Permanent preservation of this book was made possible by
Sandra Serebin

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פערלאג
מענדעלע
ווארשע

אַלע ווערק פֿון מענדעלע מוכר־ספֿרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

פֿינפֿצעהנטער באַנד

ניַיע פֿערבעסערטע אויסגאַבע

פֿערקויף: געזעלשאַפֿט „צענטראַל", וואַרשא, נאָוואָליפּקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים
(ש. י. אבראַמאָוויץ)

די נשרפים

און אַנדערע ערצעהלונגען

פערלאַג „מענדעלע", וואַרשא
1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

אינהאַלט:

די נשרפים

ספר הגלגולים

ספר הבהמות

דער לייב-אַטאַג אין צרות

דאָס תּוספות יום-טוב-קעלביל

דאָס קעלביל

פינפצעהנטער באנד

אין דעם באנד XV געהען אריין „די נשרפים", „ספר הבהמות", „ספר הגלגולים" און „דאס קעלבעל".

„די נשרפים" זענען צוערשט געדרוקט געווען אין העברעאיש אין י. ח. ראווניצקי'ס זאמעלבוך „פרדס", דריטער באנד (אדעס 1895), אין יודיש זענען „די נשרפים" איבערגעזעצט משמעות דורך מענדעלען גופא.

„ספר הבהמות" האט מענדעלע מוכר ספרים געדרוקט אין המשכים אין „יוד" (1902). צו די צוויי מעשיות „דער לייב" און „דאס תוספות יום־טוב־קעלביל" איז צוגעגעבען א גרויסע הקדמה פון מענדע־לען, וואו ער שרייבט צווישען אנדערען: „נאך אין דער יוגענד האב איך געשריבען און מיך אבגעגעבען מיט אלערליי מיני בהמות. תחילת איז דאס ביי מיר געווען פשוט עפעס א מין שפילכען. עס האבען מיך פעראינטערעסירט זייערע פערשיעדענע געשטאלטען, זייערע גענג, זייע־רע העוויות, גלאט אזוי, ווייל ס'איז משונה, עפיס אנדערש ווי געוועהנליך ביי מענשען... ערשט שפעטער, אז איך האב מיינע בהמות דערקענט בעסער, איינגעזעהן, אז זיי זענען ווי מענשען פלייש און בלוט, ווי מענשען מיט אלע חושים, מיט געפיהלען, און ערנסט בעטראכט זייער לאגע, זייער וויסט לעבען, ווי זיי זענען עס אין גלות, נעבעך, קומען עס אפ ביי די מענשעלעך איך דער וועלט—האט מיך שוין אנגעהויי־בען ציהען צו זיי דאס געפיהל פון רחמנות"... מענדעלע שילדערט אלע מאל מיט א בעזונדער מיטגעפיהל בעלי־חיים. זיין פערדעל, זיין בהמה, צאפ, ציג האבען אלע מאל אן אמת־יודישלעבען אויסזעהן און

כאראקטער. מיט דעם זעלבן געפיהל פון רחמנות שילדערט מענדעלע דאָס אָרעמע פערדל („אין א נאכט פון צרות") און די בהמה מיט'ן קעלבעל אין „תוספות־יום־טוב קעלבעל".

„ספר הגלגולים" האָט מענדעלע פערעפענטליכט אין „פריינד".

מיר האָבן געפינען פאַר נויטיג אריינצוגעבן צום סוף פון דעם באנד „דאָס קעלבעל", א בעארבייטונג פון מענדעלעס „תוספות־יום־טוב־קעלבעל". זינט „דאָס־קעלבעל" איז בעאַרבייט געוואָרען פאר דער יודישער יוגענד וצוערשט אַרויסגעגעבן אין קיעוו, אין 1918 דורך דעם „קיעווער פערלאג"), איז עס פערשפרייט געוואָרען אין פיעל טויזענדער עקזעמפליאַרען, עס איז אויך איבערגעדרוקט אין א רייה יודישע כרעסטאָמאטיעס און איז שטאַרק פאָפולער און בעליעבט צווישען דער שוהל־יוגענד.

נ. מ.

די נשרפים.

א.

דאָס, רבותי, וואָס איך וויל אײַך דאָ דערצעהל'ען, איז געשעהן פונקט אין דעם יאָהר, וואָס נאָך דער גרויסער שרפה אין קאַבצאַנסק.

די דאָזיגע שרפה, מוזט איהר וויסען, שטעהט פערשריבען אין די קראָניקעס, אין קהל'שען פנקס הייסט עס, און קאַבצאַנסקער יודען רע־כענען אַלסדינג וואָס געשעהט אין זייער לעבען נאָך דער צייט פון דער שרפה. מען זאָגט אַ שטײַנער: דער און דער איז געבאָרען געוואָרען, דער און דער האָט חתונה געהאַט אָדער איז געשטאָרבען אַזוי פיעל און אַזוי פיעל נאָך דער שרפה. דער עפוש, נישט הײַנט געדאַכט, דאָס איסרײַניגען די מקוה, די ברונענס וכדומה, איז געשעהן אין דעם און אין דעם יאָהר נאָך דער שרפה.

איך אַליין בין דענסטמאָל בײַ דער שרפה נית געוועזן אין שטאָדט, בין אַרומגעפאָהרען, ווי געוועהנליך, מיט מײַן בײַדעל ספרים צווישען יודען. גאַזעטעס, ווי הײַנט, זענען דענסטמאָל בײַ אונז יודען נאָך נית געוועזן, נישט קיין „קאָרעספאָנדענציעס" און „אַרטיקלען"־שרײַבערס, נישט קיין מודעות וועגען עגונות און נישט אַ צוגיסען־זיך אין „לשון", אין שאַרפע מליצות! אויף מתים און אויף שרפות. האָט אַ יוד מעגן געווען דאָס ווײַבס מילא, איז זי זיך אַ עגונה, איז אַ יוד געשטאָרבען, מילא, האָט מען איהם בעגראָבען, אַ באָד האָט אָפּגעבראַנט, אַ שטעדטיל, נית־דאָ־געדאַכט, איז אַוועק מיט'ן רויך — נו, שאַ! אָט אַזוי האָט זיך גאַנץ קאַבצאַנסק אָפּגעבראַנט און איך זאָל דאָס גאָר אָנהויבען אַפילו צו־וויסען!

נעה איך מיר אַזוי איינמאָל טריט בײַ טריט נאָך הינטער מײַן אָנגעלאָדען װעגעלע, דאָס פערדיל מײַנס ריהרט זיך ווי אַ בלײַען פויגעלע, שטשיפּעט בײַם װעג־געהענדיג גראָז און קײַעט עס רוהיג גאַנץ גלאַסען. געווען איז עס דענסטמאָל ל״ג בעומר, איינער פון יענע זומער־טעג, אין װעלכען אַ ייד איז ניט אין טרויער און מעג הנאה האָבען פון נאָטס װעלטעל דער שענער. איך גען מיר אַזוי האָפּערדיג, האַפּענדיג אַ קוקע־לע אויף אַ בוימעלע, אויף אַ גרעזעלע, אַ בלימעלע און אויף גרינע תבואות. הדודאים, די פֿייגעלעך נתנו ריח, גיבען די שמוכט, די פעלד־פויגעליך שפּילען מיר אַ מאַרש און מיר דאַכט זיך, איך הער די פידעל מיט דער פּויק, די פּלעט, די באַנדורע מיט דער צימבעל — דאָס גאַנ־צע כלי־זמר־שפּיל אויף די חתונות היינטיגען טאָג בײַ יודישע קינדער, איך קוועל גאָר אָן פון זייער שמחה און שיק פונדערווייטענס זיי אַ מזל־טוב, הלואי זיי זאָלען זיך מעהרען בײַ־זיך אין שטעדטיל דאָרט, ווי דאָס גראָז אופ׳ן פעלד דאָ.

און ווי איך בעטראַכט מיר נאָטס שענע וועלט און די וואונדער־ליכע ווערק זיינע, שטאַרק הנאה האָבענדיג דערפון, דערזעה איך פונ־דערווייטענס עפּיס גאַנצע קומפּאַניעס פּאַרשוינען מיט שטעקענס אין די הענד, מיט טאָרבעס אויף די פּלייצעס ווי עכטע קבצנים. אמת טאָקי, בעגעגנען אויפ׳ן וועג קבצנים איז זעהר אַ געוועהנליכע זאַך. ס׳איז שוין איינמאָל אַזוי געשטעלט בײַ יודען פון אייביגע צייטען, אַז קבצנים זאָלען בײַ זיי זיך שטענדיג אַרומשלעפּען איבער שטעדט און שטעדטליך, נאָר אַזוי פיעל קבצנים אָבער מיט־אַ־מאָל אין גרויסע מחנות ווי די הײַ־רעקען — דאָס איז מיר שוין געוועזן אַ גרויס וואונדער. און נאָך גרע־סער איז מיר געוואָרען דאָס וואונדער, אַז זיי זענען צוגעקומען נאָהענט און איך האָב אין זיי דערקענט מיינע קאַבצאַנסקער יודען!

— אוי, קאַבצאַנסק װאַנדערט! — רוף איך אויס דערשראָקען דערזעהענדיג פאַר מיר די גאַנצע מחנה יודען, מענער, ווייבער און קינ־דער, אָפּגעריסענע־אָפּגעשליסענע, הונגעריגע, דאָרשטיגע, אין צעהנטען איינגעהויקערטע — וואָס איז אַזוינס געשעהן, ברידער?!

— אוי, חרב געוואָרען אונזער שטאָדט! — ענטפערען אַלע מיט אַמאָל — יאָ, קאַבצאַנסקער זענען מיר, קאַבצאַנסק אָבער איז שוין ניטאָ!

— אַ שטראָף פון גאָט איז געקומען, אַ אָנשיקעניש פון זײַן ליע־בען נאָמען! — פאַלען אַריין ווייבער אין־דערמיט מיט אַ געוויין.

— אַ צאָרן פון גאָט איז אויף קאַבצאַנסק אויסגעגאָסען געוואָרען — העלפען־אונטער מאַנסבילען מיט אַ קרעכץ.

— בעוונותינו הרבים — הויבען עטליכע אָן צו דערצעהלען — בעוונותינו, פאַר די זינד אונזערע האָט זיך אָנגעכאַפּט די סאַזע ערגיץ אין קוימען...

— אין נפתלי דעם רויטענס קוימען — פאַלען אַנדערע אַריין אין די רייד — ביי איהם אין קוימען האָט זיך עס אָנגעצונדען די סאַזע, וואָס איז ניט געווען געקעהרט שוין אַ לאַנגע צייט. פון דאָרט איז דאָס פייער אַרויס, בעוונותינו הרבים, איז געפלויגען מיט דעם ווינד אויף די שטרויענע דעכליך, זיך אָנגעכאַפּט אין די הילצערנע הייזליך. עס ברענט, עס פלאַקערט אַ שרעק. ס'איז אַ געטימעל, אַ געשריי, אַ געוואַלד — און הער זאָל אין אַזאַ מהומה, אַזאַ לויפעניש זיך שטעלען לעשען? אוי, וואָס פון אונז איז געוואָרען! עפּיס טאַקי נאָר פונ'ם הימעל איז אַרויס אַ פייער און פאַרברענט אונזער שטעדטיל!

— ברידער! — חאַפּ איך מיך אַרויף אויף זיי מיט אַ טענה — אָנגעהויבען האָט איהר מיט אַ פייער פון נפתלי דעם רויטענס קוימען און אויסלאָזען לאָזט איהר גאָר אויס מיט אַ פייער פונ'ם הימעל! ווי קומט אַ הער דער הימעל?

— דאָס פייער פונ'ם הימעל, פערשטעהט איהר, איז בעשעהרט געווען צוקומען דורך דעם רויטענס קוימען — ענטפערען מיינע קאַבצאַנסקער פּשוט'ע יודען, וואָס ווייסען ניט קיין חכמות — פון דאַנען, פון דאָרט — אַלץ איינס. אַ בעוויז האָט איהר אייך אָט וואָס: יאָהרען־לאַנג איז דעם רויטענס קוימען, ווי אַ סך אַנדערע קוימענס, נישט געווען געקעהרט, און פונדעסטוועגען מיט חסד, ס'איז גאָרנישט געשעהען. ס'זענען דאָ טפּשים אַזעלכע, וואָס זאָגען אונז: רעכט אויף זייך! איהר האָט די שרפה כּשר פערדיענט דערפאַר, וואָס די הייזער אייערע זענען געשטאַנען האַרט איינס נעבען אַנדערען, וואָס די דעכער, מ'שטיינס געזאָגט, זענען געווען געדעקט מיט שטרוי, וואָס די אויוועגס זענען ניט געמאַכט ווי געהעריג און דערפאַר וואָס ביי אייך זענען ניטאָ די כּלים די אַלע נויטיגע מיטעל צום לעשען." די דאָזיגע שוטים אָבער ווילען ניט פערשטעהן, אַז מכּמה וכמה יאָהרען איז קאַבצאַנסק זיך אַזוי געשטאַנען נישט צו־וויסען קיין־ביין, דער אמת איז טאַקי ווי עס שטעהט געשריבען: אם ה' לא ישמור עיר, אַז דער אויבערשטער היט אַ שטאָדט ניט, שוא שקד שומר, איז אומזיסט די מיה פון אַ בּ

וועלכען שומר. איז בעשעהרט א פייער פונ׳ם הימעל, קען קיין שום וואסער ניט, עס פארלעשען.

א קעגען א פסוק העלפט נישט קיין זאך, נישט קיין חכמות, נישט קיין מ[illegible]גות, דעריבער האב איך אנגעבויגען דעם קאפ און געשוויגען.

ב.

מיינע קאַבצאַנסקער זענען שיער ניט געפאַלען פון די פיס, אַזוי אָפּגעמאַטערט זענען זיי געוועזן פון צופוס געהען. מיר אַליין האָט שוין אויך טאַקי געבראָכען די פיס פונ׳ם נאָכגעהען הינטער דעם וועגעלע. דעריבער האָבען מיר זיך אָפּגעשטעלט אויסצורוהען אַ ביסעל נעבען אַ וועלדעל ביי אַ קליין וואַסערעל. אויף די ווערבעס דאָרט האָבען די קאַבצאַנסקער אויפגעהאַנגען זייערע טאָרבעס און אַליין זיך אויסגעצויגען אויף דער האַרטער ערד. מאַנסבילען אָחען אין קרעכצען. האַם־פּערען זיך, קריגען זיך, בעטראַכטענדיג זייער לאַגע. וויבער קלאָגען פאַרשעלטענדיג זייערע טעג און יאָהרען. עופעליך, קליינינטשקע לעבּצען נעביך, זוכען ביי די מאַמעס צוזויגען און געפינען נישט קיין קאַפּ מילך. עלטערע קינדער חלש׳ען נאָך אַ שטיקעל ברויט און היינען מיט ביטערע טרערען. לייזעריל, דער קאַבצאַנסקער שנאָ־ט־משוגענער, אויך ער געפינט זיך דאָ צווישען דעם קאַבצאַנסקען עולם. די קליידער פאַרשמירט, צעריסען, די האָר צושייבערט, דאָס היטעל פאַרריקט אַ הינטען. ער דרעהט זיך אַרום, געהט נאָך, ווי אַ קיה אַ קעלבעל, אַ מאָל נאָך דעם, אַ מאָל נאָך יענעם, עפענט אַ מויל און קוקט, ברייננט אַרויס אַ מאָל עפּיס אַ פאַרדומפּפטע קול, אָהן ווערטער. פאַראומערט, פאַרזאָרגט זיץ איך צווישען מיינע פאַרוויסטע, אומגליקליכע קאַבצאַנסקער נעביך, עס רייסט מיר דאָס האַרץ צוזעהענדיג זייערע ביטערע צרות, וויסט און פינסטער איז מיר גאָטס וועלטעל. אוי, וואָס געהט זי מיך אָן, די שענע נאַטור מיט איהר חן? פאַר אַנדערע איז זי גוט און שען, ניט פאַר אונז יודען. די זון קוויקט מיך ניט מעהר מיט אַ ליעבע ווארימקייט,

זי ברענט מיך ווי פייער, דאָס לינדע ווינטעל איז פאַר אונז אַ ווינט צו שרפות, דאָס גערוך פון פעלדבלומען און קרייטעכצער שמעקט פאַר אונז מיט רויך. אוי, אונז מאָהלט זיך נאָר שרפה׳ם — פייער, ווינט און זיילען רויך! דאָס שפילען פון די פייגעלעך דאַכט זיך אונז אַ וויינענדיגס, דאָס געזאַנג זייערס — אַ קלאָג־ליעד!

— וואוהין־זשע, ברידערליך, געהט איהר? — טהו איך לסוף אַ פרעג מיינע קאַבצאַנסקער יודען, האָבענדיג אויף זיי שטאַרק רחמנות.

— וואוהין קענען יודען נשרפים געהען? — ענטפערט חברה זיפּצענדיג און שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ — אַהין וואו אַלע יודישע אָרי־מעלייט געהען. צו אונזערע בארכהערציגע אחינו בני ישראל געהען מיר. מיר האָבען כתבים אונטערגעשריבען פונ׳ם רב און פון די ראשי הקהל, אַז מיר מעגען אַרומגעהען איבער די הייזער, מעגען מיר. אונ־זערע ראשי הקהל, זאָלען לעבען, האָבען פאַרזאָרגט די נשרפים, איינטיי־לענדיג צווישען זיי די יודישע שטעדט על פי גורל. אַ טהייל קומפּאַניעס איז אויסגעקומען אַוועקצולאָזען זיך אַהין, פון יענער זייט קאַבצאַנסק, און אונז איז דער גורל אייסגעפאַלען צולאָזען זיך אַהער, אין דער זייט. אַ ציגר בעדאַרפען מיר דאָ נאָך אַ צווייטע איינטהיילונג, וועמען זאָל געהערען די שטעדט און וועמען יענע שטעדט. קענען מיר זיך אָבער יישט אויסגלייכען. וואָהין יענע ווילען, שטופען זיך נאָך זיי אויך די אַנ־דערע, בבן האַלטען מיר זיך, ווי איהר זעהט, צונויפגעשטיקט אַלע אינ־איינעם, אין איין גרויסע קומפּאַניע. מען האַמפּערט זיך, מען זידעלט זיך, מען עסט זיך איינער דעם אַנדערען אויפ׳ן גאַנצען וועג. טאָמיר ר׳ מענדעלי, וואָלט איהר זיך דאָ אַריינגעלייגט אין־דערמיט און געמאַכט צווישען אונז אַ עק.

— צווייהט זיך, צושפּרייט זיך, קבצנים! — טהו איך אַ זאָג מיי־נע יודען, זעהר דעליקאַט — צו וואָס, קבצנים, שטיקט איהר זיך צו־נויף אינאיינעם און בייסט אייך און רייסט אייך איינע מיט די אַנדערע? דערמיט טהוט איהר דאָך שלעכטס אייך טאַקי אַליין; — איינער ביים אַנדערען חאַפּט אויס די שטיקעל ברויט, אַלע וואַרפען זיך, ווי די הינט להבדיל, אויף אַ אָפּגעלעקט ביין. און וואָס נאָך, איהר ציהט אויף אייך אַרויף לייטישע רייד, שאַנד און שפּאָט, אַז איהר בעפאַלט זיי ווי אַ היישרעק, נישט אויסצושטעהן פון אייך. געוואַלד, האָט רחמנות אויף זיך אַליין און צושפּרייט זיך, יודישע קינדער!

און זעהענדיג, אז איך רייד ווי צו דער וואַנד, קיינער הערט מיך ניט, האָב איך שוין מעהר ניט געזאָגט קיין וואָרט, געקוקט אויף זיי און בעדויערט, טראַכטענדיג ביי מיר: אַ שרפה אַפילו איז ניט אימשטאַנד אייך צושיידען, יודעליך!

— אונז גיבען זיי דאָס עריחטע, טונעיאַדעווקער געגענד מיט די הייזער, און זיך נעהמען זיי דאָס בעסטע, גלופסקער ווינקעל. נישקשה, מיר האָיען אייך אַ חלק אין גלופסק — לאָזען זיך הערען קולות פון שרעקליך איפגעבראַכטע.

— ניין! מיר ווילען ניט מוחל זיין דאָס אונזעריגע. מיר האָבען אויך אַ יודישע נשמה. אויך אַזוינע מיוחסים, שמייליגע ווי איהר, זענען מיר — שרייען אַנדערע.

— מיינע ליעבע יודען! — ווענד איך מיך צו די, וואָס האָבען אַם־מייסטען געשריגען — איהר זענט דען אויך אָפּגעבּרענט געוואָרען? איהר זענט דאָך, ווי איך וויס, קיינמאָל קיין בעלי־הבתים ניט געווען.

— מילא, וואָס איז דאָ די נפקא־מינה, בעלי־בתים אָדער שכנים — גיבען מיר יענע צו פאַרשטעהן דעם טעם דערפון — אַצינד זענען מיר אַלע אביונים. הייזער איינענע האָבען מיר, אמת טאַקי, נישט געהאַט, אָבער דירות האָבען מיר דאָך יאָ געהאַט. נו, האָבען מיר אַלע גע־וואוינט ביי יעקב־שמשון אין קעלער, איטליכער מיט זיין געזינדעל אין אַ בעזונדער ווינקעל דאָרט. אַז יעקב־שמשון׳ס הויז האָט אָבער אָפּגע־בּרענט, זענען מיר דאָך, פערשטעהט איהר, געבליבען אָהן דירות, און וואָהין, זאָגט אַדרבה, זאָלען מיר זיך איצט אַהינטהאָן?

— מיין דירה איז געווען אין בית־המדרש, וואו איך האָב גע־שלאָפען — שרייט מיט אַ גמרא־נגון עזריאל בטלן — ווי באַלד דאָס בית־מדרש האָב אָפּגעבּרענט, אם־כּן איז דאָך מעהר ניט שייך דאָרט צושלאָפען. הייסט דאָך עס, אַ פּנים, אַז איך בין אַ נשרף ווי אַלע נשרפים.

— אַ מערכה, כ׳לעבען — טראַכט איך ביי מיר — וואָס די וואַנ־צען און פּלעה, וועלכע זענען געווען אויף קעסט און קוואַטיר ביי אונ־זערע יודען אין קאַבּצאַנסק, האָבען ניט קיין מויל צום ריידען, זיסט האַלטען זיי אויך געקומען מיט די איינענע טענות.

— מיר איז די שרפה געווען דריי מיתות: שרפה הרג וחנק איינ־איינעם — קלאָגט זיך דוד־יודיל דער קרעמער — אָפּגעבּרענט דאָס

קלייטעל, מילא איז אָפּגעבערענט, קען מען דינגען, שטעלען אַ אַנדערע קלייטעל, אַבי עס זאָלען זיין יודען, קונים. אַז אָבער קאַבצאַנסק האָט זיך אַוועקגעשלעפּט, בין איך דאָך געבליבען דער'הרג'עט, דערוואָרגען!...

— איך בין אַ אָרימאַן, אַ אביון טאַקי לכל־הדעות — גיט מיר נחום דער מלמד צופאַרשטעהן גאַנץ שכל'ריג — זוענען בעלי בתים געווען אין שטאָדט, בין איך געווען אַ מלמד, געלעהרענט מיט זייערע קינדער און געלעבט בדוחק. היינט אַז אין בעלי־בתים, נישטאָ קיין בעלי־בתים, זוענען נישטאָ קיין קינדער. נישטאָ קיין קינדער, איז נישטאָ קיין חדר, נישטאָ קיין חדר, איז נישטאָ קיין תורה. נישטאָ קיין תורה, איז נישטאָ קיין קמח — קומט אוים צוליינען די ציין אויף די פּאָלעצעו

— אָט דאָס אייגענע טאַקע זאָג איך דאָך אויך, אַז ס'איז נישטאָ קיין הייזער, איז נישטאָ קיין מזוזות — רופט זיך אָן מיט אַ קרעכץ יוסיל־שמעון דער סופר — אַז ס'איז געווען אַ קאַבצאַנסק בין איך געווען אַ מזוזה־שרייבער, היינט אַז ס'איז אוים קאַבצאַנסק, אוים הייזער, איז אוים סופר, אוים מזוזות.

— און מיר — רופען זיך אָן אַ היבש פּעקיל פּאַרשוינען, וואָס הייסען בײַ אונז יודען כלי־קודש, נעמליך: שמשים, בעלי־תפלות, שרכנים, קברנים, תהלים־זאָגערם, משניות־לערנערם, טוקערענס, נבאי'טעס, שפּרעכערענס וכדומה נאָך אַזעלכע — מה נאמר ומה נדבר, וואָס זאָל מיר זאָגען, מיר זוענען דאָך אַצינד געבליבען ווי פּאַסטוכער אָהן שאָף, ווי פיש אָהן וואַסער. וועה איז אונז, ווינד און וועה אונזערע קינדער. אויסגעלאָזט זיך די פּרנסות, נישטאָ מעהר פון וואַנען צוציהען. אוי, ביטער! אונזער איינציגע האָפנונג אַצינד איז פריהער אויף גאָט, דערנאָך אויף אונזערע קרובים, אויף גוטע לייט און בעלי־צדקות. זאָלען זיי אונטערהעלפען אונז אין דער שלעכטער צייט, טהאָן חסד מיט אונזערע קינדער ביז השם־יתברך וועט זיך דערבאַרמען. קאַבצאַנסק וועט ווידער ווערען אַ שטאָדט און מיר וועלען זיך נעהמען ווידער צו אונזערע פריהערדיגע פּרנסות.

— ס'איז נאָר נישטאָ אויף דער וועלט אַזאַ צרה ווי מיינע — ניסט פאַר מיר אוים דאָס האָרץ שלמה, וואָס האָט געהייסען אין שטאָדט: בעל־דברן, פאַר זיין פּה־קדוש — מיין צרה, דאָס איז די צרה פון דער מויד! קוקט זי אָן, אוי, אַ בושה, אַ חרפּה, אָן־זיטצט זי דאָרט מיין טאָכטער, הינדא־רחל, נעביך! אַ כלה געווען הינו אַ־רחל. בעדאַרף זיין, לוים ווי אָפּגעשמועסט אין די תנאים, די חתונה ל"ג בעומר. היינט

טאָקי בעדאַרפט זיין די חתונה. וואָס־זשע טהוט גאָט ? מאַכט גאָט א שרפה, אָבער אַ שרפה אַ גרויסע, אַז דער גאַנצער מאַרק הייזער און די וואָס אַרום און אַרום געהען אַוועק מיט'ן פייער, און מיין הויז אויך. נאָט פרעגט מען נישט קיין קשיות, פאַר וואָס האָט ער עס אַזוינס געטהאָן. מסתמא ווייסט ער, פאַר וואָס ער האָט עס געטהאָן. ווי באַלד אָפּגעברענט, פאַרשטעהט זיך דאָך ממילא, אַז איך בלייב אַ אָרימאַן, און סילוק נישט דעם נדן, ווי איך האָב מיך מתחייב געוועזן אין די תנאים. וואָס מיינט איהר, איך האָב נישט געוואָלט ? הס־ושלום! געוואָלט האָב איך זעהר, נאָר פשוט איך האָב נישט געהאַט. וואָס־זשע דער שענער בחור, דער חתן מיינער ? זאָגט ער, לאָ! אַז נישטאָ דער עיקר, צו־וואָס טויג מיר די מויד. נעהמט ער און צרייסט די תנאים. מילא, צו־וואָס דאָ לאַנג ברייען, דער שפּיץ דערפון איז, מיין טאָכטער איז אוים כלה און ווייטער אַ מויד! און אָט זיטצט זי שטענדיג פאַראומערט און וויינט. מיין ווייב, זאָל לעבען, גיסט אויך ביטערע טרערען, און וויינט איבער מיין קאָפּ — „גזלן! זאָגט זי, פאַר־וואָס האָסטו אַרויסגע־לאָזט דעם חתן? פאַר וואָס האָסטו קיין רחמנות ניט אויף דיין טאָכ־טער? אַלע חבר'טעס איהרע זענען שוין ווייבליך, האָבען קינדער און זי, גזלן איינער, זי איז נאָך אַ מיידעל! אוי, אַזאַ חרפה, אַזאַ בושה!" און היינט ל"ג בעומר, וואָס האָט געזאָלט זיין די חתונה, כפי ס'איז אָפּגערעדט געוואָרען אין די תנאים, איז דאָס געוועזן נאָך גרעסער, ממש ווי תשעה־באָב. די וויינט, יענע וויינט, ביידע וויינען, און מיר איז ביטער און פינסטער. אַ הונד זאָל אַ לעק טהון מיין האַרץ וואָלט ער משוגע געוואָרען. וואָס זאָל איך טהאָן און וואָס קען איך טהון? איך וועל נאָך פּרייווען טהאָן אָט וואָס: מיין ווייב מיט'ן בני־בית זאָלען זיך אַרומגעהן מיט די נשרפים און איך וועל מיך אַלאַז טהון אין דער וועלט עקסטרא פאַר זיך אויף הכנסת כלה. הא, וואָס זאָגט איהר דער־צו, רב מענדעלי ?

— וואָס זאָל איך זאָגען? — ענטפער איך דעם בעל דברן מיינעם — אודאי איז הכנסת כלה אַ שען געשעפט און ביי אונז יודען נאָך פיעל חשוב'ער ווי נשרפים.

בשעת דעם שמועס מיט די קבצנים האָבען די ווייבער זיי אונ־טערגעבאַסעוועט מיט ביטערע זיפצען, מיט טרערען און טויטע קללות.

אויך די פּרעש אין דעם טייכעל, די זשוקליך, די גרילען צווישען גראָז און תּבֿואות, האָבען זיך געלאָזט הערען אויף זייערע קולות – ס'איז געווען אַ קוואַקען, אַ שמוצערען, אַ געררויש, אַ געפּילדער אַ יאָמער, אַ קלאָג ווייט אַרום און אַרום.

ג.

קיין שום זאַך נעהמט מיך ניט אָן אַזוי בּיים האַרצען, דערוועקט נישט אין מיר הייסע געפיהלען פון ליבשאַפט, גוטסקייט, רחמנות און נאָך אַזעלכע, וואָס שווער אָנצורופען זיי בּיים נאָמען, ווי דאָס פּנים׳ל פון אַ אומשולדיג קינד, אַ שלאָפענדיגס. בּעזאָנדערענס, ווען עס איז איינגעשלאָפען פאַר שלאָפקייט, נעבּיך, אָדער נאָכדעם ווי מען האָט עס געפּייניגט נעבּיך, געשלאָגען.

איינס פון די קליינע, אומגליקליכע קינדערליך, אַ שלאַפס, אַ בּלייכס, איז שטיל אומבּעמערקט צוגעקומען צו מיר, בּשעת מיין פאַרטיפען זיך אינ׳ם שמועס, האָט אַנידערגעלייגט דאָס קעפּעלע זיינס מיר אויף די קניע און איז זיך איינגעשלאָפען. ערשט בּיים ענדיגען דעם שמועס, אַז איך האָב איהם בּעמערקט, בּין איך געבּליבּען צוקאָכט פאַר גרויס רחמנות. אַ זיס פּנים׳ל, זעה איך, אַ דאַרס אָהן אַ טראָפּען בּלוט, ליפּעליך פאַרטריקענטע, האַלב געעפענטע; העגטליך דינע, צווישטעקליך, איינס ליגט איהם אויף דער בּרוסט, וואָס בּעוועגט זיך בּיים אָטהמען ארויף און אַראָפּ, און דאָס צווייטע הענגט שוואַך אַרונטער. אויף איהם איננאַנצען ליגט עפּיס אויסגעגאָסען אַ טרויערדיגער חן. עפּיס רעדט עס, בּעט עס, קלאָגט זיך נעבּיך אויף יסורים, וועהטיגען, בּעט רחמים, רחמנות צוהאָבּען אויף זיינע יונגע יאָהרען. איך קוק עס אָן און עס רייסט מיר דאָס האַרץ! עס ווילט זיך מיר וויינען, האַלזען, אַרומנעמען דאָס בּידנע קינד, מיינע אומגליקליכע שטאָדט-לייט, מיינע

אומגליקליכע ברידער פון מיין פערוואָגעלט פאָלק, ארומגעהמען זיי אלע און אויסקושען זיי די גלידער! איך קוק אַ מאָל אויף דאָס אומשולדיגע קינד, אַ מאָל אויף די וויסטע, עלענדע, בעטריבטע, פארביטערטע קאַבצאַנסקער יודען — און ווער שיער ניט משוגע קוקענדיג. רבונו־של־עולם, שרייעט אין מיר דאָס הארץ, אָך ווי ביטער ס'איז דיין פאָלק ישראל, ווי משונה פארענדערט ער איז מיט דעם שטיינער לעבען זיינעם, מיט אלץ־מיט־אנאַנדער ביי איהם פון אלע אנדערע אומות אויף דער וועלט! וואו איז נאָך דאָ אזא פאָלק, וואָס די מענשען זיינע האַלטען זיך ווי די גלידער פון אַ גוף צוגעוואַקסען איינס צום אנדערען, ווירקען איינס אויפ'ן אנדערען, דערנעהרען זיך איינער פונ'ם אנדערען און ווערען אַ תל איינער דורכ'ן אנדערען. דאָס אומגליק פון יחידים, פון אַ טייל יודען, טרעפט דעם כלל ישראל. אַ שרפה איז געקומען אויף קאַבצאַנסק, עס האָט אויסגעקוויקעלט אַ טהייל הייזער און אַלע יודען דאָרט וויינען, בעוויינען די שרפה! עס בעוויינען זי אלע, אפילו די, וואָס האָבען קיינמאָל קיין הויז נישט געהאַט. עס וויינען קאַבצאַנס־קער בטלנים, מלמדים, דיינים, שמשים, חזנים, שוחטים, שדכנים, חתנים, כלות, קרעמער, סוחרים, מעקלער מיט אלע איהרע קבצנים,

אוי, אומגליקליך קינד... אוי, בידנע פאָלק, מיין אָרעם פאָלק!...

— חנה, חנה! -- לאָזט זיך הערען אַ קול פונ'ם קינדס פאָטער, רופענדיג דאָס ווייב — קום, נעהם חיים־יעקלין. זעה נאָר, ווי ער שלאָפט ביי רב מענדעלין אויפ'ן שויס!

— וועה איז דער מאַמע, וועה צו איהר לעבען! — שרייעט־אויס חנה פאַר גרויס רחמנות און ליבשאַפט, אויסשטרעקענדיג די הענד צו־נעהמען דאָס קינד — קוקט איהם נאָר אָן, מיין טרייסט, מיין נשמה, ווי ער ליגט! מיד, אָבגעשוואַכט ליגט ער זיך אייגנענורעט, דאָס הענטעלע פאַרלייגט און שלאָפט ווי אַ פיגעלע, טהייער קינד מיינס! אזא ברעקיל, נאָך ניט אָנגעקוקט די וועלט, ניט געלעבט — און שטעהט שוין אויס אזויפיל צרות!

— עט, נישקשה, זאָל ער זיך ליגען, נישקשה, און שלאָפען — זאָגט איך דער מוטער און לאָז מיך אריין אין אַ שמועס מיט דעם קינדס פאָטער, אַ יוד אַ למדן און פשוט אָהן חכמות אַ גוטער מענש. —

— זאָגט מיר אָקאָרשט, זאָלט איהר מיר געזונט זיין רב יחיאל מרדכי, ווי אַזוי און מיט וואָס האָט איהר זיך דערנעהרט אין דער שלעכטער צייט, וואָס ס'איז אויף אייך אָנגעשיקט געוואָרען?

— געלויבט חשם־יתברך — ענטפערט רב יחיאל־מרדכי, אויפ־הייבענדיג די אויגען מיט אַ דאַנק צום הימעל — מיט דעם אויבערשטענס נסים האָבען מיר געלעבט. און וויפיל בעדאַרף דען אַ יוד האָבען צום לעבען? אַ יודען איז גענוג אויף צו דערהאַלטען די נשמה אַ ביסעל קאַרטאָפעל, אַ ביסעל דאָס... אַ ביסעל וויים איך וואָס... גאָרנישט. אַ ציבעלע, אַ רעטיכעל. האָבען מיר זיך געלאָזט בענוגענען, מיט בטחון אויף זיין ליבען נאָמען און אויף דעם חסד פון אונזער אחינו בני ישראל.

— נו, האָבען אונזערע אחינו בני ישראל אייך געהאָלפען אין דער נויט?

— פון איין שטעדטיל און פון די אַרומיגע דערפער האָט מען אונז אַריינגעשיקט עטליכע וועגעליך ברויט באַלד נאָך דער שרפה. פון די איבעריגע שטעדט — גאָרנישט. נאָר עפּים קליינע נדבות עטליכע פון יחידים.

— פאַר־וואָס־זשע, האָט קיין פּאַראיבעל נישט, האָט איהר זיך געפוילט אַרויסשרייבען זיי אין בריף אייערע גרויסע צרות, אַז איהר געפינט זיך אין אַזאַ ביטערער נויט?

— געשריבען, רב מענדעלי, געשריבען, געשריבען! אויך אַרויסגעשיקט האָבען מיר משולחים צונויפנעהמען פאַר אונז נדבות ביי יודען, האָבען מיר אַרויסגעשיקט, און גאָרנישט. ביז אויף הייגטיגען ניטאָ פון זיי קיין תמונת אות. מען זעהט ניט, מען הערט ניט, ווי אין וואַסער אַריינגעפאַלען. אַז מיר האָבען אַרויסגעזעהן, קיינער פון אונזערע ברידער קומט אונז ניט צו הילף און מען קען שוין מעהר נישט אויס־האַלטען, האָבען מיר זיך בעטראַכט מקיים זיין די הייליגע ווערטער פון אונזערע הייליגע חכמים: „אל תדין את־חברך, דו זאָלסט ניט בעשולדיגען דיין חבר עד שתגיע למקומו, ביז דו זאָלסט ניט שטעלען זיך אויף זיין אָרט“. געהען מיר, הייסט עס, אַצינד פון קליין ביז גרויס, מיט ווייבער און קינדער, בחורים מיט מיידלעך, זיך שטעלען אויפ'ן אָרט פון אונזערע ברידער. זאָלען זיי זעהען, אָנקוקען אונז אַליין. אפשר

וועלען זיי רחמנות האָבען. און ווי מיינט איהר, רב מענדעלי, וועלען מיר עפּיס מאַכען מיט אונזער וועג, האַ?

— זאָגט נאָר, רב יחיאל מרדכי, האָט איהר געליטען אַ־מאָל אַ וועהטיג אין איינעם פון אייערע גלידער?

— אַ שאלה אַ ביסעל, אויב איך האָב געליטען! אוי, געליטען, אַז היינט נאָך בין איך, לא עליכם, געפאַלען אויף די קריזשעס. איהר בעמערקט דען ניט אין מיין פּנים, אַז איך לייד דערפון גרויסע יסורים?

— נו, וואָס פאַר אַ מיטעל טהוט איהר דערצו, רב יחיאל־מרדכי?

— תחלת, אַז די שלאַפקייט האָט זיך ערשט בעוויזען און איך בין נאָך געווען פאַרמעגליך עפּיס צוטהאָן אַ מיטעל, האָב איך מיך נישט ווייסענדיג געמאַכט און גאָרנישט געטהאָן, אַלץ געטראַכט, עט, עס וועט מיט גאָטס הילף בעסער ווערען. אַצינד, אַז די שלאַפקייט איז שטאַרק, און איך בין ניט ביכולת צוטהאָן דערצו אַ מיטעל, אפילו ביים בעסטען ווילען, און ווער ווייסט, אויב די מיטעל וועלען שוין העלפען — אַצינד איז דער וועהטיג זיך צוגאַנגען אין אַלע מיינע רמ״ח אברים, און איך בין, לא עליכם, אַ צעבראָכענער שאַרבען. נאָר אַקעגען וואָס אָבער פרעגט איהר מיך, רב מענדעלי, אַזוינס, וואָס איז ניט שייך צו אונזער שמועס?

— אַקעגען וואָס איך פרעג ווילט איהר וויסען? — ענטפער איך מיט אַ ביטער געמיטה — אַקעגען די קאַבצאַנסקער נשרפים, פאַרשטעהט איהר מיך, און אַקעגען טוויזענטער אַנדערע מיני אָרמענקע, געפאַלענע, אָפּגעקומענע. זיי אַלע זענען געפלאָגטע, קראַנקע גלידער אין דעם יודישען גוף. ווען אונזערע יודען זאָלען פאַרשטעהן, וואָלטען זיי בע־דאַרפט אָנווענדען כל־המיטעל, געפינען אַ סגולה צו די קראַנקע גלידער בעצייטענס, איידער די קראַנקייט פערשטאַרקט זיך, בלייבענדיג אַ אייבי־גע מכה, אַ וועהטיג, אַ קריינק פאַר דעם גאַנצען גוף. ווען אונזערע ברידער, אַ שטייגער, וואָלטען אַנטהייל גענומען אין דעם אומגליק פון קאַבצאַנסקער יודען באַלד ווי דאָס אומגליק האָט זיי געטראָפען, העל־פענדיג זיי איטליכער מיט אַ קלייניגקייט, וואָלט פון אַ גראָשען צו אַ גראָשען זיך אָנגעקליבען אַ היבשע סומע געלט, עס זאָל מעגליך זיין ווי ס'איז אָפּצובויען זייערע הייזער, יעדער זאָל זיך נעהמען ווידער צו

זיין אַרבייט, נישט געצוואונגען זיין פאַרוואָגעלט ווערען פון דער היים און אַרומשלעפען זיך מיט די טאָרבעס איבער דער וועלט. אַצינד אָבער, אַצינד...

הארכט=זשע, רב יחיאל=מרדכי, אַצינד וועל איך נביאות זאָגען, וואָס פון אייך, פון נאָך אַזעלכע פאַרוואָהרלאָזטע, פאַרוואָגעלטע, וועט ווערען מיט דער צייט. קאַבצאַנסקער יודען, ווי אַלע אומגליקליכע זייער גלייכען, פון וועלכע מען האָט זיך נישט וויסענדיג געמאַכט תחילת, ביים אָנהויב זייערען צופאַלען, וועלען אַלץ וואָס ווייטער פאַלען און פאַלען און שוין קיינמאָל נישט אויפשטעהען, קומען צוריק צו זייער פריהערדיגען שטאַנד. דאָס ביסעל, וואָס זיי וועלען צונויפנעהמען, וועט אַוועקגעהן אויפ'ן עסען און וועג, און דער סוף זייערער וועט זיין, צו־בלייבען קבצנים, שלעפערס, אַ פלאָג, אַ מכה, וואָס וועט זיך איינעסען דעם פאָלק אין די ביינער און אָנטהאָן איהם גרויסע יסורים. עס האָבען נים געשטיצט אונזערע יודען די געפאַלענע ביי זיי, אין=אָנהויב, יעדער מיט אַ קליינינקייט און מיט דעם גוטען ווילען, וועלען זיי לסוף גע־צוואונגען זיין מיט געוואַלד צוגעבען אייך, קבצנים, אַ סך און דאָס וועט שוין נים העלפען. די אָרימע לייט וועלען תמיד זיי בעפאַלען און חילענדיג=נישט=ווילענדיג וועלען זיי געבען ווי אין אַ לעבערדיגען זאַק אריין כפי זייער כח און אַריבער דעם כח. זיי וועלען מוזען מאַכען „הקדשים" פאַר אורחים, אָרימע וואַנדערער, שלעפערס. זיי וועלען מוזען אויסבריינגען געלד אויף קראַנקע, שלאַפע, צעבראָכע, אויך אויף פוילע ליידינגגעהערס. זיי וועלען מוזען מפרנס זיין אַלמנות און אויסהאַלטען יתומים. זיי וועלען מוזען אַריינגעהמען צו זיך אין שטוב אָרימע קרובים, מוזען און מוזען געבען נאָך אויף זאַכען אַזוינע אָהן אַ שיעור ביז זיי וועלען שוין נים זיין מעהר פאַרמעגליך און מוזען פאַר־קלענערען זייערע אויסגאַבען. די געשעפטען וועלען וועניגער ווערען, פיל וועלען אַראָב פון דער פונקציע און עס וועלען צוקומען נייע, פריש־צאַפּעלדיגע אָרימעלייט, קבצנים, דלפנים, אביונים, אָפענע, באַהאַלטע־נע, אַלערליי מינים... איהר זעהט, רב יחיאל=מרדכי, וואָס די פראָש האָט אָנגעמאַכט ביים אַריינשפרינגען אָט דאָ אין דעם טייך? צו ערשט איז דורך איהר שפרונג געוואָרען אין וואַסער אַרום איהר אַ רעדעל, דערנאָך אַ צווייטס, אַ דריטס, אַלץ מעהר און מעהר און ווייטער און ווייטער. אָנגעהויבען האָט זיך עס פון אַ קליינינקייט און פון דעם קליינינקייט קומט אַרויס זעהר פיל אַזוינס, וואָס ציהט זיך, ציהט זיך אָהן אַ עק.

אַ שרפה איז געקומען אויף קאַבצאַנסק, קומט פון איהר אַרוים צרות אַ סך — און אין אַ צייט אַרום וועט האָבען צו בעוויינען די שרפה כל־ישראל!

— אונזערע הייליגע חכמים האָבען שוין דאָס פריהער פאַר זיך געזאָגט—מאַכט רב יחיאל־מרדכי מיט אַ קנייטשעלע, אַ ציה־געבענדיג מיט'ן אַקסעל, ווי דער שטייגער איז פון בית־מדרשניקעס, אַוועקצומאַכען יענעמס אַ וואָרט, ווייל מען געפינט עס ערגיץ אין אַ שטעל ביי אונזערע חכמים, אם־כן טאָ וואָס־זשע לאָזט מיך דאָ יענער הערען? — דער מדרש „שיר השירים" זאָגט: „מה אגוז זה, אַזוי ווי ניס, אתה נוטל אחד מחברו, אַז דו ריהרסט איינעם פון אַ קופּקעלע, כולן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה, צוקויקלען זיך און צולויפען זיך איינע נאָך די אַנדערע, כך הן ישראל, אַזוי זענען די יודען, לקה אחד מהן כלן מרגישין, ריהרט דאָס אומגליק אָן איינעם פון זיי, דערפיהלען עס אַלע".

— און וואָס טהוט מען דערצו, רב יחיאל־מרדכי? — טהו איך אַ פרעג זעהר פאַרביטערט — געוואַלד, רבונו של עולם, וועלען דען יודען תמיד אַזוי זיין אָפּהענגיג, אָפּגעלאָזט, נישט צוטהאָן פון דאַנען אַהין, צופאַרבעסערען זייער צושטאַנד, אַז זיי זאָלען נים קויקלען זיך ווי די ניס?!...

רב יחיאל־מרדכי בעדעקט מיט דער האַנד דאָס פּנים, זיפצט, ערעכצט, נישט צוענטפערען קיין וואָרט. מיר זיצען ביידע און שווייגען, פאַרטיפענדיג זיך איטליכער אין די געדאַנקען ביי זיך.

שפּעטער אַביסעל האָבען די קאַבצאַנסקער זיך גערירט אין וועג אַריין רעש'דיג, האַק־און־פּאַק מיט די ווייבער און קינדער, און לייזעריל דער משוגענער שלעפּענדיג זיך נאָך זיי. איך האָב זיי ביז אַ געוויסען פונקט בעגלייט, נאָכגעהענדיג נאָך מיין פערד־און־וועגעלע, דערנאָך האָב איך מיך געזעגענט מיט זיי און בין געגאַנגען מיין וועג.

• • •

יענע אומגליקליכע קאַבצאַנסקער האָב איך שוין מעהר אין מיין לעבען נים געזעהען און איך ווייס נישט, וואָס פון זיי איז געוואָרען. זיי האָבען זיך אַוודאי געמוזט קויקלען ווי די ניס מיט די־

די נשרפים.

אלע אנדערע יודישע אָרימעליים, ביז זיי זענען פאַרשוואונדען געוואָרען פון דער וועלט. לייזערלען נאָר האָב איך אין א צייט ארום בעגעגענט אין גלופסק, אַרומלויפענדיג דאָרט אין די גאַסען בתורת שטאָדט-משוגענער, און קינדער-קונדסים מיט א געשריי, א געלעכטער הענדרום-פענדרום נאָך איהם...

ספר הגלגולים

ספר הגלגולים

װאָז דער מחבר בעשרייבט באריכות די אלע גלגולים, אין װעלכע ער האָט בעדאַרפט, כמנהג יוד, מגולגל װערען בײם לעבען פון אײנעם אין דעם אנדערען.

דער מחבר פונ׳ם „ספר הגלגולים" הױבט אָן צו דערצעהלען מיט די װערטער:

ויהי בימי אכילת קעסט, שימת בנים וישיבת בית־מדרש — און עס איז געװען, נישט הײנט געדאַכט, אין דער צייט, װען בעלי־בית׳לעך האָבען נעגעסען קעסט, געקינדעלט און געזעסען פערלעגט די הענד אין בית מדרש. איך זאָג, זאָגט ער, נישט הײנט געדאַכט דעריבער, װײל װאו ויהי, זאָגען די חכמים, איז אַ צרה. די צרה אונזערע איז, װאָס בעלי־בית׳לעך אין יענער צייט װענען, חוץ אין זײער זאַך, נישט אזוי קלוג געװען װי די דאָזיגע אין הײנטיגער צײט. זײער אײגענעם תכלית צו פערזאָרגען קענען, אמת, די הײנטיגע װי די אַמאָליגע נישט, און טױגען טאַקע נישט; גאַנץ פשוט, װײל דערצו װענען נױטיג זעלבע זאַכען, װאָס בײ בטלנים װענען זײ, בעונותינו־הרבים, נישטאָ.

פריהעריגע אָדער שפּעטערדיגע אַרץ איינס, און בעשולדיגען זיי דערפאַר־שפּענט זיה קיינעם נישט דאָס מויל. וואָרום עס וואָלט געווען ווי אַ לוּעג־ורש, שפּעטען פון אַ קבצן, פאַר וואָס מאַכט ער עס נישט פאַר זיך עפּיס אַ גרויס געשעפט, אָדער פון אַ שטומען, פאַר וואָס רעדט ער נישט, פון אַ געלעהמטען, פאַר וואָס טאַנצט ער נישט, און פון אַ גע־בוּיגטען, פאַר וואָס הויבט ער נישט אויף דעם קאָפּ. אָבער נישט צו טוּינען פאַר זיך — אַזוי טענה'ן די היינטיגע — האָבען יענע דאָך נישט געטויגט אויך אַ קאַץ אַנ'עק צובינדען, דאָס מיינט מען די כנסת ישראל, פאַר איהר אינגאַנצען זיך אַוועקלעגען. נישט צו קענען פערזאָרגען דעם אייגענעם תכלית, האָבען יענע, אז אַך־און־וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען, נישט געטראַכט, נישט איינגעלעגט אַ וועלט צו פער־זאָרגען כל־ישראל'ס תכלית!... ווי האָבען געפוילט, געשימעלט, נישט געמאַכט קיין חבריות, קיין כנופיות; נישט געפּרובט צונויפקומען זיך אויף אַסיפות, אויפ'ן אָרט טאַקע, אָדער דורכצופּאָהרען זיך אָפּטערם, עם פערשטעהט זיך, נישט אויף זייערע הוצאות, אַהין־אַהער. פּיס האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו געהן; אַ מויל, משטיינס־געזאָגט, האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו רעדען, צו האַלטען דרשות. אַזוי פוילען זאָלען אַלע אונזערע שונאים ווי זיי! וואָס האָבען זיי פערשטאַנען, וואָס האָ־בען זיי געוואוסט?... אַקציעס? — ניין! פאָנדען? — ניין! קולטוריאָ? — מכות! וואָס־זשע דען? גאָרנישט! מען האָט געגענעצט, געדאַווענט, געבעבעט, אָבגעריכט חצות, געזאָגט קינות, סליחות, משטיינס־געזאָגט, אַריינגעקוקט, געלערענט, און זיך אויסגעלערענט זיין צובראָכענע גלות־יודען מיט זייער שענעם, קנאַקעדיגען „מה־יפית״. — ומפּני חטאינו, אָט פאַר די דאָזיגע זאַכען איז דער צאָרן אויף יענע, נעבעך, אַזוי אויסגעגאָסען געוואָרען. ראשית חכמה און סוף חכמה היינט ביי קינדער איז אַ פּאַטש די טאַטעס, יענע פון די פריהערדיגע צייטען. פע היסט עס, פע אַלטע, אַמאָליגע צייטען! אָט דערינען בעשטעהט עס די גאַנצע חכמה, טאַקע גאַנץ יודישליך, אויף דעם שטיינער טאַקע פון איין עם חכם ונבון, אַ קלוג, פאַרשטענדיג פאָלק ווי מיר יודען זענען — און דאָס איז, אוי, טאַקע די צרה!...

נאָר נישט דאָס, זאָגט דער מחבר, בין איך אויסען.

און מען מעג עס איהם טאַקע גלויבען, וואָרום דער גאַנצער מיין זיינער דאָ באמת, ווי עס ווייזט זיך אָרויס צום סוף, איז טאַקע גאָר עפּיס אַנדערש

איך בין דאָ אויסען, זאָגט ער, צו דערצעהלען, וואָס מיט מיר איז פאָרגעגאַנגען אַמאָל אין יענער צייט, ווען איך בין, ווי דער שטיינער איז פון איידעמס, געזעסען ביי שוועהר און שוויגער אויף קעסט. דער שוועהר מיינער, אַ פראָסטער מענש, אַ שענער, יוסטער בעל־הבית, האָט מיך, ווי אַ קאַרפּירער אתרוג׳ל, אַ חשוב־בחור׳ל, אַ וואויל־לערנער גענומען פון דער ישיבה פאַר זיין איינציגער געליעבטער טאָכטער, איין אויג אין קאָפּ. וויפיעל איך בין אַלט געווען צו דער חתונה, איז שווער צו זאָגען, ווייל אין דעם חשבון פון מיינע יאָהרען איז איבער־הויפּט געווען אַ פּלאָנטעניש, ניט אַרויסצוקריכען. די מאַמע מיינע האָט גערעכענט נאָך עפּיס אַ גרויסער שׂרפה, אָט דענסטמאָל איז זי מיט מיר געלעגען געוואָרען. די באָבע אָבער האָט עס גערעכענט נאָך עפּיס אַ בהלה, און די מוהמעס מיינע האָבען וועגען דעם געהאַט נאָר אַנדערע חשבונות. נאָר ווי די מעשׂה איז, אַזוי צי אַזוי, איך ווייס נישט מעהר, אַז צו דער חתונה איז ביי מיר געווען אַבלאַס פּנים, אַ גלאַטס, אָהן אַ חתימת־זקן, ווי ביי אַ יונגעל.

די ערשטע פאָר יאָהר נאָך דער חתונה איז געווען קיין מעשׂה נישט... איך האָב געוואוסט נישט מעהר ווי דאַווענען, עסען קעסט און לערנען. נאַרישקייטען, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל ביי אַ מענשען, איז מיר אין זינען נישט געלעגען — קיין קינד האָט מיין ווייב נאָך נישט געהאַט... די ערשטע צייט פלעג איך מיר אַזוי קומען אַהיים אָבעסען, אָבטרינקען און גאָרנישט, נישט צו הערען אַ קרום וואָרט, נישט צו בעמערקען אַ קרומע מינע. דערנאָך ווערט עפּיס אַ שטיקעל פער־ענדערונג, עס לאָזט זיך מיר פיהלען פון דער שוויגער׳ס זייט עפּיס אַ קרימעניש, אַ בלאָזעניש, איך זאָל עס אָנהויבען צו פאַרשטעהן פאַר וואָס. און אַזוי ווי איך האָב עס נישט פערשטאַנען, אַזוי טאַקע האָט עס מיר נישט געשאַדט — איך האָב מיר געטאָן דאָס מייניגע און גע־געסען געשמאַק. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז איז מיר דערקלערט געוואָרען דער טעם פון׳ם בלאָזעניש. פריהער על פּי רמז, דאָס הייסט אויפ׳ן וואונק, מיט אָנצוהערעניש, כּלומר, אַזוי מיינט זי — קינדער! ווי האָט עס נישט אַ יוד קיין קינדער!... און שפּעטער האָט עס מיך די שוויגער געלאָזט הערען בפירוש, מיט דעם פראָסטען פּשט. סטייטש, טענה׳ט זי מיט מיר, שטאַרק אויפגעבראַכט, גלייך ווי איך וואָלט איהר געקוילעט די קאַפּאָטע — סטייטש, צוויי קיילעכדיגע יאָהר נאָך דער חתונה, און גאָרנישט!... איידעמס ביי לייטען, וואָס האָבען חתונה

געהאַט אין איין צייט מיט דיר, זענען שוין לאַנג טאַטעס, חער פון איינס, ווער פון צוויי קינדער; מענשען זענען זיי, האָבען אין זינען דעם תכלית... אַז וואויל איז זיי, אַז וואויל אויך זייערע עלטערן! און דו וואָס? אַ שען בעל-הבית'ל, משטיינס-געזאָגט! און נאָך שפּעטער האָט מען געאַרבייט אַרום דער דאָזיגער זאַך בסוד. איך פלעג טרעפען אָפּט די שוויגער זיצענדיג מיט ווייבער, שכנות, גבאי'טעס, טוקערקעס, דאָס ווייב מיינס מיט אַראָבגעלאָזטע, פערווייינטע אויגען אין דערמיט, אין שושקענדיג זיך, איבערווינקענדיג זיך איינע מיט דער אַנדערער, אַ אַלטע גויה להבדיל האָב איך אויך אַ פּאָר מאָל געטראָפען צווישען זיי. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען צום סוף, איז מען געזעסען און געטראַכט וועגען דעם, פאַר וואָס האָט עס די שוויגער פון דער טאָכטער איהרער, פון מיין ווייב הייסט עס, קיין אייניקעל נישט? און מען האָט געברויכט דערצו באַבסקע מיטעל. די אַלטע גויה מיט דעם הייטישען שטאָדט-טאַטער האָבען, עס פערשטעהט זיך, ביידע געטאַנצט אין דעם קאָן אינאיינעם מיט די גענוטע אויסגעקינדעלטע ווייבער.

מיר אָבער איז נאַרישקייטען ניט געלעגען אין זינען, איך האָב מיר געשמאַק געגעסען קעסט און געשמאַק געלערענט.

אַז עס האָט נישט געהאָלפען נישט קיין רמז, נישט קיין פשט, נישט קיין סוד, איז די שוויגער אַרויס אַקעגען מיר מיט דרוש. דרשה'נען האָט זי געקענט זעהר וואויל. אַז זי האָט געעפענט אַ מויל, האָבען זיך איהר געשאָטען, ווי פון אַ לעבערדיגען זאַק—אַ מגיד, ניין מאָס רעד, אויסגעמישט אינאיינעם גראָם-שטראָם, קובעבע-לאַקריצע, גוי'אישע ווערטלעך מיט, להבדיל, שטיקלעך גמרא, משל-לעמעשקע, פערווירצט מיט זיסוויער תחינה-לשון, עס זאָל האָבען דעם רעכטען יודישען טעם. דער שטעל איהרער אין די דרשות איבער מיר איז געווען אויף דעם געוויסען פּסוק: „מיינס, משטיינס-געזאָגט, איז נישט לייטיש״.—און זי האָט זיך גענומען גאַנץ ברייטליך אויפווייזען, אַז נישט לייטיש איז, וואָס איך בין דאָס, יענס... נישט לייטיש, וואָס טאַקע חי דעם פויער'ס אַ חערטיל: ני ראַק, ני ריבאַ, דאָס הייסט אויף יודיש: ני מע, ני מו, ני קוקוריקו. וואָס דען-זשע? אַ לעקיש בין איך. נישט לייטיש איז אויך דאָס: ביי אַנדערע, אַ שטייגער, נעהמט אַ שוועהר דעם איידעם און פאָהרט זיך מיט איהם דורך צום חאַנדריקעווער, זאָל געזונד זיין, אָדער וועז נישט ער אַליין, טהוט ער עס דורך איינעם פון די חסידים,

מאכען זיי פון איהם אַ לייט, פיהרען זיי איהם... און דער יבער טאַקע איז מזל און ברכה—זרענו וכספנו, קינדער און געלד, ווי אין „ויתן לך" שטעהט. און ביי מיר—פלעגט זי אויסלאָזען, אַ קוק געבענדיג ביז אויף דעם שוועהר, נעבעך, וואָס ער האָט געהאַט פון איהר קאַלט און וואַרעם—ביי מיר, אוי רבונו של עולם, הלואי אויף שונאי-ציון געזאָגט געוואָרען, איז ניט לייטיש, אָמן, אָמן!..

פון מגידים די דרשות אַז איך הער היינט, שטעהען זיי אַזוי צו מיר צו ווי אַ אַרבעס צו דער וואַנד. איך קוק זיי נאָר אָן מיט רחמנות, ווי מענשען, נעבעך, חכמה'נען זיך, ווייסענדיג זיכער זעהר גוט ביי זיך, אַזוי גוט ווי איך ווייס, אַז די חכמניות זייערע איז געמלאכה'ט, לויטער שווינדעל, דראָט-אַרבייט. נאָר די דרשה אָבער פון דער שוויגער מיינער דענסטמאָל איז מיר צוגעשטאַנען ווי אַ פיאַווקע צום האַרץ און געזויגען מיין בלוט. געגעסען האָב איך מיר קעסט אַלץ טאַקע געשמאַק, געלערענט אויך געשמאַק, נאָר עס האָט עפּיס נישט געהאַט דעם טעם וואָס אַמאָל. עס האָט מיך עפּיס געגענזועלט, געפּיקט מיר עפּיס אין קאָפּ, און פלעג מיך קענען אַמאָל אויף עטליכע מינוט פערטראַכטען מיט אויסגעשטעלטע אויגען, גלאַט אַזוי זיך אין דער וועלט אַריין, פונדעסטוועגען נישקשה אָהן סכנות! איך וואָלט מיר געקענט גאָר קיין מעשה ניט אַזוי זיך אָבשטערכען דאָס ביסעל יונגע יאָהרען ביז עס וואָלט געקומען אויך אויף מיר אַ צייט, אויסזוכען זיך איינע פון די יודישע פרנסות: אַ קנעלונג, אַ קלייטעל. אָדער אַ שיינקעל, אַ שטייגער, און זיין אַליין פאַר זיך אַ בעל-הבית. בעדאַרף זיך אָן מיר אָנטשעפּען עפּיס אַ דבוק, דער יצר-הרע אַליין, אין דעם געשטאַלט פון אַ חסיד, און מיך אָנרעדען דער שוואַרץ-יאָהר ווייס וואָס, מיך וועלען פערפיהרען, דער רוח ווייסט וואוהין...

מיין יצר-הרע, דער חסיד, איז געווען אַ מנוול מיט אַלע פּאָסאָטעמקעס, מיט דעם גאַנצען חן, ווי אַזעלכען שטעהט-אָן. אַ דבורעל האָט ער געהאַט גאָר אַנטיק, עס האָט געלעכערט דעם קאָפּ. אַ-מ מעשיות צו דערצעהלען, איז אַזאַ בריה ווי ער נישט געווען, נישט וויין און וועט נישט זיין אין דער גאַנצער וועלט. פאַר איהם איז אָפּגעווען דער הימעל, געמעגט דאָרט טאָן וואָס ער וויל, איהם איז געשטאַנען פריי דער גיהנם און דער גן-עדן. מלאָכים, רוחות זענען ביי איהם געווען משרתים, ווי אַ שפּילכעל איז איהם געווען פייער און וואַסער... ער האָט געקענט מיט זיינע מעשיות נעהמען אַ מענשען ביי

דער נשמה, האָט ער געוואָלט — איז פון זי אָנגעפאַ-ען אויף אַ מענשען עפּיס אַ זיס דרעמיל, אַ וואַרימקייט איז זיך צוגאַנגען אין אַלע גלידער און עס האָט זיך געקראַצט עפּיס גאָר מחיה. האָט ער זיך בּעלעקט צמאָקענדיג מיט די ליפּען — איז אָנגעקומען יענעם אַ חשק צום טרינקען, פּשוט טאָן אַ טרונק בּראַנפען...

אָט אַזוי איז דער יצר-הרע מיינער, וואָס האָט זיך. נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, צו מיר גענומען!

— זאָג מיר, שמייגער! — הויבּט אָן דער יצר-הרע מיך צו שטראָ-פען — בּיז וואַנען וועסט דו עס זיין אַ שמייגער? וואָס פאַרט קען אַרויסקומען פונ׳ם תנו-רבּנן, וואָס דו תנו רבּנן׳סט מיר טאָג און נאַכט? פונ׳ם זיצען ווי אַ קוואָצקע איבּער דער גמרא וועסט דו קיין קינדער נישט אויסזיצען, — און וואָס פאַרט וועט דער תכלית זיין דערפון? בּיסט דאָך עפּיס אַ יוד, דו שמייגער איינער!... אַ עבירה, כלעבּען, אַזאַ יונגער-מאַן... עס וואָלט מיך נישט געאַרט אַ געבּראָטענער ליטוואַק אַ מתנגד, שוין אין די וואָהרען, אַ פרוש — אַ בּאַנק-קוועטשער מיט אַ בּאָרד — אין דער-ערד אַריין, צלם-קאָפּ! זיץ דיר, שאָקעל זיך, קוועטש דיר אָן מרידין, בּיסט אַריין אין די מ״ט שערי-טומאה און פערפאַלען, וועסט אייבּיג שוין נישט אַרוים! דו שמייגער אָבּער בּיסט נאָך אַ שנעק, האָסט נאָך צייט אַרויסצוטרייבּען פון דיר דעם ליטוואַק, און ווערען אַ מענש, אַ כלי-שלמה. נעהם זיך בּייצייטענס אויף דעם רעכטען וועג און פאָלג מיך, שטעה נישט אָבּ פון אַנדערע יונגע בּעלי-הבּית׳לעך, טאַטענ׳ס קינדער, שטעה נישט אָבּ, זאָג איך דיר, און קום... קום... אַנדערע אפשר וועלען דיר זאָגען: קום קיין חאַנדריקעוו, אָדער קום קיין יהופיץ, צום יהופיצער, און איך זאָג דיר — בּויבּעריק! ס׳איז דאָ זייערע אַ סך, אַלע, דאַכט זיך פון איין שניט, קיינעם פון זיי געהט, בּרוך-השם, נישט אָבּ אין דעם גוטען יודישקייט, געזונד און שטאַרק זאָלען זיי זיין! נאָר זיי אַלע אינאיינעם גענומען זענען ווי אַ שאָלעכטס פון קנאָבּעל אַקעגען דעם בּויבּעריקער, זאָל לעבּען. — קום, זאָג איך דיר, קיין בּויבּעריק, דאָרט וועסט דו געהאָלפען ווערען. איין מומחה צו עקרות איז טאַקי ער, דער בּויבּעריקער. אַ חוץ דעם וועט זיך דיר עפענען די אויגען, אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פנים. „וועסט זיך וואַרעמען אַ קעגען זיין ליכט״, דו פערפרוירענער ישיבה׳ניק, קאַלטער מתנגד, וועסט, ווי די אַצילי בּני ישראל, זעהן די שכינה רוהט אויף זיין פנים און פאַר גרוים התלהבות ווי זיי עסען בּיי איהם און טרינקען...

אצונד האָסטו דו דערצו די מעגליכקייט, זיצסט דיר אויף קעסט, דער נדן דיינער איז נאָך נישט געריהרט; שפּעטער, אַזוי פערהאָף איך, וועסט דו אַ משכּון פערזעצען, דאָס לעצטע ביסעל ציהרונג ביים ווייב אַרויס'גנב'ענען—און פּאַהרען, אָדער געהן צו־פוס קיין בויבעריק!...

אַזוי האָט אַלץ גערעדט און מיך איינגערעדט דער יצר־הרע. און אַז ער האָט געזעהן, אַז ער איז מיט מיר נאָך נישט פאַרטיג, מוסר העלפט נישט, האָט ער געפּרובט ווירקען אויף מיר דורך משקה. ער פלעגט אָהן ווערטער צמאָקען מיט די ליפּעלעך אַזוי, אַז מיר האָט זיך פערגלוסט נעהמען אַ קאַפּעלע בראַנפען. אָנגעהויבען האָט זיך עס פון יאָהר־צייט אָדער תיקון־בראַנפען, דערנאָך איז געגאַנגען אַ גאַנג, סיום־בראַנפען, אַלע מיני מצוה־בראַנפען, ווי, אַ שטייגער, ראש־חודש־בראַנפען, קידוש־לבנה־בראַנפען, ל״ג־בעומר־בראַנפען, שהי־פהי־בראַנפען, ביז עס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט פראָסט, גלאַט אַזוי זיך בראַנפען. דער פועל־יוצא דערפון איז געווען, אַז איבערהאַפּענדיג איינמאָל די מאָס בין איך אַרויס פון די כּלים, דאָס הייסט—התפשטות הגשמיות, אַרויסגעשפרונגען פון דער הויט, און געווען בגילופין, אויף דעם זיבעטען הימעל!

דאָס וואָס איך האָב, אָדער, גלייכער צו זאָגען, די נשמה מיינע האָט געהערט, געזעהן, כּביכול, אויפ'ן הימעל, לאָזט זיך קוים־קוים איבערגעבען אויף דעם מענשליכען לשון. איך טהו עס פונדעסטוועגען, חי ווייט מעגליך איז, נאָר טאַקע דעם עולם צוליעב, וויל דער עולם איז שטאַרק ציקאַווע, חלש'ט צו וויסען, וואָס טהוט זיך אויפ'ן הימעל דאָרט אויף יענער וועלט.

נאָר צום ערשטען האָט מיך מקבל־פּנים געווען דאָרט אַ משונה־לאַנגע נאָז, אַ דיקע געשוואָלענע ווי אַ באַרג, פייער־רויט, אַ ביסעל פּערבליווט, ווי אַ פלאַם פון אַברענענדיגען ספּירט, און אָנגעזעצט פול־און־פול מיט ווייטפערלעך, בעפּייכטעטע פון קוואַלען שוויס. נאָך דער נאָז האָט זיך געוויזען איהר בעל־הבית, שוועבענדיג, קוים האַלטענדיג זיך אויף די פיס, עפּיס נאָר... לוט—דאָס איז געווען דער שר־המשקים פונ'ם יין־המשומר פאַר די צדיקים, ער מיט זיין כּבוד אַליין. און באַלד לאָזט זיך הערען אַ בת־קול ווי פון אַ משונה־גרויסע פוסטע פאַס: פּנו־מקום—מאַכט אַ וואַרע דעם גאַסט, פּלוני בן פּאַסיע!... אַ ציטער־ניש האָט מיך אָנגעכאַפּט דערהערענדיג דאָס קול, אַ ציטערניש ווי אַ געווינעריז דער שר־המשקים האָט מיר אַ שמיר נעגעבען איבער די

לעפצען, ארײנגענאָסען מיר אין מויל אַ הונדערט־גראַדוסנעם ביטערן טראָפּען, בין איך ווי ניי געבוירען געוואָרען.

— איך ווייס, זאָגט ער צו מיר, וואָס דו ווילסט, צוליעב וואָס דו ביסט אַהער געקומען. דאָס קול פון דיין שוועגער בעטענדיג פאַר איהר טאָכטער, דיין ווייב די עקרה, שפּאַלט די הימלען. דאָס שפּרעכען פוניס טאָטער לעגט איין וועלטען. מיר האָט מען עס בעפעהלען, געהן דיר אויף קבלת־פּנים אַקעגען, שטאַרקען דיך מיט אַ ביסעל משקה און אָבפיהרען דיך ביז צו דער ערשטער אינסטאַנציע, אַרער ווי עס הייסט ביי איך דאָרט, ביז דער ערשטער קרעטשמע און אַזוי ווי דו ביסט פון די באַנק־קוועטשער, וואָס שטעהען אונטער דער השגחה פוניס שר־התורה, לכן מוז מען זיך ווענדען צו איהם, און ער וועט שוין דער בקשה דיינער געבען אַ גאַנג, וואוהין מען בעדאַרף... נאַ, נעהם נאָך אַביסעל „שהכּל” און קום!

און באַלד טאַקע טהוט ער מיך אַ נעהם און עס טראָגט מיך, ווי אַ רוח אַ מלמד, גיך־געשווינד אַזוי, אַז עס פאַרדרעהט זיך מיר דער קאָפּ. פּלוצלים טהוט עס מיך אַ וואָרף, האָפּ! און בלייב שטעהן אויף די פיס איינער אַליין און עס ווערט מיר מיט אַמאָל ליכטיג אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה פאַר מיר אַ פּאַלאַץ ת״ק מייל די הויך, אינגאַנצען פון מירמעל־שטיין און גינגאָלד. און טויערען האָט דער פּאַלאַץ ת״ק גרויסע, און איטליכער גרויסער טויער ת״ק קליינע טויערען. צווישען איז דאָ שערי חכמה, שערי בינה, שערי תלמוד, שערי חסידות, שערי התלהבות און שערי דבקות. און פוניס פּאַלאַץ, זעה איך, געהען אַרויס ווי צוויי שרעקליך לאַנגע בליצען און אַ געשטאַלט פון אַ האַנד נעהמט אָן אַ הויפען שוואַרצען פייער און מאַכט כתרים צו די אותיות פון דער תורה. עס שטרויכלען זיך מיר די קנעכעל פאַר שרעק און איך פאַל אַנידער אויפ'ן פנים. און איך פיהל, אַ האַנד ריהרט מיך אָן, און איך האָרך אַ קול רופענדיג צו מיר: שטעה, זיי מוחל, אויף, בן־אדם, יפהפיה שר התורה האָט געהערט דיין שווינגער'ס בקשה! און איך פיהל — אַ פראָסט געהט מיר איבער דעם גאַנצען לייב, אַ צאָהן אָהן אַ צאָהן קלאַפּט מיר פאַר קעלט, און שטעלענדיג זיך אויף די פיס דערזעה איך פאַר מיר קאַלטען מלאך, אַ שטיק אייז! — דאָס בין איך, זאָגט ער, דיין מלאך, למדן מיינער, דער מלאך פון לומדים־מתנגדים און ישיבה־בחורים,

דער אויבער־שווייצאַר פון שערי־תלמוד. קום, איך וועל דיר אָבפיהרען, ווי איך בין געבאָטען געוואָרען, אַהין, צו לילה'ן דעם שר פון הריון, דאָס הייסט פון מעוברת־מאַכען.

און ער טהוט מיך אַ נעהם, דער קאַלטער מלאך, און טראָגט מיך געשווינד ווי אַ רוח אַ מלמד, עס עסט מיך די קעלט און איך בין אוים מענש. פלוצלים — האָפּ־האָפּ! און איך בלייב שטעהן אויף מיינע פיס, און אַ ליעבע וואַרימקייט צעגיסט זיך מיר מיט אַ מאָל אין אַלע רמ"ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה אַקעגען מיר אַ ת"ק־גאָרענדיגען פאַלאַץ פון אַלע מיני איידעלשטיינער שטעהט אין אַ וואונדערשענעם גאָרטען, מיט אַלערליי שפּראָצונג: רויזען, בלומען און בוימער — אַ גלוסטונג פאַר די אויגען. און איבער זיי אינגאַנצען איז אויסגעשפּרייט אַ טונקעל־בלויער פאָרהאַנג מיט אַ גילדענער לבנה אין דערמיט און בריליאַנטענע שטערען, וואָס נעהמט זיך אוים אויפ'ן אָנבליק ווי אַ שענע זומער־נאַכט. אין דעם גאָרטען ציהען זיך אין אַלע זייטען טויזענדער אַלעען, אָפענע און פערבאָרגענע, וואו עס שפּאַצירען און קושען זיך פאַרליעך מלאָכים, צוגיסענדיג זיך אין אַ זיסער ליבער שירה; אַמוריאל המלאך, דער שר של אהבה, געוואָפענט מיט אַ פייל־און־בויגען, שיסט, שפּיעלט זיך מיט כרובים ווי קינדער, וואָס ליגען בעהאַלטען צווישען געדיכטע צווייגען, און די פייל זיינע טרעפט, פון אימליכען שאָס שפּרינגט פונ'ם בעהעלטעניש אַרוים אַ כרוב'ל... אַ מחיה געווען צו שטעהן און קוקען, עס האָט מיך עפּיס געמאַנטעט, עפּיס נור טאַקע ווי ביים זאָגען שיר־השירים. און באַלד האָרך איך אַמוריאַל'ס קול, רופענדיג מיך ביים נאָמען: פלוני בן־סאָסיע! — הנני, זאָג איך, איך בין אָנגעברייט! — אַבי דו ביסט אָנגעברייט, איז גוט. איך שטעה שוין און קוק אויף דיר אַרוים צו דערפילען דיין בקשה. אָבזאָגענדיג מיר די דאָזיגע ווערטער, ווענדעט ער זיך צו עפּיס אַ מלאך און זאָגט: געה, עפען דעם אוצר הנשמות און ברייננג מיר פאַר דעם בן־אָדם אַ נשמה'לע אַ טשאַקענדיגע. דער מלאך געהט גיך אַוועק אין זיינע שליחות און באַלד קומט ער מיט לעדיגע הענד צוריק. וואָס איז? מען קען נישט עפענען — נישטאָ דער שליסעל! און עס ווערט אַ גערודער, ומלאָכים יחפזון, מען זוכט, זוכט און מען דערגעהט זיך — אַך, ביים בויבעריקער איז דער שליסעל!... עפענט מען די לאָך אין הימעל, דורך וועלכע עס קומען אָן פון בויבעריק די תפלות. מען בעט רחמים דעם בויבעריקער, געוואַלד, גיט אַהער פאַר

אַ עקרה דעם שליסעל! נור אומזיסט די רעד, ער האַלט זיך ביי זיינס — ניין, זאָל זי, די עקרה, קומען צו מיר!...

אַמוריאל ווערט שטאַרק אין כעס אויף דעם בויבעריקער, און לאָזט אויס דעם כעס צו מיר און צו אַלע יודען, נעבעך. — נישט אויסצוהאַלטען, זאָגט ער, פון אייך, יודעלעך! פון אַלע אוצרות די שליסעל פערנעהמט איהר אַייך אין די הענד אריין, אויף אונז, שׂרים, מיינט איהר צו מאַכען פאַר אייערע משרתים. אומעטום זייט איהר פול, און קיין יריד אויפ׳ן הימעל איז נישטאָ אָהן אייך... וואוהין קריכסט דו?! טהוט ער אויף מיר אַ הוק — דיין אָרט איז דאָרט אין דער יודישער גאַס. וואָס טהוט אַ יודעל דאָ צווישען אונז! טרייבט איהם אַרויס...

און איך בעקום אין האַלז־און־נאַקען איין שטויס נאָכ׳ן אַנדערען ביז איך פערליר די געדאַנקען. און אַז איך עפען דערנאָך די אויגען, זעה איך מיך ליגענדיג אין בעט, ביי מיר אין אַלקיר, און אַרום מיר דאָס הויזגעזינד, אַלע אין איין קול: אַ געפונענער! פון טוידט לעבעדיג!... וואָס איז? הערט אַ מעשה, אַ דריי טעג ביז איך געלעגען אין הינהער־פלעט!

אַ מענש אין הינהער־פלעט, ווי ס׳איז בעקאַנט, זעהט אויס אינגאַנצען ווי טויט, דער גוף זיינער איז דאָ, אויף דעם עולם, און די נשמה זיינע, לויט ווי די וועלט זאָגט, שוועבט אין הימעל, דאָרט וואַרפט מען אויף איהם גורל, אהין, אָדער אהער, דאָס הייסט בלייבען אַ דאָרטיגער, אויף יענער וועלט, אָדער אַ היגער, ווידער צוריק אויף דער וועלט. אין דער צייט פונ׳ם פלעטען, שפּאַצירט זיך דערווייל דעם מענשענ׳ס נשמה פריי אין הימעל אַרום און זעהט זיך אָן וואונדערשענע זאַכען דאָרט. פון גאַנץ אַלטע צייטען נאָך געהען אַרום צווישען דעם עולם און געפינען זיך אויך אין ספרים זעהר וואונדערליכע מעשׂיות, וואָס מענשען, געוועזענע אין הינהער־פלעט אויפ׳ן הימעל, האָבען דערצעהלט, צוריקקומענדיג פון דאָרט. רב יוסף דער זוהן פון רבי יהושע בן־לוי — דערצעהלט די גמרא — איז שטאַרק פערשלאַפט געוואָרען און געבליבען ווי טויט אין הינהער־פלעט. אַז ער איז דערנאָך צו זיך געקומען, פרעגט איהם דער פאָטער: וואָס האָסטו דאָרט געזעהן? און דער זוהן דערצעהלט איהם, עפּיס האָט ער דאָרט געזעהן גאָר קאַפּויר—געהויבענע דאָרט זענען דאָ דערנידעריגט, און דערנידעריגטע דאָ זענען דאָרט געהויבען... און אויף דעם פאָטער׳ס פרעג, ווי

שטעהען מיר, חכמים, געלערענטע, מיר זיי זעהען אוים דאָרט? ענטפערט ער קורץ און שאַרף — דאָס איינענס (משטיינע-געזאָגט) וואָס דאָ!... און נאָך זאַכען אַזוינע האָט ער איהם דערצעהלט.

דעריבער, אויב דער ענין פון הינהער-פלעט איז יאָ אַזוי גרוים, ועם קיינעם קיין וואונדער ניט זיין, וואָס מענשען, גרוים און קליין, יונג און אַלט, זענען מיך ווי די היישרעקען בעפאַלען, אַז איך בין צו מיינע קרעפטען געקומען, און נע׳חלש׳ט הערען פון מיר אַ וואָרט, איך זאָל זיי דערצעהלען, וואָס אויפ׳ן הימעל פערלויפט זיך, וואָס פאָרט הערט זיך דאָרט. פאַר גרוים חשק איז די סמאַהע זיי איבער די ליפען איבערגעיאַנגען, קוקענדיג אויף מיר מיט גרוים דרך־ארץ. איך זאָל געווען דענסטמאָל שכל האָבען און וויסען אַ צורת מטבע, וואָס פאַר אַ ווערטה די מטבע האָט, וואָלט איך, ווי פיעלע אַנדערע הימעל-מענשען ביי אונז, געמאַכט פון מיין הינהער-פלעט אַ געשעפט, איך וואָלט ווי יענע, דערצעהלט מעשיות, גוזמא-גוזמאות, לאָזען די בהמות הערען, זיי וואָלטען הנאה געהאַט, און איך וואָלט געגאַנגען אין גאָלד. איך אָבער בין דענסטמאָל געווען אַ יונגעל, געזעסען אויף קעסט, האָב חוץ דער גמרא נישט געוואוסט דעם טעם פון דער שווע־רער ביטערער פרנסה. דעריבער האָב איך, שוטה, מיך געהאַלטען אָן דעם אמת, דערצעהלט נאָר דאָס, וואָס איך וויים. דאָס איינציגע טאַקי האָב איך אויך דערצעהלט אונזער רב, זאָל געזונד זיין. און אַז ער האָט מיך ווי אַ למדן, אַ פרעג געטאָן: ווי שטעהען מיר, יודען, דאָרט? האָב איך איהם געענטפערט ווי דער אמת איז: שפּל— פען טרייבט!...

ס׳איז געווען אַ גאָט׳ס רחמנות איהם אַנצוקוקען, וואָס פאַר אַ מינע ער. געבעך, האָט געמאַכט, אַ זיפץ געבענדיג טיעף פונ׳ם האַרצען.

ואחר הדברים האלה — און נאָך דער דאָזיגער מעשה, האָט מיין יצר-הרע, דער חסיד, זיך שטאַרקער נאָך גענומען צו מיר מיט זיינע נגבה׳שע תנועות. לאמר, אַזוי צו זאָגען:

— היינט זעהסט דו שוין, שמיגער, ווי געריהמט און געאַכפערט ער״, זאָל געזונד זיין, איז אויבען דאָרט. אדרבה זאָג, זאָג...

— אַזוי געאַכפערט זאָלען אונזערע אַלע שונאים זיין! — ענטפער איך שטיל, אונטער די נאָז, דערמאָנענדיג זיך אָן די זלוולים, וואָס מיר איז געקומען צו די אויערען פון יענע דאָרט.

— עט! — זאָגט ער מיר — מילא וואָס מאַכט עס ועמען אוים, אַז יענע דאָרט רעדען צווישען זיך? אָבער אַ תקיף איז „ער״, אַ אוחז

ביד איז „ער״, און פון די אוצרות דעם שליסעל האט „ער״, און די ברירה צו געבען האט „ער״!... גערה=זשע קיין בוּיבעריק! איך פערשטעה אָסור נישט, וואס דיך קוועטשט?

אוי, האט מיך געקוועטשט! עס האט מיך נעקוועטשט גלאט בוּיבעריק אליין, וואס איז מיר און איטליכען אין מיין ווינקעל אויסגעקומען עפּיס משונה=ווילד. עס האט מיך אייך געקוועטשט גלאט סתם דאס יודישע עקשנות, ובפרט נאך האט מיך געקוועטשט דאס אוועקלייגען א ביסעל אין דער זייט די גמרא, צו וועלכער איך בין פון קליינווייז אזוי געוועהנט געווען. — פון דער אנדערער זייט אָבער, מוז איך זיך מודה זיין, איז מיר בוּיבעריק, א חוץ דעם וואס האט מיך געצחאונגען זיין דארטען וועגען מיין עסק, ביסלעכווייז אריין מאקע אין טעם און אָנגעהויבען צו געפעלען. ווי ווילד, דאכט זיך, די בוּיבעריקער זעהען אויס, דאך גוט צוקוקענדיג זיך. געפינט מען אין זיי פיעל שענע מעלות. זיי זענען גרויסע בעלי=בטחון׳ס. זארג, אומעטיגקייט איז א עבירה, פע! דער בוּיבעריקער האט געהויסען פרעהליך זיין. זיי האלטען זיך אינאיינעם, יונג, אלט, אָרעם און רייך אלע גלייך, אלע צווישען זיך אויף חברה=לשון. זיי זענען נישט אזוי טרוקען, נישט אזוי קאלט מיט פינסטערע צרות, ווי יודען פון מיין ווינקעל, זיי קענען אמאל נעהמען א ביסעל משקה און געהן א טענציל נישט דוקא פורים און שמחת־תורה, נאר פראסט אין א וואָכענטאג. איך האב שוין ביי מיר געפועלט פאלגען דעם יצר=הרע, בעדארף זיך פלוצלים טרעפען אט וואס...

בעדארף פלוצלים מיין ווייב,—הערט א מעשה!—מעוברת ווערען נאר אָן דעם בוּיבעריקער׳ס לאסקע, און האבען צוויי יונגלעך מיט א מאל!

דאס האט שוין א ביסעל אָבגעשוואכט מיין יצר=הרע. בוּיבעריק איז דערוויל ב״ה מיר א ביסעל אראב אין דער זייט, און איך בין געבליבען שטעהן ווי שבת א יוד, מיט איין פוס אין דעם תחום, מיט דעם אנדערען אויף יענער זייט תחום — נישט אהער און נישט אהין!...

ספר הבהמות

ספר הבהמות

מַעֲשִׂיוֹת פוּן בְּהֵמוֹת, אַלֶערְלֵיי מִינֵי בֶּעשֶׁעפֶּענִישׁ און אַלְסְדִינְג, וָואס פֶּערְלוֹיפְט זִיךְ אִין זֵייעֶר עוֹלָם.

ליעבהארצעדיגער רב מענדעלי!

איך קען מיר פארשטעלען, מיט וואס פאר א קרום פנים איהר וועט בעגעגענען דעם דאָזיגען ספר מײַנעם, וועלכען איך ברענג אייך במתנה. „סטײַטש, וואס הייסט — וועט איהר מאכען פערוואונדערט, בטלנ׳דיג צו מיר, צו מײַן קאפ חלומות — א בעל־לשון, וואס ארבייט כל־ימיו אין דעם „ווײַנגארטען פון דער יודישער ליטעראַטור״, שטענדיג געהאט צו טאָן מיט יודען, געהאַט מיט זיי צו זינגען און צו זאָגען, — אזעלכער זאל פלוצלים אוועקווארפען אלסדינג, וואו ווײַנגאָרטען, וואו פאָלק ישראל — נאַט אייך נאָר בהמות!... און גאָר חוץ אַלע זאַכען, ווי געשיקט זיך עס גלאַט מעשיות פון בהמות, פונ׳ם בהמה׳שען עולם?! מעשיות פון גלגולים, אַ שטייגער, ווי מענשען, אזוינע און אַזוינע, ווערען, רחמנא־לצלן, בהמות: פערד, עזלען, חזירים, נישט פאַר אייך געדאַכט, מילא דאס איז חאָטש על־פי דרך־הטבע. מען קען עס פער־שטעהן. עס האָט זיך שוין אַזוינס געטראָפען און טרעפט זיך נאָך עד־היום אין אונזערע יודישע שטעדט. אָבער מלכתחלה אמת׳ע עכטע בהמות זאָלען פיהלען, וויסען פון זייער חיות — אַזוינס נעהמט דאָך נישט דער שכל. ס׳איז דאָך נאָר א געלעכטער. נישט אנדערש מאקי ער איז משוגע!״

לאָז זיין אַזוי, רב מענדעלי, איך בין משוגע. איך וועל מיך נישט שפאַרען; די שאלה איז אָבער, וואס פאר א מין משוגע׳נער איך בין.

א מענש קען הייסען משוגע, פאַרשטעהט איהר מיך, איינס פון צוויי; אָדער פונ׳ם זינען נעהט אַראָב עֶר, און דער עולם איז קלאָר, אָדער פאַרקעהרט — דער עולם נעהט פונ׳ם זינען אראָב, און עֶר איינער איז קלאָר. דען דער שגעון פון אַ וועלט הייסט סדר-עולם. יענעס, וואָס אין דער מאָדע, עס מעג זיך זיין קרום. איז גלייך. משוגע איז דער יחיד טאַקי סיי-ווי-סיי, אין ביידע פעלען. דער חילוק איז נישט מעהר אַט אין דעם: אין ערשטען פאַל איז ער אַ עכטער משוגענער, וואָס משוגע הייסט. אין דעם צווייטען פאַל אַקעגען איז עֶר נאָר אַ גע- מאַכטער. און דאָס, פאַרשטעהט איהר מיך, מאַכט זעהר פיעל אוים. מיין שגעון איז — אַזוי וויל איך מיר גלייבען — וואָס איך בין נישט משוגע גלייך מיט אַנדערע. דאָס הייסט, וואָס איך רעד נישט מיט דעם עולם איינע רעד, איינע ווערטער, נישט קוקענדיק אויף דער מאָדע. אוודאי איז דאָס אַ נאַרישקייט. אַ מענש — זאָגען די פילוסופין — איז בטבע אַ חברה-מאַן... אינאיינעם מיט חברה איז תמיד גוט. ס׳איז דאָ אי כבוד, אי צוליעבזאַכען: דו מיר... דו מיר... פאַרשטעהסט דו מיך, און איך דיר... פאַרשטעהסט דו מיך. הכלל, דערלעגען רערלעגט מען נישט. — יאָ, זעהר גוט. נאָר וואָס טהוט מען אָבער, אַז מען וויל אונטער- באַמקען און עס נעהט נישט! אַז אינוועניג אין דיר זיצט עפּיס ווי אַ שומר, וואָס אַבי עֶס דאַכט זיך איהם ביי דיר עֶפּיס אַ חכמה׳לע, מאַכט ער: שאַ! עפּיס אַ תנועה׳לע — לאָזט עֶר דיך נישט פון דאַנען אַהין...

דערקלערען זיך דאָ פאַר אייך — אָך! נאָר ציהט מיך נישט, רב מענדעלי, פאַר דער צונג, צו דערקלערען אַלצדינג ריין, שאַרף ביז איטליכם פיצעלע, נישט פאַרשטעלט. איבעריג, כ׳לעבען! מיר יודען פאַרשטעהען זיך אויפ׳ן ווינק. איין וואָרט, אַמאָל, נישט דערעדט, נישט גערעדינט, אַ סמאַרע מיט דער נאָז, אַ דרעה מיט׳ן פינגער, זאָגט ביי אונז מעהר ווי ביי די אומות העולם אַ גאַנצער ספר. ביי ווענען פון זיי איז דאָ אַזוי פיעל ראָשי-תיבות, וואָס ברעכען דעם מוח, אַזוי פיעל ווערטער מיט פינטלעך אויף שטאַרקע אָנצוהערעניש צו געבען, ווי ביי אונז! אויף איין אות, וואָס דעם, יענעם דאַכט זיך איבעריג, שטעהען אַנגעבויט גאַנצע בערג יודישקייט. איהר פאַרשטעהט! בערג העֶנגען אין דער לופטען אויף אַ האָר, יודען אין דער לופטען אויף זיי, באַמבלען זיך מיט אויבער-הסברות אַהין אַהער, אַ שרעק!... אַט אַזוי איז דער שטיינער רעדע בײַ אונז: דרינגעניש, אָנשטויסעניש, עפּיס

גלאַט אָהן ווערטער — אי... בע... עט... אָנגעהויבען עפּיס און וגו׳ אַ האַלב וואָרט און וכו׳, ענדיגען ענדיג דיר, זיי מוחל, דו מיט דיין כבוד אַליין, וד״ל — דו בּיסט נישט קליין צו טרעפען, נישקשה וואָס מען מיינט.

מילא, הערט־זשע, רב מענדעלי!

יאָ, אַקעגען דעם, וואָס מעלתו זאָגט — „וויינגאָרטען , , טהוט זיך עס דאָרט היינט אַביסעל, אי־אַי־אי! גאָר נישט דער וואָס פריער. מילא ריינקייט, שענקייט... בּין איך מוחל — נאַרישקייטען! אָבער וואו איז דאָס רוהיגקייט, דער געקליבענער עולם דאָרט וואָס אַ מאָל? היינט איז כל־דכפין — אריין! צוגלייך מיט די געהויבענע, פאָרנעהמסטע לייט דאָרט, אויך קינד און קייט, אָהן עין־הרע. עס הילכט, עס סווישטשעט פון איטליכם ווינקעלע, נייע פיינעלעך — נייע ניגונים; נייע גרילען — נייע גרילצעניש. עפּיס רעדט מען מיני דבורים, עפּיס וויל מען, וויל מען... וואָס? שווער צו זאָגען. בע! עפּיס האַרבליך אַביסעל זייער לשון. ווי עס זעהט אויס, זענען זיי עפּיס אָנגעדרודעלט. פאַר וואָס? קיין יודישע נשמה קען מען נישט שאַצען, טסתמא ווייסען זיי פאַר וואָס נאָר אויף וויפיעל ס׳איז מעגליך צו פאַרשטעהן, דאַכט זיך, אז זיי זענען גאָר נישט אַזעלכע בייזע... ווי זיי זעהען אויס. די אַלע דבורים זענען נישט פון זייער קאָפּ, חלילה. דאָס האָבען זיי גענאַשט ביי יענע, להבדיל, דאָרט, וואָס היינט אין דער מאָדע. די גאַנצע זאַך נישט מעהר איז, וואָס ביי יענע איז דאָס נאָך עט... צו דערליידן: ביי אונזערע אָבער האָט עס, משטיינס־געזאָגט, אַ פּנים ווי אַ פּאַריזער מאָדע ווערט פערטראָגען, אז אָה־און־וועה צו איהר, צו יודישע מיידלעך, דינסטמיידלעך ערגיץ אין אַ יהופעץ. הכלל, ס׳איז ליהודים.

דאָך בּין איך מיר געגאַנגען מיין וועג — שאַ, גאָר נישט, גלייך ווי מיר איז פאַרלענט די אויערען. אדרבה, נאָך אָבשטעלען זיך גאָר אַ מאָל אין דער זייט דאָרט און האָרכען אויף ציקאַוועשטש, בשעת אַ גרויס דולעניש צווישען עלטערע, געלערענטע איבער היינטיגע משיח׳ס־צייטען, אַ שטייגער, חאָטש ס׳איז אַ ביסעל פאַרשטעלט, ארץ־ישראל הייסט עס, עפּיס נישט דערזאָגט, האַלבע ווערטער, ראשי־תיבות; א״י, א״י מיט פּינטעלעך, וואָס ווערט געטייטשט מיט ל״ב פירושים. איינער אַ שטייגער, איז אויסען אַזוי א״י, גלאַט פשוט מגושם ארץ־ישראל, ווי דאָס פּינטעלע דרינען, דער שפּיץ אינגאַנצען, וואָס שטעקט און מוז שטעקען דרינען, איז אָט־אָ דאָס — דאָס פּינטעלע

יודישקייט, די גאנצע חכמה, ווי הייסט מען עס, פארשטעהסט איהר מיך. אײ, הייסט עס, האט דעם יודישען טעם, מען בעדארף עס פיהלען ווי עפיס א רוחניות. עס האט אין זיך אזוינס, עפיס אזוינס, אזוינס... וואס כמעט נאר פאר דער נשמה, אנדערש לאזט זיך עס נישט טײַטשען... קומט נאך איינער און זאגט אויף פינטעלע טאקי, נאר אײַ איז בע... לאו דוקא, פארשטעהסט איהר מיך, וואס לאו דוקא הייסט. אי איז דאך די קשיא, אז נישטא קיין ארט, אויף וואס־זשע שטעלען דאס פינטעלע? — די וועלט, נישקשה, איז גרויס, ס'איז גענוג פלאץ דארט פאר איהם אויך. מען בעדארף נאר האלטען זיך במעלה און זיך מאכען הארץ. אי וואס — וואס, וואס? מען בעדארף מורא האבען... נישקשה, נישקשה! נארישע מענשען! זאגען א טייל. יא אײ, טאקי אײ, נאר דערצו בעדארף מען פריהער גוט טאקי זיך קוועטשען. וואס מיינט איהר קוועטשען? — קוועטשען די באנק, געהן אין חדר אריין!... דאס מיינט מען עפיס קולטורע, ווי הייסט עס ביי זיי היינט, השכלה אויף דעם נייעם שניט, פארשטעהסט איהר מיך. — נאך א טייל מענשען. גאר אהן חכמות, אהן מלאכות, מאכען: עט! נאט אייך א גראשען, א פערציגער הייסט עס, און אי, בילעבען! וואס נאך? — א תנועה אביסעל פון יודען, א הארטען פערציגער דערפאר איינגאנצען, איהר פארשטעהסט? — נאר ווי די מעשה איז, אזוי צו אזוי, וואס קען עס מיך אזא געשריי, אזא איקערײַ ארען? לאז זיך מיר דאכטען — א קלייזעל...

איך שפאציר מיר אזוי איינמאל אין „וויינגארטען", ווי דער שטײַנער מיינער איז, ביחידות, אויף וועגעלעך, וואו נישט אלע געהען, צוקוקענדיג מיך פון דערווייטענס צום עולם, בעטראכטענדיג דאס, יענס, פאמעליך, פאמעליך, זיך נישט געיאגט, געהאפט, און פערטיעפענדיג זיך א מאל אויך אין די געדאנקען. פלוצלים קומט מיר צו די אויערן א האמפעריי, קולות פון א סך מיילער, דער געזאגט, יענער געזאגט, אלע אינאיינעם עפיס אזוי:

— משכילים!... אסימילאטארעס!
— זעכציגער, זיבציגער יאהרען!
— געמיינט השכלה, האבען זיי, א סגולה צו די צרות.
— וואס געטאן די משכילים פריהער?
— פאר'ן פאלק וואס געטאן?

איך שטויס מיך שוין אן, וואס דאס בעדײַט. — דאס רעכנען זיך א אב קינדער מיט טאטעס, דער נייער דור מיט דעם אלטען. עס

פערדריסט מיך שוין טאַקי אויף זיי, אויף די היינטיגע הייסט עס. הע-הע. זידלערייען! נישט צו פאַרשטעהן פון טאָג צו נאַכט — אַז דענסטמאָל האָט ערשט אָנגעהויבען צו טאָגען, נאָך אַזא לאַנגער פינסטערער נאַכט צו טאָגען! נישט וויסענדיג זיך צו מאַכען פונ'ם חילוק פון היינט ביז אַ מאָל — אַז אַנדערע צייטען — אַנדערע וועהטאָגען, אַנדערע וועה-טאָגען — אַנדערע סגולות. אַז צו מענשליכע צרות איבערהויפט איז בילדונג פאַררעכענט געוועזען דענסטמאָל פאַר דאָס איינציגע מיטעל ביי דער גאַנצער וועלט בכלל. נישט צו בעטראַכטען די ביטערע לאַגע, אין וועלכער די בידנע משכילים, נעבעך, האָבען דענסטמאָל זיך געפונען, צווישען אַ עולם, וואָס איז בעריים געוועזען פאַר אַ מינדסטע זאַך, עפּיס נישט אַזוי ווי ביי איהם איז איינגערעדט, זיי צערייסען אויף שטיקער, אוי, האָבען זיי דענסטמאָל, נעבעך, געליטען! און נאָך פאַר וואָס? פאַר'ן תנ"ך, דקדוק, לשון געליטען!... אויף בוידעמס, אין קעלערס, לעכער, חורבות האָבען זיי געלערענט. די שנאה פון אַלע זייטען, איז גרויס, סכנות, נויט, אָרעמקייט — אַ שרעק, און זיי פונדעסטוועגען טהוען זייערס, דערגרייכען אַ סך. דעם פונדאַמענט צו אונזער איצטיגען צו-שטאַנד געלעגט האָט ווער? — זיי! גאַזעטען, שפּראַכע, השכלה-ספרים האָבען מיט זייער אָנהויב צו פערדאַנקען וועמען? — זיי, זיי שאַ, פון איהר קינדערלעך, פון וואַנען האָט איהר זיך גענומען? פון וואַ-נען די אַלע היינטיגע חכמים, גרויסע קעפּ, בריות-מענשען, ווען די טאַטעס, די משכילים, פאַר זיי וואָלטען זיך נישט געוועזען מיהען?... אַי-וואָס, יענע מיני פּאַשוינען דענסטמאָל, קריכער, אַסימיליאַטאָרען הייסט עס? קראָפּיווע זייעט מען נישט, עס וואַקסט אַליין. אַזעלכע וואַקסען אומעטום אין אַלע צייטען. קאָרג, אַ שטייגער, זענען זיי דאָ צווישען אייך, היינט טאַקי?...

נאָך מעהר פערדראָס איז אָבער, וואָס דער גאַנצער „הכצעקתה" איז גאָר אַ איבעריגע זאַך. איהר ווילט עפּיס טאָן פאַר'ן פאָלק? — אָך, קינדערלעך, מהיכא-תיתי! צו וואָס-זשע איז אַזוי דאָס פייער. דאָס זידלען זיך, דאָס קלאָגען זיך אויף די טאַטעס, מאַכען זיי אויסצודרעהען? שוין נישט זאָגען, פאַר וואָס קומט עס זיי אַזוינס, פרעג איך נישט מעהר: צו-וואָס, טאָמער ווייסט איהר, בעדאַרף מען עס? אפשר אויף אויסצופּיינען זיך דערמיט פאַר'ן עולם: גאָט זעהט, הייסט עס, ווי מען טהוט תשובה, מען שלאָגט זיך „אָשמנו" פאַר דעם חטא פון השכלה, פאַר די זינד פון טאַטעס, אַלטע משכילים? — אָט, כ'לעבען! לאַ-די

וואָס דער עולם וועט נישט גלויבען, ווייל די אוינגען וענען איהם נאָך נישט אַרויסגעקראָכען, נישקשה, צו זעהן די אַלטע זינד פון די פּאָטערס אויך בײ די קינדער, וועט ער נאָך, צוזאַמענריג, מחילה, די נאָז, זאָגען: פּע! אויף דעם אָרט וואו די בעלי־תשובות שטעהען קענען אמת'ע צדיקים טאַקי נישט אײנשטעהן... אלא וואָס דען־ושע בעדאַרף מען עס? — גאָר נישט!

גלאַט אַזוי זיך, פּײערן, פּילדערן. מה נאמר ומה נדבר, ס'איז טאַקי מעשה יוד. צוהיצט זיך אַ יוד, דענסטמאָל — אָ, אַזאַ'ס! רעדט ער און רעדט אַפילו אויף „ננתקה" אויף. לעלצט אַ יוד נאָך כבוד, מוז ער דערוויל מאַכען צו נישט אַנדערע. בײ איהם איז ישר והפוך — אי נערעדט אַזוי, אי דאָס אײגענע פּאַרקעהרט; אי אַ הייב אַרויף, אי אַ וואָרף אַראָב; אי מאַכען זיך אוים זיין יחוס, זכות אָבות, אַ גאַנצען צימעס, אי אויסמאַכען עס צו גלײכער צייט. און ווי עס דאַכט זיך, פּיהלט ער עפּים גאָר אַ בעזונדער מין משונה פּערגעניגען אין מבטל זיין די וויניגע און דאָס זייניגע, אין דעם שנייצען, ווי זאָגט מען עפּים, די נאָז און שמירען דעם פּנים. אײנגעהמען תענוג פון מבטל־זיך־זיין, פון קיין פּנים־נישט־האָבען — אַזוינס קענען נאָר טאַקי מיר יודען!...

עס צושפּילען זיך אין מיר פאַר גרוים פּערדראָס די נעבליטען. עס רייסען זיך מיר אויף דער צונג טיעף פון'ם האַרצען ווערטער, רעדען ווילט זיך מיר, רעדען — און דאַכט זיך טאַקי: אָט שטעה איך פאַר'ן עולם, זאָג און שרײ ווי אַ נביא מיט דעם בעקאַנטען טרויערדיגען ניגון: הוי, וועה־געשריגען אויף די, וואָס קענען אַנדערש נישט גילטען פאַר גוט און פרום, פאַר חכמים און פײנע־בריות, ביז זײ מאַכען נישט אַ תל פון יענע! הוי, וועה־געשריגען אויף בריה'שאַפט זיך צוהיצען, צופּלאַקערן; אויף גילע אָנציגדעניש און אויף גילע אָבקיהל'עניש!... הוי, וועה־געשריגען אויף... נאָר באַלד טהו איך מיר אַ חאַפּ — אוי, חלומות! איך אײנער אַליין געה דאָ אויף דעם וועגעלע. וואו עולם? נישטאָ קיין עולם!...

שפּעטער איז מיר אויסגעקומען צו הערען דאָרט אין דעם „וויינגאַרטען" קולות, געשרייען נאָך שטאַרקערע ווי פריהער. מיינסטענס איבער לאומיות — אַ שפּאָגעל־ניי וואָרט אַזוינס, נישט דערהערט געוואָרען אַ מאָל בײ אָבות־אבותינו. הייסען זאָל עס אײגענטליך הייסען לאומיות בכלל אַזוי ווי גויות (לאום און גוי האָבען דאָך אין טיטש: פאָלק, נאַציע), דאָס הייסט, פאַרשטעהט איהר מיך — ווי זאָל איך עס זאָגען? —

עפּים אַזוי: פֿאָלק איז פֿאָלק און רעליגיע איז רעליגיע. צווי בעזונדערע זאַכן, ווי בײַ זיי, להבדיל, וואָס בײַ יודען נאָר נישט צו פֿאַרשטעהן! מסביר צו זיין עס אַביסעל, מוז איך געברויכען עטליכע ווערטער חקירה, זאָל מיך גאָט נישט שטראָפֿען פֿאַר די זינד. שרעקט זיך נישט, רב מענדעלי, טאַקי נאָר עטליכע ווערטער, נישט מעהר, ווי איך בין אַ יוד!

דת בײַ אונז יודישע קינדער, פֿאַרשטעהט איהר מיך, איז נישט דאָס, וואָס בײַ אַנדערע פֿעלקער אמונה, גלויבען, רעליגיע — הימעל-זאַכען, יענע וועלט; נאָר וואָס דען? גוטע, קלוגע, נערעכטע געזעצען, אין לעבען אַריין נײטיגע זאַכען, טאַקי דאָ אויף דער וועלט, און אויך געבאָט, וואָס זענען געשטעלט אויף היסטאָרישע, געשעהענע זאַכען, פֿון אַ זכר ווענען. אַזעלכע געזעצען, אַזעלכע געבאָט דריקען אויס און דערהאַלטען דאָס לעבען אי דעם גייסט פֿונ'ם פֿאָלק. דת און לאומיות זענען דעריבער בײַ אונז איינס. איטליכער אין דעם טמען יודישקייט איז, ווּיסענדיג נישט ווּיסענדיג, ווילענדיג נישט ווילענדיג, אַ יוד, אַ לאומי. „קודשא-בריך-הוא, ישראל און די תּורה זענען איינס" — אַזוי זאָגען אויך אונזערע היילינע חכמים. — קורץ און שארף!

נאָר גאַנץ פּשוט, גאָר אָהן אַלע חקירות לאָזט זיך נישט פֿער-גלייכען דאָס, וואָס בײַ יודען, מיט דעם, וואָס בײַ אַנדערע פֿעלקער. פֿעלקער בײַ זיך אין לאַנד, פֿערזאָרגט מיט אַלע נײטיגע זאַכען צום לעבען, זיי מעגען אמונה און לאומיות טיילען און קענען עס טאַקי טיילען. זיי האָבען וואָס צו טיילען — ס'איז דאָ אי וואָס צו נאָט, אי וואָס צו לייט; אָבער יודען... זיי טהאָרען נישט און קענען נישט טיילען, דען וואָס האָבען יודען, משיינס-געזאָגט, אין גלות? און וואָס זאָל עס בעשטעהן פֿאַר זיך אַליין, גלאַט יודישקייט, לאומיות, ווי הייסט מען עס בײַ זיי היינט, אַז נישט דאָס, נישט יענס, אַז קיין זאַך נישט ווי בײַ לייטען? איהר פֿאַרשטעהט דאָך וואָס מען מיינט... גלאַט לאומיות דאָ אין גלות, אָבגעטיילט פֿאַר זיך בעזונדער פֿונ'ם דת, איז דאָך עפּיס אַ וואָרט נישט צו פֿאַרשטעהן. פֿאָרט וואָס זאָל עס אַזוינס זיין, און וואָס זאָל עס בעשטעהן?

— לאומיות בעשטעהט — אַזוי שרייט מען היינט בײַ אונז אין איין קול — אין לשון, היסטאָריע!

אַוואַ, אין לשון! פּקוד, פּקדתּי, הייסט עס. הערט אַ מעשה, וואָס

לייענען היסטאָריע!... אָט דאָס גאָר! אָט דרינען בעשטעהט עס אינ־גאַנצען דאָס פייער, דער ברען! אַ נס, כ'לעבען, וואָס די הײַנטיגע האָבען זיך, מחילה, פאַרשפּעטיגט, זיי זאָלען זיך געווען אונטערזוקען מיט זייער חקירה אין יענע פריהערדיגע צייטען, און מען זאָל זיי געזען, חלילה, הערגן, וואָלט פון יודען שוין לאַנג קיין זכר נישט איבערגעבליבען. פאַר דעם לשון און היסטאָריע, משטיינס־געזאָגט, וואָלט קיינער פון יודישע קינדער, זיי אודאי נישט, זיך נישט מוסר נפש געווען.

לשון, מהיכא־תיתי! אַ טייערע זאַך. נאָר גוט מיט עפּיס דערצו, פאַרשטעהט איהר מיך, מיט אַשטיקעל אייגענם מאַיאָנטעק, אַ שטיגער, וואו דו ביסט אַ פריץ און דיין וואָרט דאָרטען גילט. אַז דאָס אָבער נישט, נישטאָ פאַר איהם, פאַר דעם לשון דיינעם הייסט עס, קיין אָרט, קיין געברויך — נישט אין מאַרק, אין קלייט, אין קאַנטאָר, אין דער פרנסה, בעוונותינו הרבים, און ערגיץ נישט אין דעם לעבען, — וואו־זשע? בלייבט דאָך איהם איבער דאָס איינציגע נאָר די שוהל. איז דאָס איינציגע אָנשפּאַרעניש זיינס הענגט, נעבעך, אין דעם חומש'ל, תנ"ך'ל, אין דעם סדור'ל, מחזור'ל און אַנדערע הייליגע ספרים, אין וועלכע דער יוד ליגט אינגאַנצען מיט די ביינער, מיט לייב און לעבען און זיינע אַלע געדאַנקען, אין וועלכע ער געפינט פאַר זיך טרייסט, פול זאַכען, געבאָט אַזוינע איך־צו־וועקען און קרעפטיגען אין איהם זיינע נאַציאָנאַלע געפיהלען. טאַקי אינגאַנצען וואָס דיין לשון, נעבעך, האָט זיך דערהאַלטען און האַלט זיך נאָך אין גלות אַצונד, האָט עס צו פערדאַנקען נאָר זיי, אָט די אַלע זאַכען — דאָס לעבען, די נשמה פונ'ם יודישקייט. נעהמט צו דאָס, דאָס הייסט, מען רוקט זיי אָב אַביסעלע אין דער זייט, מען גיט דערפון, ווי אויף אַ רפואה, אַ קאַווע־לעפעלע אַ שעה — נעהמט מען ביי איהם צו, ביים לשון הייסט עס, די נשמה. אָהן אַזאַ אָנשפּאַרעניש דאָ, אין גלות, נאָר גלאַט פאַר זיך אַליין, וועט עס, פריהער אָדער שפּעטער אַביסעל, ווייער פאַלען.

אוי, די מעטאָדעס, די מעטאָדעס! דאָס איז פאַר דעם לשון סם, דאָס אייגענע וואָס פאַר דעם פיש די יבשה. אוי, די יבשה — די טרוקענע אָהן גייסט, די וואָלדיגע אָהן הייליגקייט, מעטאָדעס!... אָנגענומען, זיי דינען גרינגער אויסצולערנען די שפּראַכע, אָבער אַקעגען דעם דינען זיי אויך, נאָך גרינגער זי צו פאַרגעסען. ראשית חכמה מוז

מען דאָס האַרץ, באַלד טאַקי אין אָנהויב, לאָזען פיהלען דעם היילינגען געטליכען גייסט. אָט דאָס ערשט קען דינען פאַר אַ גרונט פאַר'ן לשון, עס זאָל שפּראָצען, וואַקסען און געבען פירות; אָהן דעם אָבער ווערט זיך עס ווי גראָז נישט לאַנג האַלטען. בפרט היינט, אַז פון אַרום און אַרום בלאָזען שטאַרקע ווינטען און רייסען אויס אין דעם יודישקייט פיעל זאַכען, וואָס נישט פעסט דאָרט איינגעוואָרצעלט... לאָז נור אוועקגעהן אַ שטיקעל צייט, ווערט זיך אַרויסווייזען, צו עס איז פאַר איהם אַ לעבען, ווי די היינטיגע זאָגען, אָדער, הלואי איך זאָל ליגען זאָגען, נאָר אַ טויט.

— למאַי אונגאַריש, פּויליש, טשעכיש און דאָסגלייכען! — שריי'ען דאָרט יענע לייט, נעהמענדיג זיך געשמאַק קודם־כל צוזאַרבייטען, מאַכען אַ לשון.

עס ווילט זיך מיר שטאַרק זיי עפּיס זאָגען, נאָר ביי מיר איז אָבער געוועזען אָבגעמאַכט, איינהאַלטען זיך ווי וויט מעגליך, נישט אָנרופען זיך מיט אַ וואָרט. און צוקיהלען מיר דאָס האַרץ נעהם איך מיך אויס'טענה'ן מיט זיי אין די געדאַנקען. רעדענדיג פאַר מיר און פאַר זיי, ווי דער שטיינער איז פון אַ מענשען אַ מאָל נאָך אַ שלעכטע בענגעניש מיט עמיצען.

— רבותי! — מאַך איך טראַכטענדיג ביי מיר — וואָס איז דאָס פאַר אַ פערגלייך? מען בעדאַרף זיין בלינד, נישט צו זעהן דעם ווייטען חילוק פון אונז צו יענע. אם־ירצה־השם, אויף זייער אָרט, אין זייער שטאַנד, ווערט עס ביי אונז זיין אויך אַזוי, אפשר פיעל מאָל בעסער נאָך ווי ביי זיי.

— דאָס איז דאָך אָבער אַ סגולה, לשון, מעטאָדעס, הייסט עס, פאַר אונזערע קנעכט, פאַר אונזערע קריכער און זייערע קינדער — לאָז איך זיי טענה'ן, רעדען אַקעגען מיר.

— חכמים! — טהו איך זיי אונטער די אויגען אַ פּיק — דאָס איז אַזאַ מיטעל ווי אָנשיטען זאַלץ אַ פייגעלע אויפ'ן ווידעלע כדי עס צוחאַפּען. משוגע וועלען יענע זיין, קריכען אייך אין די הענד אַריין, איהר זאָלט מיט אַזוינע מיטעל מתקן זיין זייער נשמה, מאַכען זיי פאַר יודען, בפרט אַז די מיטעל אַליין טויגען נאָך דערצו אויך נישט. מעטאָדעס און גלאַט לשון, אָהן דעם היילינגען יודישען גייסט, דערצו נאָך אָהן אַ שום געבראויך אין דעם לעבען, איז דער פרנסה, זענען דאָס

איינגע חאָם א טויטען באַנקעס... איהר הערט ? איהר מענש, נישקשה, צורעלגען דערצו אויך היסטאָריע.

— אַי, אַי, יודישע קינדער! — לאָז איך זיי שרייען, אָנחאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ — ס'איז דאָך עפּים אַ שרעק! אוים היסטאָריע, אוים זכרון, אַ מענש זאָל נישט געדענקען, וואָס מיט איהם אַ מאָל! היסטאָריע — דאָס איז דאָך דער זכרון פון אַ פאָלק. דאָס איז אַ קול פון עלטערן, וואָהרנונגען און לעהרנונגען; אַ פערצייכעניש פון זאַכען, געשעהענישען, איינפיהרונגען פאַרצייטען.

— דאָס אַלדינג העלפט אָבער אַזוי ווי אַ טויטען באַנקעס צו דער זאַנד! — ענטפער איך אָב צוריק ביי זיך טאַקי אין די געדאַנקען — מען הערט און מען טהוט נישט וואָס מען הערט, אָדער מען טהוט און מען הערט נישט. יענעמס נסיונות זענען נישט קיין תורה פאַר אַנדערע, נעלטיגע — טויגען נישט מאָרגען. קינדער האַלטען זיך קליגער פון די טאַטעס. שאַ, איהר אַליין טאַקי בעריהמט זיך דאָך מיט אייער יונגקייט, דערמיט אַליין וואָס איהר זייט יונגע לייט, און רעכענט זיך אָב מיט עלטערע ווי מיט אַ טאַטען!... אַלטקייט איז אַ עבירה שוין דערפאַר וואָס ס'איז אַלט. חייסט איהר־זשע נישט, אַז יונגקייט איז נישט אייביג, אָט־אָט ווערט איהר אַלט און שפּעטערדיגע יונגע לייט וועלען אוים אייך שפּאָטען? מעגליך, איהר ווייסט, דער נסיון איז פאַר אייערע אויגען, עס ליגט אייך אין זכרון און עס העלפט פאָרט נישט דער זכרון. ס'איז נאָך באמת דאָ עפּים אַ גאַנצע דרעהעניש. געדענקען און הערען — הייסט דאָך בלייבען שטעהן, אויף איין שטאַנד, נישט רידהרען זיך פונ'ם אָרט. פע! — אלא, וואָס דען, אַלץ ווייטער ווייטער געהן, דאָס הייסט, געדענקען און נישט הערען, קומט דאָך אוים עפּים אַזוי משונה ווי אַ שטעהן און אַ געהן ביידע אינאיינעם! צו וואָס געדענקען, צו וואָס דער גאַנצער זכרון, ער זאָל זיך נור באַמבלען אונטער די פּיס און שווער מאַכען דאָס געהן? שוין פיעל גלייכער אַזוי: נישט געדענקען און נישט הערען. און געוועהנטליך קומען טאַקי פאַר אין דעם לעבען. אָט יענע מאַכערס, אַ שטיינער, וואָס ווייסען נישט, הערען נישט אַ חעלט און טהוען, אַרבייטען מעשים...

— פילוסופיאַ! — לעג איך זיי אין מויל אַריין, אויף אָבצוזידלען מיך כלומר'שט, אַזאַ וואָרט, וואָס הייסט ביי דער וועלט אַזוי פיעל ווי נאַרישקייטען, מעשה מלמד. אוז דאָך האָט איטליכער, אויף וועמען עס

איז געזאָגט געוואָרען, דערפון בײ זיך אין הארצען הנאה — גלאַט אין דער וועלט אַריין פילוסופיאָ, זײטיגע זאַכען. אהער בעסער מיט אונזערס, מיט יודישע היסטאָריע! זי דערפרישט, הוילט און בעשענט, זי גיט צו אַ שטיק געזונד, כח און לעבען.

— מיט וואָס?

— סטײטש מיט וואָס! מיט אַגאַנץ צעטעל פון תנאים, אמוראים, גאונים, רבנים, ראָשי־ישיבות, מורי־הוראות, דיינים, פּרוטע כשר'ע יודען און מחברים כל־המינים.

— מהיכא־תיתי! אויב אַט דאָס־אָ הײסט און קען הײסען היסטאָריע, איז עס נאָך גוט פאַר אַזעלכע, פאַר וועלכע עס זענען אָפען די ספרים פון יענע אַלע לײט דאָ אין דעם צעטעל, הגם זײ קענען זעהר גוט זײן דאָס וואָס זײ זענען, אויך אָהן אַזאַ היסטאָריע; פאַר אַזעלכע, בײ וועלכע די דאָזיגע אַלע לײט מיט זײערע ספרים זענען שטאַרק בחשיבות און האָבען אַ גרויסע ווירקונג, אַ דעה אין זײער לעבען. ווען אָבער נישט דאָס, וואָס קען דען אַזאַ היסטאָריע, גלאַט אַ צעטעל נעמען אַלײן עפּיס געבען? — גאָר נישט! נישט אײן זאַך פון די, וואָס איהר ווילט. מען קען זיך איבערקוקען דאָס גאַנצע צעטעל, אויב מען וויל, און בלײבען טאַקי קאַלט ווי אײז. אויף דערויף אַלײן האַלטען זיך איז דאָס יודישקײט אַ בלאָז! און באמת טאַקי, וואָס פאַר אַ אינטערעס, וואָס פאַר געפיהלען פון ליעבשאַפט צו זיך קענען בײ יענע אין האַרץ אויפוועקען אַזעלכע לײט, וואָס קומען זײ אויס אַבּיסעל משונה ווילדליך, עפּיס גאָר ווי פון אַ אַנדער וועלט? קדושים אפילו, די אַלע גרויסע צרות, רדיפות, דערנידערונגען, געברענטע געבראָטענע ליד, מיט וועלכע אונזער היסטאָריע איז אַזוי רײך, איז אויך אַ קנאַפּער מיטעל צו מאַכען דערמיט יענע קאַלטע פאַר הײסע יודען. דערפרישען, הוילען און בעשענען, מײנט איהר דערמיט — אדרבה! עס קען נאָך אויף זײ ווירקען פונקט פערקעהרט. זײ קענען, לײענענדיג עס, גאָר פערדרעהען די נעז, טראַכטען: נו, אַ פאָלק!... אויף צרות, אויף אומגליק נאָר אַזאַ פאָלק, וואָס איז צו שאַנד, צו שפּאָט אין אַלע ערטער און אַלע צײטען. גלײכער די תרפות־בזיונות, די אַלע צרות און דערנידערונגען צו פערדעקען, שאַ, לאָזען עס האָטש אַנדערע הײנט נישט הערען, לאָז מען נישט זאָגען: קנעכט, אַקעגען דעם וואָס פריהער זײט איהר הײנט פריצים! אויך אונזערע קינדער לאָזען עס נישט וויסען. צו וואָס פערגיפטען דערמיט זײער לעבען, קרענקען, שוואַך מאַכען זײ

מיט מעשיות פון ביטערען גלות, דערשטיקען אין זיי דעם מענשליכען שטאָלץ און צונעהמען ביי זיי דעם מוטה אין די יונגע יאָהרען?...

יאָ, ס'איז גאָר א שאלה אויב א לעבען פון א פאָלק אין דעם לאַנגען גלות, וואו עס לעבט־זיך, טהוט זיך נישט מיט זיין אייגענעם ווילען, נאָר מיט יענעמס, נישט ווי עס ווילט זיך, נאָר ווי עס לאָזט זיך; וואו די לאַנגע זיינע ענדערט זיך תמיד ווי דאָס וועטער נאָך די ווינטען, וואָס בלאָזען פון פערשיעדענע זייטען; וואו באַלד גיט עס איהם א טראַג אין דער לופטען און באַלד א וואָרף אין דער ערד אריין, הייבט פערוואָרפט עס איהם ווי א בלעטיל אַהין און מאָרגען אהער — אָט אזא לעבען, משטיינס־געזאָגט, פון אזא פאָלק איז די שאלה, אויב עס קען גאָר הייסען היסטאָריע... עס האָט א פנים טאַקי נאָר ווי עפּיס א שלע־פער, א בעבלער רעכענט און פערשרייבט די צאָהל הייזער, פון וועלכע מען האָט איהם אַרויסגעטריבען, די צאָהל משרתים, לאַקייען, וואָס האָבען איהם אַרויסבעגלייט, און די קלעפּ, די הייסע פעטש, וועלכע ער האָט דערביי פון זיי געחאַפּט, פינקטליך אַקוראַט, נישט צופאַרפעהלען נישט איינס פון זיי, חלילה!...

היסטאָריע און לשון קענען זיין דאָס, וואָס זיי בעדאַרפען זיין, ערשט דענסטמאָל, ווען זיי ווערען געמאַכט און האָבען א געברויך ביים פאָלק, ווען זיי געהען אין דער וועלט מיט איהם און דורך איהם, בשעת ער, דאָס פאָלק הייסט עס, הענגט אָב פון זיך, פון זיין ווילען, טהוט, אַרבייט, און ווייסט צו זאָגען פון זיין לעבען... דערווייל אין גלות, איז לשון — לשון־קודש (הייליג צוליעב די הייליגע ספרים) נישט פשוט, פאַר זיך אליין לשון, און היסטאָריע — אוי, אויף שונאי־ציון געזאָגט געוואָרען!...

— הערסט־דו, אָט דאָס טאַקי שרייען מיר דאָך: ציון! — — —

דאָס אויס־טענה'ן זיך אין די געדאַנקען איז מיר אַצונד קאַרג. וואָס העלפט דיין טראַכטען, דיין פערבאָרגענע חכמה אינוועניג אין זיך, בשעת די אומשטענדען פאָדערען, יענעם פרייז טאַקי זיי אַרויסצוזאָגען? רעד, לאָז מען הערען! — עס ווערט אין מיר עפּיס א פערענדערונג. עס גיט מיך א טראַג — און פלוצלים ווי פון דער העלער הויט וואַקס איך אויס פאַר דעם עולם עפּיס מיט א גאַנצער דרשה.

— אַזוי! — זאָג איך הויך אויף א קול, אַלע זאָלען הערען — ציון, הער איך, זאָגט איהר. ארץ־ישראל, הייסט עס, מיינט איהר! אָך,

הלואי רבונו-של-עולם, מיט דעם גאַנצען האַרצען! אויב אַזוי למה רג־
צו-וואָס-זשע דאָס שטורעמען ולאומים יהגו, מחילה, דולען זיך מיט
חקירות נישט צו דער זאַך? מיט חקירות, וואָס האָבען אייגענטליך אין
חערטה מיט דעם „האַ“, וואָס איינער אַ לעדיגגעהער מאַלט בשעת יענער
האָרעוועט, האַקט האָלץ, און פערדולען דערוויל דעם עולם דעם מוח,
מיט זאַכענישען, וואָס דערצאָרנען נאָר, וואָס זענען איבעריג,
אי פאַר דער צייט. דאָס, וואָס אײַנצופיהרען עס דאַלט זיך
דאָ אצונד גוט, קען נאָר זיין שפעטער דאָרט שלעכט.
דאָס, וואָס דאָ אצונד איז שווער, וועט שפעטער
דאָרט געשעהען גאַנץ נאַטירליך פון זיך אַליין און גרינג.
בי האדם — דער מענש איז, זאָגט דער פסוק, ווי אַ בוים. ווינטער איז
דער בוים, דאַכט זיך, אָהן לעבען, נאָר אַ שטיין, רעדט, טהוט כל-
הטיטעל — אומזיסט, נישטאָ קיין גרין בלעטעל! לאָז נאָר אָבער אַ שיין
טאָן די ליכטיגע זון, זומער — ווערט ער ווי ניי געבוירען, פריש, לעבע-
דיג. ער גרינט, ער בליהט און גיט אַרויס פון זיך פירות אין דער
געהעריגער צייט... לאָז נאָר זיין ציון, ניין! ארץ-ישראל מיין איך, פער-
שטעהט איהר מיך...

— האַ! וואָס איז דאָס פאַר אַ ניין, פאַר אַ חאַפּען זיך עפּיס צוריק? —
וואונדערט איהר זיך שטאַרק אויף מיר — יאָ, רבותי, לאָז די זאַך האָבען
איהר ריכטיגען נאָמען! אין אַ נאָמען איז אַ מאָל זעהר פיעל געווענדעט.
טאַקי ארץ-ישראל, אַזוי איז גלייכער און פאַר דער וועלט פערשטענדי-
גער. וויל דרינען איז גאַנץ בולט אויסגעדריקט אייער פערלאַנגען. גאַנץ
קלאָר: מען וויל ארץ-ישראל, און ציון, עס פערשטעהט זיך, אויך
בכלל. ציון אָבער דריקט נישט אויס דייטליך וואָס מען וויל. עס האָט
אַ סך פירושים, אַזוינע, וואָס פאַר איך נישט קיין משא-ומתן. וויל אין
ציון ליגט אַזוינס, אין וואָס אייך איז אייגענטליך גאָר ניט
געלעגען — וויל ציון, פערשטעהט איהר מיך, האָט נישט און קען
טאַקי מעהר נישט האָבען דעם אַמאָלדיגען טעם פאַר וועלטליכע מענשען
באַנקירען היינט; פאַר געשעפטמאַכער, וואָס ווילען גיך-געשווינד,
מיט אייזענבאַהן, נישט אַרויסנעהמען זיך די אויגען קוקענדיג, מעשה
קבצן, רייטענדיג אויפ'ן עזעל. וויל פריהערדינער ציון,
ביי יענע כלי-קודש דאָרט און ביי יענע אין די הענד. ווי אַמאָל נאָך
אין די יונגעלשע יאָהרען, פּאַסט מעהר נישט פאַר אַזעלכע קלונעטשקע
ווי איהר היינט. וואָס ווילט זיך יישט מעתר לאָזען פיהרען אין חדר

אַריין און וואָס קענען אַליין, ברוך־השם, בעשטעהן זייער שטעדטיל, ווייל, פערשטעהט איהר מיך... דאָס גאַנצע צאַצקעלע, ווי הייסט מען עס, וואָס איהר בינדט עס היינט אָן, ווי תפילין, להבדיל, פאַר אַ צייכען אויף אַייערע קליידער — איז אייגענטליך גאָר ניט צום פערשטעהן. פון וואַנען האָט עס צו אַייך זיך גענומען? וואו שטעהט עס נעשריבען אין דער תורה? אַדרבה, פערקעהרט... לייענט דאָרט, לייענט נאָך ערגיץ, וועט איהר פערשטעהן. און די היסטאָריע אונזערע פאַרצייטען וואָס זאָגט? דאָס צוריסען זיך פונ'ם פאָלק ישראל אין צוויי בעזונדערע טייל, איינער מיט דעם אַנדערען אויף מעסער־שטעך, גלייך פרעמדע; די צוואַנג, די פיין, אויסגעלאַסענקייט, קריג, געשלעג און חורבנות, ווען הויבט זיך עס אָן און פון וואַנען איז עס גיך און באַלד געקומען? — זאָגט, זאָגט, רבותי!

אוי, רב מענדעלי, האָבען זיי עס געזאָגט אַביסעל, אָט די רבותים! נישט זיי, אַ פנים, האָבען פערשטאַנען מיך, נישט איך זיי, אפשר שפעטער, קען זיין, וועלען מיר איינער דעם אַנדערען פערשטעהן, דערווייל גיב איך אַ מאַך מיט דער האַנד אויף דעם גאַנצען עולם, לאָז ער איבער. געהן צו אַנדערע שרייבער אין די הענד, בשׂח אלהי ישראל! און נעהם מיך אויף דער עלטער — וואָס יאָל יור ב.ז — ווידער צו מיינע בהמות.

פערגעסט נישט, רב מענדעלי, אַז נאָך אין דער יוגענד האָב איך געשריבען און מיך אָבגעגעבען מיט אַלערליי מיני בהמות. תחילת איז דאָס ביי מיר געווען פשוט עפּיס אַ מין שפּילכען. ס'האָבען מיך פער־אינטערעסירט זייערע פערשיעדענע געשטאַלטען, זייערע גענג, זייערע העוויות, גלאַט אַזוי, ווייל ס'איז משונה, עפּיס אַנדערש ווי געוועהנטליך ביי מענשען. עס הירזשעט זיך, אַ שטייגער, אַ פערד פראָסט אויפ'ן מאַרק נעבען וואָגען, נישט געקוועטשט זיך ווי יענער, להבדיל, ביי אונז נעבען עמוד, אָדער דאָרט אויף דער סצענע. ס'רעוועט זיך אַ קוה אויף דער געמבע, נישט מיט דער ברייטקייט, ווי'ס דער פאָרכע ווי יענע לייטישע געמבעס. עפּיס הפקר איז זיך אַ ציגען בערדיל, מען מעג עס, נישקשה, צופּען, רייסען, די ציג מעקעט — און גאָר נישט! וואָס דאָס הירזשען, דאָס רעווען, דאָס מעקען בעדייט, דאָס איז מיך קנאַפּ אָנגעגאַנגען. ערשט שפּעטער, אַז איך האָב מיינע בהמות דערקענט בעסער, אַיינגעזעהען, אַז זיי זענען ווי מענשען פלייש און בלוט, ווי מענשען מיט אַלע חושים, מיט געפיהלען, און ערנסט בעטראַכט זייער

לאנג, זייער וויסט לעבען, ווי זיי זענען עס אין גאַנג, נעבעך, קומען פֿון אָב ביי די מענטשעלעך אויף דער וועלט — האָט מיך שוין אָנגעהויבען ציהען צו זיי דאָס געפֿיהל פֿון רחמנות, איך הער אַ מאָל קולות פֿון זיי און פֿערשטעה, דאָס איז אַ הירושען, אַ רעווען, אַ מעקען, נעבעך, פֿאַר וועהטאָג און ביטערע יסורים; דאָס איז אַ קייכען, אַ סאָפּען, אַ זיפֿצען אונטער צו אַ שווערער משא. —

אז די דאָזיגע בידנע גאָטס־בעשעפֿעניש האָבען געפֿיהל און פֿערשטאַנד, זאָגען אויך פֿיעל חכמים אין זייערע ספֿרים. ס׳איז דאָ דערויף טויזענדער בעווייזען. ס׳איז ביי זיי אפֿשר אַנדערש, אָבער זיי פֿיהלען און פֿערשטעהען, זיי האָבען אויך זייער לשון... אויף זייער שטיינער חובות, בענעהמונגען איינער אָקעגען דעם אַנדערען און אויך אָקעגען אַיין אויבערשטען — זיי האָבען דאָך, ווי איטליכען איז בעקאַנט, זייער פּרק־שירה!...

איבעריגענס, למאי זיך דאָ אַזוי צולאָזען אין שבחים איבער בהמות, גלייך ווי אויף מיר ליגט די שולד צו פֿערענטפֿערן זיך פֿאַר דער מחותנה׳שאַפֿט מיינער מיט זיי? — אָט אַזוי וויל איך, אַזוי געפֿעלט מיר, און פּטור! זיי געפֿעלען מיר פּשוט אפֿשר נאָך בעסער אַ מאָל פֿון אַנדערע ביי אונז, און דאָס לשון זייערס, ווי משונה דאַכט זיך עס איז, דאָך איז עס אָפֿט פֿערשטענדליכער ווי דאָס געקלינגעלטע, גע׳מלאכה׳טע ביכער־לשון, וואָס איז בכיוון נאָר געמאַכט געוואָרען אויף צופֿערדרעהען דעם מוח און די גרינגסטע זאַך מרחיק מן השכל זיין, דערווייטערן, הייסט עס, פֿונ׳ם פּשט אַזוי, אז דו זאָלסט זיך אָנהערען, זיך אָנלייענען ווי אַפֿויק און מכות טאַקי וויסען. חושד זיין־זשע מיך, אז איך האָב דערביי עפּיס אַ שטיקעל אינטערעס, קען מען מיך אויף קיין פֿאַל נישט. וואָס, אַ שטיינער? געלד, פֿון בהמות געלד? — אַזוינס איז דאָך נור אַ געלעכטער גאָר צודענקען! אפֿשר־זשע כבוד? קעלבלעך זאָלען מיר נאָכלויפֿען, קיה זאָלען מיך טראָגען אויף די הערנער, פֿערד אויף די פּלייצעס — אַזוינס איז נאָך נאַרישער צודענקען!... עט, כ׳לעבען, נישטאָ פֿון וואָס צורעדען. פֿאַר אַנדערע איז אַ וואָרט אַפֿילו אַ עבֿרה, צו וואָס? דאָס ביסעל־זשע, וואָס איך האָב דאָ גערעדט, איז טאַקי נאָר צוליעב אייך, רב מענדעלי! ווייל איך האָב אייך, פֿערשטעהט איהר מיך, ליעב און נעוואָלט בעשיינען אָט דעם דאָזיגען ספֿר מיינעם מיט אייער ליעבען נאָמען דערויף. איך פֿערהאָף, אַז אַצינד פֿערשטעהט איהר מיך שוין זעהר גוט, אוים קשיות, און די דאָזיגע מתנה מיינע

וועט מיט דעם אויבערשטענס הילף בײ אײך זײן שטארק אָנ-געלעגט. און צוריק געשמועסט מאַכי פאַר וואָס ניט? וואָס קען עס אײך ארען?

צווישען אונז גערעדט. תחילת איז אַ סברא געוועזן דעם דאָזיגען כבוד אָבצוגעבען אייער פערדיל, דעם לײב אײערען, ווי הײסט עס בײ אײך. אַזוי מאַכי, אַ לכבוד מיט דעם גאַנצען טיטעל. פאָרט, ווי זאָגט מען עס, אַזוי פיעל יאָהר אָװעקגעלעגט דאָס געזונד אין דער ליטעראַטור, געשוויצט, געאַרבייט איבער די כחות. אמת, אַ פערד איז ער מאַכי, אַ פראָסטער ארבייטער; נאָר ווי זאָגען זײ עפּים, אונזערע חכמים דאָרט: נאָט איז נישט מקפח שכר, נעהמט נישט אוועק דאָס פערדינסט בײ קײן שום בריה. נאָר דערנאָך איז מכּמה וכמה טעמים געבליבען: ניין! לאָז זײן מיט דעם לכבוד רב מענדעלי-לעב, און דאָס פערדיל מיט אָנהויבענס — במקום כהן, להבדיל. די אַלע אַנדערע בהמות, וואָס קומען דאָ נאָך איהם אין דעם דאָזיגען ספר מיט זײערע מעשיות, זענען דאָך באמת מאַכי אויך נאָר במקום׳ס, דאָס הייסט: במקום ישראל

דער לייב, אַטאַג און צרות

1.

ער לייב.

אַ טאָג אין צָרות.

מיט דעם הינטען, כחילה, צום בית־המדרש און מיט דעם קאָפּ צום וואָגען, קנייטשענדיג דעם שטערען, אויפשטעלענדיג די אויערען און אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיץ צינגעל, שטעהט ער ביחידות אויפ׳ן שוהל־הויף, זומער נאָך האַלבען טאָג, פערראומערט און פערשמאַכט פונ׳ם לאַנגען, שווערען תענית. פאַסטען איז ער אפילו שוין געוועהנט; זינט ער טראָגט אויף זיך דעם עול פונ׳ם יודישקייט, דעם גאַנצען באַרג ספרים, איז איהם זעהר אָפט, נעבעך, אויסגעקומען צו פאַסטען, אַ מאָל אַ תענית־יחיד, ער פאַר זיך אַליין, און אַ מאָל אַ תענית־ציבור, ער מיט דעם בעל־הבית און דעם הויז־געזינד אינאיינעם, זאָל ער נישט זוכה זיין איבער הונדערט יאָהר דאָרט אייגעשפאַנט צו זיין אין דער מרכבה, דעם הייליגען רייטוואָגען, צווישען די שרפי־ברענענדיגע חיות־הקודש; צו עסען די סעודה פונ׳ם הייליגען האָבער און פערטרינקען מיט פולע איימער גן־עדן־וואַסער דאָרט אויף יענער וועלט, — אויב ער האָט די גאַנצע צייט אין דער איצטיגער פרנסה זיינער געוואוסט דעם טעם פון אַ האָבער, פון אַלע גוטע זאַכען, ווי אַנדערע זיין גלייכען דאָ אויף דער וועלט. אַזוי פיעל מכות, רבונו־של־עולם, זיי, די ווילדע חיות־רעות, וויפיעל מאל

ער איז, נעבעך, אויסגעשטאַנען נויט, הונגער ביים אַרומשלעפּען זיך זיינעם שטענדיג מיט פּעקלעך יודישקייט — און פונדעסטוועגן שאַ, גאָרנישט! נאָר היינטיגס מאָל אָבער האָט דער יצר־הרע פונ'ם עסען זיך אין איהם געשטאַרקט; איהם אונטערגעגעבען חשק צו וועלען דערהאַלטען זיין לעבען, ווי אַ לעבעדיג בעשעפעניש בעדאַרף וועלען ניט זיך מאַכען גע'פגר'ט, שונאי־ציון, גלאַט עט־שמעט ...

דער טאָג איז געוועזן זעהר אַ הייסער. עס האָט געברענט — געבראָטען. ער איז געקומען היינט פונ'ם וועג קוים אַ לעבעדיגער — צובּיסען, פערשוואָלען, אונטערהינקענדיג אויף נאָך אַ פוס, מיעד, צובראָכען, אַ שאַרבען, לא עליכם. גוואַלד, עסען! חאָטש עפּיס וואָס־עס־איז צודערהאַלטען די נשמה! ...

אויפ'ן שוהל־הויף און ווייט אַרום־און־אַרום איז נישטאָ קיין לעבעדיג בעשעפעניש. מען ליגט פאַר היץ בעהאַלטען, אָבגעהענדיג מיט שוויים. די בהמות, קליין און גרויס, אַלע זענען אויפ'ן פעלד, טהוען זיך אָן וואוילטאָג אויף דעם גרינעם גראָז, ט'איז דאָרט אַ לעבען און פריי — קיה מיט עקסעלעך, צאַפּעס מיט ציגעלעך, גאָר מחיה! און ער, — ער, שלים־מזל, זיין אָרט איז, ווי געוועהנטליך, אוי־וועה, נעבען בית־המדרש! עס הערשט דאָ, אויף דעם אָרט, עפּיס אַ מרה־שחורה. נישטאָ קיין סימן גרעזעלע, קיין ביימעלע, נאָר זאַמד, מיסט, פערטראָגענע בלעטלעך און פערשלעפּטע פוילע־פערשימעלטע מיני כחורה.

ער שטעהט זיך אַזוי אָנגעדרודעלט צווישען די האָלאָבלעס, אויסגעדרעהט מיט דעם קאָפּ צום וואָגען. די אונטערסטע ליפּ הייגט איהם אַראָב, עס קוקען אַרויס צייהן, עפּיס ווי גערעדט: נאַ, חאָטש נעהם פערוואַרף זיי אויף דער פּאָליצע! דער יצר־הרע טאָרעט איהם, טאָרעט אין מאָגען, אָנמאַכענדיג אינוועניג אין איהם אַ גאַנצע מרידה, אַ דרעהעניש — ויתרוצצו און עס בורטשעט איהם אין בויך, עס ציטערט, טרעסעלט זיך אויף איהם די הויט. ער קוקט מיט האַלבע פערמאַכטע אויגען אויף די פּעקלעך ספרים; קוקט, זיפצט און איז שטאַרק פערטראַכט.

ס'איז דאָ, נישקשה, פאַר וואָס צו זיין פערטראַכט. אונזער שלים־מזל האָט, נישקשה, זיין געשיכטע, פון וועלכער אַלע בהמות מעגען אַ מוסר זיך אַראָבנעהמען. נישט פון די יונגע יאָהרען נאָך האָט ער געהאַט אַזאַ פינסטער געשטאַלט, אַזאַ מיאוס פנים. ניין! אַ לאַשאַקיל איז ער

געווען א לעבעדיגם, א שענם, נאָר א חריפות. ער האָט געהאַט פֿאַר זיך זיך גוטע צייטען, איז געזעסן מיט א בויך, מיט פיס, געגאַנגען א גאַנג האָפּערדיג, פֿערדרייסענדיג דעם קאָפּ, און א מאָל מאַקי אויך קונצים, שטעלענדיג זיך דיבאָם.

נאָר אַזוי ווי דער זכרון איז, לא עליכם, ביי איהם, דאַכט זיך, נעשוואַכט; גערענקען אלע מעשיות, געשעהענישען מיט איהם אין דעם לעבען, גאַנץ דייטליך, קלאָר מיט פערשטאַנד, איז פאַר איהם אוועקליך, פֿאַרט א בהמה, עפּים, א שטיינער, א תרח, משטיינס-גע-זאָגט — דעריבער איז פיעל גלייכער צו זאָגען, עס חלומ'ט זיך איהם נאָר געשילטע, איידער זאָגען, ער טראַכט פון איהר, פון זיין לעבען אמאָל.

יאָ, עס חלומ'ט זיך איהם! עס דאַכט זיך איהם אַלסדינג נאָר מאַקי ווי אין חלום. אָט ווי איהר קוקט אָן דעם דאָזיגען שלים-מזל אַצונד, איינגאַנצען מיט זיין געביין, איז באַלד אין איהם צודערקענען, ווי אין א נעפּעלענעם, אַבגעקומענעם נגיד. אז ער איז נישט עפּים פון די פראָסטע, נישט א גראָבער ברודער ווי יענע, די פויערשע. ער שטאַמט מאַקי פון א גוטער „פּאַראָדע", פון איידעל בלוט, און דערפֿאַר האָט מען איהם אין דער יוגענד איינעהאַנדעלט ווי א גוט שטיקעל סחורה אויפ'ן מאַרק און איהם געהאַלטען בכבוד. א קאַטאָוועם עפּים זיין שטאַל, אוא שטאַל, וועלכע ער מיט נאָך אַקעגען א טוץ זיין-גלייכען האָבען אַמאָל געהאַט! משרתים זענען דאָרטען געווען גענוג, אויבער-משרתים און אונטער-משרתים אויף רייניגען, שפּריצען, רייבערן, קראַצען און איינדרע-קען. אמת, זיי פלעגען ביי איהם, נעבעך, אראָב'לקח'ענען, ווי דער שטיינער פון אַזעלכע לייט איז, אַקעגען א צעהנט'חלק פון זיין פוטער, די אַביסעל, יענע אַביסעל, נאָר, נישקשה, מיט חסד, ער איז, חלילה, פאַר הונגער נישט גע'פּגר'ט. מען קאָן נישט זאָגען, ער זאָל זיך געווען דענסטמאָל לעבען פריי, נישט זיין ביי יענעם אין דער אַרבייט. כטייטש, ווי געשיקט זיך עס? וואו איז דאָס ערגיץ צווישען בהמות דערהערט געוואָרען צו-זיין גלאַט אַזוי א בהמה פאַר זיך? ביסט-דו א קוה — גיב מילך! ביסט-דו א אָקס — געה אַקער די ערד! ביסט-דו א שאָף — לאָז זיך שערען! ביסט-דו א פערד — זאָל מען אויף דיר רייטען. אלא נוט, צו וואָס זייט איהר גאָר געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט. עס פאַרשטעהט זיך, אז ער איז אויך געווען אין דער אַרבייט, האָט געהאַט זיינעם, וואָס זאָל איהם רייטען אויף דעם רוקען, איהם

איינשפּאַנען אין דער קאַרעטע, אָנטאָן איהם אַ צוים און האַלטען אין די לייצען. געהאַט זיין שמייכער מיט דער לאַנגער בייטש, וואָס פלעגט דערמיט טראַסקען און איהם מכבּד זיין מיט אַ שמיץ. צו-וואָס זאָל מען זיך נאַרען? עס האָט איהם טאַקי זעהר גוט וועה געטאָן, פערגאַנגען אַזש אין דער זיבעטער ריפּ; דאָך האָט ער עס אָנגענומען און געמוזט אָנגעהמען פאַר ליעב. פאָרט, ווי זאָגט מען עפּיס, אַ שמייסער הגדול, אַ הייםישער, אַ נאָהענטער שמעלקע, אַ יונג מיט שפּאָרען, מיט טרעס-טען, מיט פליטערלעך, און הינטען, מחילה, דיק-גראָב, דער קאַפּטען, ווי הייסט מען עס, מיט פאַלדען. און די בייטש — זי איז דאָך עפּיס אויך אַ צאַצע, פערפּוצט גאַנץ פיין מיט געפלאָכטענע כּפול-שמונה/דיגע רצועות כּשר-וישר, טשאַקענדיג מיט אַלע דינים. דער שמיץ נישט גלאַט גראָב, ווי פון אַ פויערשער, עס האָט אַ טעם ווי פון מלקות, מלא חן.

אַבי-ווער אַ געפאַלענער פערטיעפט זיך געוועהנטליך, בּשעת גרויסע צרות, אין חלומות פון פריהערדיגע גוטע יאָהרען, און ווערט ביי זיך געהויבען פון זיין כּבוד אַמאָל. אונזער לייב, שטעהענדיג אין איינע צרות צווישען די האַלאָבלעם דאָ, גיט עס איהם פּלוצלים עפּיס אַ טראָג. ער טהוט אין חלום אַ הויב מיט גדלות דעם אָראָבגעלאָזטען קאָפּ, פערדרייסט דאָס אויסגעדייוועטע העלזעלע, פון וואַנען עס סטאַרצעט אַרוים דאָס נערגעלע און אויף ווערלכען עס באַמבלען זיך פערפּלאָנטעטע צעפּלעך, אַ סימן פון האָר, משטיינס-געזאָגט. עס טהוט איהם, אַ פּנים, משונה הנאָה, גלייך ווי ער וואָלט געשפּירט דעם ריח פון פעלד, פון אַלע גוטע זאַכען דאָרט, גלייך ווי נישט מעהר דאָ פאַר איהם קיין קינות, קיין תּחינות, די אַלע פעקלעך צרות/דיגע ספרים, נאָר היי און האָבער, די שענע קאַרעטע, יענע פאַרשוינען מיט דער פּאָמפּע און די גאַנצע גדולה וואָס אַמאָל. בעדאַרף גראָד דער רוח אָנטראָגען אַ זליודנע, אַ פליג, וואָס זיין אָנגעדיבענער צעקראַצטער רוקען איז איהר אַקוראַט ווי געוואונשען, און אָבטאַנצענדיג פריהער פאַר פרייד, פאַר ליעבשאַפט דאָס בעקאַנטע פליגענטענציל, זעצט זי זיך דערויף מיט גרויס חשק, שטרעקט אויס דאָס פּיסקעלע און טהוט — אַבּיס, אַ קוש הייסט עס. אונזער שלים-מזל שפּרינגט אַזש אונטער פון׳ם ליעבען קוש. פערדרייסט דעם ווידעל און וויל דער חצופה דערלאַנגען אַ שמיץ, נאָר ער איז אָבער אויסגעקראָכען און דערגרייכט נישט ביז צו איהר. ער מאַכט זיך, וואָס זאָל ער, נעבעך, טאָן,

נישט ווייסענדיג, בויגט זיך אָן און קראַצט זיך, ווי־ס׳איז, אין אַ האָלאָבלע מיט אַ געשמאַק זיפּצעלע פון אַ קבצן פאַר גרויס מתיקות דערפון.

ס׳איז דאָ אַ שטיקעל סברא ביי איהם אַ פּריוו טאָן, דורכגעהן זיך אַהין וויטער אַביבעל. דאָס איז איהם צודערקענען אין דעם גענייג זיינעם מיט דעם פוילען מויל, אין דעם ציהען זיך, אויסקנאַקען זיך די ביינער, אַ טרעסע געבענדיג דערביי מיט דער גאַנצער פעל פון אויבען ביז אַראָב. גלייך ווי גערעדט: הנני — איך בין בערייט! און באמת טאַקי, וואָס איז פאַר אַ תכלית דאָ אויפ׳ן שוהל־הויף? וואָס, משטיינס־געזאָגט, איז דאָ צודערוואַרטען, אַז אַרום־און־אַרום איז טויט, חיסט, נישטאָ, איהר זאָלט זאָגען, חאָטש עפּיס אַ לעק?... הנני! מאַכט ער אויף פערדיש און איז פאַרטיג צוגעבען — אוי, טהוט איהם אַציה, ניט־דאָ־געדאַכט, דער פּוס, יענער פוס, צוליעב וועלכען ער האָט פערזינדיגט, פערשפּילט זיין וועלט און פערלוירען זיין ווערטה! דאָס אומגליק זיינס דענסטמאָל האָט מיט איהם איינגאַנצען גענקט: נעה טראָג אויף זיך יענע לייט, אַז ס׳איז נישטאָ, נישט פאַר בהמות געדאַכט, קיין פּיס, אַז זיי זאָגען זיך דיר אָב צודינען, האָבען נישט מעהר דעם ריכטיגען גאַנג און גליטשען זיך אַמאָל מיאוס אויס. און ווי באַלד אַזוי — נעה־זשע דיר צו אַלדי־שוואַרץ־יאָהר!...

ער איז טאַקי געגאַנגען, איבערגעגאַנגען אין אַנדערע הענד, פון איין האַנד צו דער אַנדערער, אַלץ וואָס וויטער נידעריגער, נידעריגער געפאַלען, נישטאָ ביי איהם היינט אַזוי פיעל האָר אין ווידעל וויפיעל בעלי־הבתים ער האָט איבערגעהאַט. ביי וועמען ער איז געווען, האָט ער קיין האָניג נישט געלעקט. ווען עפּיס אַ צרה, איז ער שולדיג געווען. האָבען די חברים זיינע זיך פערפלאָנטעט, געשפּרונגען אויס די האָלאָבלעס, געפאַלען ווי שכורים סון די פּיס און אַריין אין אַ גרוב, — האָט פאַר זיי אַלע געחאַפּט אַ פּסק ער. עס האָט געהייסען: אָט דער שלאַק, די פּגירה, די נבלה! און דאָס־גלייכען מיאוסע צונעמענישען. זיין געשיכטע זינט דענסטמאָל איז, אַז־אַך־און־וועה צו איהם, אַ געשיכטע פון שלעפּעניש, טרייבעניש, מכות, יסורים און בייטשען.

דער פּוס שטאָך — שטאָך — און דער שטאָך פליעט, שליינגלענדיג זיך דורך די גליעדער, פּיק־פּיק איהם אין דעם מוח. עס טהוט זיך אַ לאָז אַראָב דער קאָפּ, אַ זיפץ, אַ קרים, אַ שאָקעל די אונטערשטע

ליפּ. עס מאַכען זיך צו די אויגען און זיי פֿון די ווינקעלעך ציהען זיך איבער די באַקען שמוציגע־פֿייכטע רינשטאָקלעך ווי פֿון טרערען. אין קאָפּ איז אַ שוואַרץ־טונקעלע אויסמישעניס, עס דרעהען זיך איהם דאָרט, ווי אין חלום, פֿעסלעך וואַסער, בעל־העגלה'שע וואָגענס, בוידען, שטעקענס, בייטשען, קולאַקעס... און פלוצלים טהוט עס מיט איהם אַ וואָרף ווי אַ קדחת — עס דאַכט זיך איהם די ראָד, יענע גרויסע ראָד! די אַלע אַנדערע יסורים און פּיין זיינע זענען נאָר אַ שפּילכעל געווען אַקעגען יענע, וואָס אַמאָל אין מיהל עפּיס, ביים דרעהען די ראָד דאָרט. ווי שווער ס'איז ביי די בעל־העגלות, ווי גריבערדיג דער וועג איז, דאָך אין נאָך צודערליידען — פֿאָרט אַ וועג. מען שלעפּט זיך, חאָטש פּאַמעליך, אַיינרייסענדיג זיך דאָס געזונד, דאָך פֿאָרט רוקט מען זיך אַלץ ווייטער־חייטער. מען זעהט עפּיס נייעס, עפּיס אַ פֿאַרענדערונג: אָט איז אַ בערגיל, אָט איז אַ טאָל, אָט איז אַ בריקעל און אָט איז אַ קרעטשעם! נאָר דרעהען זיך טופּענדיג זיך שטענדיג אויף איין אָרט, נישט זעהן פֿאַר זיך די וועלט, נישט הערען קיין שום זאַך חוץ אַ שטענדיגען מאָהלען, איבער'חזר'ן ווידער דאָס אייגענע, נאָך אַמאָל דאָס אייגענע — אַזוינס, בעהיט זאָל מען ווערען, איז אַ טויט. עס פֿאַרדרעהט זיך דיר דער קאָפּ, דו ווייסט נישט פֿון דיין חיות — און פֿרעג דיר בחרם, וואָס מיט דיר טהוט זיך אַזוינס.

און ווי ער שטעהט דאָ אַזוי אין איינע צרות, עפֿענט זיך איהם אויף אַביסעל איין אויג. ער קוקט מיט שרעק — גאָרנישט! עס עפֿענט זיך דאָס צווייטע, בלינצעלט, קוקט, — און, געלויבט דער אויבערשטער, נישטאָ קיין ראָד! ער ווערט ביי זיך עפּיס שטאַרקער, מענשעלט זיך כלומר'שט, פֿערדעלט זיך, הייסט עס, הויבט אויף די מאָרדע און טהוט אַ לעק אַ פּעקיל ספֿרים, עס הייסט אַזוי פֿיעל ווי גערעדט: דאָס בעסטע פֿון די מכות איז פֿאָרט דאָס, ווי די מעשה איז, אַלץ בעסער ווי ביי זיי, ביי יענע בעלי־הבתים אַמאָל!

און אויב יאָ אַזוי, פֿאַר וואָס־ז'שע נישט צולאָזען זיך אַ שטיקעל עולם־הזה. ווי אַנידערלעגען זיך, אַ שטיינער, אָדער אפֿשר גאָר אויסציהען זיך טאַקי אַביסעל? ביז וואַנען איז דער שיעור אַריינקוקען, אַלץ אַריינקוקען? — און נישט לאַנג געטראַכט צעלעגט זיך מיינער אויף דער ערד נעבען וואָגען, גאַנץ ברייט, ווי ביים טאַטען אין וויינהויז, קעהרט זיך איבער אויף דעם רוקען, מחילה, מיט די פֿיס אַרויף, ריבּעלט זיך כּאַשקעט זיך אונטערהערענדיג פֿאַר גרויס הנגנ, גלייך

וי ער וואלט געפּיהלט אין זיך עפּיס אַ נייע יום־טוב'דיגע נשמה. ס'
דויערט אָבער נישט לאַנג, שפּרינגט ווי פון אונטער איהם אַרויס עפּיס
אַ לעבעדיג בעשעפּעניש מיט אַ משונה קוויטש, אַזוי אַז אונזער לייב גיט
זיך אַ חאַפּ שטאַרק דערשראָקען און טהוט זיך אַ שטעל, נישט טויט,
נישט לעבעדיג אויף די פיס, אַרומקוקענדיג זיך פערוואונדערט מיט
אַ פּאָר אויגען און אויפגעשטעלטע אויערען. וואָס לאָזט זיך אויס? —
אַ הונד!

בשעת אונזערער האָט זיך דאָ געמאַכט יום־טוב, געטאַנצט,
געדריגעט, הייסט עס, מיט די פיס, האָט דערווייל זיך אַריינגעחאַפּט
אויפ'ן שוהל־הויף אַ גוי'אישער הונד, זיך אונטערגע'גנבה'ט צום וואָגען,
כדי צו דערטאַפּען דאָרט עפּיס, און געחאַפּט, אַ פּנים, נאָר אומגעריכט
אַ זעץ. ער שטעהט עס אַצונד מלא הכּעס, פערריסען דעם וויידעל, אויס־
געשטרעקט דעם האַלז און בילט, פערגעהענדיג זיך אַזש פאַר כּעס.
ער בילט נישט אַזוי פאַר דעם זעץ ווי דערפאַר, וואָס איהם איז נישט
געראָטען; וואָס ער האָט זיך דאָ מיאוס אָבגענאַרט. אָנשטאָט נאַשען,
ווי דער שטייגער איז, חאַפּען אַ לעק, געפינט ער פאַר זיך אין וואָגען
דאָ אַ מין סחורה אַזעלכע, וואָס האָט נישט אין זיינע אויגען קיין
שום ווערטה. אומזיסט נאָר זיך געשמוצט, געבראָכען די פיס פון זיין
געסיל אַהער. דאָס בילען זיינס האָט געהייסען אויף הינטיש אַזוי פיעל
ווי געזאָגט

— פערדאַק איינער, אַז־אַך־און־וועה צו דיר מיט דיין סחורה...
האַוו־האַוו! טאַקי נור אַ פערדאַק. ווי דו ביסט קען אַזוינס האָבען... האָרך־
ושע, זאָג איך דיר. האַוו־האַוו! ווייזט דו זיך דערמיט צו אונז אין געקיל,
צעררייס איך מיט מיינע חברים דיך אויף שטיקער, פערדאַק־דאַק־
דאַק!...

אונזער שלים־מזל, נעבעך, פאַלט מיט די נעזולעכער,
טאַקלענדיג מיט דעם האַלז, מיט דעם קאָפּ אַרויף און אַראָב,
באַשירעט אויס איין אויג — איז זיך מישב און קעהרט זיך אום
צום הונד מיט דעם הינטען, ווי איינער רעדט: נאַ... וואָס וועל איך דאָ
מיט דיר טענה'ן

די זון, וואָס ווי באַלד ז' ווייזט זיך מיט איהר ליכטיג פּנים אין
שטעדטיל, שטעהט זי סטאַנציע דעם גאַנצען טאָג אויפ'ן שוהל־הויף,
ביז'ן מנחה־צייט, ווי דער שטייגער איהרער איז, זיך געקליבען פון דאָרט
גהין, איז איהר רוה אַריין. ז' האָט אויסגעשטעלט אַ צורה, נאָר עפּיס

נישט די וואס פריהער, געקוקט, געקוקט אויף אונזער שלים־מזל, אויף דעםביידעל ספרים, מינענדיג זיך און משונה רויט ווערענדיג, גלייך ווי עס וואלט איהר שטארק באנק געטאן צושיידען זיך מיט אזא פארשוין און מיט אזא סחורה. און באמת טאקי, וואלט אונזער לייב דער שמייגער געמעגט שווערען, אז איהר כיוון איננאנצען מיט דעם קומען איהרען איז טאקי נאר צוליעב איהם און זיין סחורה, ווייטער וואס געהט זי אן א וועלט. ביי איהם פונדעסטוועגען איז דאס קוקען איהרס אזוי אויף איהם גארנישט אנגעלעגט. גארישקייטען! קוקעניש־שטוקעניש. וואס קומט ארויס דערפון? גארנישט! עס ווערט נאר שטארק הייס, אומצוקומען. בעסער טאקי אזוי, אזוי פונדערווייטענס. אצונד פיהלט מען זיך עפּיס פרישער, מען אטהעמט פרייער, מען ווערט, דאכט זיך, ברייטער, לענגער — אט ווי ווייט עס ציהט זיך אוים דער שאטען! ...

פון אונזער שמייגער וואקסט באמת טאקי אוים פלוצלים א גאנצער עוג מלך הבשן, דער קאפ פערקריכט אויפ׳ן דאך פונ׳ם בית־מדרש און מיט דעם ווידעל שפארט ער אן העט דארט אויף א שטיבעל. איננאנצען איז ער עפּיס אומגעלומפערט, א מין חיה, א פערזועהעניש, גאר אנטיק. לאז דעריבער קיין קשיא נישט זיין, פאר וואס האט די ציג, לויפענדיג פאראוים דער טשערעדע פארביי דעם שוהל־הויף, זיך דא אבי־געשטעלט און געמאכט אין איין קול מע — דאס האט זי געמעקעט צום גאנצען עולם בהמות: מע־ע־ע! אהער בהמה׳לעך! זעהן עפּיס שענס אויף חידושים.

פריהער פאר אלע טהוען זיך, ווי דער שטייגער איז, א לאז א־הער אויף קבלת־פנים אקעגען א כנין ציגען מיט א ציגענעם שלום עליכם! דער קהל׳שער צאפ, דער ציגענער פיינע־בריה, זאל געזונד זיין, האט לעת־עתה נישט געקענט קומען צום קבלת פנים, ווייל ער איז געווען א טרוד, פערנומען אין עפּיס א ווילטיגען ענין מיט דעם פעקיל שטאדט־קונדסים, וואס פאהרען אויף איהם דייטענדיג, פיהרענדיג איהם ביי דער נאז, און מאכען מיט איהם, ווי געוועהנטליך, די קאמעדיע, די שפיל.

מע־ע־ע! מאכען די ציגען, דרעהענדיג מיט די ווידעלעך, און שפרינגען ארויף פלינק אויף דעם וואגען, נישט ווארטענדיג אויף דרך־ארץ, ביז מען וועט זיי בעטען. זיי שמעקען, לעקען, נישטערען, זוכען עפּיש נאשערייטי צעוואר פענדיג פעקלעך ספרים. עס איז א שטופעניש,

אהאפעניש און א שפארעניש. צווי זייערע שטעהען איבער א כפר, האלטענדיג אנגעבויגען די קעפ, טרעפענדיג מיט די בערדלעך, איינע פקענען דער אנדערער, און מאלען בארען-בוץ, עפיס נאר מאקי ווי לומדים, להבדיל, בוקען זיך איבער א הארב שטיקעל אין דעם לערנען. דאס זענען געווען, א פנים, ציגען-בטלנים, וואס האבען נישט אין זינען די פרנסה, צופערזארגען די היים חאטש מיט א קאפ מלך. נישטא פון זיי, פשטיינס-געזאגט, קיין שום נוצען; דעריבער קענען זיי זיך פערנעהמען מיט אזעלכע זאלענישען, און האבען זיך דא מאקי אויסגעבוצקעט א חיבשע צייט.

אונזער לייב האט, איינגאנצען ווי ער איז מיט זיין שענער צורה, איבערגעהערט דאס גאנצע שטעדטיל בהמות. עס האט זיך פערברייטעט צווישען זיי חענגען איהם עפיס גאנצע מעשיות. יענער הינד האט אנגע-הויבען און די איבעריגע האבען איהם אונטערגעהאלטען, איטליכער הונד אויף זיין סטימניק, איטליכער אויף זיין שטייגער בילען. דאס גע-בילעריי האט זיך פערטראגען ווייט אין אלע זייטען שטאדט, זיך אבגערופען אין די הערצער פון אלע מיני בהמות. וואס לאזען זיך הערען אויף אויף זייערע קולות, עפיס נאר א גוואלד, אליין נישט רעכט צו וויסען וואס. און בשעת עלטערע קיה שטעהען ערענסט איבער די מעלק-שעפעלעך, ציהערענדיג זיך צום געדויש, צום טומלען דארט, נישט כפסיק צו זיין אין דערטיט מעלקען זיך, חלילה,—לאזט זיך א פערשייטע „טעלעצל", א יונגענד, אויף ציקאוועסען צום שוהל-הויף, א רויטער, א געזונדער בוהאי פעררייסט דעם עק, כעשה קאוואל״ה, און פוץ נאך איהר. לויפט, קומט צולויפען סאפענדיג, פערקאכט און נעהמט זיך דרעהען מיט דער יפהפה זיינער ארום און ארום, ווי אונטער דער חופה דארט.

קליינשטעדטעלדיגע בהמות, ווי איטליכער וויסט, איז זייער לעבען דער שוהל-הויף, צופערברייינגען דארט אביסעל די צייט נישט ווי יענע אין די גרויסע שטעדט, וואס קוקען נישט אן דעם שוהל-הויף, נאר זעלטען, אמאל אין א יאהר. אדער אפשר גאר קיינמאל נישט אין זייער לעבען. נאר אזא צונויפלויפעניש אזוי ווי דענסט-מאל, געדענקען אויך די אלט-געוועסענע בהמות פונ'ם שטעדטיל נישט.

אז בעטאגטע קיה זענען געקומען, אויסגעמאלקענע שוין, אויפן שוהל-הויף צונעכטיגע דארט, ווי געוועהנטליך, און דערזעהען, אז די

טרמער זייערע, אויף וועל'כע זיי האָבען פון גאַנץ לאַנג אַ חזקה, זענען פערנומען, בלייבען זיי פערגאַפט, נישט וויסענדיג וואָס צוטאָן, נעה לעג זיך, מחילה, אז דאַ שטעהט גאָר אַ וואָגען און נאָך עפּיס אַ מין פּארשוין. —

פריקרע! בעה רוח אין אזא געטומעל, אזא חתונה דאָ פע, אַ חרפּה, אַ בושה! אָנרופען זיך אַ מו! חס־וחלילה! מו קען נאָר הייסען אַזוינס, וואָס פּאַסט נישט פאַר כשר'ע בהמות, צנועות. זאַטשעפּען זיך מיט ציגען—שפּרינגען זיי דיר אויפ'ן קאָפּ. מאַכען דער „טעלעצע" אַ קרומע מינע: פע, טאַלטער, ניט שען! — וועט דער בוהאַי אָט־אָ דיך דורס זיין. אין־ברירה, זיי שטעהען, נעבעך, אויף די פיס שטיל, אויסשטעלענ־דיג די אויגען לעקישעוואַטע אויף אונזער ליב, שלינגען דאָס שפּייעכטס און מעלה־גרה'ן. דאָס איז ביי בהמות אזא בעשעפטיגונג ווי ביי זאָקען ארבייטען ביי ווייבער.

נאָר אין־מיטען־דרינען פליהט אַריין עפּיס אַ מין ווילדע בריאה אַ צעטראָגענער, אַ מנוול, מיט אַ פערוואַקסען פּנים און אַ צופּאַטעלטע באָרד. די צונעפלעטשטע נאָז, עפּיס ווי אויף שרויפען — קרימט זיך, קניטשט זיך, שמעקט, בלאָזט, פּירקעט ווי פון טאַבאַקע. ער איז קליין געוואַקסען, ברייטער ווי לענגער. אַ קורצפיסיגער אין התחתונים פון האָר, אַראָבהייענענדיג ווי טריפעלקעס ביז איבער די קניעס, און אַ ריח פון בוזים מיט נאָך עפּיס אַזוינס, ווי הייסט מען עס, ניט זיך פון איהם, מחילה, שטאַרק נאָך — דאָס איז ער, זאָל געזונד זיין, דער צאַפּ מיט זיין כבוד אליין! באַלד ביים אָנקומען, פונדערוויטענס נאָך, טהוט ער זיך אַ בוק, אַ לאָז אַראָב דעם קאָפּ, פּירקעט, בעבעט עפּיס אונטער דער נאָז, לויפט דערנאָך צו פענדום־פענדום — און בעה־בעה אונזער שלים־בזל אונטער דער דיך.

אונזער ליב שפּרינגט אַזש אונטער פאַר גרוים וועהטאָג פון אזא שלום־עליכם, און עס רייסט זיך איהם נישט ווילענדיג אַרויס אַ הירזשע טיעף פונ'ם האלז, ווי ווערעדט מיט פערדראָס שטאַרק פאַראיבעל האָבענדיג: אי, פע, כ'לעבען!...

וואָלט עס געקענט מעקען גוט צאַפּיש, אָדער האָטש אַ ביסעל צאַפּיש. כלומרש'ט הייסט עס; און אויך דאָס לשון פון יענע אנדערע מיני ברואים דאָ, זאָלט ער זיכער מיט זיי זיך אויסגעטענה'ט, פאַר וואָס בענעהמען זיי זיך מיט איהם דאָ אַזוי גראָבליך, וואָלט זיי געפרעגט גאַנץ ריין און שאַרף: בהמה'לעך! וואָס אַזוינס האָב איך איך געטאָן!

ער וואָלט זיי דערצעהלט פון דער שווערער מיה זיינער מיט דער דאָזיגער סחורה דאָ; פון די גרויסע פערדינסטען, משטיינס-געזאָגט, דערפון, אַז עס קלעקט אַפילו נישט אויף אַ בינטעל היי, זיך זאַט אָנצו-עסען. מען פאָהרט, מען שלעפט זיך, מען האַנדעלט, האַנדעלט און וואָס? גאָר נישט! דאַכט זיך, ער שטעהט, האַלט זיך אויף די פיס, נאָר וואָס ביי איהם אינווייניג, אין מאָגען, טהוט זיך, ווייסט קיינער נישט. חוץ אַ ביסעל סיטשקע היינט פריהמאָרגענס האָט ער דעם גאַנצען טאָג, אָסור-חזיר, אפילו קיין לעק היי אין מויל נישט געהאַט. ס'איז אוודאי נישט פאַר תענוג. מסתמא שטעהט עס מיט דעם פדיון שמאָל, ס'איז דאָ אַ מכה!...

נאָר דאָס וואָס אונזער שלים-מזל קען נישט אַרויסזאָגען מיט דער צונג, גיט ער עס צופערשטעהן אויף דעם וואונק, מיט דעם בליק און מיט אַלע זיינע אברים. זיין אויסדרעהען זיך פריהער דעם קאָפ און בעטראַכ-טען זיך אַליין, זאָל אַזוי פיעל הייסען: האַ! דאַכט זיך, אַלסדינג ביי מיר ווי עס בעדאַרף צו זיין? אַ בהמה ווי אַלע בהמות! אין פאַ־טיג ווערענדיג דערמיט ביי זיך, שטרעקט ער אויס דעם ווידעל שוין צו זיי: נאַט זעהט, בהמות, הייסט עס, נישט צו פערזינדיגען. אַ בויך איז דאָ: הויט און ביין דאָ, ביז אַ בשר ודם יוי איהר אַלע! וואָס-זשע ווילט איהר פון מיר האָבען?

דער צאַפ אָבער ווייסט נישט קיין חכמות, פערשטעהט זיך נישט אויפ'ן וואונק. ער גורט אָן זיינע לענדען, טהוט זיך אַלאַז ראַפּטאָם צו אונזער שלים-מזל — און טראַך-טראַך ווי פריהער! אַלע בהמות שטעהען, קוקען, און עס זאָל זיי דאָס אָנהויבען צו אַרען... דער לייב, נעבעך, לאָזט אַראָב דעם קאָפ, מאַכט צו די אויגען, און טיעף פונ'ם בויך רייסען זיך איהם אַרויס שטילע זיפצען. אַצונד טהוט ער שוין אַפילו קיין סלייז הירושעלע „י"ה" נישט, ווייסענדיג, אַז עס וועט ניי העלפען

יאָ, רב לייב, דו פערדיל איינער! עס וועט דיר נישט העלפען אַפילו, ווען עס זאָל זיך דיר עפּענען דאָס מויל צום ריידען ווי דיין עלטער-עלטער באָבע אַמאָל — בלעם'ס אייזעל, דיר צו לאַנגע יאָהר! איידער דיר זאָל זיך עפּענען אַ מויל, וואָלט פיעל בעסער געווירקט זיי דאָס מויל צו פערשטאָפּען. דאָס הייסט, ווען אָנשטאָט ביכלעך ביי דיר אין וואָגען, וואָלט געווען דאָ פאַר זיי עפּיס אַזוינס, וואָס צו נאַשען.

ס'איז דאָ אַפילו אַ שטיקעל פֿערענטפֿערונג דעם צאַפּ, אַז ער איז גאָר ניט אַזוי גראָב שולדיג. מען בעדאַרף דאָך וויסען, אַז צו זיין אַ קהלשער צאַפּ איז עפּיס נישט אַזאַ גרינגע, גוטע שטעלע. פֿאַרגעסט נישט, וויפֿיעל ער האָט אויף זיך אַרבייט. מיט איטליכען שייגעץ אין שטאָדט מוז מען איבערהאָבען געשעפֿטען, מען מוז אַמאָל אָבאַרבייטען עסקים אינאיינעם מיט ווייסע חברה; צונויפֿקומען זיך, בוצקען זיך אַמאָל דאָס מיט דעם, דאָס מיט יענעם. אומעטום בעדאַרף מען זיין, דאָ אין שוהל, דאָ אין מאַרק, צווישען די זיצערינס מיט קוישלעך, מיט מולטערס, דאָ מוז מען זיך פֿון אַלע מלאכות אַראָבחאַפּען צו דעם, צו יענעם אין גאָרטען אויף ברכה-מאַכען, און נאָך ווי? אומגעבעטען. מאַכט זיך אַמאָל, יענער איז נישט צופֿרידען, בעקומסט דו אַ פּסק, אַזוי אַז דאָס ברכה-מאַכען פֿאַלט דיר אויס באָקום. דו לערענסט אַמאָל דעם פּשט דערפֿון: יענער, אַ-פּנים, איז נישט געווען צופֿרידען דערפֿאַר, וואָס דו האָסט זיך פֿאַרשפּעטיגט קומען אויף כּבוד צו איהם, בכן ווילסט דו דאָך יוצא זיין און חאַפּסט זיך אַריין מאָרגען טאַקי אַהין צו איהם שוין פֿריהער — הערט אַ מעשה, איז אויך שלעכט! חאַפּסט דו נאָך אַ ערגערען פּסק ווי נעכטען.

— יאָ, ס'איז דאָ אַ סברא, אַז ערשט היינט, זאָל איהם נישט זיין צו קיין בושה, האָט ער געהאַט זיין עהרליך אויסקומעניש. ער איז נעקומען שטאַרק צודרעהט. דאָס ווידעלע זיינס איז געווען פֿאַרקלעמט אין אַ שפּרייז-העלצעל — און ער האָט דעריבער אויסגעלאָזט זיין שווער ביטער האַרץ צו אונזער שלים-מזל.

שטעהענדיג אַזוי פֿעראומערט, דערפֿיהלט אונזער שלים-מזל פּלוצלים פֿון הינטען עפּיס אַ וואַרעמען גלעט. עס דאַכט זיך איהם: אַהאַ, בעל-הבית... היי... סיטשקע! ער טהוט אַ הויב דעם קאָפּ און אַ שטעל אויף די אויערען. וואָס לאָזט זיך אויס? בוידעם! איינע פֿון די כשר'ע בעטאָגטע קיה האָט איהם מיט דער מאָרדע גאַנץ דעליקאַט אָנצוהערעניש נעגעבען, ער זאָל זיך מוחל זיין רוקען ווייטער אַ ביסעל, און באַלד טאַקי זיך אַנידערגעלעגט נעבען איהם אויף נאַכטלעגער, אין דער דעה, מאָרגען, אם-ירצה-השם, אויפֿשטעהן כּלחוך השור, און היידאַ — צו דער אכילה, אין פֿעלד אַריין.

י זון פֿאַרגעהט — אין דער ערד מיט'ן קאָפּ: דער בוהאַי שטעלט זיך אין דער מיט שוהל-הויף, בלאָזט שופֿר אויף זיין צוריפֿעט קול, גראָבענדיג מיט די הערנער אונטער זיך די ערד, פֿערר'יסס דעם ווידעל —

זיט מיר געזונד! הייסט עס, און אוועק, אוועק. דער צאפ פערנעהמט זיינע ציגען און לאזט זיך מיט זיי צו דער ווייבערשער שוהל, אהין — אין זיין רוה אריין. די שווארץ-חנ׳עוודיגע נאכט, געצירט, געפוצט אין יעם טייערען שטערענטיכעל, וויזט זיך מיט איהר כבוד אין שטערטיל — און שא, ערגיץ נישט דארט קיין פיפס!

ען שלאפט — — —

גדערוויטענס לאזט זיך הערען טריט, אט קומען צו נאהענט צום וואגען פים, באלד שטעקען זיך אוים הענד — און מזל-טוב, מזל-טוב! דער לייב אונזערער איז אריינגעטאן מיט דעם קאפ אין דער אלטער טארבע, חראמקעט געשמאק סיטשקע, עפים מיט א „יהי-רצון״, גלייך ווי ער וואלט געגעסען האבער.

אבי די טארבע סיטשקע, אבי עם דערגעהט איהם די קישקע פערגעסט ער די פריהערדיגע צרות, חראמקעט זיך רוהיג, און איז, אז אך-און-וועה צו איהם, גאנץ צופריעדען!...

דאָס תוספות יום-טוב-קעלבעל

דאָס קי׳לביל האָט אַזוי געהייסען, עס פאַרשטעהט זיך, נישט פאַר דאָס אַריינקוקען זיינס אין דעם משניות מיט דעם תוספות יום טוב אַזוי, אַ שטיינער, ווי מען זאָגט ביי אונז: אַהאָהן קוקט אַריין אין „בני־אָדם״, אָדער אַקעלבינגער מגיד קוועטשט זיך פאַר אַ עולם. אַזוינע ווערטלעך ווי די, וואָס נישט אויסגעטראַכט, נאָר שטאַמען איינענטליך פון אונזער לעבען, זענען ביי אונז פאַר בהמות נישט געזאָגט געוואָרען. מעגליך אַפשר ערגיץ אַנדערש יאָ. ארץ־ישראל־בהמות, אַ שטיינער, אויף זיי שטעהט דאָך געשריבען: „ציון, בך כל בהמה ועוף חכמו!״ ביי דיר, ציון, איז איטליכע בהמה קלוג. אַ אייזעל דאָרט אפילו איז אַ למדן, גוט און פרום — ווי פנחס בן־יאירים. אַ שטיינער, אין אונזער ווינקעל אָבער זענען בהמות טאַקי בהמות און קעלבלעך געהען אַרום פוסט און־פאַס.

נאָר וואָס דען? דאָס קעלביל האָט אַזוי געהייסען איבער אַ מעשה, וואָס איז זיך פערלאָפען מיט זיין מאַמע באַלד נאָך דעם קעלבען זיך, און אָנגעמאַכט אַ רעש, אַ קאָלעניש אין דעם גאַנצען שטעדטיל.

די מאַמע זיינע, זאָל זיך דאָרט מ׳הען, איז געווען אַ שענע, בשר׳ע בהמה. שען מיינט מען נישט פשוט שען ווי יענע קיה, האָלענ־

דערקעס, אַ שטייגער, מיט אַ שען פּנים׳ל, פּעטע, דיקבייכיגע, מיט גרויסע אָנגעגאָסענע אייטער, די הויט אַ גלאַטע מיט דעם פּוץ און אַ לאַנגען עק, מחילה, הינטען ווי אַ שלעפּע. אדרבה, פֿאַרקערט, זי. די מאַמע הייסט עס, זאָל זיך איהר דאָרט גרינג שלוקערצען, זי איז געווען דוקא אַ מאָגערע, הויט און ביין, אייטערלעך, מחילה, נישט מעהר ווי אַ כזית, עס האָט זיך עפּיס געבאָמבעלט אַ דאַר שטיקעל, עט, גלאַט אַזוי זיך. די יִפעע, די פֿעל הייסט עס, דוקא פֿערשמירט, פֿערשמוצט, פֿערשלומפּערט תמיד, פֿון הינטען דוקא פֿערקריצט, כלומר׳שט איין עק, משטיינס־געזאָגט — און פֿונדעסטוועגן נישקשה, ב׳לעבען, ווייט אין דער וועלט צו זוכען, נישט געווען איהר גלייכען... דאָס שענקייט איהרס איז בעשטאַנען אין מעשים טובים — אין איהר גוטקייט, שטילקייט און עהרליכע אויפֿפֿיהרונג, דהיינו: זי פֿלעגט, ווי אַ יודישע קוה, אָבריכטען גלות, נישט צו האָבען אַ מקום מנוחה; פֿלעגט נעכטיגען, וואַלגערן זיך אויף דער גאַס, זיך קייקלען, האָבען גלגול־שלג ווינטער אויפ׳ן שניי. סיידען אַמאָל אין די גרויסע ברענענדיגע פֿרעסט פֿלעגט מען זי פֿאַרבעטען אויף נאַכטלעגער אין דעם פֿינסטערען הויז, וואו עס האָט זיך געפֿונען דאָס פֿעסיל וואַסער, די גרויסע, פֿולע פֿאַמייניצע, קלעצליך האָלץ, פֿוילע שמאַטעס, גאַנץ אַלטע אי פֿריש־שמעקענדיגע בלאָטע און מיסט. צום פֿאַסטען איז זי געווען איין בריה אין דער וועלט. זי האָט געקענט אָבפֿאַסטען גאַנצע טעג און גאָרנישט! בכלל, איז זי נישט געווען אַזוי אַריינגעטאָן אין דער אכילה, ווי אַנדערע, גויאישע, אַ שטייגער, זי האָט אין דעם גוטען יודישקייט ביסלעכווייז זיך אָבגעוועהנט פֿונ׳ם עסען, אַזוי אַז זי האָט אָנגענומען פֿאַר ליעב חאָטש וואָס־ס׳איז און וויפֿיעל־ס׳איז, אַבי יוצא זיין, פֿער־שטאָפּען דאָס מויל. פֿיעל יודישע בהמות האָבען דאָך אַזעלכע מעלות, נאָר זי איז זיי אַריבער אַלע.

איינגעהאַנדעלט האָט מען זי לכתחילה פֿאַר אַ מציאָה, עס האָט געהייסען פֿישש... עס גיסט זיך פֿ׳ן איהר — מילך. אַ בהמה, קיין עין־הרע, אַ וואוילע גאָר אַ תריפֿות. הלואַי מיט מזל, יעלה ויצמח; עס זאָל זיך ניסען, שפּריצען, מען זאָל לעקען דערפֿון די פֿינגער! שפּעטער אָבער האָט זיך אַרויסבעוויזען, אַז ס׳איז נישט אַזוי די מעשה. דאָס וואָס מען האָט פֿערלאַנגט, איז נישטאָ!

דאָך זי שולדיג מאַכען דרינגען אינגאַנצען וואָלט געווען אַ גרויס אומרעכט. וואָס איז, זי האָט דען געהאַט און נישט געגעבען? אַי וואָס,

מען האט זי איינגעהאנדעלט אויף דעם תנאי, מען זאל האבען פון איהר פיעל גוטס און נחת — עט, נארישקייטען, נארישקייטען, למאי מען האט איהר אנגעפייפט אין די מזונות, אין דעם קעסט-עסען כפי הדהתחיבות! עס טרעפט זיך ביי יודען אזוינע זאכען. ביידע צדדים נארען איינער דעם אנדערען אב, נישט אזוי ווי מען זאגט. ווי מען שטעלט זיך פיר — און גארנישט. אויך בעשולדיגען זי פאר דער פרנסה איהרער, פאר דעם ארומשלעפען זיך אין מארק צווישען די גויאישע פוהרלעך, א שמעק דא, א טאפ דארט, א שטעק די מארדע אהין און חאפען א לעק — דאס וואלט געווים א גרויסע עולה געוועז. ווארום אדרבה זאגט, וואס זאל א בהמה, נעבעך, טאן ביים אראבגעהן פון קעסט, אז עס לאזט זיך איהר אויס די מזונות? לעגען זיך, שונא-ציון, אין דער מיט גאס און פגרין פאר הונגער? לאז מען זיך מטריח זיין אין א יודיש שטעדטיל ערגיץ, וועלכעס עס איז, וועט מען זעהן, אז אלע בהמות ווי זיי זענען זיך מפרנס דארט אזוי. און גאר נאך אלע גליקען, משטיינס-געזאגט, אז אונזערער פלעגט שוין געראטען א חאפ טאן עפיס פון אויבען, איינגאנצען א פעטרישקע, פלעגט עס איהר, נעבעך, באקים אויספאלען, זי פלעגט חאפען בייטשען, קלעפ ווי האלץ, וויפיעל אי איהר איז אריין, געשפעט און לייטישע רעד פונ'ם גראבען עולם. א צוגאב נאך דערצו.

וואס הינט האבען צו איהר געהאט, פאר וואס הינט האבען גע-האווקעט, געבילט, זי אנגעחאפט, געביסען? — דאס איז כלל נישט צום פערשטעהן; סטייטש, הינט, וואס לעקען אב א ביינדיל, חאפען שיריים פון יודישע פאמיניצעס; הינט, וואס יודען פערשטאפען זיי תמיד דאס מויל, איהר פערשטעהט, מיט א שטיקעל ברויט; הינט, וואס יודען מיידען תמיד זיי אוים דעם וועג מיט אבשיי, וואס האבען פונדערווייטענס נאך פאר זיי גרוים דרך-ארץ! נישמעהר, גארנישט! אויף בילערס איז נישט שייך צו פרעגען קשיות.

מילא, בקיצור, האט מען דא א קלארען חשבון פון אונזער בהמה'ס שענקייט, עהרליכקייט. און דאס וואס איהר גוטקייט, שטילקייט אנבעטרעפט, דערויף קענען עדות זאגען אפשר א האלב שטעדטיל יודען. פיעל מאל פלעגט זיך מאכען, אין די שטאק-פינסטערע נעכט, א שטייגער, איז א יוד, נעבעך, געשטרויכעלט געווארען און ארויפגעפאלען פוץ אויף איהר, אויף אונזער בהמה הייסט עס, וואס האט געהויערט אין גאס צווישען די געמארקען. א אנדערע אויף איהר ארט

וואלט עס זיך אונטערגעטראגן: סטייטש, וואס איז דאס פאר א מאדנע קריכעט בײ נאכט, און וואלט איהם דערלאנגט א ווארף פון זיך העט, וויט, צו אלדי-שווארץ-יאהר. אונזערע אבער פלעגט זיך אויפ-הייבען שא שטיל, א שטעלגעבענדיג זיך אויף די פיס, און טראגען דעם פארשוין, רייטענדיג איהר אויף דעם רוקען, א שטרעקע וועג, ביז ער איז אראבגעפאלען אליין, ברעכענדיג זיך האלז און געניק.

אמת מאקי, צו די דאזיגע אלע שענע, גוטע מעלות האט זי גע-האט, צווישען אונז זאל עס בלייבען, אביסעל חסרונות אויך. נאר וואו איז דען דא א בהמה דורכאויס א כשר׳ע אהן אברעקיל פרכא? בעדארף מען א בעסערען ווי אונזער בוהאי, א שטייגער, א גדול, א גרויסער, א הדרת-פנים מיט א גרייטען שטערען און א דיק-קיילעכדיג בייכעל, אדער הצאן שלנו, א קאטאוועס עפיס אונזער צאפ, אזא פארנעהם, דער גרעסטער צווישען א שטארט ציגען — און פונדעסטוועגען, זאל זיי דער שור-הבר נישט שטראפען פאר די זינד, זענען ביידע דאס, וואס מען טהאר נישט זאגען, נישט דעם, נישט יענעם טהאר מען נישט לאזען אין שטאל אהן א שומר.

ווינטער אמאל, גאנץ פריה, אז איך בין געלעגען איינגענורעט אונטער דער קאלדרע, פערשלאפען, נאך נישט בדעה האבענדיג אויפ-שטעהן, געהן אין חדר, דערפיהל איך, ווי מען וועקט מיך, טארעט מיך, אין איין געשריי: גיכער שטעה-אויף, גיכער, גיכער! איך טהו מיך, נישט טויט — נישט לעבעדיג, א האפ-אויף און דערזעה פאר מיר מיין שוועסטעריל, א מידעל פון א יאהר צוועלף. דאס פנים׳ל שיינט איהר, די אויגעלעך פינקלען עפיס מיט א גלאנץ גאר משונה, דאס מיילכען האלב-אפען, אויף די ליפעלעך עפיס א פערגליווערט מין שמייכעלע, זי וויל עפיס זאגען און קען נישט, אזוי פארנעהמט איהר דער אטהעם, נאר וואס זי שטרעקט אויס, ווערגענדיג זיך, דאס הענטיל. טייטענדיג אויף עפיס דארט אין דער מיט שטוב — א — א!

איך גיב א קוק — אוי, געוואלד, א קעלביל! און אזוי ווי איך בין, בארפיס, נאקעט, אין איין העמדיל, האלטענדיג איין האנד אויפ׳ן קאפ, קיין צייט נישט האבענדיג אויסזוכען דא און אנטאן דאס יארמול-קעלע, טהו איך א שפרונג אראב פונ׳ם געלעגער, געשווינד צו איהם. די פרייד מיט מיר איז געוועזען אזוי גרויס, גלייך ווי די וועלט איז מיינע, גלייך ווי אלסדינג אין איהר פיהלט מיין שמחה. עפיס לייכט די זון גאר אנדערש. עפיס איז דער פריהמארגען מילדער, פריינדליכער ווי

תמיד, עפּיס פּיהלט זיך אומעטום אין דער לופט יום-טוב'דיג, פול-און-פול מיט קעלביל. אלסדינג שמייכעלט, זאָגט: גוט יום-טוב, מזל-טוב דיר מיט'ן קעלבעל!...

איך זעץ מיך אויף די קניעלעך, אפּיסעל פונדערווייטענס, און בעטראַכט מיר דאָס קעלביל. אַ שענס, אַ רויטס מראה געלבען, אויף דעם שטערען אַ ווייסער פלעק ווי אַ זילבערנע קאָקאַרדע, נאָר אַ גאַטס וואונדער. וואָס ווייטער, ווייטער גיב איך מיך אַ רוק-אונטער, בעקענענדיג מיך מיט איהם נעהענטער; וואָס ווייטער, ווייטער גיב איך עס אַ גלעט, דאָ אַ טאַפּ, דאָרט מיט אַ פינגער, אריינקוקענדיג איהם בשעת מעשה אין די אויגען, ביז איך ווער דערמיט שוין אַ נאָהענטער שמעלקע און לאָז איהם אַראָב אַ גראָבען „שלום-עליכם", אַזוי טאַקי מיט דער גאַנצער האַנד, מיט אַלע פינף פינגער.

דאָס קעלביל האָט אַ פּנים נאָך נישט געוואוסט דעם טייטש פון „שלום-עליכם", מיט וואָס כען עסט עס, וואָרום עס האָט זיך עפּיס גע-פּיהלט ווי בעליידיגט, און צונויפנעהמענדיג זיך מיט אַלע קרעפטען נעפּרובט אויפשטעהן. פריהער האָט עס אָנגעהויבען הינטען-אַרום, פאַמעליכען-פאַמעליכען זיך געשטעלט אויף די הינטערסטע פיסלעך, בלייבענדיג אָנגעשפּאַרט אויף די קניע פון די פאָדערשטע, וואָס נאָך פאַרלענט אונטער זיך אַזוי, אַז ס'איז אויסגעקומען עפּיס משונה, ווי עס שטעהט, מחילה, ראַקום. שפּעטער אַביסעל האָט זיך עס שוין געשטעלט אויף אַלע פיער פיס, וואָס האָבען זיך געשאָקעלט ווי פיסלעך פון אַ צו-שאָטענעם טיש. פונים פופיק איז איהם אַראָבגעהאַנגען, באַמבלענ-דיג זיך, עפּיס ווי אַ שטיקעל בענדיל און אויסגעזעהען אינגאַנצען מראה לעקיש. אַזוי איז עס שאָקלענדיג זיך, אומגעלומפּערט, אויסשטעלענדיג אַ פּאָר קעלבערנע אויגען, אַ היבשע ווילע געשטאַנען — און פלוצלים פערדרייטט עס דעם ווידעל און גאַלאָפּ, גאַלאָפּ איבער דער שטוב. עס װערט אַ רעש, אַ געפּילדער, עס פאַלט אום די מילכיגע באַנק מיט דעם צעבראָכען פיסעל, עס דערשרעקען זיך די הינער, פליהען משוגע'נער-היין איבער טיש און ביינק, צעבערעכען אַ גלעזעל, קעהרען איבער עפּיס אַ שיסעל. די כאַבע ביי דער קינפּעטאָרין, ביי דער בהמה הייסט עס, דאָרט אין הויז, דערהערט דעם טאַראַראַם, דעם האַרמידער, לויפט אין איין אָטהעם אַריין אין שטוב שטאַרק אויפגעבראַכט אוז לאָזט אויס איהר צאָרען צו מיין קאָפּ.

אוי, אַ טאָג, האָב איך עס געהאַט דענסטמאָל, אַ טאָג פון פעטש

און קלעפּ אין דער היים, אין חדר, געליווט געגוג, נישט פאר קיין
יודען געדאכט!

אוועקגעגאנגען פון דער היים אין חדר בין איך מיט א קאפּ פול
מיט קעלביל. ווען איך האב בעגעגענט אויפ'ן וועג, האב איך אנגע-
זאגט די בשורה: אונזער קיה האט געהאט א קעלביל! פאר איטליכען
פון מיינע בעקאנטע יונגלעך האב איך אבגעלויבט אין טאג אריין דאס
קעלביל, אונטערשטייכלענדיג דערביי פאר גרויס הנאה ווי א בעל-שמחה,
געמיינט דערמיט — הע-הע! לאזען זיי מיר מקנא זיין. ווען מיר האט
געטויגט, האב איך צוגעזאגט וויזען איהם דאס קעלביל, אינאיינעם מיט
מיר זיך דערמיט אביסעל אנשפילען. ביי איינעם אפילו האב איך גענו-
מען פאראויס א פאר יונ'ישע מעשענע קנעפּ מיט אדלערס און א יערלען
בייטעלע, שווערענדיג איהם: „ווי איך בין א יוד!“ אז דער כבוד פאה-
רען רייטענדיג צום-ערשטען אויפ'ן קעלביל געהער איהם. עס פארשטעהט
זיך, אז פאר גרויס שמחה און אזוי פיעל געשעפטען האב איך מיר פאר-
שפעטיגט קומען אין חדר, און געכאפּט א מיאוס'ן פּסק.

נאר פעטש זענען פעטש און קעלביל איז קעלביל. די גמרא ליגט
פאר מיר אפען און עס קוקט ארויס פון דארט, עס דרעהט זיך מיר
פאר די אויגען — קעלביל. עס קריכט, קריכט מיר אין קאפּ א מאר-
דעצקע, א שענס, א געטאקטס, אויערלעך קליינינקע, אויפגעשטעלטע,
א קעפּעלע, א היצלועלע. דער רבי קנעלט, מריקעט מיט א גמרא-ניגון,
און מיר אין די אויערען מעקעט די קוה נאכ'ן קעלביל. דער רבי טהוט
זיך א הויב פונ'ם ביינקעל — דאס קעלביל א הויב אויף די פיסלעך;
דער רבי שטרעקט אויס די האנד — דעם קעלביל פעררייסט זיך דאס
עקיל: האץ-האץ-האץ — און עס פליהט א פאטש! דער רבי איז בייז,
פרעגט, וואו איך האלט? איך האלט מיך ביי דער באק. עס האלט שוין
ביי מקיים כסק זיין, איך האלט עס נישט אויס. עפענט זיך פלוצלים
די טיר — און עס עפענט זיך מיר ווידער א וועלט. סקאציל קומט,
רבי'צען! אהא, אט איז ווידער דאס קעלביל. די רביצען לויפט ארויס
כייז, א קלאפּ-געבענדיג מיט דער טיר, דער רבי, ארויס פוי די כלים,
לאזט אויס זיין שוואר-ביטער געמיט צו מיר

אז איך בין יענעם טאג א לעבעדיגער, א גאנצער א היים געקומען,
איז טאקי נאר גרויסע נסים מיר געשעהען.

קומענדיג אהיים איז די ערשטע זאך מיינע געוועזן — קעלביל.
שטיל אויף די שפּיץ פינגער האב איך בשתיקה, ווי א ליעבהאבער צו

דער געליעבטער, מיך צוגע׳גנבה׳ט צום קעלביל. די מאַמע האָט עס פֿערשטופּט אין אַ ווינקעלע פֿאַר אַ גוט אויג, מען זאָל עס קיין עין־הרע נישט געבען. אָנגעהויבען האָט זיך בײַ מיר ווי דער שטייגער איז, פֿריהער אַ קוק, אַ עסען פֿאַר ליעבשאַפֿט מיט די אויגען. אין אַ ווײַלע אַרום שוין אַ גלעט, אַ טאַפּ, דערנאָך אַ האַלזען, אַ אַרומנעהמען, גאָר נפֿש אַחת, און לסוף שוין גראָבליך, מחילה, אַ קוועטש — און מײַן קעלביל טוט אַ שפּרונג אַ הין־אַ הער איבער דער שטוב, ווערט עס אַ איבערקעהרעניש, סדום ועמורה, און עס רעגענט אויף מיר פעך און שוועבעל, פֿײַערדיגע פעטש הייסט עס, גאָר אַ שרעק!

די ליעבע צום קעלביל איז בײַ מיר געוואַקסען מיט יעדען טאָג און צוגלײַך מיט איהר די יסורים, האַרצוועהטאָג מײַנע, וואָס זי האָט מיר אָנגעמאַכט. מײַן קינדערש הערציל איז פֿערלאָפֿען מיט בלוט, האָט נישט געקענט רוהיג אָהן פֿערדראָס האָרכען דעם שמועס איבער דעם קעלביל, ווי מען וויל עס, געבעך, קוילען, ווי מען דינגט זיך מיט דעם קצב, מיט וואָס פֿאַר אַ גרינגע לעבער מען צוגלידערט עס לעבעדיגער־הייט, שנײַדט, טיילט זײַן גופֿ׳ל, געבעך, ווי מען רעכענט אויף די פֿינגער אַזוי פֿיעל פֿאַר זײַן פֿעלכען, אַזוי פֿיעל פֿאַר דעם פֿעדער־חלק, אַזוי פֿיעל און אַזוי פֿיעל פֿאַר זײַן איטליכס גליעד בעזונדער. עס שטעהט זיך, קוקט, קוקט אַזוי גוט, היימיש, לעקט דער מאַמעס האַנד אַזוי ליעבליך־פֿרײַנדליך, און דאָ שאַצט מען אָב דעם ווערטה פֿון זײַן לעקער, פֿון זײַן צינגעל! ס׳איז עפּיס טאַקי אַ געוואַלד, אַ רציחה! —

דענסטמאָל האָב איך נאָך נישט געוואוסט קיין חכמות, זיך נישט אַרײַנגעלאָזט אין טיעפֿע חקירות איבער מענשען, בהמות, גאָר נישט אײַנגעפֿאַלען מיר אַפֿילו איבערצוטראַכטען, אַז אין דער פֿיהרונג פֿון דער וועלט קען געמאָלט זײַן פֿעהלער; אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איז פֿון גאַנץ לאַנג שוין אַזוי געשטעלט, בײַ לײַט אָנגענומען, האָט אפֿשר נישט קיין האַפּט; אַז גרויסע מיט בערד קענען גאָר זײַן יונגלעך; אַז חכמות אַזוינע און אַזוינע קענען גאָר זײַן נאַרישקײַטען, פֿילוסופֿיות — פֿלוידע־רײַען, גוטסקײַט און פֿרומקײַט — אַכזריות, ווילדקײַט. חלילה! אַלסדינג ווי אַזוי בײַ די עלטערען אין שטוב, ווי אַזוי אין חדר, אין שוהל, אין בית־המדרש דאָרט, דאָס איז שכל׳דיג, רעכט, פֿײַן, ווי גאָט האָט געבאָטען. און אויב מיר איז פֿריקרע געווען אַמאָל, עס האָט מיך עפּיס געאַרט, איז דאָס נאָר געווען גלאַט אַזוי זיך, בשוגג, אומגערן, גלאַט עס האָט זיך אַזוי געפֿיהלט, נאָר פֿון זיך אַליין אַזוי געוואָלט — און

דאָס פלעגט מיר דערנאָך ערגערן, קאָסטען אַ שטיק געזונט, ווייל טאַק אין דעם פּיהלען, אין דעם וועלען, אָט דרינען, לויט זיי זאָגען, שטעקט דער יצר־הרע. ער גיט עס איין דעם מענשענס האַרץ חשק, עס זאָל פּיהלען, עס זאָל וועלען, ולא תתורו אחרי לבבכם — אַ יונגעלע זאָל זיך נישט וועלען, האָט געטייטשט דער רבי.

עס האָט מיר וועה געטאָן דאָס האַרץ אויפ'ן קעלביל: געוואַלד, אַ רחמנות! עס האָט מיך פערדראָסען, געברענט. געבראָטען: געוואַלד, וואָס וויל מען האָבען, נעבעך, פון זיין לעבען! און דערביי האָט עס מיך טאַקי געפּיקט, געפּיקט: געוואַלד אַ עברה: אויף וועמען דו האָסט רחמנות און אויף וועמען דו ביסט אָנגעדרודעלט, שיינעץ איינער!... איך האָב מיר אָנגעטאָן אַ כח אַרויסשלאָגען פונ'ם זינען די גאַנצע מעשה מיט דעם קעלביל, איך בין נישט מחויב פאַר איהם מקריב זיין מיין נשמה, פּרעגלען זיך אויפ'ן פייער אין גיהנם, נאָר עס האָט אָבער נישט געהאָלפען, פאַרקעהרט, וואָס מעהר איך האָב עס געטריבען, מעהר איז עס מיר אין קאָפּ אַריין נעקראָכען. עס האָט זיך מיר געדאַכט אַזוינס, וואָס אַ שרעק: פון איין זייט, דאַכט זיך, אַ אויסגעשטרעקט, איבער־געשניטען העלזעלע, אַ גיסען־זיך בלוט, אַ אַרויסגעשטעקטע צונג, פאַרגלייזטע אויגען, אַ האָרחלען, אַ מאַכען מיט די זייטען, אַ צאַפּלען, אַ וואַרפען־זיך, אַ דריגען מיט די פיס. פון דער אַנדערער זייט אַ שוחט מיט אַ פרום־פּנים'ל, אַ חלף אין דער האַנד און אַ ברכה־מאַכען מיט די ליפּעלעך.

איך בין אַרומגעגאַנגען צוקאָכט, ווינד־און־וועה איז מיר געווען פון ביידע זייטען, האָב מיך געשעמט קוקען דעם קעלביל און דער מאַמע, להבדיל, אין די אויגען. ווער וויס צו וואָס דאָס וואָלט געפיהרט, ווען עס זאָל זיך נישט געווען אונטערדרוקען פּלוצלים אַזוינס, אויף וואָס מען האָט זיך כלל נישט גערעכט

ס'איז אַ ווינטער־נאַכט. אַ פראָסט מיט אַ ווינד. אַ פראָסט אַ ברע־נענדיגער, אַ ווינד אַ שטורעמדיגער, עס בלאָזט, פייפט, ריפּ־סקריפּ, ווי אויף אַ חתונה פון טויזענדער רוחות; עס שפּרינגען, טאַנצען ווילע שניי, דרעהענדיג זיך משוגע'נערוויז איבער די גאַסען. עס קנאַקען, פּראַסקען דעכער, עס היילט, וועהעט אין די קוימענס און עס זשומען, צימבלען שויבען אין די פענסטער. אויף דער גאַס קיין לעבעדיג בעשעפעניש, נישט איין יודישע בהמה, אַלע ווי אויסגערויסט. און

חעלכע זענען פערבליבען דאָ, ליגען בעגראָבען, אז אָך-און-וועה צו זיי
שיעף איבער די אויערען אין שני.

אונזער בהמה, עפּיס נאָך, משטיינס-געזאָגט, א שטיקעל קונ-
בעטאָרין, האָט אונטערגענעכטינט אין דעם פינסטערען הויז, אין נעץ
און שמוץ, וואו עס בלאָזט פון אויבען, פון אונטען, פון אלע זייטען;
וואו ס'איז אומצוקומען פאַר קעלט. און וואָס טהוט א בהמה? א בהמה
מעלה-גרה'ט, חורט, קייעט איבער אלץ פריהערדיגע, שוין האלב פער-
דייעטע, פוילע, נמאָס-ומיאוס געוואָרענע זאכען, אז נייע שפּייז פאַר זיך
האָט זי דאָך מכּות — און ביים איבערקייען קיילט זי, לאָזט זי שטילע
זיפצען. די זיפצען צוגעהען זיך ווייט אַרום און לאָזען זיך פיהלען אויך
אין שטוב.
אויף מאָרגען נאַנץ פריה האָט מיך אויפגעוועקט פונ'ם שלאָף
א ביטער געשריי, א יאָמער, א קלאָג, ווי מען בעוויינט א טויטען. —

דאָס וויינט, שרייט די מאַמע. וואָס איז? געפּגר'ט די בהמה!
דאָס הויזגעזינד איז פעראומערט, אין שטוב הערשט א טרויער, אפילו
דער האָהן שטעהט אראָבגעלאָזט דעם קאָפּ, נישט אַרויסגעפיהרט די
היהנער זיינע פון אונטער דעם אויבען האָפּערדיג, קוממיות, ווי תמיד.
איינע פון די היהנער מיט א איי פאַדעט, קוואָקעט, זוכט א אָרט,
וויל זיך לעגען, און נישטאָ ווער זאָל איבערדעקען זי מיט דער זיפּ ווי
געוועהנטליך. נאָך איינע פליהט אַרויס פון אונטער דער בעט, הענדום-
פענדום אויף א ביינקעל מיט א פעררימען קעפּעלע, זעהר שטאָלץ אין
איין קול: מזל-טוב מיר מיט א איי, זיך שוין געלעגט אין א גוטער
שעה! און דער שענער מאַן, דער האָהן, זאָל זיך עס אויף איהר
חאָטש אַרומקוקען, צוגעהן, ווי דער שטיינער איז, אַרונטערנעהמען זי
אונטער די פליגעלעך, קוצעניו-מוצעניו פאַר אזא גוטע בשורה. קיינעם
איז נישט אין קאָפּ, אלע שטעהען פעראומערט, ווייבער, שכנה'ס אויך
אינדערמיט. די מאַמע איז מספּיד פאַר זיי די בהמה, דערצעהלט
איהרע שבחים, איהר קעז און פוטער. וואָס איך חעניגסטענס האָב עס
אין די אויגען נישט געזעהען, נאָך מעלות אזעלכע, אל-דאָס גוטס, פון
וועלכע — א חידוש, כ'לעבען! — איך האָב פריהער גאָר נישט גע-
חאוסט, און לאָזט אוים מיט א חיינענדיגען ניגון, אז דאָס איז זי
נע'פּגר'ט פאַר אונזערע זינד.
— הערט א מעשה — זאָגט זי, פערגלאצענדיג די אויזען צו דער

סטעליע — הערט וואס פאר א גאט מיר האבען! היינט. גאנץ פריה, כלחור השור, אט די טיר אט-א, פון דער שטוב און דעם הויז, עפען איך. געה איך ווי א בעל-הבית'טע מעלקען פריה אריין. דאס מעלק-שעפעל אין דער האנד: שטרוי צום פרעסען האט דער בעקאנטער גוי נאך נישט געבראכט. פארגעסען. א פראסט א שרעק. צייט מעלקען. רוף איך: מאין-מאין-מאין! זי רופט זיך נישט אפ. געה איך שוין צו נאהענט, אביסעל מיט פערדראס, טראכטענדיג ביי מיר: סטערווא. וויל איך מעלקען — העה-העה, איז זי פערשאטען מיט שנעע, אריינטראגענדיג זיך ביי-נאכט דורך די שפארונעס, די האר פערפרוירען ווי סטרעמפלעס אויף דעם רוקען, שטעל איך אוועק דאס מעלק-שעפעל, נעהם א בעזעם, נעהם, שאר-שאר דעם שנעע, און זי, די שפלה. זאל זיך עס חאטש ריהרען. איך גיב א קוק — אוי, א דונער האט מיך נישט דערשלאגען, זי איז טויט! סטייטש, וואס הייסט? פאר וועו, פאר וואס? פון דער העלער הויט? נישט צום פארשטעהן. פאלט מיר פלוצלים איין: אוי, א וועהטאג א גרויסער, א וועהטאג מיינע שונאים! איהר הערט, מיר האבען פארגעסען די סעודה, מאכען נעכטען ווי אלע יאהר „תוספות-יום-טוב! מיין יחוס איז עפיס א קאטאוועס. פונ'ם תוספות-יום-טוב'ס משפחה שטאם איך. אין דער מגילה זיינער אויף דעם נס, וואס איהם איז געשעהען, האט דער גרויסער צדיק, עליו-השלום, בעשווארען זיינע קינדס-קינדס-קינדער, זיי זאלען אין חודש אדר, נעכטען הייסט עס, מאכען א סעודה, ווי פורים. וועט עמיצער נישט מקיים זיין, זאל זיך איהם טרעפען א אומגליק. אט, האט איהר טאקי, איהר הערט, דאס אומגליק. דעריבער טאקי איז די בהמה. סאנצעלאמעס, די כפרה געווארען. וואס דען? נאר פלוצים ערשט נאכ'ן קעלבען זיך, פגר'ט עס א בהמה! — —

און אינדערמיט הספר, פליהט אריין פונ'ם אלקירעל דאס קעל-ביל, האץ-האץ מיט א פערריסען ווידעל, א פערווארפען קעפעל, מע-מע אין איין קול. דאס הארץ רייסט ביי איטליכען אין שטוב, קוקענדיג אויף דער יתומה, נעבעך. אלע פארשטעהען דעם טייטש פון מע, וואס דאס מע בעדייט. דאס מעקעט עס, נעבעך, נאך דער ברוסט, עס וויל עסען. דאס מעקעט עס, בעט זיך צו דער מאמע, זי זאל עס אויס-צוואגען, אבלעקען מיט דער צונג. ווייבער, שכנה'ס, ווישען די נעז, די אויגען, מאכען פיסקעלעך, און די ליפעלעך זייערע ריהרען זיך, גרייט צום רערען. איינע פון זיי, א וואוילקענעריגע, וואס שיט אין די

דער ווערטער פון די הייליגע חכמים, פונ'ם רבינו בחיי, פערהאפט
פריהער און צולאזט זיך אין א ברייטען שמועס.

— דער וואס לעבט אייביג, ברוך הוא וברוך שמו, וואס איך בין
נישט ווערטה זיין נאמען צודערמאנען — הויבט זי אן אויף התחנה־לשון,
צוזויפשנירענדיג די ליפעלעך און קנייטשענדיג א פרום פנים'ל — דער
אלמעכטיגער, וואס איז געאכפערט, געגרויסט צווישען די הערשאפטען
מלאכים, די דא הייסען חיות הקודש, ער איז גערעכט און זיין משפט
איז גערעכט, כי מפני הרעה, פאר די זינד, זאגען די חכמים, פגר'ט
אמאל א בהמה. לאז זי, די בהמה, זיין א קרבן־עולה, מכפר זיין, ריי־
ניגען, ווי די פרה־אדומה, איך און כל־ישראל, פון אלע אומריינגקיים
און פון אלע אומווירדיגקייט, אזוי ווי עס שטעהט געשריבען: אויב די
זינד זענען ווי פורפיל רויט, וועלען זיי ווייס ווערען ווי א שניי. און
אויב אזוי, אז דורך א פיך, די בהמה מיינט מען, האט בעשיינפערליך
זיך געטאן ענטפלעקען אזא גרויס וואונדער, וואלט מיין ראבה, עצה
טובה, געווען, דאס קעלביל, די פרוכט פון איהר מוטער־לייב,
זאל בלייבען די ווידערשפענענדיגע קינדער צום אנדענקען, אויף דעם
משונה־ווילדען מופת, דאס זיי זאלען מעהר נישט מוטוויליגען, ניטט
פארשוועכען די שבועה פון פארכצומע צדיקים. לאז עס בײ איך זיך
האדעווען, און דער, וואס שפייזט מביצי כינים, פונ'ם קליין ווערמיל
ביז דעם ווידעלטיער, וועט העלפען עס צושפייזען אמאל מיט שאלעכטס
פון קארטאפעל, אמאל מיט אביסעל קלייען, דאס אביסעל, יענס
ביסעל. וואס קען עס זיך אנזעהען אין דעם בעל־הבתי'שקייט א קעל־
ביל. לאז זיך איך דאכטען א ישיבה־בחור — נאך א לעפעל געקעכטס,
נאך א שטיקעל ברויט, א קבצן — א קבצן, נעבעך. איהר פארשטעהט,
און א ישיבה־בחור, טפוי, פון א קעלביל מיין איך, וואקסט אויס
א בהמה, און א בהמה איז גוט, תמיד אנגעלעגט, ווער שמועסט בײ
היינטיגע משוגע'נע צייטען, און בפרט נאך בײ יודען. אח־חא־חא!
שפיעלט אודאי אגרויסע ראליע א בהמה.

אלע ווייבער באשטעטיגען צו. די מאמע לאזט זיך איינרעדען. דאס
קעלביל בלייבט לעבען — און מיר פאלט אראב א שטיין פון הארצען.

די מעשה מיט דער בהמה, איהר אומגעוועהנליכער טויט, נאר
שלא כדרך הטבע, האט אנגעמאכט א רעש אין שטעדטיל. לייט זענען
געקומען אויף חידושים אנקוקען דאס קעלביל, עס האט בעקומען א שם
און געהייסען: „תוספות־יום־טוב־קעלביל"

א קענגן א דריי טעג האָט זיך געטראָגען איבער דעם שטעדטיל א היילען, א וואויען, נאָר טויב צו ווערען. דאָס האָבען געוואויעט הינט, וואָס האָבען זיך טשאַטעס-ווייז פערקליבען אויפ'ן פעלד, צו-טאָן דער בהמה איהר רעכט, זיך געריסען, געביסען און מטפל געווען, ווי געהעריג, מיט דער נבלה.

שטאַרק געפיינקט די ערשטע צייט האָט דאָס קעלביל, נעבעך, נאָך דער ברוסט. מען האָט עס געשטילט אַמאָל מיט א לעמעשקע פון קאָרענע קלייען, אַמאָל מיט ברויט א שטיקעל, מיט א הויפען היי. ציינדלעך האָט עס געהאַט אַכט פעדערשטע, שענע, חייסע, נאָך ביים געבוירען ווערען, איך האָב זיי אַליין געצעהלט. עס האָט געגעסען און דאָך צו-ווייל ען אונטערגעטריקעט. עס האָט אַלץ געכמאַרעט מיט דער נאָז, געזוכט, געשמעקט, און וואָס נאָר איהם איז צום מויל געקומען, א האַנדטוך, א טישטוך, א זאַק, האָט עס געקיים. א היטעל, א יאַר-מולקע — אויך כחורה. איינמאָל האָט עס שיער זיך נישט דערוואָרגען מיט אַטשאָלענט-שמאַטע. א נס וואָס מען האָט זיך בייצייטענס אַרום-געקוקט, גראָד בעדאַרפט ניכער פעררוקען דעם טשאָלענט. און אויב מען איז איהם פון איהם דאָס אַלסדינג אויסגעשטאַנען, נישט זיינער פטור צו-ווערען, איז דאָס נאָר געווען אין דעם זכות פון דער מאַמען זיינער, זאָל זיך דאָרט מיהען. איך איינער האָב עס אמת טאַקי ליעב געהאַט מיעף פונ'ם האַרצען, עס שטאַרק בעדויערט; א רחמנות, ס'איז, נעבעך, עלענד, א יתום!... האָט מען עס אַמאָל בעליידיגט מיט א קלאַפ, מיט א זעץ, פלעג איך מיר אַרויסשטעלען, זיך אָננעהמען קעלבילס קריוודע, און געחאַפט דערפאַר דאָס מיינגע. אָט דאָס האָט מיך נאָך מעהר צוגעצויגען צום קעלביל דערפאַר, וואָס מען איז אַקעגען אונז ביידע געווען גראָב אומגערעכט, וואָס מיר ביידע האָבען געליטען פון אַנדערע, שטאַרקערע פון אונז, נאָר אומזיסט. נישט אַזוי די בעליידיגונג, די יסורים, דער ווערטאָג פון קלעפ האָט מיך געאַרט, ווי דאָס אומרעכט, מיט וועלכעס יענע האָבען עס אָנגעטאָן.

און א פנים, ביים קעלביל בין איך אויך טאַקי געווען א שטיקעל ד.שוב. וואָרום עס פלעגט זיך לאָזען גלעטען פון מיר ביים קעפיל, אָננעהמען ביי די אויערלעך, קוקענדיג דערביי צו מיר מיט א פאָר אומטעטיגע אויגען, לעקענדיג מיך פריינדליך. גלייך ווי עס וואָלט זיך פאַר מיר עפּיס געקלאָגט, געוואָלט עפּיס אַזוינס זאָגען. איך ווידער

האָב עס, דאַכט זיך, פֿערשטאַנען, געפֿיהלט, וואָס איהם אויף דער לונג, וואָס לעקט עס מיט דער צונג.

אָט דענסטמאָל־אָ, דעם קעלביל צו פֿערדאַנקען און דעם הױז־געזינדס בענעהמונג אַקעגען איהם, איז אין מיר אַריין אַ געדאַנק, נאָר עפּיס ווי אַ דבוק — אַ געדאַנק, זאָג איך, נישט גלאַט אַ געפֿיהל, אַ טונקעלס, אַ שטומס אָהן לשון, נאָר טאַקי ריין געדעדט, מיט ווערטער: אַז אַ בהמה, בלוט און פֿלייש ווי אַ מענש, האָט אויך, אידר הערט? אַ נשמה ווי ער; אַז אַ בהמה מיט הארץ, מיט אַלע רמ״ח אברים, לייב־און־לעבען ווי אַ מענש, פֿיהלט לייד און פֿרייד, יסורים און פֿערגעניגען אויך ווי ער! —

שפּעטער האָב איך מיט דעם דאָזיגען געדאַנק מיך אַרומגע־טראָגען גאַנץ אָפֿט, איהם געלאָזט וואַקסען, וואַקסען, זיך אַרויסזאָגען פֿריי, נישט געהערט אַ וועלט, ביז ס׳איז געקומען אַזוי ווייט, אַז בהמות האָבען אויך אַ לשון, זייער לשון, זייער קוק אויף דער וועלט, זייער מין יושר און דרך־ארץ, זייער פֿאַמיליענלעבען, אייגענע און קהל׳שע אינ־טערעסען, זייערע מיני געבאָט, מנהגים, געריכט, און אפֿשר טאַקי אויך זייער מין רעליגיע — קורץ, אַלע מעלות און חסרונות ווי מיר, נישט צוזאָגען אפֿילו להבדיל. ס׳איז דאָ אויך צווישען זיי אלערליי אומות, נאַציעס, מינים, הייסט עס, אומות גרויסע, שטאַרקע, געחאָ־פּענטע מיט גוטע כלי־זיין, וואָס רויבען, רייסען, געוועלטיגען ביד רמה, און אומות קליינטשקע, שוואַכע, קריכענדיגע, פֿערוואָגעלטע, בײ יענע אין די לאַפּעס. צווישען איין אומה בהמות גופֿאָ זענען דאָ פֿערשיעדענע קלאַסען: בהמות געהויבענע, זאַטע, פֿעטע, שענע, ליידיגגעהער, גע־לערענטע, מיט אָנשטעלען, און זיי אַקעגען יענע פּונ׳ם געמיינעם עולם: אויך־מיר־בהמות, הונגעריגע, דאַרע, אויסגעדייווערטע, שטענדיג אין דער אַרבייט, פֿערגרעבטע, פֿערפֿינסטערטע, וויסען נישט פֿון זייער חיות. עס זענען דאָ צווישען זיי גוטע אי שלעכטע, בייזע אי שטילע, רוהיגע, געלאַסענע; פֿוילע אי בריות; פֿאַלשע אי געטרייע; גנבים, גאַשערם, פּרעסערס אי עהרליכע, כשר׳ע, נישט קיין טרפֿה׳נע העלזער; ענאָאיסטען, נישט פֿאַרגינערס, קאַפּאַבעל אויף אַלסדינג פֿאַר׳ן אייגען נפֿש׳ל, אי באַרעמהערציגע, בערייט זיך מקריב זיין פֿאַר יענעם אין אַ נויטה. ראיות דערויף זענען דאָ גוזמאַ־גוזמאות, גאַנצע פּעק, ס׳איז דאָ אַזעלכע, וואָס איטליכען פֿאַר דער נאָז, מען פֿערשפּאָרט גאָר ווייט צו זוכען. ווער, אַ שטיינער. האָט נישט געזעהען, וואָס פֿאַר אַ מכנים־

אודח'טע אַ קוה איז? אַ מנין בהמות אַפּילו מעגען אַריינשטעקען די
מאָרדעס צו איהר אין צעבער, בשעת זי פרעסט — און נאַרנישט, די
זאָל עס חאַטש אַ פּיפּס טאָן. אָדער נעהמט אַ הונט, אַ שטיינער. עס
מאַכט זיך אַמאָל אַ הונט קומט אין שטעדטיל, עס מעג זיך זיין אַ אוים-
לענדער, פון פרס-ומדי, פון עק וועלט, בילט ער מיט אַלע גלייך, אין
הינטיש לשון, איין דעה — פּאַני-בראַטצי מיט אַלע זיין-גלייכען. אַ הונט
ווי אַלע הינט, פערשטעהען זיך איינער דעם אַנדערען זעהר גוט.
אדרבה, איז עס דערזעהען אָדער דערהערט געוואָרען צווישען בהמות
אזא קללה, אַז אַ הונט, אַ שטיינער, זאָל מוזען בילען אַזוי פיעל לשונות
מיפיעל עס זענען דאָ מדינות. און דער וואָס בילט הינטיש דאָ, זאָל
זיין אַ שטומער דאָרט? יאָ, ראיות זענען דאָ גענוג, נאָר דער מענ...
אָבער וויל דערפון נישט וויסען. איהם איז גלייכער מאַכען זיי, די
בהמות, פאַר שטיקער פליש, נישט צוצולאָזען זיי קיין שום פּיצי...
שכל, קיין שום געפיהל. איינגאַנצען וואָס זיי לעבען איז נאָר פאַר איה...
טוינען זיי איהם, היינט זיי ניצליכע; אלא ניט, זענען זיי שעדל...
איבעריגע אויף דער וועלט. נאָר העט אין די פריהערדיגע דורות ה...
מענשען, ווי עס זעהט אויס, זיך אַ פּנים געשייט אַזוי מיאוס גראָב ...
אַקעגען די בהמות, די רציחה צו עסען זיי, געזוכט אַריינלעגען אי...
יראת-שמים. — עס האָט געהייסען, ברענגען נאָך אַ קרבן, קוילען זי
לכבוד זיין נאָמען, איהם אַ שטיקעל, זיינע „פּריסטער" אַ שטיקעל, און
אַנב טאַקי דאָס איבעריגע פאַר זיך אַליין. —

אָט אַזוי האָב איך מיט דעם געדאַנק מיך אַרומגעטראָגען, שוין
אין די עלטערע יאָהרען, אָבער דענסטמאָל, בשעת נאָך אַ יונגעל,
האָב איך דעם דאָזיגען געדאַנק, באַלד טאַקי ביים געבאָרען ווערען,
נעשטיקט אין מיר ווי אַ ממזר, נישט צולאָזען איהם אויפקומען, הויך
אַ פּיפּס טאָן. לאָזען לייט נישט זעהן, וואָס פאַר אַ בחור'ל איך בין,
פערקראַכען נאָר צו בהמות און טראַכט אַזוינס, וואָס מען טהאָר נישט.
נאָט אייך אַ בעל רחמים! איך האָב געהאַט דערפון פיעל צער. נאָר
דער יצר-הרע פון רחמנות איז אַזוי גרוים, אַז עס האָט מיך געצויגען
צום קעלביל, און מיר זענען געוואָרען געטרייע חברים!

געטרייע חברים! די דאָזיגע ווערטער וועלען עפּיס קלינגען משונה
מילד, עפּיס נאָר נישט פאַר דעם מוח. אמת! אַזוינע, ווי נאָך פיעלע
אַנדערע זאַכען אין דער וועלט, זענען נישט טאַקי צו פערשטעהן מיט
דעם מוח, נאָר צו פיהלען בעדאַרף מען זיי מיט דעם הארצען. אונ-

מעג׳יך צו דערקלערען זיך רעכט גוט יענעמס שטיינער דענקען, יענעמס מעשים, נישט צו פארזעצען זיך אין יענעמס לאגע — אין זיין צייט, זיין עלטער, אין זיין ארט. די צייט יאהרען פון איטליכס עלטער אין דעם מענשענס לעבען איז א בעזונדער וועלט פאר זיך מיט איהרע גיינג, מיט איהרע געדאנקען, פארשטעלונגען, וואס איז גוט, וואס שלעכט, מיט איהר געשמאק, מיט איהרע חפציות, אלץ־מיט־אנאנדער. ווילט איהר, א שטיינער, דאס יונגעל פערשטעהן, מוזט איהר אין דעם יונגעלס וועלט נעהן. איהר בעדארפט זיך פיהלען, הייסט עס, יונג, עס זאל זיך אייך דאכטען א יונגעל מיט די ביינער. דער חסרון איז אבער, וואס גרויסע, דערוואקסענע, צי מחמת א קורצען זכרון, צי מחמת עפים אנדערש, בעטראכטען די גיינג פון קינדער נישט לויט דער קינדערשער וועלט, אין וועלכער זיי אליין האבען זיך אמאל געפונען, נאר לויט זייער איצטיגער וועלט אין די עלטערע יאהרען. אזעלכע אבער, יונג־אלטע, נעמליך, וואס ווילען זיך אראבלאזען צו מיר, אין מיין דענסטמאליג וועלטיל און מיך גוט פיהלען — פאר זיי וועט דער גאנצער שמועס מיינער דא נאר נישט זיין אזוי פרעמד.

דענסטמאל האב איך מיר אלסדינג נאך מיין שטאנד זיך פאר־געשטעלט. עס האט מיר זיך גערוכט, אז חי דאס שטעדטיל מיינס, אזוי איז די גאנצע וועלט. איין פנים, איין שטיינער פיהרונג; מענשען, בהמות — אלע גלייך. וואס מאכט עס אויס? מענשען, יודען הייסט עס, דאווענען, זאגען תהלים, לערנען משניות, א בלעטיל גמרא, זיצען אין קלייטלעך, גענעצען, טאלעבענדען זיך ארום, בעשטעקלענדיג זיך מיט שטעקענס, שטעקעלעך אלערליי. יונגלעך געהען אין חדר, קעלבלעך, בהמות — אין דער טשערעדע. דער רבי מיט דעם קאנטשיק, דער פאסטוך מיט דער בייטש. איין רפואה צו א פאטש, צו אלע וועה־טאגען איז דאס שפילען זיך מיט חברים, א יונגעל, א קעלביל — וואס מאכט עס אויס? אבי א לעבעדיג בעשעפעניש. זאל מען, א שטיינער, האבען די זכיה געפינען חן ביי א ליאד הינטעל אין די אויגען, ער זאל פאלגען, בילען, אנפאלען, אז מען הייסט, איז מען גרייט איהם נישט נאר דעם מיטאג, אפילו די נשמה איהם אויך אוועקגעבען. חבר זיין מיט א הונט איז א גרויסער, גרויסער יחוס...

נישט דאס בין איך אויסען.

ס׳איז נאך פסח. אוים בין־הזמנים. מלמדים נעהמען זיך קנעלען, איטליכער מיט זיין חדר. און דער פאסטוך מיט זיינע בהמות,

בעהעלפערס שלעפען, טראָגען, ווי דער סדר העולם איז, פיצלעך קינדער, שלאָפינקע אויף די פלייצעס אין חדר אַריין, און דאָס קעלביל אונזערס, אַ געזונדס, נישט קליין צו לויפען מיט די פיסעלעך אַליין, בלייבט גאָר איבער — אַ חידוש, כ'לעבען — אין דער היים! עס געהט אַרום בטל. פאַר וואָס? — ס'איז נאָך צו־יונג צו טרייבען עס אין דער טשערעדע, זאָגט דער פאַסטוך, עס וועט נישט פערזאַמען די תורת זיינע: מעלה־גרה'ן, מאַכען מיט דער מויל, נישקשה, שפּעטער אַביסעל אויף. לעת־עתה, זאָגט ער, זאָל זיך עס מגדל זיין אונטער אַ היימישער השגחה ביז דער רעכטער צייט. אין־ברירה, דאָס קעלביל בלייבט, נעבעך, און געהט איבער אויף אַ סך הענד. קיין האָניג דערפון האָט עס נישט געלעקט. די מאַמע וויזט איהם אַ היי אין סידור; דער פערשטאָפּט איהם דאָס מויל מיט שהי־פהי; יענער לערענט דאָס דרך־ארץ — און פון די פיע,ע טובות איז עס, נעבעך, שטענדיג הונגעריג, שטאַרק פונ'ם לייב אַראָב.

אויף זיין גליק האָט זיך ביי מיין מלמד אויסגעלאָזט די תורת פאַר מיר. איך הויב אָן דערוויל צו לערנען, הייסט עס, אין בית־המדרש אליין פאַר זיך. מען פערלאָזט זיך, הייסט עס, אויף מיין יושר, און די השגחה אויפ'ן קעלביל געהט מיט־דער־צייט איבער אינגאַנצען מיר אין די הענד. איך ווער עס דער מדריך זיינער אין אַ גוטער שעה!

עס עפענט זיך פאַר אונז ביידע אַ נייע וועלט — אַ וועלט אַ ליכטיגע, אַ שענע, אַ פרייע, וואָס נישט איך, נישט דאָס קעלביל, האָבען זי ביז אַהער, ליגענדיג פערשפאַרט אין חדר, אין שטאַלכען, קיינמאָל נישט אָנגעקוקט.

— לכה דודי! — זאָג איך אָננעהמענדיג דאָס קעלביל ביים שטריקעל, וואָס איהם אַרום דעם האַלז — קום מיין פריינד, נצא השדה, אַ הין אויפ'ן גרינעם גראָז.

אי־אַי, איז עס דאָרט גוט, מחיה! עס לעבט, עס רירהרט זיך אַרום־און־אַרום. גאָטס בעשעפעניש, וואָס ביז אַהער גאָר ווילד־פרעמדע פאַר מיר, פייגעלעך אַלערליי, מיני זשוקלעך אַזוינע, היישרעקען, גרילען אַזוינע און אַזוינע, פליהען, שפּרינגען הויך אין דער לופט אי אונטען צווישען דעם גראָז לעבעדיג־פרעהליך מיט אַ געזוינגעריי, אַ זוזשעריי, אַ צימבלעריי. עס הערט זיך אַ קאָנצערט, עס פיהלען זיך ריחות פון בשמים, עס שימערט אין די אויגען פון בלומען כל־המיני קאָלירען. עס אָטהעמט זיך עפּיס אַזוי גרינג, אַזוי פריי. עפּיס מדוּס

עס מיך אינוועניג אַ בריה — האָפּ-האָפּ-האָפּ! טהו איך אַ שפּרונג, קוליע מיך פּאַר גרוים פּע־גענינגען עטליכע מאָל איבער און ציה מיך אוים אויף פרישׂ-וויכע מאָך מיט דעם בויך אַרויף. די ליכטיגע זון קוקט מיר גלייך אין פּנים אַריין, שיינט, שמייכעלט, ווי גערעדט: אַ יאָ, יונגעלע, גוט?

עפּיס גאָר נישט ווילענדיג, ווי פון זיך אַליין, עפֿענט מיר זיך דאָס מויל און אַ יקום-פּורקן-ניגון לאָזט זיך הערען אויף אַ וויינענדיג-קוויטשיגען ביי-קול-כען. דאָס קעלביל קוקט זיך צו מיר אום און מאַכט: מע! עס האָט אַזוי פיעל געהייסען: שאַ, וואָס איז?...

איך טהו מיך אַ חאַפּ — האַ! וואָס איז, רב יודעלע, באמת דאַ אַזוי דאָס געוויין? שפּיי אוים, און בלייב שטום.

דאָס קעלביל פערטיעפט זיך אין דעם עסען געשמאַק מיט כונה. איך קוק, קוק פערטראַכט און עס קומט מיר פאַר יעקב אָבינו, ווי ער פיטערט די שאָף ביי לבן-ארמי. עס דאַכט זיך מיר אויך דאָס גוטע בעגענעניש זיינס מיט רחל'ען ביים ברונען דאָרט, ווי זיי קושען, האַלזען זיך פאַר גרוים ליעבשאַפט. עס טהוט מיך אינוועניג פלוצלים עפּיס אַ פּיק — און בלייב ליגען עפּיס ווי אָבגעקאָכט.

דאָס איז געווען אַ פּיק פון יצר-הרע. דאָס האָט ער מיר געגעבען אָנצוהערעניש אַקעגען אַ שכן'ס אַ מיידעל, זעהר אַ שענס, מיט וועלכעס איך פלעג מיך תמיד שפּילען, און פלוצלים אָנגעהויבען זיך שעמען, רויטווערענדיג ביים בעגעגענען זיך מיט איהר, נישט רעכט צו-וויסען פאַר וואָס, היינטיגער פּיק אָבער האָט מיר געגעבען גוט צו פערשטעהן אַלסדינג, ס'איז מיר טאַקי גוט אין טעם אַריין — און איך האָב דערפון גרוים צער געהאַט. דער יצר-טוב האָט מיר דערנאָך געגעסען: זעהסט-דו, בחור, אָט דאָס האָסט-דו איהר, פון דער נאַטור דיינער, ווי הייסט מען עס! זי, די שענע נאַטור, משטיינס-געזאַנט, מיט איהר פּוץ, מיט איהר חן, אָט די מכשפה'טע ניט עס איין אַ מענשען מיאוסע געפיהלען אַזוינע ווי דיר אַצינד. נאַטור-שמור, שענקייט — שמיינקייט — פע!... אין בית-מדרש אַריין, שייגעץ איינער!

עס פערשטעהט זיך, דאָס קעלביל, נעבעך, האָט פון איהם זיך אויך נישט געגאַרט. „סטייטש, סטייטש, אַ יודיש יונגעל און אַ קעלביל! אַ שייגעץ ביסט-דו דען, שייגעץ איינער?!" —

דער יצר-הרע אָבער איז, נישקשה, קליגער פונ'ם יצר-טוב, אויך פיעל שטאַרקער פון איהם. קוים איז אַ יונגעלע אַרוים פונ'ם אונטער-

אויבען, שטעלט א פּיסעלע אין גאָטס שען פריי ווערטעל, א קורעלע געטאָן דע ויף און ס'איז איהם אריין אין טעם, הע־הע! וועט איהם שוין שווער זיין זיך אומקעהרען צוריק; וועט עס פון א מינדסט שטופּעלע זיך רוקען, רוקען ווייטער, ווייטער, און דערנאָך — וועט עס געהן ווי א פּוטער, גאָר פון זיך אליין.

איך בין געגאנגען, וואוהין? עס פערשטעהט זיך אהין, אין דעם פרייען פעלד, איך מיט דעם קעלביל טאַקי.

אָנגעהויבען לכתחילה האָבען מיר די פּיטערונג מיט דעם גרינעם באַרג, נישט ווייט פון'ם שטעדטיל, דערנאָך האָבען מיר זיך פערקליבען העט ווייט, אויסזוכענדיג א וואונדער־שען אָרט, גאָר א געמעהל. לאָז זיך אייך דאַכטען א וואַלד. בוימער־מאַסנעם געוויקסיגע ציהען זיך ווי א סטרונקע גלייך, הויך אין הימעל אריין, אונטען גלאַט־נאַקעט און אויף די קעפּ גרינע היטלען־קאַפּעלושען א ים, צווישען וועלכע עס ברעכען זיך דורך שטראַהלען ליכטיגע פון דער זון און בעלענגען דאָס ריינע סאַמעטענע גראָז זיי ביי די פיס מיט העלע פּאַסען גינגאָלדענע. פאַר דעם וואַלד שטעהען קליינע־געדיכטע וועלדלעך, פון נידעריגע, יונג־פרישע זאַפטיגע בוימלעך כל־המינים, צו־וואָרפען דאָ, דאָרט, אויף א היבשען, פרייען מיט גרעזעלעך און שמעקענדיגע קרייטעכצער בע־וואַקסענעם פּלאַץ. פאָרענט־צו ציהען זיך פון איהם, פון'ם פּלאַץ, אַוועק פעלדער תבואה העט לאַנג, נישט צו פאַרנעהמען מיט'ן אויג, און איהם ביי דער זייט לאָזט זיך די גאַנצע געגענד אַלץ נידעריגער־נידעריגער אַראָב אין א מאָל, וואו עס שפּרודעלט, רייזעלט א ריין־קלאָר וואַסעריל לעבעדיג־שפּילענדיג ווי א קינד, דאָס בעהאַלטענדיג זיך ערגיץ צווישען געדיכטע פערצווייגטע ווערבעס דאָרט, דאָס א וויז־געבענדיג זיך ווידער, לויפענדיג־שפּרינגענדיג באַרג־אַראָב פון שטיינדלעך אויף שטיינדלעך, האַלטענדיג אין איין מאַכען בול־בול־בול! חוץ מיר און דעם קעלביל נישטאָ דאָרט קיינער. נאָר וואָס אמאָל טראָגט דער גוטער יאָהר אָן עפּים א פויגעל, שטעלט זיך אויף א צווייגעל, וואַרפט אויף מיר בגנבה איין אויגעל, וואונדערענדיג זיך, ווער זאָל עס זיין [illegible]ט דער מין נפש, טהוט באַלד טאַקי א בוק מיט'ן קעפּעל, א טרייסעל מיט'ן ווײדעלע, א מאַך מיט די פליגעלעך און — זיי געזונד! אַוועק, אַוועק... אָדער אויף יענער זייט טאָל אַקעגען לאָזט זיך אמאָל אַראָב א בושעל, טהוט זיך א שטעל אויף די לאַנגע, רויטע פיס, אויסשטרעקענדיג אין דער הויה דעם לאַנגען זילבער־ווייסען האַלז מיט דעם רויטען פּיסק,

שטעהט אַזוי אַ ווײלע קײן ריהר זיך נישט צו טאָן. פּלוצלים קליפּ־קלאַפּ, קלאַפּ־קליפּ מיט דעם שנאָבעל און — מאַרש, מאַרש איבער דעם זומפּ. צײטענווײז פערטראָגט זיך אַ ווידער־קול ערגיץ אין דעם װאלד, אַ געקלאַפּעריי פון פוהרלעך אויף דעם וועג דאָרט

איך ליג מיר, מחילה, צולײגט, שמאָלענדיג פאַר גרויס פערגעניגען, קוק אויפ'ן קעלביל און טראַכט: אַז וואויל איז אונז ביידע! ביידע האָבען מיר אײנער דעם אַנדערען צו פערדאַנקען דערמיט, וואָס מיר זענען דאָ. ווען נישט איך וואָלסט־דו אַצונד געהינעט אין שטאַלען, און ווען נישט דו וואָלט איך אַצונד געהינעט אין בית־מדרש.

אָט אַזוי פלעג איך פערברײנגען אַ שטיק טאָג, שעפּענדיג נחת פון גאָטס וועלטיל און פונ'ם קעלביל, וואָס האָט זיך שטאַרק צוגעלאָזט צו מיר, געוואָרען מיט מיר, ווי מען זאָגט, פּאַני־בראַטצי. מען האָט גענומען אָנקוקען אויף חידושים, מיט וואָס פאַר אַ קעלבערנע התלהבות עס האָט זיך געלאָזט לויפען, אונטערהויבענדיג דעם הינטען, מחילה, אַזוי זיך פלוצלים, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל ביי אונז יודישע קינדער, עפּיס גאָר פון דער העלער הויט. טאַקי גאָר עפּיס ווי אַ קינד צו דער מאַמע פלעגט עס אַמאָל אויסשטרעקען דעם האַלז, אָנבײגענדיג צו מיר דעם קאָפּ, ווי געזאָגט: נאַ, קראַץ מיך!

אין פערלויף פונ'ם זומער זענען מיר ביידע ווי איבערגעביטען געוואָרען. דאָס קעלביל האָט אויך זיך גענומען לייב, ס'איז איהם אויסגעקראָכען די האָר און בעקומען אַ נייע גלאַנצענדיגע הויט. איך בין אויך געקומען צו די קרעפטען, בעקומען גאָר עפּיס אַ נייע הויט און זעהר אַ שטאַרקען אַפּעטיט. דאָס לערנען האָט ביי מיר דענסטמאָל אַזאַ טעם געהאַט ווי ביים זאַט קעלביל קומענדיג פונ'ם פעלד האָט אַ טעם געהאַט שטרוי, קאַרטאָפעל־שאָלעכטס — עט, גאָרנישט, קיי־שפּיי!...

— מילא ווענען דעם קעלביל איז שוין נישטאָ וואָס צו־רעדען, מען האַלט שוין דערמיט אויף אַ שטייגער — עס וועט אם־ירצה־השם, אַבי געזונד, זיין אַ בהמה. די שאלה אָבער איז אַצונד: בחור! וואו האַלט מען מיט דיר? אָט קוק דיך האָטש אָן, דאָס אויסזעהן דיינס. גאָר נישט דאָס איידעלקייט, דאָס יודיש פּניב וואָס פריהער. א פּנים, משטיינס־געזאָגט, אַ רויטס, עפּיס אינגאַנצען מגושם גראָב, געזונד עשו! אַ עסעז אַביסעל, עפּיס גאָר געפרעסען, בעהיט זאָל [illegible] ווערן! [illegible]

דאָס האָסטו־דו דיר, בחור׳ל, פון דיינע פעלדער, דיינע וועלדער. וואָס דען, גוטס קען דערפון אַרויסקומען?...

אַזוי האָבען זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ מוסר מיינע היימישע, מיך געפרעגט און געענטפערט פאַר מיר, זיי טאַקי אַליין:

— איין מיטעל פאַר דיר, בהמה איינער, עס זאָל אויס דיר ווערען אַ לייט, איז נאָר די ישיבה. קיין אַנדער תּכלית איז גאָר נישט געמאָלט.

עס האָט מיר האַרציג באַנג געטאָן שיידען זיך מיט דעם קעלביל, מיט גאָטס וועלטעלע, דאָס שענע, וואָס האָט מיר אַריינגעגעבען אַ נייע נשמה; נאָר ווער וויל עס נישט ווערען אַ לייט, קומען צו אַ תּכלית? אַך, רבונו־של־עולם, האָב איך ביי מיר געטראַכט, עס זאָל מעגליך זיין אַריבערצופעקלען אַהינצו, אין דער ישיבה, אַט דאָס אַלס־דינג, דאָס קעלביל אַהין אויך טאַקי!

דאָס לעבען מיינס אין דער ישיבה, אָדער בעסער צו אָגען דאָס וואַלגערן זיך מיינס דאָרט, אין אַ ווילד־פרעמד אָרט, פּאַסט נישט אַהער צו דער מעשה. דער עיקר איז דאָך דאָ די מעשה מיט דעם קעלביל, איך שלעפּ מיך נאָר ווי אַ צוגאָב איהם נאָך, נישמעהר גלאַט, אַז ס׳איז שוין געקומען צורעד, מוז איך חאַטש זאָגען עטליכע ווערטער.

אָ, אמת, די ישיבה טאַקי ווירקט! במשך פון אַ קורצער צייט האָט זי אויס מיר געמאַכט אַ נפש מיט אַ אויסגעווייקט פּנים׳ל, מיט העויות און פאַסטעמקעלעך, וואָס האָבען געהאַט דעם זיבעטען חן. וואָלט איך ווי אַנדערע זיך געוועזן אַוועקגעוואַלגערט יאָהרענלאַנג דאָרט, איז גאַנץ זיכער, אַז זי וואָלט אויס מיר געמאַכט אַ לייט, טאַקי וואָס לייט הייסט, לכל־הפּחות נישט ערגער פון יענע אַלע אונזערע שענע לייט, וואָס זענען איהר אַרבייט, איהר מלאָכה. נאָר אמנם חטאתי! מיך געשטערט דרינען האָט זעהר פיעל דער יצר־הרע. ער אין דער געשטאַלט פונ׳ם קעלביל און פון דער יפת־תּואר — די נאַטור די שענע, ער האָט עס מיר פערדרעהט דעם קאָפּ, נישט לאָזענדיג מיך ווערען אַ כלי־שלמה. אָנקוקענדיג פאַר מיר די קלויזניקעס, די ישיבה־בחורים האָט זיך מיר געדאַכט — קעלביל. פלעגט איינער, ווי דער שטיינער איז, זיך קראַצען — אַט אַזוי האָט זיך געקראַצט דאָס קעלביל. פלעגט איינער אַ האַרב שטיקעל עפּיס אין דעם לערנען אַ מאָל צעהן איבערקייען — אַט אַזוי האָט געקייעט, גע׳מעלה־גרה׳ט דאָס קעלביל. האָט איינעם, ווי געוועהנטליך, „געפעהלט אַ טאָג" און

ציסטאָ וואָס צוקייען, ער האָט געהונגערט, געלעכצט, נעבעך, נאָך אַ שטיקעל ברויט — אָט אַזוי האָט די ערשטע צייט געהונגערט, גע־לעכצט נאָך דער ברוסט דאָס קעלביל. הכלל, איטליכע תנועה זייערע האָט דערמאָנט קעלביל. און וואַלגערענדיג זיך אין דער ישיבה, גלייך אַנדערע דאָרט, אַמאָל איף אַ האַרטער באַנק, אַמאָל אויף דער ערד, אַ קולאַק צוקאָפּענס, עס שטינקט, מחילה, וואַנצען, פּליי בייסען — אָט דענסטמאָל גראָד, הערט אַ מעשה. פּלעגט זיך מיר עפּענען אין די געדאַנקען וואונדער־שענע פּאַנאָראַמעס. בוימער, תבואות, בלומען, בערגלעך, טאָלען, אַ גילדענע זון און אַ ריינער בלויער הימעל, אין קאָפּ שפּילט מיר אַ ציזיג, אין די אויערען זושעט מיר אַ זשוקיל, אין נאָז פאַרגעהען מיר ריחות — דאַכט זיך בשמים... צוקאָפּענס, דאַכט זיך מיר, פון מאָך אַ קישעלע און עס קריכען אויף מיר, דאַכט זיך משה־רבינו'ס פּערדעלעך. עס ציהט מיך, ציהט ביי דער נשמה — אהיז, אהין... נו, אַ יצר־הרע! — — —

און אַמאָל פּלעגט עס מיך טאָן אַ טראַג־אויף, עס פּלעגט דערוועקען זיך אין מיר הייסע געפיהלען, עס האָט געקאָכט, געוויינט אין מיר דאָס הארץ אויף מיר, אויף מיינע חברים, יודישע קינדער.

אַך ברידער, אין דער פרעמד פערוואָגעלטע ברידער, אַז־אָך־און־װעה צו אונזערע „טעג", צו אונזערע יאָהרען! געגוג אָנגעלערענט זיך אויף דער ערד, לעבעדיגערהייט זיך דאָ צו בעגראָבען, שוואַרצען דאָס פנים, זיך לאָזען בייסען פון פליי, פון וואַנצען. אין דער־ערד זענען מיר, אין דער־ערד איז אונזער לערנען...

נאָר מיינע חברים אָרום מיר לייגען ווי דער'הרג'טע. שלאָפען! — איך איינער בין וואַך, ביין, טראַכט וועגען זיי עפּיס אַ שרעק אוז באַלד האָב איך חרטה, ווײן שטילערהייט.

ברידערלעך, זייט מיר מוחל, וואָס איך בין פוגע אייער כבוד מיט אַ בייזען געדאַנק, מיט אַ שלעכט וואָרט אַמאָל. אַ גאָטס רחמנות, נעבעך, אויף אייך — שלאָפט, שלאָפט געזונדערהייט!...

„מאַמע לעב! — שרייב איך אין אַ שענעם זומער־טאָג אַ היים צווישען אַנדערע זאַכען — נעכטען איז ביי אונז געווען אַ סיום אויף „ביצה"! איך בעגעהר, נישקשה, לערנען, האַלט שוין, ברוך־השם, אויף אַ שטייגער... נאָר וואָס דען? שטאַרק אַ היים בייגק איך, נאָך דיר, מאַמע, נאָך איטליכען (נאָכ'ן קעלביל האָב איך מיך געשעמט זאָגען). אוי, לאָז מיך אויף אַ פּאָר טעג קומען אַ היים! עס וועט קיין הוצאות

נישט קאָסטען. איך וועל געהן צופוס. נישקשה, וואָס איז? אַלע בחורים
ביי אונז געהען צופוס. און נאָך וואָס פאַר אַ מין געהן — באָרפוס.
מיט דעם שטעקען אין דער האַנד און דעם פעקעל אויף די פלייצעס.
אַקעגען אַ ח״י גראָשען פערמאָג איך טאַקי במזומנים, נאָך פון פורים,
פאַר לייענען די מגילה דער קעלבנע דאָרט, וואו איך עס שבת, און פאַר
אָבטראָגען פונ׳ם בעל־הבית משלוח־מנות צו זיין מחותן. לאָז מיך, מאַ־
מעניו, אוי, איך בעט דיך!

און נישט וואַרטענדיג אויף תשובה לאָז איך מיך שפּעטער מיט
עטליכע טעג, אַזוי ווי איך שטעה און געה, אין וועג אריין; עס פער־
שטעהט זיך, צופוס. אויב ס׳איז נאָר געמאָלט אויף דער וועלט גליק,
און געווען דענסטמאָל אַ גליקליכער מענש אויף איהר, איז דער
איינער געוועזן איך. עס פאָהרען דאָך סוחרים אין בוידען, פריצים אין
קאַרעטעס, אָבער וואָס פאַר אַ טעם האָט דאָס פאָהרען זייערס אַקעגען
דעם צופוס־געהן פון אַ ישיבה־בחור ווי איך, וואָס רייסט זיך אַרויס פון
עיפּעל, אַ דערשטיקעניש, אויף דער פרישער לופט, פון אַ פינסטערער
מרה־שחורה דאָרט אויף דער פרייער ליכטיגער וועלט; וואָס ווערט
עפּיס ווי פון טויט לעבעדיג? אַרויסגעגאַנגען בין איך גאַנץ פריה,
געגאַנגען מיט זייטענוועגלעך צווישען ווייץ און קאָרן דעם גאַנצען טאָג,
אונטערשפּרינגענדיג פאַר פרייד, אויך אונטערזעצענדיג זיך אַמאָל,
און געקומען אַ היים בין איך מנחה־צייט, ווייי בהמות קומען צוריק
פונ׳ם פעלד.

מיין קעלביל זעה איך, איז הע־הע, אָהן עין־הרע, אַ קאַלב.
עפּיס אַ גאַנצע יפהפה! צוויי ביקלעך קאַוואַלירען פיהרען זי אָב אַ היים
אַזש ביז צום פּליט פונ׳ם גאָרטען הינטער דער עטוב. שרכ׳נען זיך,
אונטערלעקען זיך צו איהר, אַרויסווייזענדיג דרינגען גרויסע בריה׳שקייט,
און הייגגען זיך פשוט אויף איהר. זאָיך בעט מחילה די פיינע חתנים,
פערטרייב זיי מיט אַ שטעקען און גיב מיך אַ שטעל דער כלה מיינער
גלייך איהר אַקעגען פנים.

— שלום־עליכם, קעלביל — מאַך איך און וויל עס אַ גלעט טאָן.
עס בויגט־אָן דעם קאָפּ, נישט אָנצוקוקען מיך, אויסשטעלענדיג
מיר אַ פּאָר קליינע שפּיציגע הערנער, ווי געדעדט: אָהן הענד! וואָס
פאַר אַ מחותן מיט מיר, מיך צו גלעטען, ביסט־דו, פעטער? —
עס פערדריסט מיך טאַקי אַביסעל, נאָר, נישקשה, טראַכט איך
מיר, מען בעדאַרף זיך פּרווען נאָך אַמאָל.

— מאַין־מאַין־מאַין! זאָג איך, האַלטענדיג דער יפהפּה פאַר דער נאָז, אַביסעל פונדערוואַיטענס. אַ הויפען גראָז—נאַ, הייסט עס, אַ מתנה פון מיר! זי שמעקט, סמאַרעט מיט דער נאָז, אָנקוקענדיג מיך פער־פערוואונדערט, גלייך ווי געזאָגט: עפּיס קענטליך! דאַכט זיך דער, און פאָרט נישט דער.

— האַ, נישט דערקענט? אַי־אַי! שמייכעל איך אַביסעל מיט תרעומות, מיט גאַל, הייסט עס.

און קוקענדיג אַ ווײלע אַזוי אויפן קעלביל, ווי שען, געזונד, בעלייבט, ווי לעבעדיג־פריש עס זעהט אוים; פערגלייכענדיג איהם אַקעגען דאָס דאַרע־קוואַרע לייב מיינס, דאָס בלייך אויסגעווייקט פּנים׳ל מיט דער גאַנצער ישיבה־בחור׳שער געשטאַלט מיינער, משטיינס־געזאָגט, חאַפּט זיך מיר נישטוועלענדיג אַרויס אַ זיפץ טיעף פונ׳ם האַרצען. דאָס איז געווען אַ זיפץ אויף מיין פערוויסטע יוגענד, אַ הספד אויף מיינע פאַר דער צייט אָבגעשניטענע יאָהרען; דאָס איז געווען אַ ביטערע פראַגע: רבונו־של־עולם, איז דען טאַקי דאָס דיין ווילען, אַז מען זאָל אַ מענשען נאָך קינדוויז פערשפּאַרען ווי אַ גאַנז אין שטייג, נישט אָנצוקוקען דיין וועלט, אָנשטאָפּען איהם אַ מוח ווי מיר, און מאַכען אוים איהם אַזעלכען, אַ שטיינער, ווי איך? —

דאָס קעלביל, דערקענענדיג מיך, אַ פּנים, אין דעם קול, ווערט מיט מיר היימישער, שטרעקט פריינדליך אוים צו מיר דעם האַלז צום קראַצען, ווי דער שטייגער זיינער איז געווען פריהער. עס שטעהט אַזוי עפּים ווי געריהרט, קוקט מיט האַלב פערמאַכטע אויגען, אונטער־מריקענדיג צו מיר שטיל פון דער ברוסט: המ־מ־ם! ס׳איז דרינען געלעגען אַזוינס, וואָס גאָר נישט פאַר דעם מענשענס לשון. איך האָב עס אָבער גוט געפיהלט. עס האָט אויסגעדריקט אַ געבעט: קראַץ מיך, קראַץ מיך, דען דיינער אַ קראַץ איז מיר בעסער ווי דאָס גרין־גראָז. אויך האָט עס אויסגעדריקט אַ פראַגע: וואו ביסט־דו דאָס פלוצלים אַהינגעקומען? וואו האָסט־דו ביז אַהער זיך געפּיטערט און צווישען וועלכע בהמות דאָרט? און צוגלייך טאַקי אַ בעדויערן: המ־מ־ם, וואָס פאַר אַ פּנים, נעבעך, דו האָסט!

די מאַמע מיינע האָט פון מיין פּנים דוקא נאָר אָנגעקוואָלען, אדרבה, זעהר שען. עס האָט איהר בעשיינפערליך בעוויזען, אַז איך בעגעהר לערנען, האָב אַ פּנים פון אַ גוט קינד, גאַנץ יודישליך, אַ בלייכס, אידיי׳לש און עס וועט, אם־ירצה־השם, שטאַרק טויגע

צו אַ שירוך. און ווי עס האָט אויסגעזעהען, האָבען זיך גע׳שדכנ׳ט צו מיר אַ פּאָר מחותנים, זיי האָבען זיך עפּיס אַלץ געשושקעט מיט דער ראַמע, ווינקענדיג אויף מיר מיט אַ שיינענדיג מינעלע און אַ קנייטשעלע, ווי בּיים קויפען אַ שטיקעל סחורה. דער קרעמער אַלץ: פּישש! און די קונים — בּע!

פאַר מיר איז דאָס געווען, עס פערשטעהט זיך, אַ סוד. עפּיס אַ קעלבּיל איז דען אַ בּחור׳ל, צו וויסען פון אַזעלכע זאַכען? — עס וואָלט געווען בּאמת נאָר אַ פּלא, אַז איך מיט דעם קעלבּיל בּיידע וועלען מיר אין איין צייט זיך פער׳קנס׳ען! נאָר, אַ פּנים, מיר איז נישט בּעשעהרט געווען און פונ׳ם גאַנצען עסק האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

דער יצר-הרע אָבּער שלאָפט נישט, איז ווי פריהער צוגעשטאַנען צו מיר, נישט אַנדערש, איך זאָל מיך מטריח זיין צו איהר — איהר פערשטעהט, אויף דעם פרייען פעלד דאָרט צו איהר, צו דער נאַטור הייסט עס, אונטער אַ אויסרעד, צוליעב דיין געזונד טאַקי, פון דיין טובה און דיין הנאה וועגען, נאַרעלע. גע׳פּועל׳ט בּיי מיר דאָס, גיט ער מיר אַ טאַפּ, כּלומר׳שט גלאַט אַזוי זיך, הינטען-אַרום, מכּוח מיין חכמה, מיין געלערענטקייט, מיין בּעשעפטיגונג און דעם תּכלית מיינעם פון די אַלע זאַכען, און בּיי איטליכען כאַפּ פערקרימט ער זיך מיט אַ שטעכענדיג געלעכטעריל, עפּיס ווי איך בּין אַ פּרא-אָדם, אַ ווילדע בּריאָה, נישט פון דעם עולם, משטיינס-געזאָגט. קורץ, עס קומט דערצו, אַזוי וויט, אַז ער צוטרענצעלט מיר די ישיבה, דאָס, יענס, האַק און פּאַק — אַזוי און אַזוי: דו בּיסט אַ... בּהמה! מיינסט-דו אפשר? חלילה. אַ בּהמה איז זיך אַ בּהמה, ווי גאָט האָט זי בּעשאַפען, לעבּט נאָך זיינע געבּאָט, אָהן שפּיצלעך, אָהן דרעהדלעך. אַ מענש, אַ נאַר אָבּער וואַלט זיך אויס זאַכען אַזעלכע, כּדי צו זיין נישט אַזוי ווי גאָט האָט איהם בּעשאַפען. דאָס לעבּען זיינס פיהרט זיך נאָך זיין איי..ענע אויפטהועכט-סען, פון איהם געמאַכטע, אָנגעמאַכטע זאַכענישען.

— אַ נאַרישער מענש, אָט וואָס דו בּיסט, תּכשיט מיינער!...

נאָר, עט, דברים בּטלים! די נויט בּרעכט אייזען, אַ אייזערנעם יצר-הרע אויך אַפילו. בּלייבּען בּיי דער אָרימער מאַמע, אַ וויסטע אַלמנה מיט יתומים, איז געווען ריין אונמעגליך. איך געזעגען זיך מיט מיינע אַלע ליעבּסטע, זאָג אַ זיי-געזונד די שענע פעלדער, די גרינע וועלדער, וואו איך האָבּ געשפּאַצירט, און לאָז מיך אַוועק צופוס ווייטער אַהין, אין דער ישיבה.

א ביטער יאָהר, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, האָב איך נעהאַט דאָס מאָל אין דער ישיבה, פיעל ערגער נאָך ווי פריהער. א יאָהר אָהן „טעג" — עס האָט מיר געפעהלט טעג צום עסען, און איך האָב געליטען הונגער. צרת רבים, זאָגען די חכמים, חצי נחמה. אויף יודיש הייסט עס: די צרה פון כל־ישראל איז א האַלבע טרייסט פאַר רב־ישראל. נו, הייסט עס, א פנים, א גליק פאַר מיר, וואָס פיעל אנדערע פון די אָרעמע בחורים האָבען אויך געדאַרבט, געהונגערט — איז עס פאַר מיר געוועזען חאָטש א האַלבע טרייסט. גע'פטר'ט, הייסט עס, א האַלבע צרה, מיט דער אַנדערער העלפט איז שוין עט, נישט אַזוי קיין סכנות. אַזוי, דאַכט זיך, האָט עס בעדאַרפט זיין, אי על פי די חכמים אי על פי דרך הטבע. וואָס־זשע לאָזט זיך אויס? בוידעם! אדרבה, לאַ־די וואָס מיר איז שטאַרק שווער געווען איבערצוטראָגען די האַלבע צרה מיינע, אַלץ געמורמעלט: געוואַלד, רבונו־של־עולם, עסען! האָט מיך נאָך געקריינקט די ביטערע נויט פון מיינע עלענדע חברים. איך בין זיך מודה, עס האָט מיך דענסטמאָל זעהר פערדראָסען אויף דער ישיבה און אויף דעם גאַנצען משא־ומתן דאָרט. צו־וואָס? נאָר דאָס איז געוועזען אין אָנהויב, שפּעטער אָבער, אַז איך בין מיט די צרות שוין געוועהנט געוואָרען, האָט מיר די אַלילה שוין נישט אַזוי אויסגע־מאַכט. עס האָט מיר אויך קנאַפּ וואָס געאַרט צעריסענע שיך, הוילע פּיאַטעס, א קאַפּאָטע א שמאַטע מיט אויסגעריבענע עלענבויגענס. פאַר־קעהרט, אינאיינעם מיט די חברים פלעגען מיר פון אַזעלכע קליינינקייטען אַמאָל נאָר חוזק מאַכען. אָבזאָגען דערויף גלייכוועדטלעך. ערשט שפּע־טער איז מיר קלאָר געוואָרען, וואָס שטעקט אַזוינס אין דער ישיבה און די גרויסע מעלה איהרע. אָט וואָס: די קבצנים איהרע, וואָס זי לאָזט אַרויס, זענען פרעהליכע קבצנים; איהרע מלמדים, מקבלים, בטלנים זענען מוחל די עולם־הזה, הערען זי אין דער פּיאַטע. און פאַר יודישע קינדער אין גלות איז דאָך בעשיינפערליך טאַקי אַגרויס גליק!...

„מזל־טוב דיר, זוהנעניו — שרייבט מיר די מאַמע נאָך א לאַנגע צייט שטילשווייגען — מזל־טוב אויך מיר מיט מיין בהמה!... פער־שטעהסט דאָך מסתמא, וואָס מען מיינט בהמה? עס האָט זיך געקעלבט דיין קעלביל, איז געוואָרען, אויף קעז און אויף פּוטער, א בהמה! ס'איז שוין נימער ערגער. אין שטוב איז דאָ מילכיגס, א ביסעל צום פערקוי־פען און פאַר זיך אויך אביסעל. ווי דערלעב איך שוין אויך פון דיר אין־גיכען נחת, הלואי אָמן, רבונו־של־עולם! זעהר א גוטע בהמה. נאָר

וואָס דען? איך האָב פון איהר צרות. זי לאָזט זיך נישט מעלקען, וואַרפט זיך, שרייט, בּיינקט, געהט פשוט אוים נאָכ'ן קעלבּיל. האָסט-דו געהערט, אַ בּהמה זאָל נישט קענען פערגעסען דאָס קעלבּיל! עפּים טאַקי נאָר ווי אַ מאַמע אַ קינד, להבדיל. משוגע איז זי טאַקי געוואָרען, קעלבּילוויז געווען, געטויגט האָסט-דו איינער טאַקי צו איהר. גוט אויס-געלערענט האָסט-דו זי. האָסט געמעגט וועניגער לערנען זי און לערנען בּעסער אַליין. לערען, זוהנעניו, לערען, וועט אויס דיר, אם-ירצה-השם, ווערען אַ לייט. אַז מען רייבּט זיך, איז דאָ אַ ווערטעל, רייבּט מען זיך אויס. יאָ, מען קען אַנדערש ניט זאָגען. אַ קעלבּעלע איז דאָס געווען זעהר אַ געראָטענס, טאַקי נאָר אַנטיק. דער קצב האָט מיר דערפאַר געגעבּען אַ גוטען מקח, אויך דאָס לונג-און-לעבּעריל. פונים געלד שיק איך דיר דאָ דורך חיה-הינדען אויך אַ פּאָר גילדען און דעם קעלבּילס אַ שטיקעל געבּראָטען לעבּעריל. נאָ, וויס, האָב אויך הנאה תאָטשע פאַר דיין מיה אַ מאָל מיט דיין קעלבּיל; איהר בּיידע זייט דאָך ווי אַנדערע צווי. ווייטער שרייבּ איך דיר, אַז ..."

נאָר גענוג! וואָס ווייטער זי שרייבּט האָבּ איך שוין נישט געלייענט. עס ווערט מיר פינסטער אין די אויגען, פאַרדרעהט זיך מיר דער קאָפּ, פע, נישט גוט, אַזוי אַז מען האָט געמוזט אָבּגיסען מיך מיט אַ גאַנצען איימער וואַסער. מיינע חברים שטעהען צו מיר צו, פרעגען: וואָס איז פאַרט די מעשה? איז עמיצער פון די היימישע חס-ושלום קראַנק, אָדער, די שעה זאָל נישט זיין, אפשר גאָר געשטאָרבּען? און איך שוויג, האַלטענדיג זיך בּיים האַרצען. געה דערצעהל, נאָר אויף לייטישע געלעכטער, יענעם אַ מעשה מיט אַ קעלבּיל! אַז דאָס איז מיר נישט גוט פאַר רחמנות אויף אַ בּהמה, מיט וועלכער מיר איז בּע-שעהרט געווען, צום ערשטען מאָל אין אונזערע בּיידענס יונגע יאָהרען, אָנצוקוקען גאָטס וועלט מיט איהרע פעלדער די שענע און צובּרענגען דאָרט בּיידע אַ שטיק צייט, די טייערסטע אין לעבּען; אַז דאָס טריפט מיר דאָס בּלוט פאַר רחמנות אויף אַ בּהמה, אַ מאַמע, אַ ערשטלינג, וואָס בּיינקט נאָך איהר קינד, נאָך איהר געקוילעטע קינד, געבּעך! ...

אַ יודיש קינד איבּערהויפּט, וואָס איננאַנצען איז עס אַ רוחניות, עס וואַרפען זיך איהם תמיד די אָדערלעך, איהם איז דאָך גענוג אַבּי עפּים אַ בּלאָז, עפּים אַ ריהר, אַז ער זאָל זיך צושאָקלען און עס זאָל זיך איהם

צושפילען די פאנטאזיע גאר א שרעק, א פשיטא־שוין ווי איך א גמרא־יונגעל, א אָרעם ישיבה־בחור׳ל אָהן „טעג", אָהן לייב, אָהן געזונד, נאָר וואס דאָס קעפעלע אין איהם; וואס שטענדיג האלט עס אין איין פליהע־ניש, אין איין טראכטעניש, צאפלעניש. גענוג איבערגעגנוג איז פאר מיר געווען דער מאמעס עטליכע ווערטער, אז איך זאל ווערען צוקאכט, צורייצט; אז די פאנטאזיע זאל ארבייטען מעשים, מיך נישט לאָזען דוהען די נעכט. קוים וואס זיך געלעגט — אהא, ברוך־הבא! הויבט זיך אָן די שפיעל. עס טרעט אַרויס אויף דער סצענע דאס אלטע קעלביל, שוין א מאמע, מיט דעם קינד — א קעלבעלע א בריליאנט. עס טשעפעט זיך דאס קעלבעלע, זויגט די ברוסט, אונטערשלאָגענדיג צו־ווייליען די אייטער, דרעהענדיג דערביי מיט דעם וויידעלע. די מאמע איז גאר איבער־גליקליך. ס׳איז איהר דאס צודערקענען אין דעם גאנצען בענעהמען איהרס, ווי זי בויגט אויס דעם קאָפ צום קינד, לעקט עס, לעקט, שטיל אונטער־מריקענדיג פאר גרויס ליעבשאפט. איך קוק פערגאפט אויף דער מאמע, זי אויך אויף מיר, און ביידע פארשטעהען מיר זיך, וואס אזוינס אין דעם קוקען אונזערם ליגט. עס פינקעלט, שימערט אַרום־און־אַרום, א ליעבליכע וועמע צוגיסט זיך אין די אלע גלידער און אויפ׳ן הארצען פיהלט זיך עפיס אזוי גרינג, אזוי גוט... באלד טאקי טהוט זיך עפיס א דרעה. עס טונקעלט אין די אויגען, אויס געשטאלטען, אויס קאָלירען, אויס אלעדינג — גאָרנישט!...

קיהל. אינווייניג אין מיר איז עפיס א מרידה — אי, עסען! עס דאכט זיך מילך, א טעפעל סמעטענע, קעז און א ריפּטעלע ברויט מיט פוטער. עס דאכט זיך אויך געבראָטענס. פלייש א שטיקעל, איינגע־פרעגעלט מיט שמאלץ און ציבעלעס, מחיה. איך חלש, האלט עס נישט אויס, אוי, געבראָטענס! איך וואַרף מיך. קעהר מיך אום אויף דער אנדער זייט, קלינג־קלענג ווי מיט א גלעקעלע אין די אויערען — הע־הע, ווידער די שפיעל! א סצענע א טרויערדיגע. עס רייסט זיך דאס יונגע קעלבעלע, רייסט זיך דעם קצב פון די הענד אַרויס, עס לויפט מיט א ביטער געשריי און דער קצב נאך איהם. פיהלענדיג זיין מלאך־המות און שטארק וועלענדיג לעבען, לויפט עס אויסער זיך, נעבעך, פאר שרעק, בעהאלט זיך עמיצען דאָרט צווישען די פאלעס, קיכט, מעקעט, ווי עס בעט רחמים: ראטעוועט! יענער אָבער טהוט עס א שטופ, מאכענדיג: „געה! דערויף ביסט־דו דאך געבוירען געוואָרען". — „אום־ברחמנות! לאָזט זיך פערנעהמען א פערדומפען קול

חי פון אונטער דעם פאָרהאַנג — פאַר אַזאַ ענטפער בין איך פונ׳ם אויבערשטען מיט אַ לאַנגער שווערער קריינק בעשטראָפט געוואָרען. ורחמיו על כל מעשיו, גאָט ברוך־הוא האָט רחמנות אויף אַלע זיינע בעשעפעניש״. דאָס קול איז טאַקי אַ קול, עס רופט, רופט — און קיינער אָבער מאַכט זיך דערויס נישט. דער קצב חאַפּט דאָס שוואַך קעלבעלע, בינדט עס אויף אַלע פיער, עס צאַפּעלט, שרייט מע־מע — מאַמע הייסט עס, נאָר אומזיסט! די כאַמע איז אויפ׳ן פעלד, הערט נישט דאָס ביטער געשריי פון איהר ליעב קינד. הערט נישט דעם קינדס געזעגענען זיך מיט איהר פאַר׳ן טויט! דער ק־ב טהוט עס אַוואָרף אויף דער ערד, קוועטשט עס גוט צו מיט דער קניע, שטרעקט איהם אויס דאָס העלזעלע, דאָס שוחט׳ל — פליק־פליק, ברוך אתה... און חיק! —

רויט־בלוי, אַ פערבלענדזעניש, אויסמישעניש אַרום־און־אַרום, איך טאַפּ מיך, וויש מיך — דאַכט זיך בלוט. שפריצלעך בלוט — —

עס בעשלאָגט מיך אַ שוויס!...

און זינט דעמאָלט ווערט מיין קערפער אַ צושטערטע, צובראָכענע כלי. אַלסדינג אין איהם טהוט זיך נישט ווי געהעריג, צווישען חירקליכקייט און חלומות נישטאָ קיין אונטערשיעד ס׳איז אַ דרעהעניש, אַ פלאָנטעניש, קידער־ווידער. מיין דעה איז גאָרנישט, אוים בעל־הבית, הפקר אַ וועלט! עפּיס דאַכט זיך, אויף דער נאָז אַ לונג־און־לעבער, פונ׳ם געקוילעטען קעלביל דאָס געבראָטענע לעבעריל. עס פאַטשט מיך, שטעכט מיך ווי מיט שפּילקעס. עפּיס ברענט, בריהט מיך אין קעשעניע — און עס שפּרינגען פון דאָרט אַרויס צוויי וויס׳ע גילדען. עס קוקען אַרויס, דאַכט זיך, פון זיי אַ פּאָר רויטע, מיט בלוט פערלאָפענע אויגען — אוי, אויגען דער מאַמעס, מיין קעלבילס אויגען! איטליכער בליק איהרער איז מיר אַ פייל אין האַרצען. עס רוישט, קלינגט מיר אין די אויערען, אויף אַ טרויערדיג קול, אַ האַרבער מוסר

— הכשיט! אָט ביסט־דו, אָט איז דיין קעלביל. צוויי בעשעפעניש אַרויס אויף גאָטס וועלט צו לעבען. דאָס קעלביל וואַקסט ווי געהעריג, ווערט אַ בהמה, לעבט געזונד אי פאַר זיך אי פאַר דיין היימישען עולם. קאָרנ פאַר איהם איהר מילך — מען מעלקט זי, ציהט זי, האָט פון איהר אַ נוצען, נעהמט נאָך ביי איהר צו אַ שטיק פונ׳ם לעבען, מען

פערקויפט צו דער שחיטה איהר קינד. דו הערסט? היינט זאָג נאָר דו, ווי אזוי וואקסט דו? — דו לעבסט? אז אָך־און־וועה צו אזא לעבען — אין נויט, אין שמאָך, אין בעטלען! קוק אָן דיין געשטאַלט, משטיינס־נעזאָגט, און די געשטאַלט פון יענע, דיין גלייכען, פערפינסטערט זייט איהר געוואָרען! — דו נוצסט? האַ, מיט וואָס? דאָס בעבען דיינס — צו־וואָס? איינגאַנצען טויג עס אויף וואָס? צאַפּעס, קיין מאָל, קיין מילך פון אייך! לעבסט נישט פאַר זיך, זעצסט־דו זיך נאָך אָן אויף יענעמס לעבען. די צוויי גילדען, תכשיט, פון־וואַנען? דאָס איז פונ'ם געלד פאַר דיין בהמה'ס בידנע קעלביל! — דו זעהסט?...

דאָס פאַר פערזאָטענע אויגען קוקען אויף מיר מיט פערדראָס, עס שטעלט מיך ביז אין דער זיבעטער ריפּ. עס וואַרפען זיך אין מיר אַלע מיינע גלידער. עס זידט, קאָכט, רוישט אַרום מיר, עפּיס אַ גאַנצע איבערקעהרעניש. אוים אי ך! וואָס איך? ווען איך? וואו איך? — עס מעקעט, מוקעט. עס שפּרינגט אַ נאַקעט אָבגעשונדען קעלביל, ביים מויל נאָר אַ סימן פעלכיל ווי וואָנסעם. עס שוועבען אַ פּאָר רויטע, פערוויינטע אויגען, עס דרעהען זיך אַרום, מיני בעשעפּענישען, בחורים־בטלנים, מיני געשטאַלטען, פאַרזעהענישען. עס פּייפען נעזער, האָרחלען העלזער, עס חראָפּעט, קייכט, הוסט אַ שרעק!

אַי דער קאָפּ, עס שפּאַלט זיך מיר דער קאָפּ!

אין דעם טאָג, וואָס מען האָט מיך בעדאַרפט אָבפיהרען אין בקור־חולים, איז אָנגעקומען פון דער היים אַ מוסר און אַ קלאָג:

זעה, זוהנעניו, זיי אַ מענש! נאָר אויף דער ישיבה אַליין, אויף דעם לערנען דיינעם דאַרט האָסט־דו אַצונד צוזופּען, ווייטער נישט אויף קיינעם. ווייסט איז דער מאַמען, זיך אויסגעלאָזט, סאַנצעלאָמעס, די אַלע פּרנסות. דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש אויך פערזונדיגט —
גע'פגר'ט די בהמה!

דאָס קעלבעל

א.

ווינטער אַמאָל, גאַנץ פריה, אַז איך בין געלעגען איינגענורעט אונטער דער קאָלדרע, פערשלאָפען, נאָך ניט בדעה האָבענדיג אופשטעהן, געהן אין חדר, דערפיהל איך, ווי מע וועקט מיך, טאָרעט מיך אין איין געשריי:

— גיכער שטעה אויף, גיכער, גיכער!

איך טוה מיך ניט טויט, ניט לעבעדיג אַ כאַפּ אויף און דערזעה פאַר מיר מיין שוועסטער, אַ מיידעל פון אַ יאָהר צוועלף. דאָס פנימ׳ל שיינט איהר, די אויגעלעך פינקלען עפּעס מיט אַ גלאַנץ גאָר משונה, דאָס מיילכ׳ל האַלב אָפען, אויף די לייפּעלעך עפּעס אַ פאַרגליווערט מין שמייכעלע. זי וויל עפּעס זאָגען און קאָן ניט, אַזוי פערנעמט איהר דער אָטעם, נאָר וואָס זי שטרעקט אויס, וואַרגענדיג זיך, דאַס הענטעל, טייטענדיג אויף עפּעה דאָרט אין דער מיט שטוב:

— אָ — אָ!

איך גיב אַ קוק — אוי, גוואַלט, אַ קעלבעל!

און אַזוי ווי איך בין, באָרוויס, נאַקעט, אין איין העמדעל, האַלטענדיג איין האַנד אויפ׳ן קאָפּ, קיין ציית ניט האָבענדיג

אויסזוכען און אָנטאָהן דאָס יאַרמולקעלע, טהו איך אַ שפּרונג אַראָב פון׳ם געלעגער געשווינד צו איהם. די פרייד מיט מיר איז געווען אַזוי גרויס, גלייך ווי די וועלט איז מיינע, גלייך ווי אַלצדינג אין איהר פיהלט מיין שמחה. עפּעס לייכט די זון גאָר אַנדערש, עפּעס איז דער פריהמאָרגען מילדער, פריינטליכער ווי תמיד, עפּעס פיהלט זיך אומעדום אין דער לופט יום-טוב׳דיגעס, פול און פול מיט קעלבעל.

אַלצדינג שמייכעלט, זאָגט:

גוט יום-טוב, מזל טוב דיר מיט׳ן קעלבעל!...

איך זעץ מיך אויף די קניעלעך, אַ ביסעל פונדערווייטענס און בעטראַכט מיר דאָס קעלבעל. אַ שיינס, אַ רויטס מראה געלעכן, אויפ׳ן שטערען אַ ווייסער פלעק, ווי אַ זילבערנע קאָקאַרדע, גאָר אַ גאַט׳ס וואונדער!

וואָס ווייטער, ווייטער גיב איך מיך אַרוק אונטער, בעקע-נענדיג זיך מיט אים נענטער; וואָס ווייטער, ווייטער גיב איך עס אַ גלעט, דאָ אַ טאַפּ, דאָרט מיט אַ פינגער, אַריינקוקענדיג אים בשעת מעשה אין די אויגען, ביז איך ווער דערמיט שוין אַ נאָהענטער שמעלקע און לאָז איהם אַראָב אַ גראָבען „שלום עליכם", אַזוי טאַקע מיט דער גאַנצער האַנד, מיט אַלע פינף פינגער.

דאָס קעלבעל האָט, אַפּנים, נאָך ניט געוואוסט דעם טייטש פונם „שלום עליכם", מיט וואָס מען עסט עס, ווארום עס האָט זיך עפּעס געפיהלט ווי באַליידיגט, און צונויפנעמענדיג זיך מיט אַלע קרעפטען, געפּרוואוט אויפשטעהן. פריהער האָט עס אָנגעהויבען הינטען אַרום, פאַמעליכען, פאַמעליכען, זיך געשטעלט אויף די הינטערשטע פיסלעך, בלייבענדיג אָנגעשפּאַרט אויף די קני פון די פעדערשטע, וואָס נאָך פערלעגט אונטער זיך. שפּעטער אַביסעל האָט זיך עס שוין געשטעלט אויף אַלע פירפּיס, וואָס האָבען זיך געשאָקעלט ווי פיסלעך פון אַ צעשאָטענעם טיש. אַזוי איז עס, שאָקלענדיג זיך אומגעלומפּערט, אויסשטעלענדיג אַ פּאָר קעלבערנע אויגען, אַ היפּשע ווילע געשטאַנען — און פלוצים פאַררייסט עס דעם ווײדעל און גאַלאָפּ, גאַלאָפּ איבער דער שטוב.

עס ווערט אַ רעש, אַ געפּילדער. עס פאַלט אום די מילכיגע

באַנק מיט׳ן צעבראָכענעם כיסא, עס דערשרעקן זיך די הינער, פליען משוגע׳נערווייז איבער טיש און בענק, צעברעכן אַ גלעזעלע קערן, איבער עפּעס אַ שיסעל. די מאַמע בײַ דער קיכ-פּעטאָרין, בײַ דער בהמה הייסט עס, דאָרט אין הויז, דערהערט דעם טאַראַראַם, דעם האַרמידער, לויפט אין אײַן אָטעם אַרײַן אין שטוב שטאַרק אויפגעבראַכט און לאָזט אויס איהר צאָרן צו מײַן קאָפּ.

אוי, אַ טאָג האָב איך עס געהאַט דעמאָלט, אַ טאָג פון פּעטש און קלעפּ אין דערהיים, אין חדר, געלייזט גענוג!

אַוועקגעגאַנגען פון דערהיים אין חדר בין איך מיט אַ קאָפּ פול מיט קעלבעל. ווען איך האָב באַגעגנט אויפ׳ן וועג, האָב איך אָנגעזאָגט די בשורה: אונזער קוה האָט געהאַט אַ קעלבעל! פאַר איטלעכן פון מײַנע בעקאַנטע יונגלעך האָב איך אָבגעלויבט אין טאָג אַרײַן דאָס קעלבעל, אונטערשמייכלענדיג דערבײַ פאַר גרויס הנאה, ווי אַ בעל-שמחה. געמיינט דערמיט — הע-הע! לאָזען זיי מיר מקנא זײַן! ווען מיר האָט געטויגט, האָב איך צוגעזאָגט ווייזען אים דאָס קעלבעל, אײַנאײַנעם מיט מיר זיך דערמיט אַ ביסעל אָנשפּילען. בײַ איינעם אפילו האָב איך גענומען פאַראויס אַ פּאָר יונ׳ישע מעשׂנע קנעפּ מיט אָדלערס און אַ יעריכען-בייטעלע שווערענדיג איהם „ווי איך בין אַ יוד״!, אַז דער כּיבוד פאַרען רײַטענדיג צום ערשטען אויפ׳ן קעלבעל געהער איהם.

עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס שמחה און אַזוי פיעל געשעפטען האָב איך פערשפּעטיגט קומען אין חדר און געכאַפּט אַ מיאוסען פּסק.

נאָר פּעטש זײַנען פּעטש, און קעלבעל, איז קעלבעל, די גמרא ליגט פאַר מיר אָפען, און עס קוקט אַרויס פון דאָרט, עס דרעהט זיך מיר פאַר די אויגען — קעלבעל. עס קריכט, קריכט מיר און קאָפּ אַ מאָרדעטשקע, אַ שעהנס, אַ געטאָקטס, אויערלעך קליי-ביטשקע, אויפגעשטעלטע, אַ קעפּעלע, אַ העלזעלע. דער רבי קנעלט, מריקעט מיט אַ גמרא-ניגון, און מיר אין די אויערען מעקעט די קוה נאָכ׳ן קעלבעל. דער רבי טהוט זיך אַ הויב פונ׳ם בענקעל— דאָס קעלבעל אַ הויב אויף די פיסלעך; דער רבי שטרעקט אויס די האַנד — דעם קעלבעל פאַררייסט זיך דאָס עקעל: האָץ-האָץ

האָק — און עס פּליהט אַ פּאַטש! דער רבי איז בייז, פרעגט ווי איך האַלט. איך האַלט מיך ביי דער באַק.

קומענדיג אַהיים, איז די ערשטע זאַך מיינע געווען — קעלבעל. שטיל, אויף די שפּיץ פינגער האָב איך בשתיקה מיך צוגע׳גנב׳עט צום קעלבעל. די מאַמע האָט עס פערשטופּט אין אַ ווינקעלע פאַר אַ גוט אויג, מען זאָל עס קיין עין-הרע ניט געבען. אָנגעהויבען האָט זיך ביי מיר, ווי דער שטייגער איז, פריהער אַ קוק, אַן עסען פּאָר ליעבשאַפט מיט די אויגען. אין אַ ווײַלע אַרום שוין אַ גלעט, אַ טאַפּ, דערנאָך אַ האַלזען, אַן ארומנעהמען, גאָר נפש אחת. און לסוף שוין גראַבלעך, מחילה, אַ קוועטש, און מיין קעלבעל טהוט אַ שפּרונג אַהין-אַהער איבער דער שטוב, ווערט עס אַן איבערקערעניש, סדום-ועמורה, און עס רעגענט אויף מיר פעך און שוועבעל, פײַערדיגע פּעטש הייסט עס, גאָר אַ שרעק!

די ליעבע צום קעלבעל איז ביי מיר געוואַקסען מיט יעדען טאָג און צוגלייך מיט איהר די יסורים, הארצווייטאָג מיינער, וואָס זי האָט מיר אָנגעמאַכט. מיין קינדעריש הערצעל איז פאַרלאָפען מיט בלוט, האָט נישט געקאָנט רוהיק אָן פאַרדראָס האָרכען דעם שמועס איבער דעם קעלבעל, ווי מע וויל עס, נעבעך, קוילען, ווי מע דינגט זיך מיט דעם קצב. עס שטעהט זיך, קוקט, קוקט אַזוי גוט, היימיש, לעקט דער מאַמעס האַנד אַזוי ליעבלעך-פריינדלעך, און דא שאַצט מען אָב דעם ווערט פון זיין לעקער, פון זיין צינגעל! ס׳איז עפּעס טאַקע אַ גוואַלד, אַ רציחה!

עס האָט מיר וועה געטאָהן דאָס האַרץ אויפ׳ן קעלבעל: גוואַלד, אַ רחמנות! עס האָט מיך פערדראָסען, געברענט, געבראָטען: גוואַלד, וואָס וויל מען האָבען, נעבעך, פון זיין לעבען!

איך בין אַרומגעגאַנגען צעקאָכט, ווינד-און-וויי איז מיר געווען פוןביידע זייטען: האָב מיך געשעמט קוקען דעם קעלבעל און דער מאַמע, להבדיל, אין די אויגען...

ווער ווייסט צו וואָס דאָס וואָלט געפיהרט, ווען עס זאָל זיך ניט געווען אונטערגעקומען פּלוצים אַזוינס, אויף וואָס מע האָט זיך בכלל ג״ש געריכט.

ב

ס׳איז אַ ווינטער-נאַכט. אַ פראָסט מיט אַ ווינד. אַ פראָסט אַ ברענענדיגער, אַ ווינד אַ שטורעמדיגער. עס בלאָזט, פייפט, ריפּ-סקריפּ, ווי אויף אַ חתונה פון טויזענדער רוחות; עס שפּרינגען, טאַנצען ווײַלען שנעע, דרעהענדיג זיך משוגע׳נערווייז איבער די גאַסען. עס קנאַקען, טראַסקען דעכער, עס היילט, ווייעט אין די קוימענס און עס זשומען, צימבלען שויבען אין די פענסטער.

אויף דער גאַס קיין לעבעדיג בעשעפעניש, ניט איין יודישע בהמה, אַלע ווי אויסגעראָמט. און וועלכע זיינען פערבליבען דאָ, ליגען בעגראָבען, אַז אָך-און-וויי צו זיי, טיעף איבער די אויערען אין שניי.

אונזער בהמה, עפּעס נאָך, משטיינס געזאָגט, אַ שטיקעל קימפּעטאָרין, האָט אונטערגענעכטיגט אין דעם פינסטערען הויז, אין נעץ אין שמוץ, וואו עס בלאָזט פון אויבען, פון אונטען, פון אַלע זייטען, וואו ס׳איז אומצוקומען פאַר קעלט. און וואָס טהוט אַ בהמה? אַ בהמה מעלה-גרה׳ט, חזר׳ט, קייט איבער אַלץ פריהערדיגע, שוין האַלב פאַרדייעטע, פוילע נמאס-ומאוס געוואָרענע זאַכען, אַז נייע שפּייז פאַר זיך האָט זי דאָך מכות — און ביים איבערקייען קייכט זי, לאָזט זי שטילע זיפצען. די זיפצען צעגייען זיך ווייט אַרום און לאָזען זיך פיהלען אויך אין שטוב.

אויף מאָרגען גאַנץ פריה האָט מיך אויפגעוועקט פונ׳ם שלאָף אַ ביטער געשריי, אַ יאָמער, אַ קלאָג, ווי מע בעוויינט אַ טויטען.

דאָס וויינט, שרייט די מאַמע׳

וואָס איז?

גע׳פגר׳ט די בהמה!

דאָס הויז־געזינד איז פּאַראומערט, אין שטוב הערשט אַ טרויער, אַפילו דער האָן שטעהט אָראָבגעלאָזט דעם קאָפּ, נישט אַרויסגעפּירט די הינער זיינע פון אונטער דעם אויווען, האפּער־דיג, ווי תמיד. איינע פון די הינער מיט אַן איי פּאַדעט, קוואָקעט, זוכט אַן אָרט, וויל זיך לעגען, און נישטאָ ווער זאָל איבערדעקן זי מיט דער זיפּ ווי געוועהנליך. נאָך איינע פליט אַרויס פון אונטער דער בעט, הענדום־פּענדום אויף אַ בענקעל מיט אַ פּאַרריסען קעפּעלע, זעהר שטאָלץ אין איין קול: מזל־טוב מיר מיט אַן איי, זיך שוין געלעגט אין אַ גוטער שעה! און דער שענער מאַן, דער האָן, זאָל זיך עס אויף מיר כאַטש אַרומקוקען, צוגעהען ווי דער שטייגער איז. קיינעם איז ניט אין קאָפּ. אַלע שטעהען פּאַראומערט, ווייבער, שכנות אויך אין דערמיט. די מאַמע איז מספּיד פאַר זיי די בהמה, דערצעהלט איהרע שבחים, איר קעז און פּוטער, נאָך מעלות אַזעלכע, אַלדאָס גוטס, פון וועלכע איך האָב פריהער גאַרניט געוואוסט.

— הערט אַ מעשה — זאָגט זי מיט אַ וויינענדיגען ניגון — היינט גאַנץ פריה אָט די טיר אָט־אָ, פון דער שטוב אין דעם הויז, עפען איך. געה איך ווי אַ בעל־הבית'טע מעלקען פריה אַריין. דאָס מעלקשעפעל אין דער האַנד, שטרוי צום פרעסען האָט דער בעקאַנטער גוי נאָך נישט געבראַכט — פערגעסען. אַ פּראָסט — אַ שרעק, צייט מעלקען. רוף איך: מאַין־מאַין־מאַין! זי רופט זיך נישט אָב. געה איך שוין צו נאָהענט, איך גיב אַ קוק — אוי, אַ דונער האָט מיך ניט דערשלאָגען, זי איז טויט! נאָר פּלוצים, ערשט נאָכ'ן קעלבען זיך, פּגר'ט עס אַ בהמה!"...

און אין דערמיט הספּד, גליט אַריין פונ'ם אַלקערעל דאָס קעלבעל, האָץ־האָץ מיט אַ פערריסען ווידעל, אַ פּערוואָרפען קעפּעל, „מע־מע" אין איין קול, דאָס הערץ רייסט ביי אינגליכען אין שטוב, קוקענדיג אויף דער יתומה, נעביך. אַלע פערשטעהען דעם טייטש פון „מע", וואָס דאָס „מע" באַטייט. דאָס מעקעט, עס, נעבעך, נאָך דער ברוסט, עס וויל עסען. דאָס מעקעט עס, בעט זיך צו דער מאַמען, זי זאָל עס אויסצוואָגען, אָבלעקען מיט דער צונג. ווייבער, שכנות, ווישען די נעז, די אויגען, מאַכען

פיסקעלעך, און די ליפּעלעך זייערע רירען זיך, גרייט צום ריידען. איינע פון זיי, אַ וואוילקענענדיגע, וואָס שיט אין די רייד ווערטער פון די הייליגע חכמים, פערכאַפּט זיך פריער און צולאָזט זיך אין אַ ברייטען שמועס:

— דער, וואָס לעבט אייביג, וואָס איך בין ניט ווערט זיין נאָמען צו דערמאָנען, — הויבט זי אָן אויף תחינה-לשון, צונויפשנירענדיג די ליפּעלעך און קנייטשענדיג אַ פרום פּנים׳ל — דער אַלמעכטיגער, ער איז גערעכט און זיין משפט איז גע-רעכט! לאָז זי, די בהמה, זיין אַ קרבן-עולה, מכפר זיין, ריינִיגען, אייך און כל ישראל פון אַלע אומריינִיגקייט און פון אַלע אומווירדיגקייט. מיין עצה-טובה וואָלט געווען — דאָס קעלבעל, די פרוכט פון איהר מוטער-לייב, זאָל בלייבען לעבען. זאָל עס ביי אייך זיך האָדעווען, און דער, וואָס שפּייזט פונ׳ם קליין ווערעמעל ביז דעם ווילדען הירש, וועט העלפען עס צו שפּייזען אַמאָל מיט שאָלעכץ פון קאַרטאָפעל, אַמאָל מיט אַ ביסעל קלייען, דאָס אַ ביסעל, יענץ אַ ביסעל. וואָס קאָן עס זיך אָנזעהן אין בעל-הבתיש׳קייט אַ קעלבעל? איהר פערשטעהט, פון אַ קעלבעל וואַקסט אויס אַ בהמה, און אַ בהמה איז גוט, תמיד אָנגע-לעגט, וועבר שמועסט ביי היינטיגע צייטען און בפרט נאָך ביי יודען. אך-אך-אך!

אַלע ווייבער באַסטעווען צו. די מאַמע לאָזט זיך איינ-ריידען.

דאָס קעלבעל בלייבט לעבען — און מיר פאַלט אַראָב אַ שטיין פונ׳ם הארצען.

די מעשה מיט דער בהמה, איהר אומגעוועהנליכער טויט האָט אָנגעמאַכט אַ רעש אין שטעדטעל. לייט זיינען געקומען אויף חידושים אָנקוקען דאָס קעלבעל.

ג

שטאַרק געבענקט די ערשטע צייט האָט דאָס קעלבעל, נעבעך, נאָך דער ברוסט. מ׳האָט עס געשטילט אַמאָל מיט אַ לעמעשקע פון קאָרענע קלייען, אַמאָל מיט ברויט אַ שטיקעל, — מיט אַ הויפען היי. צייינדעלעך האָט עס געהאַט אַכט פעדערשטע, שעהנע, ווייסע, נאָך ביים געבוירען ווערען. איך האָב זיי אַליין געצעהלט. עס האָט געגעסען און דאָך צו ווילען אונטערגעמריקעט עס האָט אַלץ געסמאָרעט מיט דער נאָז, געזוכט, געשמעקט, און וואָס נאָר אים איז צום מויל געקומען, א האַנטוך, אַ טישטוך, אַ זאָק, האָט עס געקייט. אַ היטעל, אַ יאַרמולקע — אויך סחורה. איינמאָל האָט עס שיער זיך נישט דערוואָרגען מיט אַ טשאָלענט-שמאַטע. אַ נס, וואָס מ׳האָט זיך בעצייטענס אַרומגעקוקט, גו׳אָר בעדאַרפט גיכער פעררוקען דעם טשאָלענט. און אויב מ׳איז פון איהם דאָס אַלצדינג אויסגעשטאַנען, ניט זיינער פטור צו ווערען, איז דאָס נאָר געווען אינ׳ם זכות פון דער מאַמען זיינער, זאָל זיך דאָרט מיהען.

איך איינער האָב עס אמת טאַקע ליעב געהאַט טיעף פונ׳ם האַרצען, עס שטאַרק בעדויערט; אַ רחמנות, ס׳איז נעבעך, עלענד, אַ יתום!... האָט מען עס אַ מאָל בעליידיגט מיט אַ קלאַפּ, מיט אַ זעץ, פלעג איך מיך אַרויסשטעלען, זיך אָננעמען קעלבעלס קריוודע און געכאַפּט דערפאַר דאָס מייניגע. אָט דאָס האָט מיך נאָך מער צוגעצויגען צום קעלבעל, דערפאַר וואָס מע איז ענטנעגען אונזביידע געווען גראָב אומגערעכט, וואָס מיר ביידע האָבען געליטען פון אַנדערע, שטאַרקערע פון אונז, גאָר אומזיסט.

און, אפנים, ביים קעלבעל בין איך אויך טאַקע געווען אַ שטיקעל חשוב. וואָרים עס פלעגט זיך לאָזען גלעטען פון מיר ביים

קעפעל, אָנגעהמען ביי די אויערלעך, קוקענדיג דערביי צו מיר מיט אַ פּאָר אומעטיגע אויגען, לעקענדיג מיך פריינד׳לעך, גלייך ווי עס וואָלט זיך פאַר מיר עפּעס געקלאָגט, געוואָלט עפּעס אזוינס זאָגען. איך, ווידער, האָב עס, דאַכט זיך, פארשטאַנען, געפּיהלט, וואָס אים אויף דער לונג, וואָס לעקט עס מיך מיט דער צונג.

עס האָט מיך געצויגען צום קעלבעל, און מיר זענען געוואָרן געטרייע חברים.

ד

ס׳איז נאָך פּסח. אויס בין-הזמנים. יונגלעך געהען אין חדר, קעלבלעך, בהמות אין דער טשערעדע. דער רבי מיט דעם קאַנטשיק, דער פּאַסטוך מיט דער בייטש. מלמדים נעהמען זיך קנעלען. איטליכער מיט זיין חדר, און דער פּאַסטוך מיט זיינע בהמות. באהעלפער שלעפּען, טראָגען, ווי דער סדר-העולם איז, פּיצלעך קינדער, שלאָפינקע אויף די פּלייצעס אין חדר אריין, און דאָס קעלבעל אונזערס, אַ געזונדס, נישט קליין צו לויפען מיט די פּיסלעך אליין, בלייבט גאָר איבער אין דער-היים! עס גייט אָרום בטל. פאַרוואָס? — ס׳איז נאָך צו יונג צו טרייבען עס אין טשערעדע, זאָגט דער פּאַסטוך, עס וועט ניט פאַרזאַמען די תורה זיינע: מעלה-גרה׳ן, מאַכען מיט דעם מויל, נישקשה, שפּעטער אַ ביסעל אויך. לעת-עתה, זאָגט ער, זאָל זיך עס מגדל זיין אונטער אַ היימישער השגחה ביז דער רעכטער צייט.

אין ברירה, דאָס קעלבעל בלייבט, נעבעך, און גייט איבער אויף אַ סך הענט. קיין האָניג דערפון האָט עס נישט געלעקט. די מאַמע ווייזט איהם אַ היי אין סדור; דער פאַרשטאַפּט איהם

דאָס מויל מיט שיהי-פיהי; יענער לערנט דאָס דרך-ארץ — און פון די פולע טובות איז עס, נעביך, שטענדיג הונגעריג, שטאַרק פונ׳ם לייב אַראָב.

אויף זיין גליק האָט זיך ביי מיין מלמד אויסגעלאָזט די תורה פאַר מיר. איך הויב אָן דערוויילע צו לערנען, הייסט עס, אין בית המדרש אַליין פאַר זיך. מע פאַרלאָזט זיך, הייסט עס, אויף מיין יושר, און די השגחה אויפ׳ן קעלבעל געהט מיט דער צייט איבער אינגאַנצען צו מיר אין די הענד. איך ווער עס דער מדריך זיינ׳ס אין אַ גוטער שעה!

עס עפענט זיך פאַר אונז ביידע אַ נייע וועלט — אַ וועלט אַ ליכטיגע, אַ שצהנע, אַ פרייע, וואָס ניט איך, נישט דאָס קעלבעל, האָבען זי ביז אַהער, ליגענדיג פאַרשפאַרט אין חדר, אין שטאַלכען, קיינמאָל נישט אָנגעקוקט.

— לכה דודי! — זאָג איך, אָננעמענדיג דאָס קעלבעל ביים שטריקעל, וואָס איז אַרום דעם האַלז — קום, מיין פריינד, נצא השדה, אַהין אויפ׳ן גרינעם גראָז.

אַי-אַי, איז עס דאָרט גוט, מחיה! עס לעבט, עס ריהרט זיך אַרום און אַרום. גאָט׳ס בעשעפענישען, וואָס ביז אַהער גאָר ווילד-פרעמדע פאַר מיר. פויגעלעך אַלערליי, מיני זשוקלעך אַזוינע, היישעריגעך, גרילען אַזוינע און אַזוינע, פליהען, שפּרינגען הויך אין דער לופט, זי אונטען צווישען דעם גראָז לעבעדיג-פרעהליך, מיט אַ געזונגעריי, אַ זשווזשעריי, אַ צימבלעריי. עס הערט זיך אַ קאָנצערט, עס פיהלען זיך ריחות פון בשמים, עס שימערט אין די אויגען פון בלומען כל-המיני קאָלירן,

עס אָטעמט זיך עפּעס אַזוי גרינג, אַזוי פריי. עפּעס טהוט עס מיך אינעווייניג אַ ברי — האָפּ-האָפּ-האָפּ! טהו איך אַ שפּרונג קוליע מיך פאַר גרויס פערגעניגען עטלעכע מאָל איבער און צי מיך אויס אויף פריש-ווייכען מאָך מיט דעם בויך אַרויף. די ליכטיגע זון קוקט מיר גלייך אין פּנים אַריין, שיינט, שמייכעלט, ווי געדעדט: אַ-יאָ יונגעלע, גוט?

עפּעס גאַרנישט ווילעבדיג, ווי פון זיך אַליין, עפענט מיר זיך דאָס מויל, און אַ יקום-פורקן-ניגון לאָזט זיך הערען אויף

אַ ווייַנענדיק-קוויטשיגען ביי-קול׳כצל. דאָס קעלבעל קוקט זיך צו מיר אום און מאַכט: „מע״! עס האָט אַזוי ווי געהייסען: שאַ, וואָס איז?

דאָס קעלבעל פערטיפט זיך אין דעם עסען געשמאַק, מיט כונה. איך קוק, קוק פערטראַכט, און עס קומט מיר פאַר יעקב אבינו, ווי ער פיטערט די שאָף ביי לבן ארמי, עס דאַכט זיך מיר אויך דאָס גוטע בעגעגעניש זייַנס מיט רחל׳ען ביים ברונים דאָרט, ווי זיי קושען, האַלזען זיך פאַר גרויס ליבשאַפט.

אָנגעהויבען לכתחילה האָבען מיר די פיטערונג מיט דעם גרינעם באַרג, נישט ווייט פון׳ם שטעדטעל, דערנאָך האָבען מיר זיך פערקליבען העט-ווייט, אויסזוכענדיג אַ וואונדער-שיין אָרט, גאָר אַ געמעל.

זאָל זיך אייך דאַכטען אַ וואַלד. בוימער-סאָסנעס געוויקסיגע ציהען זיך, ווי אַ סטרונקע גלייך, הויך אין הימעל אַריין, אונטען גלאַט-נאַקעט, און אויף די קעפ גרינע היטלען-קאַפעלישען אַ ים, צווישען וועלכע עס ברעכען זיך דורך שטראַלען ליכטיגע פון דער זון, און באַלעגען דאָס ריינע סאַמעטענע גראָז זיי ביי די פיס מיט העלע פאַסען גינגאָלדענע. פאַר דעם וואַלד שטעהען קליינע, געדיכטע וועלדעלעך. פון נידעריגע, יונג-פרישע, זאַפטיגע בוימעלעך כל-המינים, צוואָרפען דאַ, דאָרט, אויף אַ היבשען, פרייען מיט גרעזעלעך און שמעקענדיגע קרייטעכצער בעוואַקסענעם פלאַץ, פאַרענט-צו ציהען זיך פון איהם, פון׳ם פלאַץ אַוועק, פעלדער-תבואה העט-לאַנג, ניט צו פערנעהמען מיט׳ן אויג, און איהם ביי דער זייט לאָזט זיך די גאַנצע בעגעגנד אַלץ נידעריגער-נידעריגער אַראָב אין אַ טאָהל, וואו עס שפּרודעלט, ריזלעט אַ ריין קלאָר וואַסער לעבעדיג-שפּילענדיג, ווי אַ קינד, דאָס בעהאַלטענדיג זיך ערגיץ צווישען געדיכט פאַרצווייגטע ווערבעס דאָרט, דאָס אַ ווייז געבענדיג זיך ווידער, לויפענדיג-שפּרינגענדיג באַרג-אַראָב פון שטיינדלעך אויף שטיינדלעך, האַלטענדיג אין איין מאַכען: בול-בול-בול!

חוץ מיר און דעם קעלבל — נישטאָ דאָרט קיינער. נאָר וואָס אַמאָל טראָגט דער גוטער יאָהר אָן עפּעס אַ פויגעל, שטעלט

עס זיך אויף אַ צווייגעל, וואַרפט אויף מיר בגנבה אַן אייגעל, וואונדערענדיג זיך, ווער זאָל עס זיין דער מין נפש, טוט באַלד טאַקע אַ בוק מיט׳ן קעפּעל, אַ טרייסעל מיט׳ן וויידעלע, אַ מאַך מיט די פליגעלעך און — זיי געזונד! אַוועק, אַוועק...

אָדער אויף יענער זייט טאָל אַקעגען לאָזט זיך אַמאָל אַראָב אַ בושעל, טוט זיך אַ שטעל אויף די לאַנגע, רויטע פיס, אויסשטרעקענדיג אין דער הויך דעם לאַנגען זילבער־ווייסען האַלז מיט דעם רויטען פּיסק, שטייט אַזוי אַ ווײַלע, קיין ריר זיך ניט צו טאָהן. פּלוצים קליפּ־קלאַפּ, קלאַפּ־קליפּ מיט דעם שנאָבעל און — מאַרש, מאַרש איבער דעם זומפּ.

צייטענווייז פאַרטראָגט זיך אַ ווידערקול ערגעץ אינ׳ם וואַלד, אַ געקלאַפּעריי פון פורעלעך אויפ׳ן וועג דאָרט.

איך ליג מיר צעלעגט, שמאַכענדיג פאַר גרויס פערגעניגען, קוק אויפ׳ן קעלבעל און טראַכט:

— אַז וואויל איז אונז ביידען! ביידע האָבען מיר איינער דעם אַנדערן צו פערדאַנקען דערמיט, וואָס מיר זענען דאָ. ווען ניט איך, וואָלסטו אַצינד געהינעט אין שטאַלכען, און ווען ניט דו, וואָלט איך אַצינד געהינעט אין בית־מדרש.

אָט אַזוי פלעג איך פערברענגען אַ שטיק טאָג, שעפּענדיג נחת פון גאָט׳ס וועלטעל און פונ׳ם קעלבעל, וואָס האָט זיך שטאַרק צוגעלאָזט צו מיר, געוואָרען מיט מיר, ווי מען זאָגט, פּאַני־בראַטצי. מען האָט געמעגט אָנקוקען אויף חידושים מיט וואָס פאַר אַ שמחה עס האָט זיך געשפּילט מיט מיר, מיט וואָס פאַר אַ קעלבערנע התלהבות עס האָט זיך געלאָזט לויפען, אונ־טערהויבענדיג דעם הינטען, אַזוי זיך פּלוצים, עפּעס גאָר פון דער העלער הויט. טאַקע נאָר עפּעס, ווי אַ קינד צו דער מאַמע, פלעגט עס אַמאָל אויסשטרעקען דעם האַלז, אָנבויגענדיג צו מיר דעם קאָפּ, ווי געזאָגט: נאַ, קראַץ מיך!

אין פערלויף פונ׳ם זומער זיינען מיר ביידע ווי איבער־געביטען געוואָרען. דאָס קעלבעל האָט אויף זיך גענומען לייב! ס׳איז אים אויסגעקראָכען די האָר און באַקומען אַ נייע גלאַנצענ־דיגע הויט. איך בין אויך געקומען צו די קרעפטען, באַקומען

באַר עפּעס אַ נייע הויט און זייער אַ שטאַרקען אַפּעטיט. דאָס לערנען האָט ביי מיר דעמאָלסט אַזאַ טעם געהאַט, ווי ביים זאַטן קעלבעל, קומענדיג פונ׳ם פעלד, האָט אַ טעם געהאַט שטרוי, קאַרטאָפעל־שאָלעכץ.

ה

— מילא, וועגען דעם קעלבעל איז שוין ניטאָ וואָס צו ריידען. מען האַלט שוין דערמיט אויף אַ שטייגער — עס וועט אם ירצה השם, אָבי געזונד, זיין אַ בהמה. די שאלה אָבער איז אַצינד: בחור! וואו האַלט מען מיט דיר. וואָס פאַר אַ גוטס, בחור׳ל, קאָן אַרויסקומען פון דיינע פעלדער, דיינע וועלדער?

אַזוי האָבען זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ מוסר מיינע היימישע, מיך געפרעגט און געענטפערט פאַר מיר, זיי טאַקע אַליין:

— איין מיטעל פאַר דיר. עס זאָל אויס דיר ווערען אַ לייט, איז נאָר די ישיבה, קיין אַנדער תכלית איז גאָרנ׳ט געמאָלט.

עס האָט מיר האַרציג באַנג געטאָן שיידען זיך מיט דעם קעלבעל, מיט גאָט׳ס וועלטעלע, דאָס שעהנע, וואָס האָט מיי אַריינגעגעבען אַ נייע נשמה; נאָר ווער וויל עס ניט ווערען אַ לייט, קומען צו אַ תכלית? אָך, רבונו של עולם, האָב איך ביי מיר געטראַכט, עס זאָל מעגליך זיין אַריבערצופעקלען אַהינצו, אין דער ישיבה, אָט דאָס אַלצדינג, דאָס קעלבעל אַהין אויך טאַקע!

און וואַלגערענדיג זיך אין דער ישיבה, אַמאָל אויף אַ האַרטער באַנק, אַמאָל אויף דער ערד, אַ קלאָק צוקאָפּענס, פלעגען זיך מיר עפענען אין די געדאַנקען וואונדער־שעהנע

פּאַנאָראַמעס. בוימער, תּבֿואות, בלומען, בערגלעך, טאָלען, אַ גילדענע זון און אַ ריינער בלויער הימעל. אין קאָפּ שפּיעלט מיר אַ טשיזשיק, אין די אויערן זשושעט מיר אַ זשוקעל. איך נאָז פאַרגעהען מיר ריחות — דאַכט זיך בשמים... צוקאַפּענס, דאַכט זיך מיר, פון מאָך אַ קישעלע, און עס קריכען אויף מיר, דאַכט זיך, משה רבינו׳ס פערדעלעך. עס ציהט מיך, ציהט ביי דער נשמה אַלץ אַהין, אַהין...

— „מאַמע-לעבּ! — שרייב איך אין איין שענעם זומער-טאָג אַ היים — איך באַגער, נישקשה, לערנען, האַלט — שוין, ברוך השם, אויף אַ שטייגער... נאָר וואָס דען? שטאַרק אַ היים בענק איך, נאָך דיר, מאַמע, נאָך איטליכען (נאָכ׳ן קעלבעל האָב איך מיך געשעמט זאָגען). אוי, לאָז מיך אויף אַ פּאָר טעג קו-מען אַ היים! עס וועט קיין הוצאות ניט קאָסטען. איך וועל גיהן צופוס. נישקשה, וואָס איז? אַלע בחורים ביי אונז געהען צופוס. און נאָך וואָס פאַר אַ מין געקין — באָרוויס. מיט דעם שטעקען אין דער האַנד און דעם פּעקעל אויף די פּלייצעס. אָקעגען אַ ח״י גראָשען פאַרמאָג איך טאַקע במזומנים, נאָך פון פּורים, פאַר לייענען די מגילה דער קעכען דאָרט, ווו איך עס שבת, און פאַר אָבטראָגען פונ׳ם בעל-הבית משלוח-מנות צו זיין מחותן. לאָז מיך, מאַמעניו, אוי, איך בעט דיך!״

און נישט וואַרטענדיג אויף תּשובֿה, לאָז איך מיך שפּע-טער מיט עטליכע טעג, אַזוי ווי איך שטעה און געה, אין וועג אַריין, עס פאַרשטעהט זיך, צופוס.

אויב ס׳איז נאָר געמאָלט אויף דער וועלט גליק, און געווען דענסטמאָל אַ גליקליכער מענש אויף איהר, איז דער איינער געווען איך. עס פאָרען דאָך סוחרים אין בוידען, פּריצים אין קאַרעטעס, אָבער וואָס פאַר אַ טעם האָט דאָס פאָהרען, זיי-ערס אַנטקעגען דעם צופוס-גיין פון אַ ישיבֿה-בחור, ווי איך, וואָס רייסט זיך אַרויס פון שימעל, אַ דערשטיקעניש אויף דער פרישער לופט, אויף דער פרייער ליכטיגער וועלט, וואָס ווערט עפּעס ווי פון טויט לעבעדיג?

אַרויסגעגאַנגען בין איך גאַנץ פריה, נעגאַנגען מיט זייטג-

וועגעלעך צווישן ווייץ און קאָרען דעם גאַנצן טאָג, אונטער־שפּרינגענדיק פאַר פרייד, אויך אונטערזעצנדיק זיך אַמאָהל, און געקומען אַ היים בין איך מנחה־צייט, ווען בהמות קומען צו־ריק פון׳ם פעלד.

מיין קעלבעל זעה איך איז, הע־הע־הע, אָן עין הרע, אַ קאַלב.

איך גיב מיך אַ שטעל גלייך אים אַנטקעגען פּנים.

— שלום עליכם, קעלבעל, — מאַך איך און וויל עס אַ גלעט טאָהן.

עס בויגט אָן דעם קאָפּ, ניט אָנצוקוקען מיך, אויס־שטעלענדיק מיר אַ פּאָר קליינע שפּיציגע הערנער, ווי גערעדט: אָן הענד! וואָס פאַר אַ מחותן מיט מיר, מיך צו גלעטען, ביס־טו פעטער.

עס פאַרדריסט מיך טאַקע אַ ביסעל, נאָר נישקשה, טראַכט איך מיר, מע בעדאַרף זיך פּרוּאוון נאָך־אַמאָהל.

— מאַין־מאַין־מאַין! זאָג איך, האַלטענדיק דאָס קעלבעל פאַר דער נאָז, אַ ביסעל פון דערווייטענס, אַ הויפען גראָז — נאַ, הייסט עס, אַ מתנה פון מיר!

עס שמעקט, סמאָרעט מיט דער נאָז, אָנקוקענדיק מיך פאַרווּנדערט, גלייך ווי געזאָגט: עפּעס קענטליך! דאַכט זיך ד ע ר און פאָרט ניט ד ע ר.

— אַ, ניט דערקענט? אַי־אַי! — שמייכעל איך אַ ביסעל מיט תּרעומות, מיט גאַל, הייסט עס.

און קוקענדיק אַ ווייל‏ע אַזוי אויפ׳ן קעלבעל, ווי שעהן, געזונד, באַלייבט, ווי לעבעדיג, פריש עס זעהט אויס; פערגליי־כענדיג אים אָקעגען דאָס דאַרע, קוואַרע לייב מיינס, דאָס בלייך־אויפגעוויינט פּנימ׳ל מיט דער גאַנצער ישיבה־בחור׳שער גע־שטאַלט מיינער, כאַפּט זיך מיר ניט ווילענדיג אַרויס אַ זיפץ טיעף פון׳ם האַרצען.

דאָס קעלבעל, דערקענענדיג מיך, אפּנים, אין דעם קול, ווערט מיט מיר היימישער, שטרעקט פריינדליך אויס צו מיר דעם האַלדז צום קראַצען, ווי דער שטייגער זיינער איז געווע

פריער. עס שטעהט אזוי עפּעס ווי געריהרט, קוקט מיט האלב פערמאכטע אויגען, אונטערמרוקענדיג צו מיר שטיל פון דער ברוסט: המ-מ-ם! ס'איז דערינען געלעגן אזוינס, וואס גאר ניט פאר דעם מענשענס לשון. איך האב עס אָבער גוט געפיהלט, עס האט אויסגעדריקט א פראגע: וואו ביסטו פּלוצים אהינגעקומען? און צוגלייך טאקע א באדויערען: המ-מ-ם, וואס פאר א פנים, נעבעך, דו האסט!

ו

בלייבען ביי דער אָרימער מאמע, א וויסטע אלמנה מיט יתומים, איז געווען ריין אונמעגליך.

— איך געזעגען מיך מיט מיינע אלע ליעבסטע, זאג א זיי געזונד די שעהנע פעלדער, די גרינע וועלדער, ווו איך האב געשפּאצירט, איך לאָז מיך אוועק צופוס ווייטער אהין, אין דער ישיבה.

א ביטער יאָהר, ניט פאר יודישע קינדער געדאכט, האב איך געהאט דאס מאָל אין דער ישיבה, פיעל ערגער נאָך ווי פריהער. א יאָהר אָהן „טעג״,—עס האט מיר געפעהלט טעג צום עסען, און איך האב געליטען הונגער. א גליק פאר מיר, וואס פיעל אנדערע פון די אָרימע בחורים האבען אויך געדארט, געהונגערט — איז עס פאר מיר געווען כאָטש א האלבע טרייסט.

נאָך א לאנגער צייט שטילשווייגען שרייבט מיר די מאַמע:

„מזל-טוב דיר, זונעניו, מזל-טוב אויך מיר מיט מיין בהמה! עס האט זיך געקאלבט דיין קעלבעל, איז געוואָרען אויף קעז און אויף פּוטער א בהמה! אין שטוב איז דא מילכיגס,

אַביסעל צום פּערקויפן און פאַר זיך אויך אַביסעל. ווי דערלעב איך שוין אויך פון דיר אין גיכען נחת, הלואי אמן, רבנו של עולם! זעהער אַ גוטע בהמה. נאָר וואָס דען? איך האָב פון איהר צרות. זי לאָזט זיך ניט מעלקען, וואַרפט זיך, שרייט, בענקט, גייט פּשוט אויס נאָכ'ן קעלבעל. האָסטו געהערט, אַ בהמה זאָל נישט קאָנען פערגעסען דאָס קעלבעל! עפּעס טאַקע נאָר ווי אַ מאַמע אַ קינד להבדיל. משוגע איז זי טאַקע נאָך קעלבעלוויז געווען, געטויגט האָסט דו איינער טאַקע צו איר. גוט אויסגעלערנט האָסטו זי. האָסט געמעגט ווענינגער לערנען זי און לערנען בעסער אַליין. לערן, זונעניו, לערן, וועט אויס דיר, אם ירצה השם, ווערען אַ לייט. אַ קעלבעלע איז דאָס געווען זעהר אַ געראָטענס, טאַקע גאָר אַן אַנטיק. דער קצב האָט מיר דערפאַר געגעבען אַ גוטען מקח, פונ'ם געלד שיק איך דיר אַ פּאָר גילדען. נאַ, ווייס, האָב אויך הנאה פאַר דיין מי' אַמאָהל מיט דיין קעלבעל! אירביידע זענט דאָך ווי אַנדערע צוויי. ווייטער שרייב איך דיר, אַז"...

נאָר גענוג! וואָס ווייטער זי שרייבט האָב איך שוין ניט געלייענט. עס ווערט מיר פינסטער אין די אויגען, פאַר־דרעהט זיך מיר דער קאָפּ, פע, נישט גוט, אַזוי, אַז מע האָט געמוזט אָפּגיסען מיך מיט אַ גאַנצען עמער וואַסער.

מיינע חברים שטעהן צו מיר צו, פרעגען:

— וואָס איז פּאָרט די מעשה? איז עמיצער פון די היי־מישע, חס־ושלום, קראַנק, אָדער, די שעה זאָל נישט זיין, אפשר גאָר געשטאָרבען?

און איך שווייג, האַלטענדיג זיך ביים האַרצען. געה דער־צעהל, נאָר אויף לייטיש געלעכטער, יענעם אַ מעשה מיט אַ קעלבעל! אַז דאָס איז מיר ניט גוט פאַר רחמנות אויף אַ בהמה, מיט וועלכער מיר איז בעשערט געווען, צום ערשטען מאָהל אין אונזערעביידענס יונגע יאָהרען, אָנצוקוקען גאָט'ס וועלט מיט איהרע פעלדער די שעהנע, און צו פערברענגען דאָרט ביי־דע אַ שטיק צייט, די טייערסטע אין לעבען; אַז דאָס טריפט מיר דאָס בלוט פאַר רחמנות אויף אַ בהמה, אַ מאַמע, אַן

ערשטלינג, וואָס בענקט נאָך איר קינד, נאָך איר געקוילעטע קינד, נעבעך!...

גענוג, איבערגענוג איז פאַר מיר געוועזן דער מאַמעס עטליכע ווערטער, אַז איך זאָל ווערען צוקאָכט, צורייצט, אַז די פאַנטאַזיע זאָל אַרבייטען מעשים, מיר נישט לאָזען רוהען די נאַכט.

קוים וואָס זיך געלעגט — אַ-הא, ברוך הבאָ! הויבט זיך אָן די שפּיל. עס טרעט אַרויס אויף דער סצענע דאָס אַלטע קעלבעל, שוין אַ מאַמע, מיט דעם קינד — אַ קעלבעלע אַ בריליאַנט. עס טשעפּעט זיך דאָס קעלבעלע, זויגט די ברוסט, אונטערשלאָגענדיג צו ווייל דעם אייטער, דרעהענדיג דערביי מיט דעם ווידעלע, די מאַמע איז גאָר איבערגליקליך, זי בויגט אויס דעם קאָפּ צום קינד, לעקט עס, לעקט, שטיל אונטער-מריקענדיג פאַר גרויס ליעבשאַפט... עס פינקעלט, שימערט אַרום און אַרום, אַ ליעבליכע וואַרימקייט צוגיסט זיך אין די אַלע גליעדער, און אויפ׳ן הארצען פיהלט זיך עפּעס אַזוי גרינג, אַזוי גוט... באַלד טאַקע טהוט זיך עפּעס ווי אַ דרעה. עס טונקעלט אין די אויגען, אויס געשטאַלטען, אויס קאָלירען, אויס אַלצדינג-גאַרנישט!...

איך וואַרף מיך, איך קער מיך אום אויף דער אַנדער זייט, קלינג-קלינג, ווי מיט אַ גלעקעלע איז די אויערען—הע-הע, ווידער די שפּיל!

אַ סצענע אַ טרויעריקע. עס רייסט זיך דאָס יונגע קעל-בעלע, רייסט זיך דעם קצב פון די הענד אַרויס, עס לויפט מיט אַ ביטער געשריי, און דער קצב נאָך איהם. פיהלענדיג זיין מלאך-המות און שטאַרק וועלענדיג לעבען, לויפט עס אויסער זיך, נעבעך, פאַר שרעק, בעהאַלט זיך עמיצען דאָרט צווישען די פּאַלעס, קייכט, מעקעט, ווי עס בעט רחמים: ראַטעוועט! דער קצב כאַפּט דאָס שוואַך קעלבעלע, בינדט עס אויף אַלע פיר. עס צאַפּעלט, שרייט: מע-מע — מאַמע הייסט עס — נאָר אומזיסט! די מאַמע איז אויפ׳ן פעלד, הערט נישט דאָס ביטער געשריי

פון איהר ליעב קינד, הערט נישט דעם קינדס געזעגענען זיך מיט איהר פאַר'ן טויט...

רויט-בלוי, אַ פאַרבלענדזעניש, אויסמישעניש אַרום און אַרום. איך טאַפּ מיך, וויש מיך — דאַכט זיך בלוט, שפּריצענדע בלוט...

עס באַשלאָגט מיך אַ שווייס !...

און מיין קערפּער ווערט אַ צושטערטע, אַ צובראָכענע כּלי... צווישען ווירקליכקייט און חלומות ניטאָ קיין אונטערשייד. ס'איז אַ דרעהעניש, אַ פּלאָנטעריניש...

עס וואַרפען זיך אין מיר אַלע מיינע גלידער. עס זידט, קאָכט, רוישט אַרום מיר, עפּעס אַ גאַנצע איבערקערעניש.

אַי דער קאָפּ, עס שפּאַלט זיך מיר דער קאָפּ !

צום צענטן יאָרצייט פון

מענדעלע מוכר־ספרים

(שלום יעקב אַבראַמאָוויטש)

צום צענטן יאָרצייט האָט דער פאַרלאַג „מענדעלע" אַרויסגעגעבן אַלע ווערק פון מענדעלע מו״ס אין אַ נייער, באַאַרבעטער און קאָנטראָלירטער אויסגאַבע. פאַר יעדן באַנד קומט אַן אַריינפיר און אויך אַ בעהעריקע אָפּהאַנדלונג־כאַראַקטעריסטיק פון די ווערק.

אויסער די פריערדיקע צוואַנציק בענדער, האָט דער פאַרלאַג אַרויסגעגעבן צום יאָרצייט **נייע צוויי בענדער**: באַנד XXI „מעשיות וועגן מענדעלען" און באַנד XXII „דער מענדעלע־טורעם".

באַנד 1 מענדעלע מוכר־ספרים (זיין לעבן און שאַפן)

באַנד 2 דאָס קליינע מענטשעלע

באַנד 3 פישקע דער קרומער

באַנד 4 די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָט־בעלי־טובות.

באַנד 5 די קליאַטשע

באַנד 6 לופט באַלאָן. דער פיש

באַנד 7 יודעל

באַנד 8 שבתדיקע זמירות. פרק־שירה

באַנד 9 מסעות בנימין השלישי

באַנד 10 דער פריזיוו

באַנד 11 דאָס ווינשפינגעריל, I טייל

באַנד 12 דאָס ווינשפינגעריל, II טייל

באַנד 13 צוריק אַהיים. אַלטע מעשה. שם און יפת אין וואַגאָן

באַנד 14 אין אַ שטורעם־צייט. אין דער ישיבה של מעלה. אַ סגולה צו יידישע צרות

באַנד 15 די נשרפים. ספר הבהמות. ספר הגלגולים. דאָס קעלבל

באַנד 16 שבת און יום־טוב. חג האָסיף. דער חילוף. שבת. וואָס הייסט חנוכה. אויף אַסיפות. אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט. די אַנטדעקונג פון וואָלין.

באַנד 17 עלטערן און קינדער

באַנד 18 שלמה ר' חיימס (1 בוך)

באַנד 19 שלמה ר' חיימס (2 בוך)

באַנד 20 זכרונות וועגן מענדעלען

נייע צוויי בענדער

באַנד 21 מעשיות וועגן מענדעלען
מעשיות, זכרונות, עפּיזאָדן און קוריאָזן דערציילט פון שלום־עליכם, ציטראָן, אַנ — סקי, ראַווניצקי, קלויזנער, שניאור, פיכמאַן א. אַ.

באַנד 22 מענדעלע־טורעם
אַרטיקלען פון פרץ, בערדיטשעווסקי, גינזבורג, דובנאָוו, דינעזאָן, בערקאָוויטש, ספּעקטאָר, ווייטער, גאָרעליק, פרילוצקי, ניגער, נאַדיר, אויסלענדער, דאָברושין, מייזיל, גראָס א. אַ.

די ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים זיינען די גרונט־שטיינער פון דער יידישער ליטעראַטור. דאָס איז איר אָנהייב, איר ערשטער אויסדרוק פון קראַפט, פון פאָרם, פון שפּראַכלעכער און קינסטלערישער פאַרווירקלעכונג.

מענדעלע איז ביז היינט דער גרעסטער קינסטלער פון יידישן וואָרט.

זיין ווערק איז צום לערנען, צום שטודירן און צום געניסן צוגלייך.

מענדעלעס ווערק דאַרפן זיך געפינען אין יעדן יידישן הויז!

פאַרלאַג געזעלשאַפט „צענטראַל" וואַרשע, נאַוואָליפּקי 7.

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

זעכצעהנטער באַנד

נײַע פֿערבעסערטע אויסגאַבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל", וואַרשא, נאָוואָליפּקי 7

1 9 2 8

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

שבת און יום=טוב

(ערצעהלונגען)

פערלאַג „מענדעלע", וואַרשא

1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1 9 2 7

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

אינהאַלט:

חג־האָסיף (אַ יום־טוב פון זאַמלען)

וואָס הייסט חנוכה?

דער חילוף

שבת

אַ גרויע האָר

אויף אַסיפות

אַ שטאָט אין מזרח וואַנד

די ענטדעקונג פון וואָהלין

שבת און יום־טוב

אין דעם איצטיגען באַנד „שבת און יום־טוב" געהען אַריין מענ־דעלע מוכר־ספרים'ס פינף מעשות, וועלכע האָבען אַ שייכות צו שבת און יום־טוב; אַט די מעשות זענען אויך אין דער נייער העברעאישער מענדעלע־אויסגאַבע גרופּירט צוזאַמען אין איין אָבטיילונג „חגים וזמנים". עס זענען אויך צוגעגעבען צום באַנד די דריי מעשות „אויף אסיפות", „איבער אַ שטאָדט אין מזרח" און „די ענטדעקונג פון וואָהלין". די אַלע אַכט מעשות זענען, ווייזט אויס, געשריבען דורך מענדעלע'ן נאָך דעם יאָהר 1900, אין דער זאַמלונג פון מענדעלע'ס העברעאישע „ספּורים" (אדעם 1900) זענען זיי נאָך נישטאָ.

„די ענטדעקונג פון וואָהלין" איז פערעפענטליכט אין דעם זאַמעל־בוך „הילף", וואָס איז ערשיענען אין יאָהר 1903.

אין דער ערשטער מעשה „חג האסיף" דערצעהלט מענדעלע וועגען דער קאָלאָניע שאַבאַ, אַ קאָלאָניע ביים שוואַרצען ים, „אַ קאָ־לאָניע נאָר אַנטיק, מיט פעלדער מיט וויינגערטנער, וואָס די טרויבען זייערע זענען מחיה, גיבען־צו קראַנקע אַ שטיק געזונד". אין אַט דער קאָלאָניע שאַבאָ איז מענדעלע געפאָהרען זומער אויף אָברוהע און אויף טרויבען. אין אַ העברעאישען בריעף צו זיין גוטען פריינד ש. דובנאָוו שרייבט מענדעלע (אין דעצעמבער 1904), אַז דעם „פאָריגען זומער האָבען מיר, איך מיט מיין פרוי, געוואוינט אין שאבא, בעגעסען דאָרט טרויבען צו זאַט". אַ צווייט מאָל שרייבט מענדעלע אין אַ בריעף

צו ש. דובנאָוו (ערב־סופּות 1911): „נעכטען בין איך צוריקגעקומען פון שאַבאַ, וואו איך האָב פערבראַכט מיט מיין פאַמיליע."

אין די מעשות מישען זיך די איינדרוקען פון געגענוואַרט מיט עריגערונגען פון אַמאָל. מענדעלע ווערט ווי אַרויסגעצויגען פון זיין פערציי'טיגען לעבען און אַריינגעצויגען אין דער היינטצייטיגער ווירקליכקייט. אָבער זיינע וואָרצלען זענען אַלץ טיעפער געשלאָגען געווען אין דעם באָדען פון צוריק מיט יאָהרען און יאָהרען.

דערצעהלענדיג וועגען „דער ענטדעקונג פון וואָהלין", זאָגט מענדעלע: „ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געווען ריכטען, אז מיר, זיין איינינקעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בעשעהרט זיין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט מילך און האָניג, פליסט אַצינד, אוי וועה—עס איז שווער צו זאָגען... נאָר איך, מענדעלע, בין דערצו שוואַך, אַלט. מיין איינציגער כּוח, אוי, איז נישט מעהר, ווי וויינען שטילערהייד פאַר זיך, וואַרגען זיך מיט טרעהרען, און צו די אַלע פריהערדיגע, אַלטע יודישע צרות צו־צושרייבען אין די כּראָניקעס אויך די היינטיגע נייע צרה".

נ. מ.

חג האָסיף (אַ יום-טוב פון זאַמלען)

חג האסיף *)

(א יום־טוב פון זאמלען)

אמ״ה

גע׳דרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר ספרים.

א.

יודען בכלל, זענען דאָך, ווי ס׳איז בעוואוסט, שוואַך נעביך אין געזונד, פערזאָרגט, ברוך־השם, מיט יסורים מיט קרענק, ווי אַ שטיינער־שטעכעניש, בויכוועהטיג, שווינדעל, קאָפּדרעהעניש וכדומה און בעדאַר־פען דאָך נעביך טאַקי זיך קורירען. וואָס־זשע טהוט גאָט? מאַכט ער זיי אַ קאָ־לאָניע דאָ אין אונזער געגענד, ביי׳ם ים, שאבא הייסט זי, אַ קאָלאָניע נאָר ..נטיק מיט פעלדער מיט וויינגערטנער, וואָס די טרויבען זייערע זענען מחיה, גיבען צו קראַנקע אַ שטיק געזונד. באמת איז די דאָזי־גע קאָלאָניע ניט אונזערע, ניט קיין יודישע, נאָר „זייערע״ — אַ גויעשע, הייסט עס. גאָט האָט איינגעגעבען שכל די דייטשען, און די ערדאַרבײ־טער פון דער שווייץ זאָגענדיג: קומט, בעזעצט זיך דאָ, ביי׳ם שוואַר־צען ים, בויט אייך אוים הייזער, פלאַנצט וויינגערטנער! און יודעלעך — מיין פאָלק ישראל, וועלען קומען צו אייך אלע יאָהר, אין הערבסט.

---

*) אַזוי הייסט אין דער תורה יום־טוב סוכות, ווייל דענסטמאָל האָבען יודען אין ארץ ישראל געזאַמעלט זייערע תבואות פון די פעלדער.

אויף א טרויבען־קור. די גוים האבען געטהון נאט׳ס געבאט — זענען געקומען, אויסגעבויט א קאלאניע, געארבייט, געזייעט, געפלאנצט, און זענען היינט רייך, פערזארגט מיט ווייז, מיט אלעם־גוטען. נאר געבען די יודען וויינטרויבען צום עסען גיבען זיי ניט אומזיסט סיידען פאר געלד, וואס איז, יודען זענען דען פויגעל, „וואס אקערן ניט זייען ניט, שניידען ניט, און הקדוש־ברוך־הוא שפייזט זיי״? יודען אמת טאקי „פליהען אין דער לופט״, אבער מענשען זענען זיי דאך פארט, זענען ניט קראנק ניש׳קשה צו צאהלען, און נאך ווי? טהייערער טאקע! מילא וואס מאכט עס יודען אויס, קומען זיי און בעצאהלען טהייערער. אבער ארימע לייט, וואס טהוען קבצנים נעביך, וואס בעדארפען טרויבען אויך אויף א רפואה און האבען ניט קיין גראשען? גיט נאט איין שכל זיינע קראנקע קבצנים׳־לעך, זיי זאלען אויסוואַרטען שא, שטיל, ביז די נגידים וועלען זיך לאזען קיין שאבא אויף טרויבען. און קוים זענען יענע אהין אוועק, ריהרט זיך חברה קבצנים, נעהמען די פיס אויף די פלייצעס און מארש, מארש נאך זיי, נאך די בעלי־בתים, חברה טהוט זיך א שאט קיין שאבא ווי א היישרעק אזוי, אז אויף איין בעל־הבית קומט עפטערס אוים זיבען קבצנים!

א גאנץ יאהר איז די קאלאניע רוהיג. איטליכער פון די איינוואוינער דארט בעשעפטיגט זיך מיט זיין ארבייט אין פעלד, אין וויינגארטען. ניטא קיין לעדיג־געהער, מען זעהט ניט קיינעם ארומגעהן מיט א טארבע איבער די הייזער, מען הערט ניט קיין ליארם, קיין געשריי. אויף די גאסען וויזען זיך ציטיגע ווינטרויבען — הע־הע! טהוען זיך דארט אוויז די בני־יעקב קאמפאניעס־וויז, נגידים מיט קעשענעס און ארימע־לייט מיט טארבעס. ס׳איז ליהודים, די קאלאניע רוישט, ווימעלט! ס׳איז א יודיש שטעדטעל מיט אלע אבשניטצלעך — מיט גבאים און גבאי׳טעס אויף צדקה־זאכען. בחורים און מיידלעך נעהמען א פאטשיילקע און קלייבען נדבות, נישט דורכלאזענדיג אין מארק קיינעם. מען דינגט ערגיץ א שטיבעל אויף דאוונען „ימים־נוראים״ און מען שטאפט אן דארט יודען מיט יודענעם אייננ ווי אין א פעסעל מיט הערינג. מען איז מפקיר די ביינער, מען שטופט זיך און מען שוויצט א שרעק! פאר נויט ראטעוועט מען זיך און מען געהט ארויס אויף דער גאס, מען שפאצירט זיך דארט בקאמפאניע אין די טליתים, מען רעדט און מען דאוונט בלומר׳שט. האלט מען אינוועניג אין שוהל ביי קדושה, גיט מען זיך א ידיעה, שפרינגט מען קדוש, קדוש, אויף דער גאס!

איך בין אויך אנהויב הערבסט געקומען קיין שאבא, נישט צוליעב

חג האסיף.

דעם, צו עסען דאָרט וויינטרויבען, װי צוליעב אויסרוהען זיך אַ ביסעל פון דער ארבייט מיינער אַגאַנץ יאָהר. אלע טאָג פלעג איך אויפ־שטעהן פריה און שפּאַצירען איינער אַליין צווישען די וויינגערטנער, עטהעמען פרישע לופט און הנאה האָבען פון גאָטס וועלטעל, דאָס שענע.

ב.

איינמאָל שפּאַציר איך מיר צווישען די ווייַנגערטנער עפּיס פּער־טראַכט און אַ קייַכענדיג הוסטעלע פון ערגיץ האָט מיך אַרויסגעבראַכט פון מיינע געדאַנקען. איך טהו אַ קוק, דערזעה איך, עפּיס אַ מענש שטעהט פאַר מיר, אין דרייען געבויגען, קייַכט, הוסט, האַלטענדיג אויסגעשטרעקט צו מיר די הענד, רייַבענדיג מיט די שפּיצען פינגער, מיט אַ קרימעלע און אַ פּנים׳ל פון אַ נעביך, באַלד טאָקי געוועזען צו דערקענען, אַז דאָס איז אַ יוד און בעט אַ נדבה. איך קוק מיך אַיין איהם אין פּנים, אַז איך טהו מיך אַ חאַפּ צוריק, מאַכענדיג שטאַרק פערוואונדערט:

— רב יעקב פּנחס!!

דער יוד קוקט זיך אַיין אויך אויף מיר, מינעט זיך און זאָגט, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ:

— יאָ, יאָ, יעקב פּנחס בין איך!... שלום עליכם רבי מענדיל!

— עליכם שלום!

רב יעקב פּנחס׳ן, אָדער ווי ער האָט בייַ אונז דאָרט געהייסען אויפ׳ן ווייַבס נאָמען, יעקב פּנחס שיינדעל־מירעל׳ס, האָב איך געקענט מכּמה שנים. איך האָב איהם געקענט פאַר אַ בנעימות׳דיגען, סטאַבעטשנעם מענשען, מיט שעהנע בענעהמונגען, חאָטש ער איז געווען אַ מלמד כל ימיו. די מלמדים זענען פאַר קנאה געווען איהם פאַרביסענע שונאים, פלעגען דייטען אַלע אויפפיהרונגען זיינע צום שלעכטען, אויסטראַכטען אויף איהם וואָס ניט געשטויגען ניט געפלויגען, כּדי אָנפּייפען איהם אין דעם מלמדות. געמורמעלט אויף איהם, אַ שטייגער, ער קוקט אַריין

בגנבה אינ׳ם באור פון משה אָדעסער, חאַפּט אויך אַ קוק אין די יו־
דישע גאַזעטעס און לייענט אַריין דעם קאָפּ אין דקדוק. נאַראָנים האָבען
געגלויבט און געווען אין כעס, קלוגע האָבען געוואוסט, אַז ס׳איז אַ ליגען און
געלאַכט. היינט ווייס איך זיכער, אַז מען האָט איהם אומזיסט חושד
געווען. היינט ערשט פערשטעה איך, אַז איך האָב ניט פערשטאַנען,
אין דער יוגענד, דאָס דקדוק־רש״י אויפ׳ן פסוק „בראשית ברא״, וואָס
רבי יעקב פינחס האָט מיר אין חדר דערקלערט, און ער אַליין, מחילה,
האָט עס אויך ניט פערשטאַנען. נאָר דענסטמאָל, אַז רבי יעקב פּנחס
האָט עס מיר דערקלערט מיט קולות, מאַכענדיג מיט הענד און פיס,
שטאַרק פערפלאַמט, האָב איך מיר געשראָקען און געזאָגט: איך פער־
שטעה, פערשטעה! דאָך אַ ביסעל אמת איז פאָרט געווען אין די מלמדים׳ס
רייד. רב יעקב פנחס פלעגט ליעב האָבען אַריינוואַרפען אין זיינע בריפּ־
לעך טערפקע לשון־קודש־ווערטער, און שרייבען מליצה׳דיג, כמעט
נישט צום פערשטעהן, ווי יענע בריה׳ס אַ מאָל. איינמאָל האָט ער זיך ניט
געהיט און געוואָרפען מיט פראַגע־צייכענס, מיט אויסרופונגס־צייכען
אָהן אַ שיעור. וואָס אַ וואָרט,—אַ פראַגע צייכען; וואָס אַ וואָרט—אַ געשריי;
אַזוי אַז די מלמדים האָבען זיך איבערגעשראָקען און געזאָגט און גע־
זאָגט.

שיינדיל־מיריל, רב יעקב־פנחס׳עס ווייב, איז געווען אַ בערייטעוו־
דיגע יודענע, מיט אַ געמבע, אַזוי אַז זי האָט גערעדט ביי זיך אין
שטוב האָט מען געהערט אויף דער צעהנטער גאַס. פלעגט גרינג זיך
אָנצינדען, אַריינקומען אין כעס און גרינג טאַקי זיך איבערבעטען,
אפשר אַ מאָל הונדערט אין טאָג. דעם מאַן איהרען האָט זי געאַכט
און פלעגט אָבהיטען איהם מיט זיין עסען און טרינקען, מיט זיין גלע־
זעל ציקאָריע אין דער געהעריגער צייט. רב יעקב־פנחס האָט זי
ליעב געהאַט, זי געפאָלגט און, ווי דער שטייגער איז פון באַנק־קווע־
טשער, טאַקי מורא געהאַט פאַר איהר אויך. שונאים פלעגען זאָגען,
אַז זי געוועלטיגט איבער איהם און האָט זעהר „אַ שווערע האַנד״.
אַז אַ מאָל איז איהם געשוואָלען געווען דאָס פנים, האָט מען געזאָגט,
דאָס איז געקומען פון אַ האַנד, פון שיינדיל־מיריל׳ס האַנד!

אַקעגען אַ היבשע ווײלע בין איך און רב יעקב פנחס געשטאַנען
שווייגענדיג און צומישט. ער איז געווען צומישט און האָט זיך געשעמט,
וואָס ער האָט אויסגעשטרעקט צו מיר די האַנד, בעטען אַ נדבה, און
מיר האָט שטאַרק געריסען דאָס הארץ, וואָס איך האָב איהם נעביך.

געזעהן אין אזא צושטאנד. דערנאך בין איך ארוים מיט א װארט, און שטאמלענדיג, גלאט אזוי זיך, געזאגט:

— יא, אזוי געהט עס אין דער װעלט!... האט זיך עס מיר נאר אומגעריכט אונטערגערוקט רב יעקב פנחס היינט!... נו!...

רב יעקב־פנחס האט טיעף פונ׳ם הארצען א זיפץ געטהון און קיין װארט ניט גערעדט.

— װאס זיפצט איהר אזוי, רב יעקב פנחס — מאך איך צו איהם פריינדליך, װילענדיג איהם טרייסטען — אט געהט א ניי יאהר אויף אונז יודען צום גוטען. אט, אט האבען מיר סכות, דעם ליעבען יום־טוב, זמן שמחתנו!

— עט! — מאכט רב יעקב פנחס, פארקרימענדיג זיך װי אנ־גע׳ברוגז׳ט, מיט פעראכטונג, א מאך געבענדיג מיט דער האנד — װאס ביר „זמן שמחתנו?“ היינט איז „זמן“ ניט קיין „זמן“ און שמחה ניט קיין שמחה.

רב יעקב פנחס האט מיר אויסגעזעהען, װי ער איז מיט זיינע רייד מבזה די ימים־טובים און געטראכט ביי מיר, אפשר ניט אומזיסט טאקי האבען די מלמדים אמאל איהם חושד געװען, אז ער פארעט זיך מיט דקדוק און קוקט אריין אין „יענע“ מיני ביכלעך. און װי איך װיל איהם דא מאכען א בעמערקונג, רופט זיך אן רב יעקב פנחס װייטער:

— „זמן שמחתנו זאגט איהר. אט דורך די צװיי װערטער איז די גאנצע צרה...

— זייט־זשע מוחל, איהר רב מענדיל! איך זעה, ניש׳קשה, אז איך קום אייך אוים ריין משוגע, אדער גאר א אפיקורס. מען טאר אבער ניט בעשולדיגען א מענשען ביז מען הערט איהם פריהער ניט אוים, און אלסדינג װאס מיט איהם האט זיך פאסירט.

— אדרבה. דערצעהלט. רב יעקב פנחס — רוף איך מיך אן — קומט, מיר װעלען זיך דא אזוי געהן און איהר װעט דערצעהלען קומט, קימט, איך בעט אייך!

ג.

— די מעשה דערפון איז אַזוי — הויבט ר׳ יעקב פנחס אָן צו־דערצעהלען, אויסשנייצענדיג פריהער די נאָז און אַ פּאָהר־געבענדיג מיט אַלע פינף פינגער איבער׳ן פּנים און איבער דער באָרד — אַז אונזערע הייליגע חכמים זאָגען: „איז אַנ׳עם־הארץ אַ חסיד טאָר מען ניט וואוינען בּיי איהם, ניט שטעהען אין „זיינע ד׳ אמות״, — זענען זיי טאַקי גערעכט. איהר הערט? ווערה, ווערה איז מיר, וואָס איך האָב זיי ניט געפאָלגט, און איך מיט נאָך עטליכע שכנים האָבען מיר געוואוינט בּיי אַייזיק־בּער, דעם פּראָצענטניק אין הויז. אַייזיק־בּער דעם פּראָצענטניק קענט איהר דאָך, אַז ער איז אַ גרויסער עם־הארץ און אַ ווילדער חסיד; אַז ער לאָזט זיך דערקענען צו אַ אָרימאַן אין אַ שלעכטער צייט, דערבּאַרמט זיך און לייעט איהם אַלע וואָך בּיסלעכווייז קרן מיט פּראָצענט, נעהמענ־דיג בּיי איהם אַ וועקסעל אויף צוויי מאָל, דריי מאָל אַזוי פיעל, וויפיעל דער חוב בּעטרעפט. אַזאַ מכּה מיט מכּה׳לעך זאָל זיך איהם, רבּונו של עולם, זעטצען! ער האָט דאָך מיר געטהון אַזוינס וואָס אַ שרעק. דער־פון אָבער וועל איך דערצעהלען שפּעטער, איצט אַז איך דערמאָהן זיין נאָמען, „קוועטשט עס מיך אין בּויך״ און מוז אויסלאָזען צו זיין קאָפּ מיט אַ קללה. לאָז ער געהן צו אַלע רוחות, און איך קעהר מיך אום צו מיין ענין. בּקיצור, האָב איך מיט נאָך עטליכע שכנים געוואוינט אין שכנות בּיי אייזיק־בּער׳ן, די כּפּרה זאָל ער ווערען! אַז ס׳איז געקומען די צייט פון סכּות, האָבען די שכנים זיך גענומען צו מאַכען אַ סוכּה. איך בּין אויך צוגעשטאַנען צו זיי ווי אַ שותּף, מיט אַ עצה, און מיט אַלץ וואָס נאָר מעגליך. זיי זענען געקומען מיט זייערס, דער מיט

אַ פלאָקען, יענער מיט אַ טשאָלענטברעטיל, איינער מיט אַ שטיינ פון עופות, דער אַנדערער מיט פערזשאַווערטע טשוועקעס און איך מיט אַ לאָקשענברעטיל, מיט פאַרפלאָנטעטע שנירלעך און אַ צושאָטענע. אויסגעריבענע ראָגאָזשע. און אייזיק-בער, געשוואָלען זאָל ער ווערען ווי אַ באַרג, ער האָט אָבגעגעבען פאַר דער סוכּה בײַ זיך אין הויף אַ ווינ־קעל, וואו די בהמה ליגט און נעכטיגט אַ גאַנץ יאָהר. „די מצוה פון סוכּה, האָט ער געזאָגט, איז אַזוי גרויס, אַז אַ כּפּרה פאַר איהר דער גאַנצער צער בעלי-חיים. ניש'קשה, דער רוח וועט די בהמה ניט נעה־מען, אַז זי וועט זיך וואַלגערען זיבען טעג אויפ'ן מאַרק. אי וואָס זי וועט מיר געבען ווענינגער מילך, אָדער זי וועט גאָר פּגר'ן? נו, וועט גאָט ברוך-הוא ממלא זיין מיין שאָדען". — איהר פאַרשטעהט? דערמיט האָט ער געגעבען אונז אָנצוהערעניש, אַז די סוכּה איז אינגאַנצען זיי־נע, וואָרום פון איהר שטעהט איהם דאָך פאַר צו ליידען אַ גרויסען היזק. בקיצור, ווי די מעשה איז, די סוכּה איז פאַרטיג געוואָרען מיט אַלע זאַכענישען, ווי געהעריג. צוויי ברעטער און קרומע קלעצלעך האָ־בען געדינט פאַר בײַנק. זיטצען אויף זיי האָט מען בעדאַרפט אויף משקולת, נישט צוטהון זיך אַ מינדסט ריהרעלע, מען זאָל הלילה ניט פאַלען און ברעכען האַלז און געניק. אַ גרויסע לאָקשענברעט איז גע־לעגען אויף אַ פעסעל פון אונערקעס און געדינט פאַר אַ טיש, בײַ וועל־כען עס האָבען נישט געגעסען אַלע שכנים מיט אַ מאָל, נאָר בעדאַרפט איינע די אַנדערע איבערוואַרטען, די אַרוים יענע אַריין. און עסען האָט מען בעדאַרפט מיט קאָפּ. ניט צוריהרען זיך צום טיש גראָבליך מיט דער האַנד, דאָס לאָקשענברעט זאָל ניט אַראָפּפאַלען, חס-ושלום. איז דאָך, דאַכט זיך, גאַנץ גוט. הערט-זשע ווייטער, זייט מוחל. אַז מען איז די ערשטע נאַכט יום-טוב אַריין אין סוכּה קידוש מאַכען הויבט זיך אויף ווי געוועהנליך איז אין דער דאָזיגער צייט, אַ גרויסער שטורם־ווינד און לעשט אויס די בענשליכט. עס ווערט אַ רעש אַ געטומעל, אַ חאַפּעניש, אַ צוטרעטעניש צווישען די שכנים. אין אַ שעה צוויי אַרום צינדט מען ווידער אָן אין סוכּה די ליכט און עס געהט אַריין די ערשטע וואַך, אין וועלכער עס צעהלט זיך דער בעל-הבית, ימח שמו, און איך. ווי נאָר מען טראָגט מיר אַריין די יויך הויבט אָן גיסען אַ קאַלטער אָסענדיגער רעגען — און קאָפּ, קאָפּ אין טעלער. אייזיק־בער, פערחאַפּט זאָל ער ווערען, וואָס איז אַנ'עם-הארץ און אַ חסיד, ווייל ניט הערען דעם רעגען און דוקא זיטצען אין סוכּה. היינט אַז ער,

ימח שמו וזכרו, טהוט אזוי, אַ פשיטא שוין איך, מלמד, וואָס מיינע חברים זוכען זיך צו מיר, צו פערשוואַרצען מיך מיט רכילות פאַר די בעלי־בתים. ער, די כפרה זאָל ער ווערען, זיצט זיך אין אַ פּיקסען־פעלץ און ס'איז איהם וואַרם. מיין פעלץ אַקעגען ליגט נאָך פון פסח אָן פאַר־זעצט אין לאָמבאַרד און איך זיץ אין איין קאַפּאָטע און ציטער פאַר קעלט. דעם גאַנצען טאָג, ערב יום־טוב, בעדאַרפט איהר וויסען, האָב איך אין מיין מויל נישט געהאַט, מיין חייב איז געווען שטאַרק פאַר־טראָגען מיט דעם קאָכען, באַקען אויף יום־טוב. און אַז ווייבער זענען פאַרטראָגען, ווייסט איהר דאָך, אַז זיי זענען אין איין כעס. איז דער מאַן הונגעריג, איז גלייכער פאַר איהם דערנסטמאָל איינהאַלטען זיך און שווייגען איידער איינשטעלען זיך און שמועסען פון עסען. מילא, פאַר־שטעהט איהר דאָך, אַז איך האָב געהונגערט נישט צו רעדען קיין וואָרט. און וואָס לאָזט זיך אויס? איך געה אַריין אין סוכה נאָך אַזאַ תענית, אָבפאַסטען זיך דאָרט, גיסט אויף מיר אַ רעגען. דאָס געקעכטס ווערט אייז־קאַלט, איך ציטער פאַר נעץ, פאַר קעלט און עס, מ'שטיינס־געזאָגט, אין אַיילעניש, אין האַפּעניש, דערוואייטערט פון ווייב און, קינדער, — איך דאָ אין סוכה בין אַליין, ווי אַ אַלמן, און מיין ווייב דאָרט אין שטוב — ווי אַ אלמנה.

וועט איהר דאָך זאָגען: פּשיטאַ! וואָס לאָזט מיך דאָ יעקב פּנחס הערען? אַלטע געוועהנליכע מעשיות, וואָס קומען פאַר תמיד, אַלע יאָהר, און יודען נעהמען עס אָן פאַר ליעב, זיצען אין סוכה און זענען פרעה־ליך. אמת, גערעכט טאַקי! מהאי טעמא בין איך דאָך מקצר און רעכען ניט אויס די אַלע אַנדערע זאַכען, וואָס האָט זיך געמאַכט אין סוכה, ווי אַ שטיינער, די קאַליושעס וואַסער, וואָס זענען געשטאַנען דאָרט פון רעגען, די מעשה מיט דער ברעט, וואָס איז אַראָבגעפאַלען, דורך אַ קליין ריהרעלע, פון דעם פעסעל, אינאיינעם מיט'ן געפעס מיט הכל בכל כאשר לכל. די מעשה מיט דער בהמה אייזיק־בער'ס, אַ מכה איהם אַ גרויסע, ווי איהר האָט זיך פערגלוסט קראַצען זיך אָן דער סוכה, האָבען געציטערט, זיך צושאָקעלט די ווענט און געפאַלען די ביינק מיט די, וואָס זענען געזעסען דערויף! די מעשה מיט די ווייבער, וואָס האָבען געשיקט די מאַנען זייערע אין סוכה אַריין כמעט דאָס גאַנצע פלייש, דאָס גאַנצע ביסעל יויך וכדומה, כדי ניט פערשעמט צו ווערען פאַר לייט, פאַר פרעמדע דאָרט, און אַליין, זיי און די קינדער, האָבען געהונגערט געבעך. און וואָס פאַר אַ טעם האָבען די מענער געפיהלט אין דעם

זיך גע־זעסען, בעטראַכטענדיג דאָס, עס האָט זיי געטריפט דאָס בלוט, וואָס מאַ־טשוואָרגען מיט איטליכען ביסען. נאָך און נאָך אַזעלכע מעשיות, זע־כען זיך סוכות־צייט און גאָרנישט! יום־טוב איז יום־טוב און יודען זע־נען יודען. פון די מעשיות רעד איך ניט. עט! זיי געהען אַוועק אינאיי־נעם מיט דעם יום־טוב און עס בלייבט פון זיי קיין זכר ניט. איין מעשה נאָר וויל איך דערצעהלען, וואָס זי האָט איבערגעלאָזט אַ אייביגען רושם אויף מיר און אויף מיין הויזגעזינד, וואָס צוליעב איהר בין איך אַריין אין אַ גרוים אומגליק, בין עלענד, אָרים, שטאַרק געפאַלען, ווי איהר קוקט מיך אָן

ד.

די לעצטע ווערטער האָט געזאָגט רב יעקב פנחס, בעוואַשענדיג זיך מיט טרעהרען.

אַ פּאָר מינוט האָט רב יעקב פנחס געשוויגען, דערנאָך האָט ער אויסגעווישט די אויגען און ווייטער דערצעהלט.

דעם דריטען טאָג חול־המועד סכות וועל איך אייביג ניט פערגעסען. אַ ביטערער, פינסטערער טאָג איז עס געווען, אַ אָנהויב צו אַלע מיינע צרות, וואָס נאָכדעם, ווען איך רעד פונ'ם דאָזיגען טאָג, ווער איך צוקאָכט, אין קאָפּ איז מיר אַ אויסמישעניש און אַז איך רעד, חאַפּ איך איין וואָרט פאַר'ן אַנדערען. איך וועל אייך איבערגעבען ווי ווייט איך קען.

מיעד, הונגעריג, צובראָכען פון דער אַרבייט יענעם טאָג, בין איך אַהיים געקומען, אין דער־גיך אָפּצועסען און לויפען צוריק צו דער אַרבייט. איהר ווייסט דאָך, אַז „זמן שמחתנו" איז דער אָנהויב „זמן" פאַר מלמדים, צו בעקומען קינדער און צונויפשטעלען אַ חדר. דאָס איז ממש אַזוי שווער ווי „צו קינד" געהן. מלמדים בוצקען זיך דענסטמאָל איינע מיט די אַנדערע, דער יענעם פאַרלויפט דעם וועג, איטליכער טהוט וואָס ער קען, צו בעקומען נייע קינדער און אָנפּייפען יענעם אין חדר. אַלע מיטעל זענען דענסטמאָל רעכט — רכילות, מסירות, פאַלשע שבועות, שקרים, וואָס נאָר מעגליך.

לויף איך אַריין אין שטוב געשווינד, זאָגענדיג צו מיין ווייב אין אָטעם: עסען!... ניטאָ קיין צייט!... נעהמט מיין ווייב די אַלע ספּראָנגאַלען: אַ טישטוך, מעסער, זאַלץ, אַ קרינגעל וואַסער מיט אַ האַנד־

טוך, מיר אין האנד גיט זי צום טראָגען אַ שיסעל מיט הייסען קאַליש און אַזוי בעלאַדען לאָזען מיר זיך געהן גיך פוג'ם שטוב אין הויף אַריין. ווי מיר קומען צו דער סוכּה — טפּרר! — דאָס טהירעל איז פערשלאָסען! וואָס טהוט מען? ניט מיר איבער מיין ווייב דאָס קריגעל וואסער, דאָס טישטוך מיט דעם האַנדטוך וואָרפט זי מיר אַרויף אויפ'ן אַקסעל און זי אַליין לאָזט זיך געהן צו די שכנים פרעגען וועגען דעם שליסעל. און בעת זי געהט זיך אַרום פון איין שכן צום אַנדערען, שטעה איך מיר אין הויף, איינגעהילט מיט דעם טישטוך ווי אַ טלית, דאָס קריגעל וואסער אין דער לינקער האַנד, די שיסעל קאַליש אין דער רעכטער. און קען מיך ניט ריהרען פון אָרט, ווי צוגעשמידט צו דער ערד. דער טאָג איז געווען אַ וואָלקענדיגער, אַ אָסענדיג רעגענדיל האָט זיך געוויזט ווי דורך אַ זיפּ און אַריין אין שיסעל געקעכטס.

איך שטעה ווי אין געהאַקטע וואונדען און אין קאָפּ פּיקט מיר דער „חדר", אוי ווען, טאָמער וועלען זיך יענע פערחאַפּען צו די בעלי־הבּתּים און אָוועקנעהמען די קינדער. אויף וועלכע איך האָב איין אויג. יעדע מינוט האָט זיך מיר געצויגען ווי אַ שעה. ווען ניט די מורא פאַר מיין ווייב, וואָלט איך אַ וואָרף געטהון די שיסעל מיט די אַלע זאַכען און וואָלט אַנטלאָפען. מיין ווייב געהט דערווייל אַרום צווישען די שכנים — אהין־אהער, ניטאָ בּיי זיי קיין שליסעל! געהט זי דאָך צו אייזיק־בּער'ן, געהן זאָל ער אין דער־ערד אַריין! זאָגט דאָס ווייב זיינס, די אַרורה: בּיים מאַן איז דער שליסעל. זאָגט מיין ווייב: געהט נעהמט בּיי איהם דעם שליסעל. זאָגט דאָס ווייב זיינס: מיין מאַן שלאָפט. זאָגט מיין ווייב: אייער מאַן שלאָפט און מיין מאַן איז הונגעריג. זאָגט זיין ווייב: אייער מאַן קען וואַרטען. זאָגט מיין ווייב: אייער מאַן קען אויפשטעהן. צולאָזט זיך זיין ווייב אויף מיין ווייב מיט זידלערייען, גיט מיין ווייב אָפּ זיין ווייב די זידלערייען צוריק מיט אַ צוגאָב. שטעהט אויף אייזיק־בּער, קיין תּחית המתים זאָל ער ניט אויפשטעהן, בּייזערט זיך אויף מיין ווייב, שטאַרק אין כּעס, נעהמט און שטופּט זי אַרויס פון שטוב. שרייעט מיין ווייב נעבּיך זעהר פערבּיטערט, פערזאַמלען זיך אין אַ רעדעל אַלע מענשען אין דעם הויף פון קליין בּיז גרויס. עס ווערט אַ טומעל, אַ קאַכעניש, עס דערגרייכט בּיז צו אַ געשלעג און פערציהט זיך העט בּיז נאָך מנחה־צייט.

— פאַרטרויערט, פאַרשעמט קעהר איך מיך אום מיט מיין ווייב אין שטוב אַריין. זי נעבּיך, גיסט אויס איהר האַרץ, רעדט, טענה'ט,

ווײנט, און איך דאווען מעריב, לײען קריאת-שמע, פאַל ווי אַ דער׳הרגע-טער אויפ׳ן בעט און שלאָף אָהן עסען, אָהן טרינקען. אויפחאַפּענדיג זיך אויף מאָרגען. דערפיהל איך שטאַרקע קאָפּשמערצען, די גלידער זענען מיר שווער און קען ניט ריהרען מיט אײן אבר. פון בעט קען איך שוין ניט אַראָפּ. הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט דאָקטורים. זאָגט מען, דאָס איז מיר געקומען פון אַ שטאַרקע פערקעלטונג אין סוכה און אויפ׳ן הויף, בשעת איך בין געשטאַנען דאָרט אָנגעלאָדען ווי אַ אײזעל אונ-טער׳ן פרײען הימעל. בקיצור,—איך בין אָפּגעלעגען אַ היבשע צײט קראַנק, פאַרדולט, נישט צו-וויסען אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. אַז איך האָב מיך אויפגעחאַפּט איז שוין געווען לאַנג, נאָך בין-הזמנים, נאָך „זמן שמחתנו" הײסט עס. די מלמדים האָבען מיר צוגומען דעם חדר, און איך בין געבליבען אויסגעשטעלט — אָהן פרנסה!

— און אַז דאָס שלים׳מזל געהט, שלעפּען איהם זיך נאָך פיעל אַנדערע צרות. עס דויערט ניט לאַנג, בעקום איך אַ פּאַפּירעל פונ׳ם „מיראָ-וואָי סודיא" וועגען אַ חוב פון צוויי הונדערט רובעל, וואָס איך בין שולדיג אויף אַ וועקסעל אײזיק-בער׳ן, פערהאַפּט זאָל ער ווערען. בלײב איך מיט מײן ווײב פאַרגאַפט, קוקען אײנער דעם אַנדערען אָן, נישט צו פאַרשטעהן תחילת, וואָס דאָס בעטײט, אפשר איז עס אַ טעות. איך מאַך מיר הארץ און נעהם מיך טרײסטען מײן ווײב, לאַכענדיג דערבײ מיט גרינע ווערם. זי זיך ניט מצער, שײנדיל-מיריל, זאָג איך, ניש׳קשה. איך וועל געהן און זאָגען להד"ם! לא, מיט אַ אלף. און ווי איך רעד אַזוי, לאָזט מײן ווײב אַרויס אַ געשרײ אויף אַ ווײנענדיג קול: אוי, אַ ווערה-טאָג אַ גרויסער. דאָס שמעקט אודאי מיט די הונדערט רובעל, וואָס מיר האָבען אַמאָל געליהען אָט בײ דעם גזלן אויף חתונה צו מאַכען אונזער טאָכטער, חסיא-גיטיל! — ע, וואָס רעד־סט-דו, זאָג איך צו מײן ווײב, נאָט איז מיט דיר, די הונדערט רובעל האָבען מיר דאָך שוין גאַנץ לאַנג אויסגעצאָהלט קרן מיט פּראָצענט אַלע וואָך! — נו, און דער וועקסעל אונזערער וואו איז? פרעגט מײן ווײב, אָט דער וועקסעל, דער טאָפּעלער, אויף צוויי הונדערט רובעל, וואו איז? — דער וועק-סעל, פרעגסט-דו, וואו איז? זאָג איך שטאַמלענדיג, ער איז איבערגע-בליבען בײ איהם... אויסגעמעקט זאָל ער ווערען, בײ איהם... אוי, ביטער! שרײעט מײן ווײב, אויסשטרעקענדיג די הענד צו מיר מיט אַ געוויין, געוואַלד, שוטה, וואָס האָסט-דו איבערגעלאָזט דעם וועקסעל בײ דעם רוצח אין די הענד? — מילא, וואָס איז דאָ אַזוינס? זאָג איך,

דער חעקסעל איז דאך אַ אָפּגעצאָהלטער, איז דאך די עבירה אויף איהם, אויף איהם, וואָס ער האָט עובר געווען אויף אַ לאו און געהאַלטען אַ אָפּגעצאָהלט וועקסעל ביי זיך אין שטוב! — מ-ל-מ-ד! לאָזט מיין ווייב אַרויס אַ געשריי און בלייבט אין חלשות.

— דעם סוף דערפון ווילט איהר הערען, רב מענדיל, אַז, חלואי אַזאַ סוף אַייזיק-בער'ן. אין דר'ערד אַריין ער מיט אַלע פּראָצענטניקעס זיין גלייכען! עס האָט ניט געדויערט לאַנג, האָט מען מיר איבערגעשריבען אַלע זאַכען אין שטוב, האַק און פּאַק מיט די בעבעכעס, עפענטליך פאַרקויפט אַלסדינג און מיר זענען געבליבען בלוט-אָרם און נאַקעט, ווי די מאַמע האָט אונז געהאַט!

ביי די ווערטער איז רב יעקב פּנחס געבליבען שטעהן שטיל, אַרויפלייגענדיג די האַנד אויפ'ן פּנים, און האָט געזיפצט, געריבען די אויגען. דערנאָך קעהרט ער זיך אום צו מיר און זאָגט:

— איך וועל אייך ענדיגען די מעשה בקיצור, וואָרום דערצעהלען אַלסדינג אַקוראַט איז איבער מיינע כחות, אַזוי שרעקליך איז דער סוף. די לעצטע צרה מיינע טרעפט איבער אַלע מיינע פריהערדיגע צרות אינאיינעם — מיין ווייב איז פון גרויס צער קראַנק געוואָרען און געשטאָרבען!...

ד.

קיים האָט רב יעקב פנחס געענדיגט, איז ער זיך פאַרגאַנגען אין הוסטען און געשפּיגען מיט בלוט ווי אַ לונגענזיכטיגער.

איך שטעה מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ און פאַרטיף מיך אין די געדאַנקען איבער דעם גאַנצען ענין פון סוכּה. סוכּה איז אודאי אַ גרויסע מצוה, נאָר, רבונו של עולם, אַזאַ מצוה, וואָס געהער זיך אָן אינגאַנצען מיט ארץ ישראל, וואָס געפאַלט אין דער צייט, ווען מען זאַמעלט די תבואה פון די פעלדער, די טרויבען פון וויינגערטנער און הייסט דעריבער „חג האסיף". — וואָס פאַר אַ שייכות האָט עס מיט חוץ לארץ, וואו מיר זענען „לופט-מענשען", לעבען מיט נסים, פעריאָגט. פערוויסט, האָבען ניט קיין נחלאות, קיין גיטער און האָבען ניט וואָס צו זאַמלען, רבונו של עולם! יודען ווילען נעביך מקים זיין אַ מצוה, טהון דיין געבאָט, נאָר אוי, וועה-געשריען, דאָס האַרץ רייסט פאַר רחמנות, ווי שווער אַזוינס קומט זיי אָן. דאָס האַרץ פאַרלויפט מיט בלוט צווזעהענדיג, ווי עלענדע, דערשלאָגענע מאַכען זיך לוסטיג — אַ שמחה, אַ פרייד, כּדי מקים זיין דיין געבאָט, וואָס דו האָסט געהייסען פרעהליך זיין!... וואָס איז עס פאַר אַ „חג האסיף", אַ יום-טוב פון זאַמלען, אז ס'איז ניטאָ וואָס צו זאַמלען ?!..

און ווי איך שטעה דאָ אַזוי און טראַכט, דערזעה איך פאַר מיר אַ גאַנצע קאָמפּאַניע מענשען געהענדיג אויפ'ן וועג, מאַנסבילען מיט ווייבער אינאיינעם, אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע, מיט שטעקלעך אין די הענד און סאַקבעס אויף די פּלייצעס.

— פון וואנען זענען עס יודען? — פרעג איך די קאמפאניע, וואס האט זיך אפגעשטעלט נעבען מיר.

— מיר, פון וואנען זענען מיר? ענטפערען אפּ אלערליי קולות אינאיינעם — פון אקערמאן זענען מיר. קיין שאבא געהען מיר.

— אויף ווייגטרויבען-עסען ביי די דייטשען?

— אויף נדבות קלייבען ביי יודען, וואס קומען אויף וויינטרויבען.

— וואס-זשע אזוי שפעט? פאר וואס זענט איהר נים געקומען פריהער?

— נישט קשה, האט נים קיין זארג! מיר האבען געטהון ווי דער סדר העולם איז. די „ימים-נוראים"-צייט איז, ווי עס פיהרט זיך אין דער וועלט, א צייט אויף נדבות זאמלען ביי אונז ארימע לייט. דעם גאנצען חודש אלול זענען מיר פארנומען אויפ'ן בית-עולם, צונויפנעהמען פון די, וואס קומען אויף קבר אבות. ערב יום-כפור שטעהען מיר מיט אויסגעשטרעקטע הענד אויפ'ן שולהויף און שטעלען אויך קערות, טעלער אין די שולען און בתי-מדרשים. א צינד, אז מיר האבען זיך אפּגעפארטיגט אין שטעדטיל ביי אונז, געהען מיר אויף דער ארבייט, צו-טיפנעהמען בי'ם צונויפגעפאהרענעם עולם אין שאבא. נישט קשה! — רב יוד! לאזען זיי אוים דעם שמועס, אויסשטרעקענדיג די הענד צו מיר מיט א געבעט — נים, נים א נדבה, רב יוד, און מאכט אונז א גוטען „פעטשאטיק"

איך שטעה א רגע שטיל, קוק און טראכט. פון איין זייט זעה איך גוים ארבייטען, זאמלען פון די וויינגערטנער, פון די פעלדער, און פון דער אנדער זייט, מיר אקעגען זעה איך יודען מיט טארבעס, יודען קבצנים, וואס זאמלען נדבות אויף בית-עלמין'ס, אין הייזער, אין שולען, אין מארק און אין די גאסען! איך טראכט, טראכט און עס רייסט זיך מיר ארוים טיעף פון הארצען א קרעכץ מיט די ביטערע ווערטער:

— אוי, אז-אך און וועה צו אונז, מיר האבען, יא, יא, מיר האבען א „חג האסיף", א יום-טוב פון זאמלען — א „חג האסיף" פון גלות.

וואָס הייסט חנוכה?

וואָס הייסט חנוכּה?

— אַ גרויסער נס איז מיר געשעהען אום חנוכּה.

— וואָס עפּיס „מיר", שמואל? פאַר וואָס ניט „אונז"? ס'איז דען ניט פּונקט אַזוי מיין נס, ווי דיינער?

— יאָ, ליעבער איגנאַץ, אַ גרויסער נס איז געשעהען אום חנוכּה, מיר און ניט דיר.

— געה טענה מיט אַן'אַלטען בית־מדרש'ניק! ביי אייך קומט אויס, אַז מיר, היינטיגע יודען, זענען גאָר קיין יודען ניט, אַז די אַמאָ־ליגע באַנק־קוועטשערס האָבען עפּיס אַ מין קאָנטראַקט מיט'ן רבונו־של־עולם, אַ מין חזקה אויף יודישקייט.

— דאָס וואָס דו זאָגסט, איגנאַץ, איז גאָר ניט שייך צו דער מעשה, וואָס איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען. אגב איז היינט בכלל ניט קיין צייט פאַר אַזוינע וכּוחים. היינט איז דאָ בילכערע אַרבייט: חאַפּען אַ קערטעל און עסען לאַטקעס און פערברייינגען מיט היימישע מענשען. אָט צוליעב דעם האָב איך דיך טאַקי פערבעטען צו מיר, ברודער. נאָר אַזוי ווי די איבעריגע געסט זענען נאָך ניט געקומען און דו האָסט שוין בעריהרט דעם דאָזיגען הארבען ענין, מוז איך דיר דע־רויף אינגאַנצען אָבענטפערען. פערשטעהסטו מיך, יודען זענען מיר אַלע, סיי פרומע, סיי משכּילים, סיי גאָטספאַרכטיגע, סיי פרייע. איך למשל, בין פון קינדווייז־אויף געזעסען „באהלי שם", אין חדרים, אין ישיבות, און דו ביסט געגאַנגען אין שקאָלעס און האָסט ניט געוואוסט, וואָס הייסט אַ „עול־תורה", פונדעסטוועגען זענען מיר ביידע יודען. נאָר וואָס דען איז צווישען אונז דער חילוק? מיר האָט זיך דאָס יודישקייט

אײַנגעגעסען אין הארץ, אין מוח און אין אַלע רמ״ח אברים, נאָש בראָט פּיהלט אין אַ יודישען מנהג אַ בעזונדער טעם, אונז ליעגט עס אין די ביינער, סיי מיר ווייסען דאָס, סיי מיר ווייסען דאָס ניט. מיר מעגען אַפילו נאָכדעם אַראָב פונ׳ם וועג, מיר מעגען זיך אַפילו, חס ושלום, שמד׳ן — דעם טעם פון יודישקייט קענען מיר שוין קיינמאָל ניט פערגעסען. נעהם אָבער אַזוינע ווי דו, — מענשען וואָס זענען קיינמאָל ניט געזעסען על התורה ועל העבודה, בעל־תשובה׳ניקעס, וואָס האָבען פון קינדוויי־אָן דעם יאָך פון יודישקייט אויף זיך ניט גע־טראָגען, — אַזוינע קענען ניט פיהלען דעם אמת׳ן טעם פון אַ יודי־שען מנהג, פון אַ יודישער מצוה, זיי מעגען אַפילו ווערען וואויל און גוט און מקיים זיין אַלסדינג מיט דער גרעסטער כונה.

— נעה שוין געה, וואָס דו רעדסט, שמואלו אַזוי טענה׳ן דאָך אַלע בטלנים אין בית־מדרש הינטער׳ן אויבען. גלאַט נעבעקעט, גע־חקירה׳ט איז דער וועלט אַריין. דאָס דאַרף מען דאָך ערשט דער־ווייזען.

— דערווייזען? אדרבא! איך קען דאָס דערווייזען מיט גאַנצע פעק ביישפּיעלען, מיט גאַנצע אוצרות פאַקטען, צעהן, הונדערט...

— גוטען אָבענד! גוטען אָבענד!... וואָס קאָכט איהר זיך דאָ אַזוי, וואָס איז דאָס ביי אייך פאַר אַ געפּילדער? איהר׳ט זיך, קענטיג, אַזוי פערטיעפט אין הלכות קאָרטען, אַז איהר׳ט גאָר ניט געהערט, ווי מיר זענען אַריינגעקומען. שוין צוויי מאָל האָבען מיר אייך געזאָגט גוטען אָבענד!

— אַ — אַ, ברוכים הבאים! ברוך הבא פאַני טודרוס, פאַני ירח, פאַני גימפּעל. פאַני... פאַני...

— שאַט! אום חנוכה איז גאָר ניטאָ קיין „פאַני״, אום חנוכה אין מען זיך נוהג צו זאָגען „רב״ טודרוס, „רב״ גימפּעל, פונקט ווי אום שבת זאָגט מען „מגדול״ שטאָט „מגדיל״. נאָר ניט דאָס זענען מיר איסען. דער עיקר: פון וואָס ריידען דאָס יודען מיט אַזאַ אימפּעט? אפשר האָבען מיר אייך איבערגעריסען אינמיטען, רב שמואל, טאָ לאָזט זיך ניט שטערען. טאָמער איז אַ סוד, וועלען מיר דערווייל איבערגעהן אין עס־צימער זאָגען דער בעל־הבית׳טע אַ גוטען אָבענד.

— חלילה! מיר זענען דאָ ניט עוסק בנסתרות. זיצט, יודען, וועט איהר אויך הערען. איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען אינגאַנצען, וואָס פאַר אַ נס ס׳איז מיר געשעהן אום חנוכה.

— אדרבא, דערצעהלט, דערצעהלט, וועלען מיר הערען. נאָר מאַכט ניט קיין שהיות. ס׳איז דאָך עפּיס חנוכה אויף דער וועלט. יו דען שפּיעלען אין קוויטלעך און אין קאָרטען. ווי זאָגט דער פּסוק: הלילה הזה כּלו אַקע. אַ רענדעל אַ מינוט...

— די מעשה איז גראָד ניט קיין לאַנגע. דער גאַנצער תּוך שטעקט אייגענטליך ניט אין דער מעשה אַליין, נאָר אין דעם פּועל־יוצא, וואָס זי האָט געהאַט פאַר מיר שפּעטער. דעריבער איז בּיי מיר געוואָרען אַ מנהג צו דערמאָנען זי אַלע יאָהר אום חנוכּה.

אין יענער צייט, און אפשר נאָך איצט אויך, איז פאַר יודישע יונגלעך, וועלכע זיצען נעבעך פערשפּאַרט אין חדר ווי די היהנער אין שטייג, פון אינדערפריה בּיז ניין אַ זייגער אויפדערנאַכט, ניט געווען קיין שעהנערע צייט, ווי די אַכט טעג פון חנוכּה. אַ קליינינקייט הנ־כּה! פון לערנען איז מען פריי, חנוכּה־געלד נעהמט מען בּיי טאַטע און מאַמע, פעטערס און מוהמעס, זיידעס און באָבעס, אין דריידעל שפּיעלט מען, מסחרים מאַכט מען, און אַז גאָט העלפט, שפּאַלט מען נאָך קאָר־טאָפּליעס אויף צווייען און מע מייסטערעוועט פון זיי חנוכּה־לעמפּלעך פונ׳ם טאַטענ׳ס וועגען, — הכּלל, מע לעבט ווי גאָט אין אָדעס. איך געדענק, גראָד דעמאָלט, צום אַכטען ליכטעל, בּין איך געווען אויפגע־לעגט גאָר אויף אַנ׳אַנדער אופן. די אַכט חנוכּה־לעמפּלעך, וואָס האָ־בען געבּרענט אויף אַ פענסטער נעבען דער טהיר, האָבען אין מיינע אויגען אויסגעזעהען ווי די בּעכערס פון דער גאָלדענער מנורה אין בּית־המקדש; די קנייטלעך האָבען געשיינט און געפינקעלט, ווי אַכט לויטע־רע שטערענדלעך. אין שטוב איז ליכטיג און וואַרים, די מאַמע פרעגעלט שמאַלץ, דער ריח פון גריוועו און ציבּעלעס פערגעהט אין דער נאָז און קיצעלט. דער טאַטע זיצט מיט געסט אַרום טיש און מען איז זיך מפלפּל אין דברי־תּורה. יודען ריידען מיט אַלע אברים, מען מאַכט מיט די הענד, מען דרעהט דעם גראָבּען פינגער, מען מאַכט משונה געוואַלדען. הכּלל, ס׳איז ליהודים... פון וואָס רעדט מען? מסתּמא דיומא, פערשטעהט זיך. אַלע מאָל הערט זיך פון דעם רעש אַ שאלה: „וואָס איז חנוכּה?“ יודען קנייטשען מיט די שטערענס, פערקרימען זיך זעהר שטאַרק, בּייסען דעם שפּיץ בּאָרד, מען זעהט בּעשיינפּערליך: זיי קענען זיך ניט פערענטפערען די האַרבּע קשיא: „וואָס הייסט חנוכּה?“ איינער פון דער קאָמפּאַניע שטעהט אויף, דערצעהלט דעם עולם עפּ־ס אַ „תּנו רבּנן“, פערטיעפט זיך אין דעם עניז, געפינט אַלע מאָל נייע

פשטים, דרשנ'ט מיט גרויס התלהבות, שאַרפט זיך אַ מוח. איך האָב פון די אַלע שעהנע פערפּלאָנטערטע דרשות פערשטאַנען נאָר איינס: „גוים האָבען מטמא געווען אַלע בוימלען, וואָס אין היכל, און אַז די חשמונאים האָבען גובר געווען און האָבען זיי פערטריעבען, האָט מען געפונען נאָר איין קריגעל מיט בוימעל, וואָס איז געווען פער'חתמ'ט מיט דעם כהן־גדול'ס חתימה. דאָס קריגעל האָט געקענט קלעקען נאָר אויף איין טאָג, איז געשעהן אַ נס און מ'האָט נעלייכט דערמיט גאַנצע אַכט טעג". מחמת איך בין געווען דעם אויפדערנאַכט זעהר בגלופין און מחמת דער יום־טוב חנוכה איז ביי מיר געווען זעהר חשוב, האָב איך, אַ פּיצעל, אַ שנעק, זיך ניט געשראָקען פאַר אַ טאַטען און פאַר פרעמדע יודען מיט בערד און האָב אַ זאָג געטהאָן כמשיח לפי תומו:

— אַ גרויסע מציאה! אַכט טאָג פון אַ קריגעל איז גאָר קיין נס ניט. אָט, אַ שטייגער, ווען מע וואָלט געלייכט פון איין קריגעל אַ גאַנץ יאָהר און סע וואָלט געווען אַ גאַנץ יאָהר חנוכה, אָט דאָס פערשטעה איך, אָט דאָס וואָלט געהייסען אַ נס. מען וואָלט פּטור געוואָרען פון דעם מלמד מיט זיינע פּעטש און סטוסאַקעס...

איך האָב נאָך ניט אויסגעזאָגט (?) ענדיגען, האָט מיר דער טאַטע אַראָבגעלאָזט אַ פּאַטש הגדול הגבור והנורא.

— פּרא אדם! הולינקעס גלוסט זיך איהם. סע וואָלט נאָר אַרומגעלאָפען, ווי אַ שייגעץ, ניט טהאָן אַ האַנד אין קאַלט וואַסער. אויסוואַקסען אַ גוי, אַ חאַמולע, אָט דאָס ווילסטו, האַ? — אַזוי האָט דער טאַטע געשריגען, און איך וואָלט מסתמא פון איהם געלייזט נאָך ניט איין פליאַסק אין פּנים, איז מיר אָבער געשעהן אַ נס: דאָס היטעל איז נאָך פון'ם ערשטען פּאַטש אַראָבגעפלויגען אויף דער ערד. איידער איך האָב זיך אָנגעבויגען, איידער איך האָב עס דערלאַנגט, האָב איך דאָך געמוזט פערדעקען דעם הוילען קאָפּ מיט דער פּאָלע פון דער קאַפּאָטע, איז דעם טאַטען דערוויייל אָבגעגאַנגען דער כעס... וואָס שמייכעלסטו איגנאַץ, מאַכסט חוזק?

— פונקט פערקעהרט! איך זעה, אַז איך בין געווען אומגערעכט מיט מיינע טענות, דעריבער שמייכעל איך איצט.

— גלויב מיר, ליעבער איגנאַץ, דו ביזט ש ט ע נ ד י ג אומגערעכט, ווען דו בעשולדיגסט מיך אין אַזוינע זאַכען. און ווייסטו פאַר וואָס? וויל דו ביזט, גוטער ברודער, אַ בעל־תשובה, און אין יעדען בעל־תשובה שטעקט אַ שטיק פאַנאַטיקער, וואָס טשעפּעט זיך, זוכט חסרונות

אין יענעם אין איז משונה שטאַרק צופֿריערן, ווען ער געפֿינט עפּעס אַ פּגם אין אַן׳עלטערן — עס מעג דאָס זיין אַ טאַטע, אַ זיידע, אָדער גלאַט אַזוי איינער פֿון פֿריהערדיגען דור. קיינער אויף דער וועלט ווערט ניט אַזוי צעקאָכט פֿון אַ מינדסטער זאַך, קיינער איז ניט דן זיין חבר לכף־הזכות, ווי אַ בעל־תשובה. און טאַקי דעריבער, וואָס זיי, די בעלי־תשובה׳ניקעס, האָבען ניט די מדה פֿון סבלנות, בעקומען זיי, ס׳זאָל זיי צו קיין חרפּה ניט זיין, אַ מאוס׳ן שם און מ׳האָט מורא צו שטעהען אין זייערע ד׳ אמות.

— נאָר דעם פּאַטש אַליין,—האָט שמואל ווייטער דערצעהלט,— וואָלט גאָר ניט געוועזען כדאי צו דערמאָנען, ווען ער וואָלט מיט דער צייט ניט געמאַכט אין מיר קיין איבערקעהרעניש און וואָלט מיך ניט געבראַכט צו נייע געדאַנקען.

— אַייער וכות, רבותי, לאָזט איבער אויף אַן׳אַנדערס מאָל, — האָבען זיך אַריינגעמישט די געסט, — איצט קאָנטשעט די מעשה, נאָר מאַכט עס בקיצור.

— הכלל, דער פּאַטש, וואָס איך האָב דעמאָלט בעקומען פֿונ׳ם טאַטען, איז ניט געגאַנגען לאיבוד. דער גאַנצער שמועס וועגען חנוכה, דעם טאַטענס כעס, דער אומגעריכטער פּאַטש — אַלסדינג איז מיר געבליעבען אין זכרון און דאָס האָט מיך געטריעבען נאָך יונגערהייט צו קלערען און עוסק צו זיין אין דער שאלה: „וואָס הייסט חנוכה?“ פֿון אָנהויב האָב איך געוואוסט, ווי אַלע יונגלעך, אַז אום חנוכה זאָגט מען „על הנסים“ און אין „על הנסים“ שטעהט: „אין דער צייט פֿון מתתיהו בן יוחנן חשמונאי מיט זיינע זיהן די כהנים איז אויפגעשטאַנען מלכות יון הרשעה אויף דעם פֿאָלק ישראל צו מאַכען עס פֿערגעסען די הייליגע תורה. און הקדוש ברוך הוא האָט געטהאָן אַ נס און האָט איבערגעענטפֿערט שטאַרקע אין די הענד פֿון שוואַכע און רשעים אין די הענד פֿון צדיקים און מוטוויליגע אין די הענד פֿון די וואָס לערנען זיין תורה. נאָכדעם האָט מען אויסגערייניגט דעם בית־המקדש און אָנגעצונדען ליכט און איינגעפֿיהרט אַכט טאָג חנוכה“. האָב איך מיר פֿון דעם געדרונגען אַזוי: די שטאַרקע — דאָס זענען די יונים, די שוואַכע — דאָס זענען מתתיהו מיט זיינע זיהן מיט די איבעריגע עהרליכע יודען, לומדים, באַנק־קוועטשערס, אַ שטיינער ווי די היינטיגע מלמדים, רבנים און בטלנים, וועלכע זיצען אין בית־מדרש און זענען עוסק בתורה. יענער צד איז מסתמא אַרויסגעגאַנגען אין דער מלחמה

מיט פערד און מיט רייטוואַגענס, מיר — מיט תשובה, תפלה וצדקה. אז ס'איז געווען אַ יהודי המכבי אויף דער וועלט און אַז ער מיט זיינע ברידער זענען געווען שטאַרקע חילס-לייט, וועגען דעם האָב איך, פערשטעהט זיך, קיינמאָל נים געהערט און דער רבי האָט מיר אויך נים געזאָגט קיין האַלב וואָרט. אַז איך האָב נאָכדעם דערהערט אין דער היים ביי אונז, מ'איז זיך מפלפל אין דער שאלה: „וואָס הייסט חנוכה?" — האָב איך מיר אייגעלערנט דעם פשט, אַז דאָס, וואָס עס שטעהט אין „על הנסים", איז אַפנים נים אינגאַנצען קלאָר און סע פערענטפערט נים אַלע קשיות. די דרשה מיט'ן קריגעל בוימעל, וואָס ס'האָט געקענט קלעקען נאָר אויף איין טאָג און מ'האָט דערפון געלייכט גאַנצע אַכט, האָט זיך מיר אויך נים געלעגט אויפ'ן שכל: וואָרום זעלט'ס אַנדערש זיין, אַז ס'איז אַזוי, וואָלט דאָך דער נס געדויערט נאָר 7 טעג. פאַר וואָס זשע האָט מען איינגעפיהרט 8 טעג? — אָט אַזוי פון קלערעניש צו קלערעניש, פון זוכעניש צו זוכעניש, ביז איך האָב זיך געלאָזט איינריידען פון יצר הרע און האָב געחאַפּט אַ קוק אין ספרים חצונים — אין יודישע היסטאָריע, הייסט עס. דעמאָלט ערשט האָבען זיך מיר געעפענט די אויגען און איך האָב געפונען אַ ענטפער אויף מיין קשיא.

— אַצינד, רבותי, הע-הע, ווייס איך, וואָס הייסט חנוכה!

דער חילוף

דער חילוף

אין חודש אדר, זאָגט די גמרא, מרבין בשמחה — פרעהען זיך יודעלעך אויף וואָס די וועלט שטעהט. דער שניי ווערט צוגאַנגען, אויף די וועגען — אַ טוואַן, יודישע קינדער, פערשמירטע פערדריפּעטע ביז איבער׳ן גאַרטעל, הויבען זיך אָן שאַרפען אַ מח, וואו בּגהמט מען אויף פסח, הכלל, ס׳איז זמן שמחתנו...

אָט אין דעם חודש בעקום איך אַ בריוועל פון מיינעם אַ גלופּסקער אַ בעקאַנטען, אַז איך זאָל למען השם זעהען קומען וואָס גיכער אין זיין מקום אַריין האַק-און-פּאַק — מיט דעם ביידעל און מיט די פּעקלעך ספרים, אויף צומאַכען אַ חילוף: פאַר מיינע אַלטע מינים סחורה וועל איך פון איהם בעקומען די היינטיגע נייע סחורה: דהיינו, אַלערליי מיני זאַמעל-ביכער, מעטאָדעס, פּאָעזיע, בילדער און סקיצען, העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, ערצעהלונגען פּסיכאָלאָגישע, עקאָנאָמישע. געזעלשאַפטליכע, נאָך פיינע קונציגע זאַכענישען, אַזוינע און אַזוינע, חנוכה-לעמפּלעך און נאָך עפּיס — אויך. דער דאָזיגער בעקאַנטער מיינער האָט אַ סך פּרנסות און וועניג ברכות: ער איז אי אַ מוכר-ספרים, אי אַ מעקלער, אי אַ שטיקעל מחבר, אי אַ שטיקעל פערלעגער און דערביי איז ער אַ קבצן, דוקא אַ גרויסער, ניט פאַר יודישע קינדער געדאַכט. דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך איהם נישט זעהר שטאַרק געגלויבט, ווייסענדיג, אַז בשעת-הדחק איז ער, ניט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אַ ליגנער, ווי דער שטייגער איז פון פיל סוחרים אַזוינע, וואָס האַפּען אַריבער די מאָס ביים קויפען און פערקויפען סחורה. זייערס איז גינגאָלד און פון יענעמס מאַכען זיי אַש.

דעריבער לייענענדיג אין זיין בריוועל, ווי ער מאַכט אַ תל פון
דער אַלטער סחורה און לויבט אין טאָג אריין די נייע, האָב איך ניט
געמאַכט דערפון אַזאַ פּירוש. עט!... פונדעסטוועגן האָב איך זיך
מישב געווען, אַז צראָבפּאָהרען קיי, גלופּסק איז גאָר ניט קיין קרומע
זאַך. וואָס וועל איך מיך האַלטען מיט מיין סחורה? שוין זיך צוגענע=
סען. מעגליך, יענע איז ערגער, נאָר גוט=שלעכט, בעסער=ערגער —
האַנדלען בעדאַרף מען! דעם פויערס ווערטיל טאַקי: ניחי הירשע אַבי
אינשע. זאָל זיך זיין אַ ערגערער אַבי אַ נייער בעזעם..

נעוואָלט האָב איך פאָהרען טאַקי באַלד, כדי איך זאָל נאָך
אָנציהען קיין גלופּסק אויף פּורים און זעהען די בעריהמטע גלופּסקער
פּורים=שפּיעלער, וואָס אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָהר זענען זיי, נעבעך,
פּראָסטע נאַראָנים, און אַז עס קומט פּורים ווערען זיי מיט אַ מאָל דורכ=
געטריעבענע חכמים און עס שיט זיך פון זיי גלייכע=ווערטלעך, ווי פון אַ
לעכערדיגען זאַק. פּונקט, ווי די גרויסע שכּורים, להבדיל, וואָס גראָד
אום=פּורים זענען זיי ניכטער. איז עס אָבער מיר ניט בעשערט געווען:
איך האָב, ווי אויף צו להכעיס, געמוזט בלייבען נאָך עטליכע טעג אין
דער היים.

האַלטענדיג ביי דער נסיעה האָב איך בדעה געהאַט צו קומען פונ'ם
וועג אַ היים אויף פּסח, אם=ירצה=השם. דעריבער האָב איך פאַר'ן פאָה=
רען געזעהען זיך פערזאָרגען מיט אַלע גוטע זאַכען, וואָס אַ יוד דאַרף
האָבען אויף אַזאַ יום=טוב. רב ליב דעם מלמד האָב איך געבעטען מיך
אין זינען האָבען מיט מצה=שמורה, און דעם ווייב האָב איך געזאָגט:
למען=השם זאָלסט ניט זשאַלעווען קיין ראָזינקעס, קיין וואַסער, און
זאָלסט מאַכען צמוקים=וויין כיד המלך. און אַ זאַק קאַרטאָפּליעס זאָלסטו
קויפען און גענזען=שמאַלץ און אַ געהאָדעוועטע אינדיטשקע לכבוד יום=
טוב. אי וואָס, טאָמער וועט דיר פעהלען געלד, זאָלסטו זיך דאַרויס גאָר
נישט מאַכען און פערזעצען דיין ציהרונג, אַ פּאָר חפצים פון בעל=
הבתישקייט, נאָר זאָלסט נישקשה נאָר קיין יסורים ניט האָבען. השם=יתברך
וועט מסתמא מצליח זיין מיין וועג, וואָס דען? און צוריקקומענדיג אַ
היים בשלום, וועלען מיר, אם=ירצה=השם, האָבען אַ פרעהליכען פּסח. מיר
וועלען עסען קניידלעך און חרעמזלעך, פאַרטרינקען ראָזינקעס=וויין,
ימים לאַקריצע און וועלען זיך וואויל טהאָן. — דאַכט זיך, בעוואָרענט
געלכרינג, וואָס טהוט אָבער גאָט?

נאָט האָט געשיקט אויף דער וועלט אַ רעגען מיט אַ שניי, אַ

אויבמישעניש פון „גרייפעלעך", וואָסער מיט נאַסע שטיקלעך אַיין אינאיינעם, און דער וועג איז געוואָרען שלעכט ניט צו ריהרען זיך פונ'ם אָרט — ניט מיט קיין וואָגען, ניט מיט קיין שליטען, ניט מיט פערד און ניט צו פוס. ביטער! — איך האָב זיך קוים מיט צרות געשלעפט אַ תחום-שבת אַ טאָג, יעדער טריט האָט געקאָסט מיין בידנע פערדיל אַ סך בלוטיגען שווייס, עס האָט זיך נעביך געשלעפט אַ פּאָר טריט — און בעך, מיט'ן קאָפּ אין דער ערד! געפאַלען, אויפגעשטאַנען, אָבגעגאַנגען נאָך אַ פּאָר טריט — און ווייטער געפאַלען. און איך, שלימזול, געה ביי דער זייט, קנעט די בלאָטע, אויסגעשמירט, ווי אַ רוח פון קאָפּ ביז די פיס, גליטש מיד און פאַל איטליכע מינוט, פאַל און קרעכץ: אוי!

און געקרעכצט האָב איך ניט נאָר אויף מיר אַליין, נאָר אויך אויף דעם פערדעלע, מיין בידנע פערדעל נעבעך! פאַר וואָס קומט עס איהם נעבעך אַזוי פאַרשוואַרצט צו-ווערען? און נאָך צוליעב וועמען? צוליעב מיר, באשר איך האָב געוואָלט מיט אַ מאָל פטור ווערען פון אלע אלטע לענער-סחורה, האָב איך דערמיט אָנגעלעגט אַ פולען וואָגען, איבער דעם פערדעל'ס כחות, אום'ברחמנות, פאַרגעסענדיג זיך, אז ס'איז אַ צער-בעל-חיים.

כל-זמן דער בחור מיינער האָט זיך נאָך מיט צרות געשלעפּט — געגאַנגען און געפאַלען, געפאַלען און אויפגעשטאַנען, געקראָכען אויס דער הויט און איז דאָך געגאַנגען — האָב איך זיך געמאַכט ניט וויסענדיג, איהם נאָך געוויזען אַ בייטש, געשריען און געטריבען. אָבער אז דאָס פערדעל איז סוף כל סוף גאָר אינגאַנצען פערקראָכען אין אַ זומפּ ערגיץ אונטער אַ באַרג און האָט זיך אויסגעצויגען אין בלאָטע, ווי גרויס ער איז, אויסשטרעקענדיג די פיס און דעם ווידעל און געבליעבען ליעגען, ניט צוריהרען מיט קיין אבר — האָט דאָס יודישע האַרץ זיך אָנגערופען אין מיר מיט אַ מוסר, אַזוי: נאַרישער יוד איינער! האָסט גענומען אַ כשר'ע בהמה און איהר פערדאומערט דאָס לעבען מיט שווערער אַרבייט, מיט אַ גוזמא בינדלעך ספרים דיינע, מיט פעקלעך שמות! יעדע זאַך האָט דאָך אַ שעור, ציגעל און שטיינער, אַ שטייגער, קען מען אָנלעגען אויף אַ פערדעל נאָר ביז אַ מאָס, אַ ניט וועט עס ניט אויסהאַלטען, און דו האָסט אַרויפגעלעגט אויף דיין פערדעל, אויף אַ עלענדע בעשעפעניש, די גאַנצע משא פון דעם יודישקייט, דעם גאַנצען עול פון יודישע פעקלעך! וואָס-זשע האָט זיך אויסגעלאָזט?

דאָס ג־יבע בעשעפעניש מוטשעט זיך נעבעך, קייכט, געהט-אויס מיט אַלע כחות, קען זיך ניט ריהרען פונ׳ם אָרט און פּאַכט מיט דער נשמה. גיעב אַ קוק, ווי עס ליעגט פאַר דיר אָהן אַ סימן פון לעבען, ממש ווי א נבלה.

מילא. צו־וואָס לאַנג ברייען? פריהער איז עס געוועז „ווי אַ נבלה״, שפּעטער אַ ביסעל איז געוואָרען טאַקי אַ נבלה — מיין פערדעל איז נע׳פגר׳ט!..

איך בין געגליכען געוואָרען אין יענער צייט צו אַ קאַפּיטאַן, וואָס זיין שיף איז איהם אונטערגעגאַנגען אינמיטען דעם ים. איינער אַליין שטעה איך אינמיטען וועג. און אַ ים פון בלאָטע שפּרייט זיך מיר אַרום און אַרום. דאָס פערדעל ליעגט טויט, דער וואָגען איז ביז איבער די אַקסען אין בלאָטע, מאָרגען איז ערב־פסח, און מיר איז ביטער און פינסטער אויף דער נשמה. איך ווייס ניט, וואָס מען טהוט, וואָס מען הויבט אָן צו טהאָן. אַ יוד האָט דאָך אָבער אַ רבונו של עולם, אַז ס׳ווערט איהם שוין גאָר ענג, דערמאָנט מען זיך אָן זיין ליעבען נאָמען. אַזוי האָב איך אויך געטהאָן. ס׳איז געווען מנחה-צייט. האָב איך מיך אויסגעקירעוועט מיט׳ן פנים קיין מזרח, געזאָגט פטום הקטורת, געדאַוועט פאַמעליכען, בנעימות׳דיג, מיט כונה, געצויגען דאָס דאַווענען ביז ס׳האָבען זיך בעוויזען שטערען. הקדוש ברוך הוא האָט געהערט מיין תפילה און האָט מיר געוויזען עפּיס ווי אַ פייערעל פון דערווייטענס און האָט מיר אַריינגעגעבען אַ געדאַנק, איך זאָל געהן אַהין וואו עס לייכט זיך. האָב איך טאַקי אַזוי געטהאָן און האָב זיך געלאָזט געהן צום פייערעל, בין געקראָכען אויף הענד און אויף פיס גוטע צוויי שעה ביז איך האָב זיך דערשלאָגען צו אַ גוי׳עש שטיבעל. הינטער אַ גרויסען וואַלד. דער גוי האָט אויף מיר תחילת געקוקט מיט רוגזה, נאָר אַז ער האָט אָבער דערזעהען, אַז איך שטעה פאַר איהם אַ דערשראָקענער, אַ דערציטערטער, מיט אַנ׳אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, איז ער חייכער געוואָרען און האָט מקיים געווען אין מיר די מצוה פון הכנסת־אורחים, ער האָט מיך מכבד געווען מיט געבראָטענע קאַרטאָפּליעס, מיט אַ גלעזעל וואַ ריטס און האָט מיר געגעבען אַנ׳אָרט איבערצונעכטיגען אין שאַפּע. אויף מאָרגען האָב איך איהם אַיינגעבעטען, ער זאָל איינשפּאַנען אין מיין ביידעל אַ פּאָר אָקסען און זאָל מיך אָבפיהרען קיין בויבעריק, וואָרום די נאָהענטסטע שטאָדט איז געווען בויבעריק. דערפאַר האָב איך איהם, אַ חוץ זיין געצאָהלטס, מתיר געווען אַבצושינדען די פעל פון מיין

בע'פגר'ס פערדעל און צו געהמען במתנה פאַר אַ זכר פון איהם די פּאַדקאָוועס. דאָס האָב איך געטהאָן מפני דרכי שלום, זאָל אַ ערל ניט זאָגען, אַז אַ יודען טהאָר מען נישט טהאָן קיין טובה, ער ווייסט נישט ווי אָפּצודאַנקען!

קיין בויבעריק בין איך אָנגעקומען צווישען טאָג און נאַכט, ווען עס איז שוין קיין לעבעדיגער נפש ניט געווען אין גאַס, אַלע, גרוים און קליין, האָבען שוין געדראָוועט אין די שולען. דעם אמת זאָגענדיג האָב איך דערפון שטאַרק הנאה געהאַט. א יוד, פערשטעהט איהר מיך, האָב ליעב אומעטום אריינשטעקען די נאָז, אַלסדינג אַ טאַפּ טהון מיט דער האַנד, אַ יוד האָט ליעב אַלסדינג צו וויסען. נו־נו, ווי מיינט איהר אַ שטייגער, ווען מען דערזעהט מיך, אַ בעקאַנטען יודען, מענדעלי מוכר ספרים, ווי איך פאָהר דאָס אין ביידעל מיט אַ פּאָר אָקסען, וואָלט מען זיך מסתמא צונויפגעלאָפען קינד און קייט, מען וואָלט געמאַכט אַ וואַרע, ס'וואָלט זיך גע'רעש'ט, געפּילדערט מיט אַ הורא פון מיין כבוד וועגען. איך בין מיך אָבער אַ יוד פון אַ גאַנץ יאָהר, אַ פּשוט'ער הי וקים, איך בין זיי מוחל און אַנטלויף פון אַזא כבוד.

אין בויבעריק האָב איך אַ בעקאַנטען, אַ גוטען ברודער פון אַמאָליגע יאָהרען; ער איז אַ מוכר־ספרים'ניק ווי איך און איז בעוואוסט בכל תפוצות ישראל מיט'ן נאָמען הענדעל בויבעריקער פון בויבעריק. האָב איך נעהייסען דעם גוי, ער זאָל מיך צופיהרען צו הענדעל'ס דירה. פאָהרענדיג האָב איך צייט געהאַט צו פערטיעפען זיך זיין געדאַנקען. אָקסען, ווי ס'איז בעקאַנט, זענען ניט קיין לויפערס, געהען זיך טריט ביי טריט, מיט ישוב הדעת, פאַמעליכען, נישט געאיילט, און מעלה־גרה'ן. זיץ איך מיך אין וואָגען, און קיי אויך איבער די אַלע בייזע בעגעגענישען, וואָס האָבען זיך אין וועג מיר געטראָפען. טראַכט מיר, קיי איבער און בייגק אַהיים צו די בני־בית. ס'טהוט מיר וועה דאָס האַרץ, דאָס ס'איז פערשטערט געוואָרען מיין יום־טוב, וואָס איך וועל ניט זיין צוגען אויבען־אָן ווי אַ מלך נעבען דער מלכה. די אינדיטשקע האָב איך אויך דערמאָנט צו גוטען, מסתמא אַ וואווילע, אַ פעטע אינדיטשקע, גאָר אַ מחיה. עס נעהמט מיך אָן אַ חשק, עס בייגקט זיך, און עס ציהט עפּיס אינווענדיג... די אָקסען קריכען, שלעפען זיך דורך געסלעך און הינטער־געסלעך, ביז זיי שטעלען זיך אָפּ לסוף פאַר הענדעל'ס שטוב.

אַ שטיקעל צייט שטעה איך אין דרויסען פאַר דער טהיר מיט אַ פערקלעהמט האַרץ. דאָס איז געווען, מ'שטיינס־געזאָגט, אַ שטעהען פון

אַ פֿאַרשוין, װעלכער טראַכט איבער, שטעהענדיג בעני בפתח, אפשר טרעפֿט ער אָן צו יענעם אין אַ שלעכטער שעה; אפשר װעט דער בעל־הבית אויף איהם קוקען קרום. נאָר װאָס טהוט ניט אַ יוד פֿאַר נויט? פֿאַר נויט װאַרפֿט ער זיך אָן אויף יענעם, פֿאַר נויט איז ער מטריח פֿרעמדע מענשען, פֿאַר נויט שטופּט ער זיך אַריין אומגעריכט און פֿאַר נויט װערט ער אַ אורח. איך מאַך מיר האַרץ, שטרעק אויס די האַנד צו עפֿענען די טהיר. איך עפֿען זי שאַ, פּאַמעליכען און זי מאַכט געװאַלדען, איך שטילערהייט — און זי קװיטשעט, ריפּ־סקריפּ, מיט קולי־קולות, אַקוראַט װי זי האָט צו עמיצען טענות. איך בין אַריינגעקומען אין אַ פֿינסטער פּאָרהייזעל, אַנ'אַיינגעבויגענער, אַ ניונקעלע, באַלד האָבען זיך אַלאַז געטהאָן די שטוב־מענשען, מיר געמאַכט אַ שעהנעם קבלת־פּנים מיט אַ פֿרייד, אַ געשריי און פֿאַר גרויס שמחה זענען זיי געװען צעמישט, צוטומעלט, ניט צו װיסען װאָס ס'טהוט זיך מיט זיי. איינער לויפֿט אין שטוב אַריין מיט אַ בשורה, מיט אַ געװאַלד. געקומען!... ער איז דאָ! דאָ! אַ צװייטער שרייט אין איין אָטעם: אַ ליכט! אַ ליכט! צינדט אָן אַ ליכט! אַ װייבערש קול הער איך, צוקער־זיס, פֿול מיט חן, מיט ליעבשאַפֿט און מיט לייטזעליגקייט: און באַלד פֿליהט אַרויס הענדום־פּענדום אַ יודענע, זי האָט מיך שיער ניט אַרומגעכאַפּט קישען און האַלזען; זי מאָהלט, מישט־אויס פֿריינדליכע רייד מיט טענות אין איין אָטהעם, פֿרייהט זיך און בייזערט זיך אינאיינעם: אַ גאַסט, אַזאַ גאַסט!... סטייטש פֿאַרװאָס אַזוי שפּעט? מיינס איז ניט לייטעם... איך בין צודרעהט געשטאַנען װי אַ נעכטיגער. נאָר װאָס איך האָב געװאָלט עפֿענען אַ מויל, זיך פֿערענטפֿערען און דערצעהלען, װאָס מיט מיר האָט זיך געטראָפֿען, האָט מען אָנגעצונדען אַ ליכט — און מיר זענען אַלע געבליעבען פֿערגאַפֿט שטעהען מיט אָפֿענע מיילער, װי די גולם'ס!

אַ שענע סצענע, כ'לעבען!...

די מעשה דערפֿון איז געװען אַזוי: הענדעל איז געהאַט אַװעקגעפֿאָהרען מיט סחורה אין װעג אַריין, ער האָט נאָך אויף שבת־הגדול געװאָלט קומען אַהיים און איז אַלץ ניט געקומען, האָבען זיינע בני־בית שטאַרק יסורים געהאַט. און אַז איך בין דאָ צװישען טאָג און נאַכט אין דעם טונקעלען הויז אַריינגעקומען, האָבען די קינדער געמיינט, דאָס איז דער טאַטע, און דאָס װייב האָט געמיינט: דאָס איז דער מאַן אויף פּסח געקומען. איז געװאָרען אַ שמחה, אַ גדולה. און אַז זיי האָבען

דערוועהן דעם מצות, וועלכע זיי געבליבען שטעהן מיט אויפגעשטעל־
טע גרויסע אויסגעשטעלטע אויגען.

הענדעל'ס ווייב, איהר איז טאקי פערשטערט געווארען די שמחה,
זי האט טאקי געהאט יסורים, וואס דער מאן איז ניטא אין דער היים
אויף פסח און קען נים זיין קיין מלך. דאך אבער, פון דער אנדע־
רער זיים, האט זי געדאנקט און געלויבט זיין ליעבען נאמען, וואס ער
האט איהר בעשערט א היימישען מענשען אויף אבריכטען דעם סדר.
זי האט מיך בעזעצט אויף א הסב־בעט אויבען־אן ותמליכו תחת הענ־
דעל און זי האט מיך געטהאן טהאן קעניגען אנשטאט הענדלען!

און איך האב אויך געדאנקט און געלויבט דעם אויבערשטען,
וואס ער האט געטהון מיט מיר נסים; וואס ער האט פון מיין ארום־
וואגלעגישען־זיך, פון מיין גלות מיך געבראכט אין א היימישער שטוב
צו זיצען די היינטיגע נאכט ווי א מלך אין בויבעריק און צו עסען מרור
און ביצים און פיש און קניידלעך און צו זאגען פאר איהם און פאר
הענדעל'ס ווייב די הגדה מיט א געזאנג און מיט א לויב, הללויה!

אבער נים מיר אליין האט זיך געטראפען אזא נס צו ווערען א
מלך אומגעריכט. חעדליג איך בין געוואהר געווארען שפעטער מיט יאה־
ליבע טעג, האט זיך הענדל'ען אויך געטראפען פונקט דער אייגענער נס
דעם אייגענעם פסח.

די מעשה איז געוועז אזוי.

הענדעל בויבעריקער האט אנגעלעגט א פול ביידעל מיט ספרים
און איז אוועק פון בויבעריק איבער דער סביבה, ווי זיין שטייגער איז
אלע פאר פסח. האט זיך געמאכט דאס אייגענע מיט הענדלען, וואס
מיט מענדל'ען: א שני מיט א רעגען, א טוואן מיט א בלאטע, קא־
ליושעס מיט גריבער, צרות און שלעק איבער'ן גאנצען וועג. זיין
פערדעל איז אויך געגאנגען און געפאלען, זיך געוועלגערט און געזונ־
קען אין בלאטע. נישטמעהר אויב דאס פערדעל איז ארויס מיט דעם
לעבען און נים געווארען קיין נבלה, איז דאס, חלילה, נים פאר זיין
גבורה, ווארום געוועז איז דאס א דארם, א קווארם, מיט קראנקע
פיס, מיט א בעלמע אויף א אויג, און מיין פערדעל איז לכל הדעות
געוועז אקעגען איהם א געזונטער, אי שענער. נאר וואס דען? אין יענע
קאנטען, וואו הענדעל איז געפאהרען, איז די בלאטע שיטערער און
מאכט נים אן אזוינע אומגליקען, ווי די געדיכטע טטעהענדיגע בלאטע
ארום בויבעריק און גלופסק. האט זיך הענדער פאוואלינקע געשלעפט

מיט מיין פערדעל, געקראָכען מיט מיה און מאַטערניש און אָנגעקומען קיין קאַבצאַנסק פונקט ערב פסח פאַר נאַכט. פאַרפאָהרען איז ער גלייך צו מיר, האָט אָפּגעריכט מיט מיין ווייב גאַנץ פיין דעם סדר, געזעסען אויף מיין הסב־בעט און געקיניגט אָנשטאָט מיר, שטאַרק צופריעדען, וואָס גאָט האָט איהם צוגעשיקט אַ מקום־מנוחה.

— אַס האָט מיר דערצעהלט טאַקי הענדעל אַליין, ווען מיר האָבען זיך בעגעגענט נאָך יום־טוב אינמיטען וועג. מיר האָבען זיך געקאַטשעט פאַר געלעכטער, ווען מיר האָבען זיך דערוואוסט פון דעם חילוף.

און אַז איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען הענדלען פון מיין נסיעה קיין גלופסק צו אויסבייטען דאָרט אַלטע ספרים אויף נייע, האָט ער געמאַכט עפּיס אַ זויערע מינע נישט צו ריידען אַ וואָרט. דערנאָך האָט ער אַ שאָקעל געטהאָן מיט׳ן קאָפּ און געזאָגט

— איהר מענט, כ׳לעבען, דאַנקען גאָט, וואָס איהר זענט אָפּגעקומען מיט׳ן פערדעל. אַ שענע ריינע כפרה, כ׳לעבען!

איך האָב אויף הענדלען אויסגעשט/ל: אַ פּאָר אויגען

— וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן, רב מענדעל? איך זאָג אייך מזל־טוב, וואָס אייער פערדעל איז גע׳פגר׳ט, ווארום צוליעב דעם זענט איהר בעהיט געוואָרען פון אַ נסיעה קיין גלופסק, און פון אַ מיאוס׳ן עסק דאָרט. איהר מענט, כ׳לעבען, זיין צופריעדען, וואָס אייך איז נישט אויסגעקומען איינצוהאַנדלען יענע טהייערע סחורה. אַנ׳אומגליק איז עס, אַ צרה, אַנ׳אָנשיקעניש, ניט קיין סחורה. איך בין אייך, בנאמנות, שטאַרק מקנא איצט האָט איהר אַ האָפנונג פּטור ווערען אינגאַנצען פון דעם שענעם מסחר מיט ספרים, אַ־אין דר׳ערד אריין אי די אַלטע, אי די נייע! הלואי וואָלט מיין פערדעל אויך געווען איינגענומען אַ מיתה משונה נאָך פריהער מיט אַ יאָהר, וואָלט איך ניט געוואוסט פון דער נייער סחורה און וואָלט ניט דערלעגט אַ מטמון מיט געלד. ס׳איז דען ספרים? שטיינער איז דאָס, קלעצער, ניט געדאַכט זאָלען זיי ווערען. איך זאָג: דערלעגט, נאָר איהר מענט מיר גלויבען, סע אַרט מיך ניט אַזוי דאָס געלד, ווי דער אייגענער כבוד. איך האָב דאָך צוליעב דער גאָלדענער סחורה געמוזט לײדען חרפות מיט בזיונות אויפ׳ן פּוד. מיט וועמען האָב איך דען געהאַט צו טהאָן? מיט אָרימע בעלי־עבירות, מיט ישיבה־בחורים, וואָס גלוסטען צו השכלה און האָבען ניט קיין גראָשען ביי דער נשמה, מיט מלמדים

פון די ל״ו בעהאַלטענע אפיקורסים, מיט יונגלעך קונדסים, וואָס אַ מויל האָט עס פייער פלאַם און אין די קליינע אותיות׳לעך — לא מיט אַנ׳אלף, מיט בחורים, וואָס זענען שטומפיג אויף דער עברי. און טאָמער האָב איך יאָ אַמאָל אין אַ יובל געזעהען אַ יודען אַ דערוואַקסענעם מענשען און אַ לייטישען בעל־הבית פון די וואָס איך פלעג זיי אָנביטען מיין סחורה, וויל איך האָב געהערט, אַז זיי זענען, ווי זאָגט מען עס, אַ ביסעל דאָס... האָב איך אויך געהאַט ווייניג נחת. ניין, רב מענדעלי, נאָך אַמאָל זאָג איך אייך, ס׳איז אַ גליק פאַר אייך באמנות, וואָס דאָס פערדעל אייערס איז גע׳פגר׳ט! הלואי וואָלט מיין פערדעל אויך פאַרחאַפּט געוואָרען מיט דער סחורה אינאיינעם!

און פונדעסטוועגען, מיינט ניט, רבותי, אַז הענדעל׳ס גרימצאָרען האָט געהאַט עפּיס אַ ממשות, חלילה! הענדעל האַנדעלט נאָך עד היום מיט ספרים, ווי אַ־מאָל, און איך בין אויך אַ מוכר־ספרים׳ניק, ווי פריהערי נאָך דערנאָכדעם אפילו, אינמיטען ווען הענדלען איז אַ ביסעל אָפּ־געגאַנגען דער כעס, האָבען מיר שטעהענדיג אויף איין פוס געמאַכט אַ שטיקעל בייט. איך איהם האָב געגעבען חקירה־ספרים, מאמרים און דרשות און ער מיר — אַ סך קינות און סליחות. וואָרום אויף קינות און סליחות איז דעמאָלט גראָד געווען אַ צייט: ס׳איז געגאַנגען חעסנע, אומעטום האָט אָנגעהויבען שפּראָצען, וואַקסען, און אחינו בני ישראל האָבען זיך געגרייט צו קלאָגן, צו געוויין און תעניתים.

שבת

שבּת.

א.

אויף אַ שמאָל װעגעלע, װאָס שלענגעלט זיך אויפ'ן פרײען פעלד, פערפאַלען װערענדיג אַמאָל צװישען יונגע צחײנהאַפּטיגע װעלדלעך, שלעפּט זיך פאַמעליכען מיט אַ סקריפּ אַ פּול אָנגעפּאַקט פוהר'ל. דאָס פערדיל, אַ דאַרס, הויט און בּײן, מיט אַ גלאַט-נאַקעט פּנים, װי בּײ אַ מענשען להבדיל, הויבּט פיסלעך, אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיץ צינגעל, העצקעט זיך שטעהענדיג, דאַכט זיך, אַלץ אויף אײן אָרט. און װאָס אַ העצקע, רופען זיך אָבּ די צעלעכצטע רעדלעך מיט אַ בּײזער אויף אַמשונה הײזעריגען קול און דאָס פוהר'ל שפּרינגט אונטער מיט אַ קרעכץ — אָט דאָס איז סענדער'ל קאָראָבּײניקס „מרכּבה", זײן רײטװאָגען, אויף װעלכען ער פאָהרט מיט זײן קרעמיל סחורה אין די אַרומיגע דערפער, אויך אויף ירידו'ן אין די קלײנע שטעדטלעך, זיצענדיג רײטענדיג אויפ'ן ראַנד װאָגען, בּײ אײן זײט, און בּײדע פיס טאַלעבּענדרען זיך איהם אַראָבּהײנגענדיג כּמעט בּיז דר'ערד.

ס'איז חנוכּה-צײט, לאַנגע נעכט, קורצע טעג. אַ משוגענע קאַפּריזנע פּאָגאָדע. צעהן פאַרענדערונגען אין אַ שעה — קאַלט און װאַרעם האָט מען פון איהר. אָט בּלאָזט זי פון זיך גאָר אַ שרעק, און אָט איז זי מילד, שטיל און גוט. גענוג צרות איז סענדער'ל, נעבּיך, די גאַנצע װאָך פון איהר אויסגעשטאַנען. ער האָט פאַרזוכט דעם טעם פון געדיכטע און שיטערע בּלאָטעס. דאָס פערד-און-װעגעלע איז אַרײן אין אַ בּעל-עגלה'ש טינטעריל, אין אַ קאַליזשע הײסט עס, ער האָט געשטופּט, געשלעפּט אויסשמירענדיג זיך װי אַ שװאַרץ-יאָהר, און װען

דער אויבערשטער זאָל ניט געווען צושיקען אַ פּויערעל איהם צו הילף, האַלטען זיי אַלע אייגעצוונקען געוואָרען דאָרט. ערשט דאָנערשטאָג אין אָוונד האָט געחאַפּט אַ פּרעסטיל, אונטערגעטריקענט די בלאָטעס. ביי נאַכט האָט געשיט אַ שנייעלע און איינגעהילט די ערד מיט אַ נייעם ווייסען מאַנטעל. אין רויט פּורפּעלען מאָרגען-קלייד האָט פרייטאָג פריה זיך בעוויזען די זון מיט איהר ליכטיגען פּנים און זי איז געווען זעהר אַ גוטער, אַ אָנגעלייגטער גאַסט. עס האָט געלויכטען, געשימערירט אַרום און אַרום, אַ נחת, אַ פרייד אומעטום!

נאָך אַ גאַנצע וואָך אַרומוואָגלעניש לאָזט זיך עס אצינד סענדער'ל, ווי געוועהנליך, אויף שבת צו הייב און קינדער אַ היים קאַבצאַנסק. אַ היבש שטיק וועג אויף אַ גלאַטען, ברייטען פלאַץ, פון ביידע זייטען מיט הויכע וועלדער סאָסנעס, איז סענדער'ל אָבגעפאָהרען טשאַקענדיג, מיט אַ פרעהליך הארץ, פיהלענדיג אי דער לופט דעם ערב-שבת און די שיינקייט פון גאָט'ס וועלט'ל אַרום איהם. ווי אַ דין-פּוחקע וואַטעל איז אויסגעשפּרייט אויף דר'ערד אַ קלאָר-ווייס אויסגעפּאַלען שנייעלע, בעלייגט מיט פּליטערלעך, וואָס שפּילען פאַר די אויגען אין אַלערליי קאָלירען. וואונדער-שיין נעהמען זיך אויס די שניי-בענדער, ווי זילבער-נע טרעסטען אויף די גרינע היטלען פון הויבע סאָסנעס. מחנות-וויי-טראָגען זיך אויבען אין דער פרישער ריינער לופט ראָבען, קונדייסים, מיט אַ ריעש, אַ געפּילדער, אָט פליהען זיי זיך צונויף אַלע צוזאַמען, טאַנצענדיג אַ קאַרעהאָד, און אָט צופליהען זיי זיך אין פערשיעדענע זייטען. אַ רייזענדער ציזשיק קומט פון ערגיץ צופליהען זוכענדיג די פרנסה, שטעלט זיך אָב אויף אַ צווייגעל אַ ווילע אָברוהען, זאָגט אָב זיין מזמור — און מאַרש ווייטער. און נאָר פלוצלינג שפּרינגט אַרויס פון וואַלד עפּיס אַ חיה'לע, אַ העזעלע אָדער אַ קראָליקעל. טהוט זיך אַ לאָז, יאָגענדיג-שפּרינגענדיג איבער'ן שנייעלע, קוים בעריהרענדיג עס מיט די קליינע פיסלעך,. און פּוץ אַריין אין דעם אַנדערען וואַלד אַקעגען.

סענדער'ל האָט הנאה. ער פיהלט פונדערווייטענס די היים, די רוה. דאָס פערדיל, דאַכט זיך, האָט אויך הנאה. עס ווייסט וואוהין עס פאָהרט, אַז מאָרגען איז דער טאָג, וואָס זינט עס איז אַריינגעפּאַלען צום איצטיגען בעל-הבית, צו דעם מין צוויי-פיסיגען פּאַרשוין מיט באָרד און פּאות, רוהט עס תמיד אין שטאַל, נישט צו טהון קיין שום אַרבייט. און אויפהייבענדיג ד'ית קאָפּ, אונטער-

שטייסענדיג זיך מיט דעם עק, נעהמט עס זיך געהן אַ ביסעל גיכער. אין אַ שעה אַרום אָבער, אַרויספאָהרענדיג פונ'ם וואַלד, ווערט דער וועג שלעכט. דער שניי צעשמעלצט, די צונגעפרווירענע בלאָטע לאָזט, דאָס פאָהרען ווערט שווער. ביז אַ היים איז נאָך ווייטליך. און דאָס פערדיל קוים וואָס ריהרט זיך, עס שטעקט אַ שפּיץ צינגעל, אַרבייט, הערצקעט זי נעביך ווי ווייט נאָר מעגליך. די סכנה בלייבט אין דער מיט וועג איז גרויס... ביטער

ב.

די זון קריכט אַראָפּ פון די שפּיצען בוימער דאָרט בײ׳ם ראַנד פון דעם האַלב-קײלעכדיג-געוועלבטען הימעל, און שאָטענס ליעגען זיך כסדר, אַלץ וואָס װײטער טונקעלער, טונקעלער, אויף קאַבצאַנסק, בע-דעקענדיג איהר די חרפּה — איהרע שמוציגע געסלעך מיט וויסטע-ניעדריגע הײזלעך. יאָ, עס זעהט אויס טאַקי ווי צום „בעדעקענס״ — עס קומט אָן די כּלה, די פּרינצעסין שבת! אָנגעצונדענע ליכטלעך, איהר לכבוד, לויכטען אַרויס ווי שטערענדלעך דורך איטליכס פענסטער, אָבּ-שלאָגענדיג זיך אויף דר׳ערד, פון בײדע זײטען גאַס, אין העלע-גילדע-נע פּאַסען. יודען, מחותּנים, אָבגעטובל׳טע, אין זײדענע, אין רײנע קאַ-פּאָטעס, געהען אויף קבּלת-פּנים גיכער אין שוהל אַרײן. דער פּאַרקלי-בענער עולם דאָרט שפּרינגט „בואי בשלום״ מיט׳ן פּנים צו דער טהיר, שרײענדיג פרעהליך מיט געזאַנג:

בואי כלה, בואי כלה,
ס׳קאָציל קומט, ליעבע כלה!

און בשעת קבּלת-פּנים אין שוהל זענען די גאַסען לײדיג, מען זעהט דאָרט ניט קײן לעבעדיג בעשעפעניש, סײדען אפשר אַ פאַרשפּעטיגטען בעל-מלאכה לויפענדיג פון באָד אין אײן אָטהעם, אָדער אַ מײדעל אָבטראָגענדיג אַ געליהען פענדיל וכדומה צו אַ שכנה. מען הערט נישט קײן קול, סײדען אפשר אַ מאָל אַ רופען דעם שבת-גוי צו אַ פאַרלעשענדיג בענש-ליכט, אָדער אַ מעקען פון אַ ציעג, אַ קרעה פון אַ האָהן ערגיץ פונדערווײטענס.

שאַ!...

און באַלד לאָזען זיך הערען טריט — מען גערט! לאָזען זיך פאַרנעהמען שטימעם — מען רעדט! דאָס גערען יודען פון שוהל רעש'דיג, שמועסענדיג צווישען זיך און גערען זיך פונאַנדער איטליכער אין זיין געסיל, איטליכער אין זיין רוה.

עס לאָזט זיך זעהן גערענדיג דאָרט אַ יוד, אַנגעטהון שבת'דיג — אַ ווייבע העמד מיט אַ אויפגעלייגטען קאָלנער, אויפ'ן קאָפּ אַ סאַמעטע־נער קאַשקעט, פאַרוויקעלט מיט אַ גרינער וואָלענער שאַל, די פאות פייכטליך, אַ ביסעל אונטערגעפרוירען, הענגען ווי סטרעמפּליעס, און דאָס פנים פריש, אויסגעפריעט. בעקאַנטע ביים בעגעגעניש זאָגען איהם: גוט שבת, ר' סענדער!

יאָ, דער דאָזיגער ר' סענדער, דאָס איז טאַקי אונזער סענדעריל קאָראָבייניק, אָבער נישט דער וואָס פריהער, נאָר עפּיס גאָר ווי אין אַ נייער הויט. דאָרט אין זיין פאַרוואָגלעניש איז ער, משטיינס־געזאָגט, אַ מין בעשעפעניש, אַ געקנייטשט, אין־צעהנטען איינגעהויקערט יודעל, פאַרפינסטערט, פאַרשמירט, צעבראָכען. קומענדיג אַ היים, האָט ער זיך אַראָבגעהאַפּט אין מרחץ, אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם שמוץ און זיך אויסגעגלייכט די ביינער. אַצינד האָט ער אַנ'אַנדער פנים. ס'איז איהם צוגעקומען אַ נייע נשמה־יתירה, פון אַ העכערער מדרגה, און ער אַליין איז אויך אויסגעוואַקסען, דאַכט זיך, העכער מיט אַ קאָפּ.

— אַ גוט שבת, גוט שבת דיר, ליבהאַרציגער סענדעריל!

ג.

עס שטעהט זיך פארשטופט אין א קאבצאנסקער געסיל א שטי-בעל. א שטיבעל ווי אלע יודישע שטיבלעך דארט — א נידריגס, א ע'ענדס, אהן א הויפעל, אהן א פריי שטיקעל פלאץ, אהן א בוימעל, אהן א גרעזעל; א שטיבעל, א נאקעטס, נישט געטינקעוועט פון דרויסען, אהן פו'ז, אהן צאצקעס אינוויניג — א דירה, מ'שטיינס-נעזאגט, א חירע, אנגעזעצט ווי נח'ס תיבה מיט א היבש געזינדעל. קומט דער ליבער שבת-קדש, פרייטאג צונאכטס — ווערט אט דאס ארעמע שטיבעל ווי פערוואנדעלט אין א צויבער-שלאס! עפּיס א בעזונדערער געטליכער חן איז אויסגעגאסען אינוויינינג אויף אלסדינג, וואס געפינט זיך דארט. טא-קי נאר ווי די שכינה רוהט אין איטליכס ווינקעלע, און דאס האריץ פיהלט עפּיס אזוינס, וואס איז נישטא אין די גרויסע שיינע פאלאצען.

ווי א היים געליבטע מעוברת'ע פרוי אין א ברייטער ווייסער בלוזע זעהט אויס דער פריש אבגעווייסטער, ברייטביכיגער, הייסער באק-אויווען, וואס איז מעוברת מיט א פארוקטען טשאלענט, און וועט מארגען ארויסברייננגען פון זיך אויף דער ליכטיגער וועלט א אויסגעפריעטע קאשע מיט א פעטען מארך-ביין און א שיין-פארברוינטען לאקשען-קוגעל, א כפרה פאר איהם אלע היינטמאדישע אויפגעוירענע, אויפגעבלאזענע פאשטעטען. געל, פריש אבגעשמיערט מיט אהרע איז די ערד, די פאדלאגע הייסט עס, און שיינט ווי דער בעסטער געוועקסטער פארקעט. בענש-ליכט ברענען אין ריין אויסגעשייערטע מעשענע לייכטער אויפ'ן

טיש, בעדעקט מיט א ווייסען טישטוך, און ניבען צו א בעזונדערען חן. צוויי פרישע חלות מיט געלכלעך-אבגעשמירטע פנים׳לעך און מיט שווארצינקע אויגעלעך פון טשערנישקע. אין א געשליפען פלעשיל דער-ביי פינקעלט ראזינקעס-וויין און בעט זיך אין קידוש-גלעזעל אריין. ס׳איז „מנוחה ושמחה״, א ליכטינקייט, א ליבע ווארעמקייט אין שטוב. עס פיהלט זיך א ריח פון געפילטע פיש, דער צימעס שטעהענדיג אויפ׳ן פריפעטשעק ביים טשאלענט-ברעטעל, איינגעדעקט מיט א קישען — גיט די שמוכט. עס פארנעהמט אין נאז, עס ווערט אין מויל, עס גלוסט זיך, עס ווילט זיך פארזוכען. ווייב און קינדער אויסגעצוואגענע אויסגעפוצטע ווארטען, הארכען זיך צו צו א מינדסטען שארך אין דרויסען. און אט טהוט זיך א עפען די טהיר. א קאלטער שטראם לופט רייסט זיך אריין פון דער גאס אין שטוב, אין דער געשטאלט פון א רעגענבויגען, און וועלכען עס רויטלען זיך די פלעמלעך פון די בענשליכט — און דאכט זיך, עס שוועבען ברענענדיגע שרפים: מלאכים וואס בעגלייטען א יודען פרייטאג צונאכטס פון דער שוהל, זיי קומען עס דא, אריינפיהרענדיג צו זיך אין שטיבעל אונזער סענדערלען!

אבזאגענדיג דעם געזינד „גוט שבת!״ לעבעדיג, פרעהליך, נעהמט זיך סענדעריל בעגריסען די געסט, די היילגע מלאכים מיט א ברייטען שלום-עליכם.

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא —
זייט געגריסט, איהר גאטס מלאכים,
מיר געשיקטע אין מיין רוה,
פונ׳ם מלך-מלכי-מלכים,
פון הקדוש-ברוך-הוא!

און באלד הויבט זיך אן די סעודה, דער גרויסער באנקעט מיט קידוש, מיט די געשמאקע מאכלים מיט די זמירות און לוי בגעזאנג. סענדעריל זיצט ווי א חתן אויבען-אן, דאס ווייב נעבען איהם, דער איבעריגער עולם ארום טיש און מען טהוט זיך וואויל. עס טרעט ארויס א גוטער מלאך מיט א רעדע, מיט אדרעסען און ברכות אין נאמען פון זיינע חברים, גוטע מלאכים, וואס געפינען זיך

דאָ אין שטוב. ער לויבט און זאָגט: „דו האָסט זיך געמיהט מיט אַלע דיינע קרעפטען, אַלסדינג ביי דיר איז ווי געהעריג, גוט און שיין". אויסלאָזענדיג דערמיט: „יהי רצון — הלואי אויף ווייטער ביי דיר אזוי!" דער שלעכטער מלאך מינעט זיך, ענטפערט, נישט ווילענדיג, אָמן און מרוקעט אונטער אויך א שבח...

אַ גרויע האָר

א גרויע האר

אז דער בייזער ווינטער געהט־אהין און וועסנע בײַ אונז אין לאנד—טהוט זיך אין נאטס וועלטיל אומעטום! אלע מיני באשעפענים: פונ׳ם קליינעם ווערעמיל ביז דעם מענשען, דעם גרויסען פיינע־בריה, מהועו זיך א נעהם צו דער ארבייט זייערער גאנץ געשמאק—רייניגען און ראמען, בויען און פעררריכטען נעסטען, הייזלעך און דירות אין לעכער און שפאלטען, אין וועלדער און אין פעלדער, אין שטעדט און דערפער. דענסטמאל הערשט דאס ווייב אין שטוב, נאר א שרעק. אויף איהר בעפעהל ווערען געעפענט די טאפעל־פענסטער, ארויסגעטראגען, איבערגעטראגען טיש און ביינק, קאסטענס, שאפעס און בעטען. זי גיט אב איטליכען דערפון זיין ארט, אויסשטעלענדיג זיי ווי זי וויל, און וועה א׳ז דעם, וואס שטעלט זיך איהר אקעגען און ברייננט זי אין כעס אריין, זי ווערט אנגעצונדען און איז בערייט איהם צו פערברענען מיט דעם מויל. א קלוגער מאן בעהאלט זיך דעריבער דענסטמאל ערגיץ אין א ווינקעל—און שא!

עס שמעקט מיט פסח, ביי אידען איז שוין דער יום טוב אריינגעבראכט אין שטוב. מען איז, ברוך השם, מיט דער ארבייט פארטיג און ביי „זיי" געהט ערשט די רעכטע ארבייט מיט דעם צוגרייטען זיך לכבוד זייער יום־טוב.

איז נבריאל כרפס, אַ קלוגער מענש, אויך אַ מאַן אַ קלוגער, זיצט אין אָװענט איינער אַליין בײ זיך אין צימער, נעבען שרייב־טיש, אראָבגעלאָזט ז׳י נאָז, פאַרקנײטשט דעם שטערען, וואַרפענדיג אָפטער אַ בליק אויף אַ אַלטער צעריפּעטער שאַפע, וואָס שטעהט דאָרט אין אַ ווינקעל, און מען זעהט, ווי שטאַרק בעטריעבט ער איז, פערטיעפט אין די געדאַנקען.

נענוג וואַרפעניש, פערפאָלגעניש איז די דאָזיגע שאַפע אויסגע־שטאַנען זינט זי איז צו כרפס׳ן אין הויז אַריינגעפאַלען, ביז זי איז לסוף פערוואָרפען געוואָרען אהער, אין דעם דאָזיגען צימער, וואו זי שטעהט שוין אַ צייט מיט יאָהרען פעררוקט, ווי אַ קבצן, אַ בעטלער, הינטער די שענע, פערפוצטע שאַפעס, ניט וואַרפענדיג זיך אין די אויגען, נישט אין דער מאַדאַמס נישט אין איהר מאַנס אויגען, אַזוי אַז מען האָט זיך אין איהר גאָר פאַרגעסען, גלייך ווי זי וואָלט אויף דער וועלט נישט געוועןן. און היינט אַז די מאַדאַם כרפס האָט גע־קאָמאַנדעוועט אין שטוב, צוקוקענדיג זיך גוט, ווי אַ בעל־הבית׳טע, אין איטליכם ווינקעלע, עס זאָל שיינען, פינקלען אומעטום, איז דער צאָרן איהרער אויף דער שאַפע צום שלים־מזל געוועןן אַזוי גרויס, אַז זי האָט בעפוילען, די שאַפע זאָל אין שטוב זיך נישט געפינען; נישט אַנדערש, מען זאָל אַזאַ מציאָצע, אַזאַ מיאוס׳קייט, אין קעלער אראָבוואַרפען, צו אַלדי־רוחות, פוילען זאָל זי אינאיינעם מיט אַלע אַלטע, אָבגעדינטע שמאַטעס דאָרט. אַצינד האָט זיך כרפס אין דער שאַפע דערמאָנט און דאָס שיידען זיך מיט איהר איז איהם געוועןן זעהר שווער. אָבער וואָס זאָל ער טאָן, אַז נענען דעם חייבס בעפעהל קען מען ניט געהן. איהם אַליין האָט זי דאָך נישקשה אויך גוט מכבד געוועןן היינט. ער האָט, נעבעך, געליטען, געדאַרבט, פערבראַכט אַ טאָג אין צרות, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

זיצט זיך כרפס איינער אַליין טרויעריג, פערטראַכט און אַראָבּ־געלאָזען דעם קאָפּ. פּלוצלינג הויבט ער זיך אויף פּנים אָרט און קומט־צו צו דער שאַפע, ווי איינער, וואָס קומט זיך געזעגענען מיט אַ פריינד פאַר׳ן אַוועקפאָהרען. ער עפענט די שאַפע, נעהמט אַרויס פון צווישען פערשטויבטע, פערשימעלטע, ענג־אָנגעשטעלטע ספרים דאָרט, אַ גרויסען האַלבענבויגענדיגען, דיק־ גראָבען ספר, טאָוולען פון ברעטלעך מיט לעדער איבערגעצויגענע, צונויפשפּילענדיג זיך מיט גרויסע מעשענע העקלעך. ער בעטראַכט דעם ספר, שאָקלענדיג מיט

דעם קאָפּ, גענהט און לעגט איהם אנידער אויפ׳ן טיש. חי כאלד אָבער ער האָט זיך גענועצט, אויפגעעפענט דעם ספר און אריינגעקוקט דרינען, איז ער פערציטערט געוואָרען, האָט זיך א חאַפּ געטהאָן געשווינד פונ׳ם בײנקעל, גלייך ווי א שלאַנג וואָלט איהם א ביס געטאָן, און זיך געלאָזט געהן הין און העד איבער דעם צימער שטאַרק צודולט, אַזוי אַז ער האָט נישט בעמערקט, ווער ס׳איז גראַד בשעת מעשה אריינגעקומען אהין.

—כרפס! — טהוט א זאָג יענער, נאָכדעם ווי ער איז א ווייל געשטאַנען ביי דער טיר פערוואונדערט, אָהן לשון.

כרפס דרעהט זיך אוים שטאַרק דערשראָקען מיט דעם פנים צו יענעם, וואָס רופט איהם אָהן ביים נאָמען, קוקט איהם שאַרף אָן און טהוט זיך א לאָז צו איהם מיט א געשריי:

— א־א, זרחי!... אָט וואָס הייסט א גאַסט, א ליעבער טייערער גאַסט!

— וואָס־זשע מאַכסט דו, כרפס מיינער, ביזט־דו, הא, רעכט געזונד?

—ווען ביסט־דו געקומען און פון וואַנען געקומען? וואָס שטעהסט דו ביי דער טיר, ליבער זרחי מיינער?

—געקומען בין איך היינט... אַרומפאָהרענדיג וועגען מיינע געשעפטען בין איך אין איינוועגס געקומען אהער, אין דיין שטאָדט אריין.

כרפס און זרחי ביידע זענען געבירטיגע פון איין שטאָדט, חברים, גוטע ברידער פון קליינערהייט; ביידע האָבען געשעפט תורה ביי איינע מלמדים ביז זיי זענען געוואָרען בחורים: ביידע זענען צוגלייך אַרויס פונ׳ם חדר און געגאַנגען אין די שקאָלעס; ביידע זענען פון די שקאָלעס אַרויס מיט דיפּלאָמען, געבילדעטע, לייטישע מענשען, און ביידע האָבען פאַרגעסען דאָס יודישקייט האַק־און־פּאַק מיט דער תורה, וואָס זיי האָבען געלערענט יונגעלווייז, און זיך אָבגעגעבען מיט זייערע געשעפטען. איטליכער אין זיין אָרט, וואו ער האָט זיך בייזעצט, האָבען גענומען ווייבער, געהאַט קינדער און געלעבט גאַנץ ברייט. א טאַטען האָט כרפס געהאַט זעהר א פיינעם. ער איז געווען, עליו השלום, א יוד מיט׳ן פולען מויל, א יוד א הייכער, א גוטער, א פרומער און א וואויל־לערנער. ער האָט גבריאל׳ן, דעם זוהן זיינעם, איבערגעלאָזט ירושה די גאַנצע כלי־בית זיינע מיט דער דאָזיגער שאַפע ספרים, דעם

אָרון־קודש — דאָס הייליגסטע, טייערסטע אין זיין לעבען. די כלי־בית זענען געווען זעהר אָנגעלעגט, מען האָט זיי געבראַכט בײַ גבריאלין אין הויז צו יעדער צייט, און דאָס אָרון־קודש׳ל — אָט די שאַפע מיט הייליגע ספרים, איז געווען אַ איבריגע זאַך, אָהן אַ שום נוצען; מען האָט זיך דערמיט געוואָרפען אַהין־אַהער און פערשטופט לסוף אין אַ ווינקעל, נישט האַבענדיג זי מעהר אין זינען.

לעבען האָט כרפס געלעבט גאַנץ פריי. די גאַנצע פיהרונג בײַ איהם אין הויז מיט דער ערציהונג פון די קינדער איז געווען אויף דעם נייעם שניט, פער׳גויאישט, הייסט עס. פונ׳ם יודישקייט איז איהם איבערגעבליבען נישט מעהר ווי אַ לאַנגע נאָז, געגרייזעלטע האָר, אַ פליהענדיגער מוח, גרינג זיך צושפּילענדיגע נעבליטען און צאַפּלענדיגע נערוועז.

אַצינד אַז כרפס האָט דאָ געחאַפּט עפּיס אַ ציטער און איז געווען שטאַרק צוקאַכט, איז בײַ איהם זעהר אָנגעלעגט געווען, וואָס דער חבר זיינער איז געקומען און זיך מיט איהם שטאַרק דערפרעהט.

— זעהר גלייך געטאָן, ליבער פריינד, וואָס דו ביסט געקומען! — זאָגט כרפס, אַרומנעהמענדיג דעם חבר זיינעם — זעץ זיך, איך בעט דיך, אָט אויף דעם ווייכגעבעטען שטול, די פיס דיינע „לעהן־אונטער" אויף דעם בײַנקעלע, אָט אַזוי, אַזוי... אַצונד דערצעהל מיר, וואָס מאַכסט־דו? ווי געהט עס דיר?

— האַ, וואָס איז דאָס?! — מאַכט זרחי פערוואונדערט, צו־קוקענדיג זיך צו דעם ספר, וואָס ליגט אָפען אויפ׳ן טיש — דעם „שולחן ערוך" האַלטסט דו! די דינים פון פסח לערענסט דו?

כרפס בלייבט צומישט און ווייס נישט, וואָס צו ענטפערן.

— מיר זענען דאָ אייגענע מענשען — זאָגט זרחי מיט אַ פריינד־ליכען שמייכעל — פאַר מיר, נישקשה, האָסט דו זיך נישט צו שעהמען. פון ווען אָן, זאָג נאָר, ביזט־עס געוואָרען אַ בעל־תשובה?

— פון ווען אָן? פרעגסט־דו! פון היינט, פון היינטיגען אָבענד! און אָט דאָס, דאָס, וואָס מיך האָט געבראַכט צעדצו! — האָט כרפס זיך געמאַכט האַרץ און געזאָגט, טייטלענדיג מיט אַ פינגער אין דעם ספר — קוק נאָר אַהער, זעה וואָס ליגט אַזוינס דאָ?

— אַ צוריבענע וואַנץ, — רופט זיך אָן זרחי — פונ׳ם אַלטען דוד׳ס וואַנצען האָט אַ וואַנץ דאָ די קבורה געהאַט און ליגט זיך רוהיג אַזוי דאָ אין דעם קבר, שוין אַ צייט מיט יאָהרען.

— און דאָס, האַ, וואָס איז?

— דאָס? אַ האָר איז עס. אַ גרויע האָר!

— דאָס איז מיין פאָטערס, עליו השלום, פון זיין באָרד אַ האָר! — זאָגט ברפס שטאַרק גערירהרט — אָט דאָס דאָזיגע האָר איז אַרויסגעפאַלען איהם פון דער באָרד בשעת ער האָט מיט מיר, אין מיין יוגענד, געלערענט „הלכות פסח" אָט אין דעם ספר, און איז געבליבען דאָ ליגען ביז הייטג, שוין אַ דרייסיג יאָהר! דאָס גרויע האָר איז מיר צו די אויגען געקומען אַצונד, ווען דער לעצטער פונק יודישקייט מיינער שטעהט אין סכנה, אינגאַנצען אויסגעלאָשען צו ווערען, אַז קיין זכר אפילו זאָל דערפון ביי מיר אין הויז נישט בלייבען. איך זאָג עס אַקעגען די היילינע ספרים, זאָג איך עס, אַקעגען דעם יודישען שאַנק אָט אין דעם ארון קודש, וואָס דער טאַטע האָט מיר איבערגעלאָזט בירושה. דער טאַטע מיינער, ווי דו ווייסט, איז נישט בעזעסען קיין גרויס רייכקייט, קיין גיטער, דאָס גאַנצע פערמעגען זיינס אויף דער וועלט איז בעשטאַנען אָט אין דעם שאַפעלע, אין דעם ארון, וואָס עס איז איהם טייערער פון ברילאַנטען, בעסער פון גינגאָלד, און דאָס האָט ער איבערגעלאָזט ירושה מיר, זיין קינד, זיין געבירטה נאָך איהם! וואָס־זשע לאָזט זיך אויס אַצונד? אָט דער דאָזיגער אָרון, די שאַפע, הייסט עס, וואָס זעהט אויס אַלטפעטעריש, נישט מיט דעם פוץ, היינטמאָדיש, וואָס שטעהט אָבגעזונדערט, אָהן אַ שום געבריויך אַזאַ צייט מיט יאָהרען, און האָט דעריבער בעקומען אַזאַ געשטאַלט, אַזאַ פינסטער פנים, — אַצונד, הער נאָר אַ מעשה, אַצונד איז אויף איהם אַרויס אַ פסק, ער זאָל בעגראָבען ווערען אויף אייביג! דאָס ווייב מיינס זאָגט: פע! אַז אַזאַ שברי כלי מיט׳ן ביסעל אָרעמקייט, וואָס דרינען, זאָל פערנעהמען אַ פלאַץ אין אַ לייטישער דירה, צווישען שענעם מעבעל און אָנגעמאָלטע גולם׳ס, זיין אָרט איז אין אַ לאָך ערגעץ אין קעלער. און עס האָט מיר נישט געהאָלפען די רעד, נישט מיט גוטען, נישט מיט בייזען אויסצימאַכען די דאָזיגע גזרה און האָב הייגט דערפון געהאַט גרויס עגמת נפש דעם גאַנצען טאָג. אמת טאַקי, שוין אַ פופצעהן און אפשר טאַקי אַ צוואַנציג יאָהר, אַז די דאָזיגע שאַפע מיט די ספרים זענען מיר אַרויס פונ׳ם זינען, אָבער אַצונד אַז מען וויל דערפון מאַכען אַ תל, רייסט מיר דאָס האַרץ, דערמאָנענדיג זיך, אַז דאָס איז מיר איבערגעגעבען געוואָרען אַ ירושה פון עלטערן, דערמאָנענדיג זיך אויך אָן מיין טאַטען, אין מיין יוגענד. אין מיין

—

וואס זענען מיר איינגעבאקען טיעף אין הארצען דערמאנענדיג זיך דאס אלצדינג, בין איך געגאנגען, כמעט אליין נ׳שט צו וויסען, אז איך געה, האב ארויסגענומען אט דעם ספר, וואס ליגט פאר דיינע אויגען, און אויפעפענדיג איהם טהוט זיך מיר א וויי דעם טאטענס גרויע האר דארט, בלייב איך צומישט, טויט מיט אלע אברים...

יא, ס׳איז מיר בעפאלען א שרעק. אזוינס אבער, וואס מיט מיר איז געשעהן דערנאך, אין א ווילע ארום, איז נאך פיעל שרעקליכער, גאר קיין פערגלייך. נאר לאז זיין גענוג — האקט כרפס איבער אין דערמיט זיין שמועס — זײ מיר מוחל, איך בעט דיך, ברודער, וואס איך האב מיך דא צורעדט, אויסגיסענדיג מיין הארץ, עפים גאר טאקי ווי א יודענע, נישט וויסענדיג קיין דרך־ארץ אין פארגעסענדיג זיך, ווי אויפצונעהמען א גאסט. סטייטש, אזא טייערער גאסט, ווי דו, קומסט צו מיר אין הויז, אינטערעסיר איך מיר נישט מיט איהם, נאר איך רעד אלץ פון מיר. איך בעט דיך, ליעבער פריינד, דערצעהל מיר דו, וואס דו מאכסט, וואס דו טהוסט!

— איך וועל דיר דערצעהלען, כרפס מיינער, אלסדינג דער־צעהלען, אבער מיט דעם תנאי אז דו זאלסט פריהער אבדערצעהלען מיר די מעשה דיינע אינגאנצען, נישט צו פערפעהלען איין ווארט, ווארום דו קאנסט מיר נישט מאכען קיין גרעסערען פערגעניגען פון דעם, וואס איך האב פון דיין איטליכם ווארט. דערצעהל־זשע איך בעט דיך, און איך וועל הערען און שווייגען. דו ביזט געבליבען שטעהן דערביי: אזוינס, וואס מיט דיר איז געשעהן אין א ווילע שפעטער איז נאך פיעל שרעקליכער.

—אזוי טאקי, אזוי—הויבט כרפס אן ווידער צו דערצעהלען— דער שרעק מיינער איז געווען אזוי גרויס, אז מיר איז פערגליווערט געווארען דאס בלוט און כ׳בין ארויס פון די כלים. א מענש אפילו אזעלכער, וואס האלט נאר דערפון, וואס עס זאגט דער שכל, וואס ער טאפט עס אן און פיהלט מיט זיינע חושים, ווייטער איז גאר נישט— מיט איהם קאן זיך אמאל טרעפען, אז אומשטענדען אזוינע זאלען איהם אראבפיהרען מוח׳ם זינען, ער זאל זעהן נישט מיט די אויגען, הערען נישט מיט די אויערען און פיהלען אזוינס, וואס לאזט זיך נישט אננעהמען. אט דאס האר, באלד ווי איך האב דערזעהן, האט אנגע־הויבען פאר מיינע אויגען אליין וואקסען מעהר און מעהר — און אט

אין אַ באָרד, אַט איז אַ פּנים, און אָט איז דער טאַטע אינגאַנצען שטעהענדיג אויף די פיס, די האַנד זיינע איז אויסגעשטרעקט אַקעגען דער שאַפע, די אויגען אויסגעשטעלט אויף מיר עפּיס מיט אַזאַ בליק, אין וועלכען עס ליגט אויסגעדריקט אי פערדראָס, אי שטראָפריייד, אי אַ קלאָגען זיך אויף בעליידיגונג, אי אומעט און זאָרג; אַזאַ בליק. וואָס דרינען איז דאָ פאַר דיר געבראָטענע לייד, צופעניש, שטעכעניש אין לייב און אין דער נשמה. אָ, רבונו של עולם, דונערען און בליצען, שפּיזען און פיילען איידער אַזאַ מורא׳דיג שרעקליכען בליק!... דאָס האַרץ קלאַפּט מיר, מוסר׳ט מיך, און אַלע מעשים מיינע, פון דער קינדהייט ביז איצט שטעלען זיך מיר לעבעדיג פאַר. איך זעה מיר נאָך ווי אַ יונגעל אין הויז ביי מיינע עלטערן, אין די חדרים ביי מיינע מלמדים, אין די שוהלען און בתי מדרשים, אַלע מיינע גענג, מיינע שפּיעלען און פערגעניגענס, מיינע ימים־טובים און שבתים שטעהען מיר פאַר די אויגען. איך זעה דאָס אַלסדינג און זעה מיך אַליין טאַקי אויך. די אַלע יענע זאַכען קומען מיר נישט פאָר איינע נאָך די אַנדערע אין פערלויף פון דער צייט, נאָר וואָס דען, אַלע קומען זיי מיט אַמאָל. נישטאָ קיין פריהער, נישטאָ קיין שפּעטער, נישטאָ אויך קיין נאָהענט־קייט און נישטאָ קיין ווייטקייט אין דעם פליהענדיגען כּוח המדמה. אויב איך זאָל וועלען דערצעהלען אַלע זאַכען, וואָס מיר האָט זיך געדאַכט, וועט זיך פערציהען די מעשׂה אויף לאַנג און געדויערען אַ היבשע צייט זי אויסצוהערען. די אַלע זאַכען, אַלע בילדער יענע זענען עפּיס צום האַרצען, גוט־מחיה. עס זאָגט זיך אין זיי אַרויס ליעבע צו גאָט, כּבוד און שענקייט צום פאָלק ישראל, הייסע געפיהלען פון עפּיס אַ בייַנקעניש, וואָס ציהען, ציהען ביי דער נשמה... ווי שען, אַ שטייגער, איז דאָס בילד:

אַוועק איז דער ווינטער, דער שנעע איז צוגאַנגען, פּסח־צייט איז געקומען און דאָס קול פון דעם אינדיק לאָזט זיך הערען ביי אונז אין שטעדטיל. און איך מיט דיר, מיט די חברים אונזערע זיצען מיר אין חדר אַרום טיש, דער רבי אין דערמיט, מיר שאָקלען זיך און לערנען „שיר השירים“ מיט אַלע אויסריידענישען פון רש״י, זינגענדיג הויך אויף אַ קול אַלע אינאיינעם שטאַרק פערפּלאַמט, אַזוי: „ישקני מנשיקות פיהו — דעם דאָזיגען שיר זאָגט די כּנסת ישׂראל, די וויסטע אַלמנה, אין גלות, וואָס טהוט טאָן גלוסטען צו איהר געליב־טען, צו שלמה, דאָס מיינט מען צו גאָט, וואָס דער שלום איז זיינער,

איז זיך מודה אויף איהרע זינד און דערמאָנט די גרויסע חסדים, וואָס ער האָט געטאָן מיט איהר אַמאָל אין דער יוגענד. אָ, זאָגט זי, ווער עס וואָלט געבען, ער זאָל מיך טאָן ווידער קושען אַ קושעניש פון זיין מויל!... שחורה אני, שוואַרץ מיאוס בין איך מיט מיינע זינדיגע מעשים זנאוה אָבער שען מיט די מעשים פון מיינע עלטערן, די הייליגע אָבות... אל תראוני, זאָגט זי, קוקט מיך ניט אָן מיט געשפעט שאני שחרחרת, וואָס איך זעה אויס שוואַרץ, ניט אַזוי בין איך געבוירען געוואָרען, ששזפתני השמש, מיך האָט אָבגעבּרענט די זון; בני אמי, מיין מאַמעס קינדער, דאָס מיינט מען די ערב רב פונ׳ם לאַנד, צווישען וועלכע איך בין אויפגעוואַקסען, נחרו־בי, האָבען געצאָרענט, געפייערט אויף מיר, שמוני נוטרה את הכרמים מיך געמאַכט פאַר אַ היטערין פון זייערע וויינגערטנער, כרמי שלי, מיין וויינגאָרטען, וואָס איז מיר בירושה פון מיינע עלטערן, לא נטרתי האָב איך ניט געהיט... ענטפערט דער געליבטער איהר: אם לא תדעי לך׳ אויב דו ווייסט ניט, ווי צו ראַטעווען זיך פון בעצווינגער, אַז דיינע קינדער זאָלען ניט אויסמישען זיך, פערלירען זיך צווישען זיי, צאי לך, געה־זשע דיר בעקבי הצאן אין די טריט פון דיינע אָבות, וואָס האָבען מקבל געווען מיין תורה, ורעי את גדיותיך, און פיטער דיינע ציגעלעך על משכנות הרועים, ביי די געצעלטען פון די פאַסטוכער ישראל׳ס.

אָך וויפיל זיסע הייליגע געפיהלען זענען אין דעם דאָזיגען שיר אויסגעדריקט! דו כנסת־ישראל, דו ביזט עס די ליבע געטרייע מאַמע; מיר קליינוואַרג, מיר זענען עס צאן קדשים, דיינע ציגעלעך, ליבע האַרצדיגע קינדערלעך, און די פאַסטוכער — דאָס זענען דיינע גרויסע לייט, די הייליגע חכמים! — עס הערט זיך מיר דרינען יענע געזייסע לידעל דער מאַמעס, ווי זי פערוויגט מיך, זינגענדיג עס מיר אויף אַ שטיל אומעטיג קול:

אונטער גבריאל׳נ׳ס וויגעלע
שטעהט אַ קלאָר־ווייס ציגעלע
. . . .
תורה וועט ער לערנען,
ספרים וועט ער שרייבען
אַ גוטער פרומער יוד וועט ער בלייבען.

און ווי איך בין דאָ אַזוי פערטיפט אין די כנסת־ישראל. געה פשוט אויס פאַר מתיקות, וואַרפט זיך מיר די ווייטע שאָפע פאַר די

אויגען. גראָבע געזונדע הענד שלעפּען זי אַהין אין איהר בעגרעבעניש, אין קעלער, און זי סקריפּעט, גרילצט, קרעכצט, רוקענדיג זיך, און איטליכער סקריפּ איהרער לעכערט מיר דעם מוח. זי קרעכצט, סקריפּעט און די פערשימעלטע, מיט שטויב בעדעקטע ספרים שרייען פון איהר אַרויס מיט אַ קלאַג: הוי, וועהגעשריען אויף די ציגעלעך, אַז זיי ווערען צאַפּעס, אַז זיי אַנטלויפען פון זייערע פאַסטוכער און שפּרינגען אין פרעמדע גערטנער!... דער טאַטע ברעכט די הענד, פּליקט די באָרד, רייסט אויף זיך די האָר, שאָקלענדיג אויף מיר מיט דעם קאָפּ, טהוט אַ גלאָץ מיט די אויגען און — פערשווינדעט...

איך בין זיך מודה — לאָזט כּרפס אויס זיין שמועס — אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איך האָב אַצונד איבערגעלעבט, האָט אויף מיך אַזוי געווירקט, אַז איך בין איצט אין הארצען טאַקי אַ שטיקעל בעל־תשובה, און עס וועט מיר ניט אַרען, טאָמער וועסט דו אויס מיר לאַכען און זאָגען: אַז־אָך־און־וועה צו דיין בילדונג, צו דער חכמה דיינער, משטיינס־געזאָגט, אַז אַ האָר קאָן זי אומוואַרפען.

— זיי רוהיג, ברודער! — ענטפערט זרחי — איך בין נאָך פריהער פון דיר געוואָרען אַ בעל־תשובה, אויך איבער אַ מעשׂה ווי ביי דיר, מיט דעם חלוק נאָר, דאָס וואָס דיר איז פּאָרגעקומען עפּיס ווי אין חלום, האָט זיך, עס מיר געמאַכט טאַקי אויפ׳ן וואָהר, און דאָס וואָס מיט דיר האָט זיך געמאַכט דורך דיין פאָטער, דאָס אייגענע טאַקי האָט זיך מיר געמאַכט דורך מיין זוהן. ס׳איז עפּיס בעשיינפערליך גאָר אַ נס.

כּרפס שטעלט אויס אַ פּאָר אויגען און פאָדערט־אויף שווייגעדיג דעם פריינד זיינעם מיט דעם בליק, ער זאָל איהם די ווערטער זיינע דערקלערען. זרחי מאַכט ניט לאַנג שהיות און הויבט אָן צו דערציילען.

— פּאַדיי, דאָס ערשטע קינד מיינס, דער בכור, ווי באַלד ער איז געבוירען געוואָרען, האָב איך מיר פירגענומען צו דערציהען, אויס־צובילדען דעם „מענשען״, וואָס אין איהם. דאָס הייסט אויסבילדען איהם אַזוי, אַז ער זאָל טויגען צום לעבען פון אַ וועלט־מענשען, ווי איינער פון זיי, ניט נאָר צו אַ בעגרענעצט לעבען אין ענגשאַפט צווישען יודען, און אויף אַזוי וויט וויפיעל דאָס יודישקייט דערלאָזט. יודען, ניט־יודען — זאָל איהם כּלל ניט אויסמאַכען. אָנלאָדען אויף זיך אַ משׂא יודישקייט און אָראָבוואַרפען עס דערנאָך פון זיך — איז דען ניט פיעל

גלייכער גאָר פון לכתחלה דערפון ניט צו וויסען? צו וואָס, איך בעט דיך, דאָס איינשפּאַנען און דאָס אויסשפּאַנען זיך — אַזאַ אומזיסטע אַרבייט, אויף וועלכער איך, זיין טאַטע, האָב אַוועקגעהאַרעוועט אַ צייט, ביז איך בין פון איהר פּטור געוואָרען. וויפיעל, אַ שטיינער האָסט אָפט אַ יודען פייבוש, נעבעך, דער גע׳מלאכה׳טער נאָמען זיינער פּאַוונזיא, ניט אַזוי ווי ער שטעהט פערשריבען? דאָס פלאַנטעניש אין די נעמען מאַכט דאָך אָן אַ פלאָנטעניש אין זיינע עסקים, אין נויטיגע פּאַפּירען, און ברענגט איהם אַמאָל אויך פּיעל שאָדען. פע, כ׳לעבען! אז מעהר נעהם, טאַטע, און זאָג: ויקרא שמו בישראל פּאַוונזיא... דעריבער טאַקי איז פּאַדיי מיינער אויסגעוואַקסען אָהן תּורה, אָהן יודישקייט, דאָס לערנען זיינס און זיין לשון אינגאַנצען איז געוועזן ווי ביי ניט קיין יודישע קינדער.

פּאַדיי איז געווען זעהר אַ גוט יונגעל, אַ פרעהליכס, אַ לעבעדיגס, געלערענט האָט ער אין דער היים ביי גובערנאַנטקעס לעהרער ביז ער האָט אויסגעהאַלטען עקזאַמען, גוט, אויסגעצייכענט, און איז אַריין אין גימנאַזיע. יענער טאָג פון דעם אַריינטרעטען זיינס אַהין איז ביי מיר געווען אַ יום־טוב, פּאַרגעסענדיג מיך אינגאַנצען, וויפיעל דאָס האָט מיר אָפּגעקאָסט געלד, מיה, לויפעניש, געבעט און אומכבוד. איך האָב מוחל געווען דאָס אַלסדינג און זיך געפרעהט, אַבי ער איז אַריין. נאָר אָבער מיין ווייב, זאָל זיך איהר גרינג שלוקערצען, זי האָט, ווי דער שטיינער איז פון ווייבער אויסצוזוינען זיך אין פריידען, יענעם טאָג געגאָסען טרעהרען, דערמאָנענדיג זיך, וויפיעל געזונד און יסורים האָט איהר געקאָסט די דאָזיגע שמחה.

עס געהט אַוועק אַ צייט, זעה איך. פּאַדיי מיינער איז עפּיס אַראָפּ פון׳ם פּנים, אומעטיג, פערטראַכט, גאָר ניט דער וואָס פריהער. אַזוי איז ער, דאַכט זיך, געזונד, לערנען לערענט ער זיך אויך גוט. וואָס־זשע דען? האָב איך דאָס צו־גערעכענט צו דעם איבערגאַנג פון די יונגעלשע יאָהרען אין די יאָהרען פון אַ בחור, פאַרשטעהסט דו? — און מיך בערוהיגט. שפּעטער אַביסעל מיט אַ צייט, הויבט מיין זוהן אָן מיר צו פערגעבען שאלות, ווי אַ שטייגער: טאַטע, פון וואָס פאַר אַ נאַציע ביזט דו? טאַטע, וואָס, אַ יוד בין איך? טאַטע, האַ, וואָס איז אַ יוד אַזוינס? טאַטע, זאָג, עסען איבערהויפּט יודען קנאָבעל און ציבעלעס? טאַטע דאָס, טאַטע יענעס, גאָר אָהן אַיין עק. איך האָב אַרויסגעזעהען, אַז אַנדער ברודער עשו שטעקט דאָ אין דערמיטען.

ער האָט דאָס יעקבֿ׳ס קינד דערקלערט דאָס, וואָס דער טאַטע האָט עס געמאַכט פּאַר איהם אַ שווייג; ער האָט עס אָנגעהויבען איהם פערזוכען צו געבען די ביטערע גלות־טראָפּענס, צו בעטריבען זיין גע־מיטה, זיין לעבען. איך האָב מיין זוהן תּמיד געענטפערט אויף זיינע שאלות מיט אַ האַלבען מויל, אַבי אויסצודרעהען זיך, און בכלל האָב איך איהם געראַטהען, ער זאָל אָנבויגען דעם קאָפּ און זיך ניט צו־הערען צו יענעמס נאַרישקייטען, געבענדיג עס איהם צו פערשטעהן מיט קרילאָווס געוויסען משל „דער עלפאַנט און דאָס הינטעל“ און אַרויסנעמענדיג דערפון אַ מוסר־השׂכּל גאַנץ חכמה׳דיג, אַז אַ מענש, אַ קלוגער, בעדאַרף, ווי דער עלפאַנט דאָרט, אַראָבשלינגען אַלע בע־לייריגונגען פון יענע בילערס און זיך דערויס גאָר נישט מאַכען. דער זוהן, אַ פּנים, איז ניט צופרידען געוועזען פון׳ם טאַטענס עצה, וואָרום, ער איז אַלץ וואָס ווייטער, ווייטער מעהר אומעטיגער געוואָרען, זיך דערווייטערט פון מענשען, בעזונדערס פון מיר, עפּיס ווי ברוגז אויף מיר, און געזעסען איינער אַליין פערשפּאַרט ביי זיך אין חדר.

איינמאָל קומט פאַדיי פון׳ם קלאַס זעהר שטאַרק צוקאָכט און לויפט אַריין האַסטיג צו זיך אין חדר. די מאַמע, מיין ווייב הייסט עס אַ שוואַכע, אַ קרענקליכע, איז גראָד געלעגען אין בעט ביי זיך אין צימער און האָט עס ניט בעמערקט. ווי באַלד מען האָט זיך געקליבען עסען מיטאָג און פאַדיי איז ניט אַריין צום טיש, בין איך אַריין צו איהם. איך טרעף איהם ליגען אויפ׳ן בעט, מיט דעם פּנים אַראָב, איינגעהילט אין קישען. עס קומט מיר באַלד אַרויף אויפ׳ן געדאַנק, ער האָט זיכער היינט געהאַט אַ שלעכטע בעגעגעניש, און האָב איהם, נעבעך, שטאַרק בעדויערט. איך רוף איהם—און ער ענטפערט ניט. דאָס האַרץ האָט מיר געריסען, אָנקוקענדיג איהם, נעבעך, אין אַזאַ לאַגע. איך רוף איהם צום צווייטען מאָל, מיט אַ ריהרענדיגער שטימע—און ער קעהרט אום צו מיר דאָס פּנים זיינס. אַך, ווי שרעקליך ער האָט אויסגעזעהן דענסטמאָל! דאָס פּנים האָט איהם געפלאַמט און די אויגען זענען איהם פערלאָפען פון טרעהרען.

—וואָס איז דיר, מיין זוהן?—פרעג איך איהם שטאַרק געריהרט.

און ער זיפצט און זאָגט עפּיס מיט פערדראָס:

— וואָס פרעגסט דו מיך? ווייסט דען ניט אַליין, אַז איך געפין מיך דאָרט צווישען פיינד? געגוג האָבען זיי מיר געטאָן אין דער גאַל ביז אַצונד, און היינט האָבען זיי מיך געפייניגט נאָך מעהר, אויס־

וואָרפענדיג מיר אַ מעשה מיט בלוט אין די מצות, און דעם יום-טוב: פסח, וואָס, לויט זיי זאָגען, איז דער דאָזיגער יום-טוב ביי יודען טאַקי היינט...

ווי אַ דונער האָט מיך געטראָפען, אַזוי בין איך געוועזן צומישט הערענדיג אַזוינס, און ניט געקענט אַרויסברייננגען פונ׳ם מויל קיין וואָרט. געפיהלען פון רחמנות, פון שאַנדע און חרטה האָבען ווי דער ים געשטורעמט אין מיר, און די נשמה מיינע האָט עס געוואָרפען פון איין חוואַליע צו דער אַנדערער נאָר אומצוקומען פאַר גרויס לייד!

איך פיהל די צרות פון מיין זוהן, פיל זיין ביטער געמיט און דאָס האַרץ מיינס פלאגט מיך און זאָגט: דיין זוהנס דאָזיגע צרות האָסט דו דאָך, דו, איהם אָנגעמאַכט, דיר האָט ער דאָך זיי צו פער- דאַנקען! דו האָסט אוועקגענומען אַ נפש פון זיין פאָלק, עס זאָל זיך דערמיט ניט אָנגעהערען, נאָר מיט דער מענשהייט אַליין, ניט צו- בערעכענען זיך, אַז מענשהייט איז אייגענטליך ניט מעהר ווי אַ וואָרט. אין דער וועלט זענען באמת דאָ נאָר נאַציאָנען, פעלקער, און דער סך- הכל פון זיי, פון די אַלע פעלקער אינאיינעם רופט מען מענשהייט. עס קומט אַזוי פיעל אויס קרום ווי איינער, אַ שטייגער, זאָל זאָגען. בוימער איז ביי מיר גאָרנישט, וואָס געהט עס מיך אָן אַ בוים? דער עקר איז ביי מיר דער וואַלד!... דאָס האָסט דו דיר איינס, און צווייטענס, לאָז שוין זיין אפילו אַזוי מענשהייט — איז דאָך די קשיא. פאַר וואָס איז ביי דיר אויסגעקומען, אַז דער וועג צו דער מענשהייט געהט דוקא אָט דורך דער נאַציע, וועלכע דו האָסט פאַר דעם זוהן דיינעם אויסגעקליבען, און דורך דיינער, חלילה-וחס! קאָן מען גאָר פאַרקריכען קיין בויבעריק?... זעה נאָר, דיין זוהן, פאַר וועלכען דו האָסט געזוכט דאָס גליק ניט אין דיין פאָלק, זעה וואָס פון איהם איז אַצונד געוואָרען! וואו איז זיין גליק, וואו איז זיין נחת? פון זיין פאָלק איז ער אָבגעריסען און פונ׳ם פרעמדען פאָלק ניט אויפגענומען, הענגט ער דאָך, נעבעך, אין דער לופטען — און פערפינסטערט איז איהם זיין וועלט געוואָרען נאָך גאָר אין דער יוגענד! יודישע קינדער פון קליינער- הייט אויפדערוואַקסענע צווישען זייער פאָלק, אין דעם גוטען יודישקייט זיי ליגען גוט אין טעם יענע מנהגים, צערעמאָניעס און פיעל אַנדערע זאַכען אַזעלכע אין דעם פאַמיליען-לעבען און אין דעם כלל יודישען לעבען, וואָס פערזיסען זייער יוגענד און פערווירצען זייערע טעג און יאָהרען ביז העט אין דער עלטער. דערמאָן זיך איז דיין יוגענד, דערמאָן זיך,

אַ שטייגער אין דעם סדר פּסח, בײַ דײַנע עלטערן אין הויז! די שכינה פּשוט האָט דאָך דענסטמאָל גערוהט אויף איטלעכער זאַך דאָרט — אויף דעם שנײ-געגרייטען טיש מיט די כּוסות, אויף דעם טאַטען, אויף דער מאַמען און אויף די קינדער אַרום טיש, און דו אַליין האָסט דאָך געשײַנט, געלויכטען, זיך געשמאָלצען פֿאַר גרויס פרייד. דערמאָן זיך, ווי דאָס האַרץ פֿלעגט זיך דיר פרעהען בשעת די ימים-טובים, וויפיעל נחת, וויפיעל פערגעניגען איטליכער יום-טוב האָט דיר פערשאַפט. און היינט — היינט איז דער יום-טוב בײַ דיר גאָר ניט, וואָכענדיג, און דײַן זוהן איז געוואָהר געוואָרען, אַז בײַ יו-דען איז היינט פּסח פון „זײ״... אומגליקליך איז דײַן זוהן, וואָס בײַ פרעמדע איז ער אַ יוד, נאָך אומגליקליכער אָבער, וואָס בײַ יו-דען איז ער אַ פרעמדער!!

וואָס זאָל איך דיר זאָגען, ברודער, ביטער און זויער איז מיר געוועזן צו יענער צייט! מײַן זוהן ליגט אויפ׳ן בעטעל, דער׳הרג׳עט, דערשלאָגען צו ליעב מײַנע זינד, אין איך שטעה בבושה וחרפּה, שלאָגענדיג מיך אָשמנו, בײַם דאָזיגען קרבן — און דאָס האַרץ, אַי טהוט מיר וועה!...

היינט אַז איך דערמאָן מיך דערינען, וואונדערט מיך אויף זיך אַליין, ווי אַזוי האָב איך מיך אײַנגעהאַלטען טאַקע באַלד ניט צו פערריכטען דעם פעהלער, וואָס איך האָב געמאַכט אין מײַן זוהנ׳ס ערציהונג, אויס רחמנות אויף איהם און אויף מײַן כּבוד טאַקי אויך. ניט מעהר די דאגת הפּרנסה, וואָס פּיקט אין מוח, פערשלאָגט די געפיהלען פונ׳ם האַרץ. און אַלסדינג בײַ מיר האָט זיך געפיהרט אויף דעם שטייגער ווי פריהער, נאָר דאָס, וואָס איך האָב נישט געטאָן, האָט געטאָן די צייט.

עס האָט זיך געמאַכט אַ מעשה, אַז דער לערער פון היסטאָריע, אַ המן, איז זיך געזעסען אײַנמאָל אויף דער קאַטעדרע זאָגענדיג דעם שיעור פאַר די תּלמידים. פּלוצלים טראָגט איהם אונטער דער רוח אַ סמאָרע צו טאָן מיט דער נאָז און זאָגען: עס שמעקט דאָ שטאַרק מיט קנאָ-בעל! אַלע אויגען, וויפיעל עס זענען געוועזן אין קלאַס, ווענדען זיך צו מײַן זוהן, אָנקוקענדיג איהם מיט שפּאָט, און דאָס פּנים זײַנס מינעט זיך איהם, נעבעך, פאַר בושה. ער קען ניט אויסהאַלטען, שטעלט זיך אויף און זאָגט עפּיס אַ וואָרט אַקעגען דעם לעהרער.

קורץ, עס ווערט איהם נישט געשיינקט — מען שטופט איהם ארויס פון גימנאַזיע.

איך האָב זיך מיישב געווען, ווי באַלד אַרויסגעשטופּט, זאָל זיין אַרויסגעשטופּט, מצר וויל איך שוין נישט שוואַרצען דאָס פּנים פאַר די לעהרער. פאַר דעם גאַנצען פּעקעל עשרת בני המן, מיט געבעט, מיט מתנות, ווי דער שטייגער איז, מיין זוהן זאָל ווידער אין גימ־נאַזיע אַריינטרעטען. לאָז ער בלייבען בעסער אין דער היים, און דאָ אויסלערנען די תורה, וואָס איז נויטיג אויף אַריינצוגעהן אין אוניווערזיטעט. איך האָב איהם אָבגעגעבען אַ בעזונדער שטיבעל, איינגעצאַצקעט פאַר זיך, כדי ער זאָל דאָרט קענען לערנען, אַרבייטען פריי, אומגע־שטערט.

צו מיין זוהן אין שטיבעל האָבען אָנגעהויבען אַריינצוקומען עפּיס נייע חברים זיינע, מיט וועלכע ער פלעגט זיך אונטערהאַלטען בשעת אַ פרייע צייט פון דעם לערנען. פריהער איז די צאָהל זייערע געווען ווייניג, דערנאָך איז די צאָהל פון די חברים געוואַקסען אַלץ מעהר, און קומענדיג צו איהם עפּטערס, פלעגען זיי מאַכען צווישען זיך עפּיס אַ שמועס, האַמפּערענדיג, שפּאַרענדיג זיך מיט אַ ליאַרם, אַ געשריי. צווישען די דאָזיגע חברים האָבען זיך געפונען שילער פון אַלערליי שולען, קלויזניקעס, ישיבה־בחורים און גלאַט אַזוי זיך בחורים — קאַ־פּאָטעס און מונדירען מיט מעשענע קנעפּלעך, קאַשקעטלעך, קאַטערוכעס, היטלעך מיט הערבען אויסגעמישט אינאיינעם. מיר זענען די אַלע חברה־לייט ניט געווען צום האַרצען. איך האָב איבערגעטראַכט, צו זענען זיי אפשר ניט פון יענע, וואָס ווילען פאַרבעסערן די וועלט, קען דאָך, חס־ושלום, מיך טרעפען אַיין אונגליק דורך זיי. איך געדענק דאָך נאָך די אַמאָליגע יונגע לייט אין אונזער צייט, וואָס זיי האָבען געוואָלט און וואָס פון זיי, נעבעך, איז געוואָרען. אַ טייל זענען געזעסען, אָבגעקומען אין תפיסה, אַ טייל זענען פערשיקט געוואָרען אַזש וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט דאָרט, און אַ טייל האָבען הונגעריג, עלענד זיך אַרומגעבלאָנקעט אין דער וועלט. אויך מיר, געדענקסטו, פלעגען זיך צונויפקומען אַמאָל מיט דער דאָזיגער קאָמפּאַניע און שיער־שיער זענען מיר אויך ניט אַריין אין אַזאַ צרה. פאַר אַ געשלאָ־גענעם הונד — איז דאָ אַ ווערטעל — טהאָר מען קיין שטעקען ניט ווייזען. דעריבער, אַז איך האָב דאָ געזעהן די חברה יונגע לייט קומען אָפּט צו מיין זוהן, האָט אויף מיר תמיד געציטערט די הויט. אַ מינדסטער

שאַרך האָט זיך מיר געדאַכט ווי טריט — האַ־האַ, מען געהט!... די מלאכי־חבלה קומען בדק׳צוועזן ביי מיר אין הויז.

זאָגען־זשע מיין זוהן, אז איך וויל ניט ליידען, די דאָזיגע חברים זיינע זאָלען קומען צו איהם, דאָס האָב איך ניט געוואָלט. גאַנץ פשוט, ווייל מיין זוהן איז שוין אַרויס פון די קינדערשע שיכלעך און האָט שוין זיין דעה, הייסט, אַז איך וועל מיט איהם אָנהויבען מיט בייזען, וועט ער מיך ניט הערען. בפרט נאָך, ווי מיר האָט זיך אויסגעוויזען איז ער שוין פון לאַנג ביי זיך אין הארצען געווען אויף מיר יעפּים אַפּיסעל אָנגעדרודעלט. אַ חוץ דעם האָב איך מיך בעטראַכט, פיעל בעסער איז פאַר מיר מיט מיין זוהן, אַז די חברים זאָלען געהן צו איהם איידער ער זאָל געהן צו זיי. מען בעדאַרף נאָר שטילערהייט גוט אַכטונג געבען אויף איהם אַזוי, אַז ער זאָל עס ניט בעמערקען.

און אַזוי טאַקע האָב איך עס געטאָן.

אַז מיין זוהן איז איינמאָל געגאַנגען מיט חברה שפּאַצירען, האָב איך מיך אַריינגעכאַפּט צו איהם אין שטיבעל, איבערגעקוקט דאָרט דאָס שאַפעלע מיט די ספרים און אַלע האָבען זיך דערוויזען כּשר. טהו איך דערנאָך אַ בליק אויפ׳ן טיש און דערזעה אויף איהם דריי ספרים און איינס אַ אָפען ביכעל. איך קוק מיר צו, בלייב איך פערגאַפט — איך געפין אַזוינס, וואָס מיר האָט קיינמאָל ניט געקאָנט נאָר איינפאַלען! צוויי ספרים, הערט אַ מעשה, זענען פון די הייליגע נביאים, איין ספר איז עפּים אַ מעטאָדע, אַלע אויף לשון קודש, און אין דעם ביכעל שטעהען פערשריבען לשון קודש׳דיגע ווערטער, פערטייטשט אויף רוסיש — און די האַנדשריפט איז מיין זוהנס!... הייסט דאָס אַ פּנים, אַז פּאַדיי האָט זיך גענומען צו תנ״ך, צו לשון קודש. נאָר פון וואַנען קומט צו איהם אַזוינס און ווער איז דאָס דער רבי זיינער? טאַ! מאַך איך, ס׳איז ניט צו פערשטעהן, מען בעדאַרף עס איבערלאָזען דער צייט.

עס האָט ניט געדויערט לאַנג, קומט מיין זוהן צו מיר מיט אַ קשה, איך זאָל איהם ניט אָבזאָגען, פאַרבעטען צו מיר אין הויז, מאָרגען אין אָוונד איין עולם מענשען פון זיינע בעקאַנטע, דענסמאָל איז געווען חנכּה. אָה, האָב איך געזאָגט, מיט דעם גרעסטען פערגעניגען! איך וועל נאָך מאַכען פאַר דעם עולם אַ קערמישעל אויך, טראַכטענדיג ביי זיך, אָט לאָזען יודישע קינדער זיך שפּילען חנכּה אין קאָרטען, ווי דער שטייגער איז, און אַגב טאַקי וועל איך אָנשמעקען, וואָס פאַר

אַ מיני מענשען זענען זיי. דאָס ווייב מיינס איז צופרידען געווען דערמיט און צוגעגרייט אַ מאָהלצייט פון דער פולער האַנד. וואס זאָל איך דיר זאָגען, מיין ליעבער, ביי מיר אין הויז איז נאָך קיינמאָל אַזאַ שמחה ניט געווען ווי אין יענעם אָבענד. דער גרעסטער טייל עולם איז בעשטאַנען פון יונגע לייט: בחורים און מיידלעך, גימנאַזיסטען, סטודענטען און קלויזניקעס, אָרעם און רייך אַלע גלייך, אַלע צווישען זיך פריינדליך, ליעבליך, לעבעדיג, פרעהליך טאַקי פונ׳ם האַרצען, און עס שיינט זיי, לויכט זיי דאָס פנים!

אין זינען האָבענדיג מיינע געסט, האָב איך מוחל געווען אויף מיין כבוד, אַנידערצוזעצען זיך אויבענאָן אויף אַ שטול, נאָר וואָס דען, איך האָב מיך אַרומגעדרעהט, אַרוים, אַריין, זעהן, ווי אַ בעל הבית, אַז אַלסדינג זאָל געטאָן ווערען ווי געהעריג. דעריבער בין איך ביים אַריינקומען אין שטוב געבליבען פערוואונדערם, זעהענדיג ווי דער עולם רעשׁ׳ט זיך דאָ אַזוי שטאַרק און פאַטשט מיט די הענד. איך שטעה, בעטראַכט מיך אַ ווײַלע און פערוואונדערט מיך נאָך מעהר — הער אַ מעשה, פאַדיי שטעהט און דרשה׳ט פאַר׳ן עולם, און אַלע שרייען איהם בראַוואָ!

דער סוף פון דער דרשה זיינער, וואָס איך האָב זוכה געווען צו הערען, איז אַזוי:

„משיח — זאָגט פאַדיי פערפלאַמט און דאָס קול זיינס קלינגט ווי אַ גלעקעל — משיח דאָס איז דאָס העכסטע אידעאַל, וועלכע דאָס פאָלק שטעלט זיך פאָר, דער תכלית זיינער הייסט עס, וואָס דערהאַלט איהם ביי דער נשמה אין דער וועלט. אין משיח׳ן זעהט דאָס פאָלק אַ קוואַל פון לעבען און ליכט פון גערעכטיגקייט און יושר, פון פריעדען און גליק. און די אייגענע מעשה, וואָס מיט דער זון איז און דער ערד, דאָס איז אויך מיט משיח׳ן און דעם פאָלק. די ערד, ווי מיר ווייסען, שטעהט דאָך ניט אויף איין אָרט, נאָר וואָס דען, זי געהט און דורך איהר גאַנג, אומקעהרענדיג זיך מיט דעם פנים צו דער זון וואָס שטעהט, בעקומט זי פון איהר דאָס ליכטיגקייט — אַ שענעם גוט מאָרגען, אַ גוטען טאָג! אַי וואָס מען זאָגט: די זון געהט אויף, די זון פאַרגעהט. דאָס זאָגט מען נאָר גלאַט, ווייל עס דאַכט זיך אַזוי. באמת אָבער איז גאָר פאַרקעהרט: דער זון זאָגט מען און די ערד מיינט מען. אָט דאָס טאַקי איז אויף משיח׳ן מיט׳ן פאָלק אויך בעזאָגט געוואָרען. אַ פאָלק, וואָס שטעהט, גאָר נישט צו

כאָן, און וואַרט, האָפּט אויף משיח׳ן, ער זאָל צו איהם קומען, קען עס אפשר מאַקי דיענען איהם, דעם פאָלק הייסט עס, פאַר אַ בעוויז אז ס׳איז נאָך דאָ אין איהם אַ פונק לעבען. אָבער משטיינס־געזאָגט, אַזאַ לעבען! אמת לעבען קען עס נאָר, סיידען עס זאָל זיך ניט פוילען, און מוחל זיין, אַליין מיט זיין כבוד געהן צו משיח׳ן. וואָס מעהר אַ פאָלק פלייסט זיך צו פאַרבעסערן זיין שטאַנד, צו פאַרגרע־סערן זיין קאַפּיטאַל פון מדות טובות און קרעפטען זיינע, וואָס זענען איהם געגעבען געוואָרען אַ מתנה פון זיין ליעבען נאָמען; וואָס מעהר עס טהוט זיך אָן אַ כח בייצוקומען אַלע שטרויכלונגען, וואָס ליגען איהם אויפ׳ן וועג, און עס געהט, געהט אַלץ העכער—מעהר נעהענטער קומט אַזאַ פאָלק צום ציעל און עס הייסט, משיח, דער דערלעזער זיינער, איז צו איהם געקומען!...

ראיות דערויף איז אין דער וועלט־היסטאָריע דאָ איבערגענוג. איז נאָהענט צו איהר ציעל אַ נאַציע צוגעקומען, ווערט זי אויפגעקומען־צו זיין אַ נאַציע איז נאָר יענע ווערט, וואָס קען, ווייסט איהר ווערטה. דאָס אייגענע איז אויך מיט אונז יודען. דאָס דערצעהלט אונז היינט גאַנץ קלאָר אונזער יום־טוב חנוכה, וואָס מיר מאַכען לכבוד אונזערע גבורים די חשמונאים, אין וועלכע די ליעבע צום פאָלק, די ליעבע צום יודישקייט האָט ווי אַ פייער...

נאָר איידער נאָך פאַדיי האָט אויסגעפיהרט אינגאַנצען, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען, איז די שטוב פול געוואָרען מיט אַ רעש, אַ גע־פליעסקעריי, אַזוי אַז עס האָבען געציטערט די ווענד. מיין ווייב, זאָל געזונד זיין, שמעלצט זיך פאַר פרייד, ווערט ברייטער ווי לענגער, הערענדיג ווי מען לויבט אין טאָג אַריין איהר זוהן. איך האָב אויך געגאָסען כבוד אין זיין זכות. דער עולם גיט מיר די הענד מיט אַ ווינשעניש, ווי ביים אָבגעבען אַ מזל־טוב, זאָגענדיג: הלואי ווי ער אַ סך אַזוינע ביי יודען! און איך שטעה, ווי אַ תם, חאַטש נעהם מעלק מיך אוים, שטעה און מאַך מיט די אַקסלען, טראַכטענדיג ביי זיך: „וואָס פיר אַגרויסער גאָט דו ביזט, רבונו של עולם! און ווי גרויס זענען די וואונדער דיינע, וואָס דו טהוסט אין דיין וועלט!״ ווער וואָלט זיך עס גערוכט, אַז פאַדיי, ער — אַ געבוירענער „אסימי־לאַטאָר״, פרעגט איהם בחרם וואָס יודען, וואָס יודישקייט, אַ יודיש אות האָט ער קיינמאָל אפילו אין די אויגען ניט געזעהן, ער זאָל

שטעען אזוי פאר זיין נאציע, פאר כלל ישראל; זאל זיין אזוי פער־קאכט פאר׳ן יודישקייט און זאל דרשה׳נען אזוי ווי א למדן!

נאך פיעל אנדערע האבען געהאלטען רעדעם אין יענעם אבענד דאס אויפלעבען אויף דאס ניי פונ׳ם יודישען פאלק — דאס איז אימלי־כען געלעגען אין מויל, דערינען זענען אלע געוועזן איינס, נאר אין די וועגען, ווי ארום צוקומען דערצו, האבען די מיינונגען זיך גע־טיילט, איטליכער איז זיך געגאנגען מיט זיין דרך, מאכענדיג צונישט דעם אנדערען, איז דערפון ארויסגעקומען א שפארעניש, אלע האבען זיך געהיצט, געווען פלאם פייער.

איינער עפיס א צוטראגענער, וואס דער ישיבה־בחור ליגט איהם אויפ׳ן פנים, אין אלע זיינע גענג; רעדט אויף א קוויטש, אויפשטע־לענדיג דעם גראבען פינגער, און אויסברייענדיג משל לעמעשקע ווי א חריף, א בעל־מוח — חאפט זיך ארויף אויף מיין זוהן מיט א געדראנג און גמרא־ניגון:

— וויל זרחי, זאגט ער, לאזט מיך הערען אלץ פאלק, יודיש־קייט וכדומה, איז דאך די משמעות, אז ער האלט ווי יענער מאן דאמר, וואס דער עיקר איז ביי איהם דאס... קולטורע, הכמת ישראל, מיין איך, און ציון איז לאו דוקא. משיח איז גאר דאס... און דאס קען דאך קומען אומעטום דאס... איז דאך נעדרונגען, אז ער איז ניט קיין ציוניסט, ניט דאס, נאר א דאס, א לאומי, א נאציא־נאליסט מיין איך!

— פלוצים קומט אונטער נאך איינער, עפיס ווי פון דער זייט, און פריש, געזונד און משוגע טהוט ער זיך א זאג:

כדי צו ראטעווען דאס יודישקייט, דאס שריפטליכע ווי דאס דליבע, האק און פאק מיט די אלע הייליגע ספרים, וואס דערפון איינענטליך האט זיך גענומען דער יודישער פאלקס־גייסט, אדער ווי סט מען עס, נאצ־אנאליטעט, פראסט געדעדט, דער יוד מיט די בי־

— איז אויב נאר עס איז געמאלט א בעזונדערע יודישע מדינה, זי געמאלט זיין וואו מען וויל, נאר נישט אין ארץ־ישראל. מדינה א לייטישע, ווי עס בעדארף צו זיין, איז אונטעגליך היינט גרינדען אויף יענע געזעץ און מצוות, וועלכע זענען געווען צוגע־פאסט צו יענעם שטייגער לעבען פארצייטענס, וואס איז משונה ווייט ווי ד׳מעל פון דער ערד, פונ׳ם שטייגער לעבען אין היינטיגער צייט. דעריבער איז — גרינדען א לאנד אין ארץ־ישראל און נישט האלטען

אַסך זאַכען, אויך די מצוות, וואָס געהערען זיך אָן על פי־דין מיט דעם לאַנד, הייסט דאָך אַזוי פיעל, ווי פערבויגען די תורה׳לע, אָבּ־זאָגען זיך דערפון. פיעל זאַכען אַזוינע, ווי תפלות ובקשות און מנהגים אין דעם לעבען, סיי אין שוהל, סיי אין דער פאַמיליע, וואָס האָבען אַריינגעזעצט אין דעם פאָלק אַ יודישע נשמה, אַ יודיש האַרץ מיט בעזונדערע יודישע געפיהלען, ווערלען דאָך מוזען אין דעם לאַנד אויפהערען, ניט צו קענען גאָר פאַר׳ן מויל געבראַכט צו ווערען. קומט דאָך אויס, אַז די אויפלעבונג פונ׳ם לאַנד איז אַ טויט פאַר ישראל. אָנגענומען אַפילו, אַז ישראל וועט דאָרט אויפשטעהן תחית־המתים, נאָר עס וועט דאָך אָבער זיין גאָר אַיין אַנדערער, אַ נייער ישראל, ניט די תורות, ניט דער פאָלקס־גייסט, ניט די געפיהלען, עפּים גאָר אַיין אַנדער מין בריה, ניט דער אייגענער וואָס פריהער, און מיט אַזאַ תחית־המתים איז אַ מענש ניט צופריעדען. איטליכער וויל, ער זאָל בלייבען דער אייגענער, אַזוי ווי ער איז, אויף תמיד. אינו־דומה אין חוץ־לאָרץ—קען דער יוד זיך גרינדען אַ לאַנד אויף דעם שטייגער פון היינטיגער צייט, ניט עובר צו זיין דערמיט אויף די גע־זעצען פון זיינע תורות. ער בעדאַרף זיך דערפון ניט אָ ב ז אָ ג ע ן, נאָר עס ז אָ ג ע ן ווי אַ יהי רצון, אַזוי ווי מיר זאָגען היינט: „יהי רצון, עס זאָל זיין דער ווילען פאַר דיר, גאָט אונזער גאָט פון אונזערע עלטע־רען, דאָס עס זאָל זיין אונזערע רעד פון די לעפצען באַוויליגט צו פאַר דיר גלייך ווי מיר וואָלטען מקריב געווען דעם קרבן... גלייך ווי מיר וואָלטען מקריב געווען פאַר דיר די געווירצען... גלייך ווי מיר וואָלטען, וואָלטען און וואָלטען... דעריבער.

— דעריבער שאַ, שאַ! — איז אויף איהם אַרויף דער עולם פון אַלע זייטען מיט אַ געשריי אין מיטען די רעד, און ער האָט זיך ווי אַ קעצעלע אַרויסגערוקט, שאַ, שטיל.

מילא אין קאָרטען, ווי דו זעהסט, האָט מען ניט געשפּילט. מען האָט פערבראַכט דעם אָבענד זעהר גוט, רעדענדיג אַלץ וועגען כלל ישראל. ווער פון זיי איז גערעכט, האָט געזאָגט גלייך. דרינגען געה אין ניט אַריין. מיר זענען איטליכענס רעד געפעלען, ווייל זיי זענען הערצליך, אויס ליעבע צום פאָלק.

אַצונד ווייס איך שוין, וואָס פאַריי איז און ווער זיינע חברים זענען אַזעלכע. אומזיסט האָב איך זיי חושד געווען פריהער. ניט די וועלט פערבעסערן ווילען זיי, נאָר דאָס פאָלק זייערס. זיי ווילען

מיטהעלפען איינצוגעבען דעם פאָלק אַ פרישען גייסט — ער זאָל אָנהויבען זיך צו קענען, צו פיהלען זיין כבוד, זיין אייגענעם ווערטה און ניט צו פערלירען די האָפנונג זיינע אויף שפעטער. ווילען אויך אויפפרישען, אויפלעבען דעם פאָלקס אַלטע שפּראַך, די שפּראַך פון דער תורה, פון זיינע הייליגע נביאים. ניט אומצוּוואַרפען זענען זיי אויסען, אדרבה נאָר צובויען, צו דערלעבען זעהן יודישע קינדער זיצענדיג ווי בעלי־בתים ביי זיך אין לאַנד. דאָס זענען פונ׳ם נייעם שניט מענשען, פון וועלכע מען האָט ניט געוואוסט אין אונזער צייט. זיי זענען אויסען צוציהען יודישע קינדער, יונגע צווייגעלעך, אָבגעריסענע פון דעם יודישען בוים, און בעהעפטען זיי ברידערליך צוריק צו זייער פאָלק דורך ליטעראטור, שפּראַכע און יודישע געשיכטע. די וואָס קענען יודיש, נעהמען זיך אונטער ביי זיי צו לערנען יענע, וואָס קענען ניט, איבערגעבענדיג זיי זייער תורה מיט זייער גייסט. אָט די דאָזיגע לייט, זיי האָבען עס געיוידישט פאַדייען און נאָך אַזוינע נפשות ווי ער, געבענדיג זיי שטונדען אין דעם יודישקייט. און מיין זוהנס שטיבעל האָט זיי געדיענט פאַר אַ וואויל אָרט, אויף צונויפצוקומען זיך דאָרט, איבערשמועסען און בעראַטען זיך וועגען זייערע אינטערעסען.

היינט בעטראַכט זיך נאָר — לאָזט אוּם זרחי זיין דערצעהלונג — די גבורות פון מיין זוהן, אַז ער האָט געקענט צושטעהן אַזוי צו זיין פאָלק! אַזעלכע וואָס פון קליינוויז אויף זענען זיי איינגעטונקט געווען אין יודישקייט און עלטערווערענדיג האָבען זיי זיך דערפון אויסגעטאָן — אַזעלכע, זאָג איך, איז נאָך דאָ אַ האָפנונג, אַז אפשר אין דעם זכות פון זייערע עלטערן, כשרה יודען, און אין דעם זכות פון דער תורה זייערער, מיט וועלכער זיי האָבען זיך אָנגעזאָפּט אין דער יוגענד, וועלען זיי זיך צוריקחאַפען צום יודישקייט. אָבער וואָס איז דאָ צו האָפען פון קינדער, וואָס די טאַטעס זייערע אַליין זענען אַראָב פונ׳ם וועג און פערפיהרט מיט זיך זיי, זייערע קינדער, ניט צו געבען זיי פערזוכען פונ׳ם יודישקייט אַ לעק? אַזעלכע אַז זיי קעהרען זיך אום צו זייער פאָלק, איז ווירקליך טאַקי אַ גרויסער נס, וואָס טרעפט זיך זעהר זעלטען. ביי פאַדייען איז נאָך גרעסער דער נס, וואָס ניט גענוג ער אַליין האָט זיך צוריקגעקעהרט, האָט ער נאָך צוגעצויגען אויך מיך, דעם טאַטען זיינעם!

אויך דאָס מוז איך דיר זאָגען, אַזוי ווי דער תשובה טאָן פאַדיי׳ס, וואָס איז ניט ערצויגען געוואָרען יודישליך ווי איך, איז חשוב׳ער פון

מיינס, פונקט אַזוי חשוב׳ער פון מיינס איז אויך דיין תשובה טאָן: איך אַליין בין דאָך געוואָרען אַ בעל־תשובה ערשט נאָך דעם, אַז איך בין געקומען צו אַזוי פיעל חרפות־בזיונות; געגוג האָבען שונאים משונה ווילד, נעבעך, געאַרבייט, אַריינגעלעגט אין מיר אַזוי פיעל מיהע, ביז זיי האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ יודען, — און דו האָסט אַ גרויע האָר דערזעהען, אַט די האָר פון דיין פאָטער, כיזט דו באַלד איבערגעביטען געוואָרען. דאָס וואָס אַזאַ האָר האָט געווירקט אויף דיך אין אַ רגע, האָבען שונאים געווירקט אויף מיך ערשט נאָך אַ צייט מיט יאָהרען. — כבוד, גרויס כבוד דיר, ליעבער פריינד! כבוד, גרויס כבוד דעם טאַטען דיינעמס גרויע האָר!...

— כבוד. גרויס כבוד דעם זוהן דיינעם! — האָט כרפס אָבגעענט־פערט שטאַרק געריהרט — כבוד, גרויס כבוד אויך די חברים זיינע, יונגע לייט, די שוועלבעלעך, וואָס ברענגען די בשורה פון אַ וועסנע, די בענייאונג, די אויפלעבונג פון אונזער פאָלק! — — —

אַ געשמאַק דערקוויקענדיג ווינטעל האָט זיך שטיל שוועבענדיג אַריינגע׳גנב׳עט אין צימער דורך דעם אָפענעם פענסטער צום גאָרטען צו. די ביידע פריינד האָבען איבער דאָס געשפרעך, קעהרען זיך אוים מיט דעם פנים צום גאָרטען. איינגעהמענדיג גרויס פערגעניגען פונ׳ם ערשטען סימן לעבען, וואָס די וועלט ווייזט אַרויס, פונ׳ם ערשטען ריהרען זיך איהרם ביים אָנהויב וועסנע נאָך אַזאַ לאַנגען, שטאַרקען ווינטער־שלאָף. קוים קוקען אַרויס פון דער ערד יונגע גרעזעלעך, קוים פוקען ניך די בוימער, נאָך נאַקעט. אָהן אַ מלבוש פון גרינע בלע־טער — קלינגט שוין דאָס לעבענסליעד אין דער גאַנצער וועלט! אָט דאָס ליעד האָבען געזונגען היינט לעבענדיג, פרעהליך די פייגעלעך צווישען צווייגען; זשאַבעס אין קאַליוזשעס, טייכען; פליגען, בינען ביים אַרויסקריכען פון לעכער, שפאַלטען. די זון איז היינט אַרויס פון איהר פוטער־פאַס פרעהליך, אָנקוקענדיג די ערד מיט איהר ליכטיג פנים, זי געקושט ליבליך, וואַרעם, ווי אַ חתן אַ כלה — האָט זי, די ערד, זיך גאָר מחיה געווען, זיך גענומען אָברייניגען פונ׳ם גאַנצען שמוץ. פון די אַלטע פערפוילטע געוועקס איהרע און צוגרייטען זיך נייע. גוטע שענע זאַכען צו דער חתונה איהרער למזל־טוב. אָבענדס האָט זי זיך איינגעהילט אין אַ טונקעלען דעקטוך מיט העלע זילבערנע פליטערלעך פונ׳ם שיין פון דער לבנה און איינגעדרימעלט מיט זיסע גוטע האָפנונגען אויף מאָרגענדיגען טאָג.

וועסנע אין אַ גוטע מזל'דיגע שעה!

זרחי הויבט זיך אויף פונ'ם אָרט און קלייבט זיך געהן צו זי אין איינפאָהרהויז.

— צו מיר מאָרגען אויף וועטשערע — בעט כרפס דעם חבר זיינעם, געבענדיג איהם די האַנד.

— „אויף וועטשערע" זאָגסט דו, און ניט צום סדר?!

— יאָ, ליעבער זרחי, טאַקי אַזוי, און עס טהוט מיר זעהר באַנק, וואָס ס'איז אַזוי. פונ'ם גאַנצען הארצען וויל איך מאַכען אַ סדר צוליעב מיר און מיינע קינדער, וואָרום קיין זאַך פערזיסט ניט אַזוי דאָס הויזליכע לעבען, זעצט ניט אַריין אַזוי פעסט דאָס יודישקייט אין די קינדערשע הערצער ווי די ימים-טובים. נאָר וואָס זאָל איך טאָן, אַז דאָס הויז — דאָס איז דאָס ווייב, און דאָס ווייב מיינס, דו קענסט דאָך זי, איז ניט פון יענע ווייבער, וואָס לייענען תחינות, זי האַלט עפּעס ניט פונ'ם יודישקייט.

— נאָר ניט געזאָרגט, כרפס מיינער! נאָך היינט געה איך צו דיין ווייב און גיב איהר אַ שטונדע אין יודישקייט, מעגסטו זיך, נישקשה, אויף מיר פערלאָזען, אַז איך וועל זי יודישען. און מיר וועלען, אם ירצה-השם, עסען מצה, מרור און חרוסת, פיש, קניידלעך און אַלע יודישע מאכלים, צו דיר, ליעבער כרפס, מאָרגען צום סדר בעט איך דיך, צו דיר אין הויז.

* *
*

און אַ סדר האָט מען אָבגעריכט ביי כרפס'ן אין הויז זעהר אַ שענעם, אַ כשר'ן טאַקי ווי זרחי האָט געזאָגט. דער טיש איז געווען געגרייט מיט אַלע צערעמאָניעס ווי געהעריג, כרפס דער מלך איז געזעסען אויף דער עסעבעט גאַנץ געהויבען, דאָס ווייב, די מלכה איהם [illegible] דער רעכטער זייט. זרחי ווי אַ משנה-למלך — צו דער לינקער זייט, און אין שטוב איז געווען ליכטיג, פרעהליך, דאָס קליינוואַרג וואונדער[illegible] זיך, איינס דעם אַנדערען פרעגען: מה נשתנה, פאַר וואָס איז די נאַכ[illegible] געוואָרען עפּעס פערענדערט פון אַלע אַנדערע נעכט? ווינשענדיג זיך — הלואי תמיד זאָל זיין אַזוי. און די גרויסע זאָגען די הגדה, ווי מען איז דערלעזט געוואָרען פונ'ם גלות-מצרים, ווינשענדיג זיך, הלואי רבונו של עולם, דערלעזט צו ווערען פונ'ם היינטיגען גלות — און לשנה הבאה בירושלים.

אויף אסיפות

אויף אסיפות.

— איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ווי די מעשה איז, אַזוי אָדער אַזוי, לאָז מען שמועסען אַזוי, אָדער ווידער פאַר־קעהרט, איז אַלץ גאָרנישט. דער שפּיץ איז, זאָג איך אייך, בע, נישטאָ ביי וואָס אָנצונעהמען.

— ריינע דבורים, רב יודעל! לאָז מען הערען ווערטער. ביי אייך, האָט קיין פּאַראַיבעל נישט, איז אַלץ עפּים אין דער זייט, פּאָ־פּעריק, מעשה ליטוואַק, מחילה, אַלץ „אַקעגען דעם זאָג איך עס, אַקעגען דעם זאָג איך עס״. און וואָס? געה, שטוים זיך אָן. געה, זיי אַ נביא, טרעף וואָס „כלומר״ איז דער טייטש. אַי פּע, כ׳לעבען, האָט קיין פּאַראַיבעל נישט, רב יודעל!

— טאַקי, באמת טאַקי, רב יודעל, האָט קיין פּאַראַיבעל נישט, רב יודעל! האַסקיל אונזערער איז אפילו אַ שטיקעל דאָס... אויף חסידיש הייסט עס פּשוט „שייגעץ״, נאָר גערעכט איז ער דאָך פּאָרט. נאָך אַ מאָל: מיר, יודען, נעהמען זיך דאָ צונויף וועגען אַזאַ וויכטיגען ענין, וועגען כלל ישראל, ווי ראַטעווועט מען זיך און דאָס ביסעל יו־דישקייט, וואָס שטעהט אַזוי שמאָל. איטליכער פון אונז דאָ לאָזט זיך הערען מיט זיינס אַ וואָרט, מיט אַ עצה, מיט אַ סברא, ווי ווייט מעג־ליך. און אַז עס קומט צו אייך; שאַ! לאָז מען הערען, וואָס זאָגט

עפּים רב יודעל. זאָגט, רב יודעל... וואָס? האַ, פאָרט וואָס? מען חלש'ט דאָך הערען רב יודעלס אַ וואָרט.

— דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען — יודישע קינדער זאָל'ען חלש'ן הערען אַ וואָרט! ריידען, מהיכא תיתי, ס'איז ביי זיי עפּיס אַזאַ מין חולשה אַזוינע... איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. „לאָז מען הערען, זאָגט איהר, וואָס זאָגט רב יודעל"? — אַ קאַטאָוועס עפּים! לאָמיר זיך נישט נאַרען, מיינע ליבע יודען, אַי זייט איהר קלוגעטשקע, אַי זייט איהר דורכגע-טריבענע, וואָס מאכט ביי אייך אוים אַזוינער ווי רב יודעל; משטיינס-געזאגט, דער גאנצער יודעל!...

— סטייטש, סטייטש, רב יודעל! נאַט איז מיט אייך, איהר זאָלט אַזוינס זאָגען, רב יודעל!

— נו, וועל איך נישט זאָגען... און מען פארשפּאָרט עס טאַקי צו זאָגען. איינגאַנצען מיט אַייערע גיינג, מיט אייער בענעהמען, זאָגט איהר עס טאַקי אַליין. אַייער פּעררייסען די נאָז, אַייער קוקעלע' עפּים אַזוי, פון אויבען אַראָב, אַייער נישט דערהערענדיג זיך מאַכען כלומרשט בשעת מען רעדט, אייער נישט וויסענדיג זיך מאכען, נישט צו-דערקענען זיך געבענדיג אַ מאָל, שטייף, שטייף האַלטענדיג די האַנד אין דער קעשענע — דאָס אַלסדינג, האָט קיין פּאראיבעל נישט, זאָגט, נישקשה, זאָגט און זאָגט. איך זאג עס אַקעגען דעם, פאר-שטעהט איהר מיך, זאג איך עס, אַז...

— נאַט אייך נאָר פלוצלים. מאָווע-מאָווע מאָקע!... גוט מאָרגען, גנלע, רעטיך טראָג איך.

— ווער בענומען, חאַסקיל! וועסט נישט אויפהערען מיט דיינע שטיקלעך? געה דיר, געה צו אַלדי גוטע יאָהר! — אֶמת טאַקי, רב יודעל, חאַסקיל אונזוערער איז אַפילו אַ שטיקעל דאָס... אַ שייגעץ הייסט עס אויף חסידיש, אַלעס איינס, וואס אַ ברענענדיגער חסיד, אַ מזיק, אַ ספּירט, נאָר געדעכט אָבער איז ער דאָך פאָרט. אַ פרעג אַ ביסעל: וועגען וואָס?! סטייטש מי רעדט, רעדט אַזאַ לאנגע נאכט. עס האָט גערעדט רב איציק-יענקיל, זאָל געזונד זיין; רב ישראל-חיים זאָל לעבען; רב הירש-ליב, רב ליב-הירש. נאָך און נאָך. מען האָט גערעדט, געזאגט. געשריעו הידד! סטייטש, נישט געהערט?!

— הערען האָב איך געהערט אַז מען רעדט, נאָר וועגען וואָס, בין איך זיך מודה, ווייס איך נישט. גאַנץ פשוט, רב איציק-יענקלען האָט פערשלאָגען די רייד רב ישראל-חיים, רב ישׂראל-חיים׳לען האָט פערהאַלטען רב הירש-ליב, רב הירש-ליב׳ן האָט פערהאַלטען רב ליב-הירש און אַזוי ווייטער, ווײַטער. עפּיס אַ גאַנצער הד-גדיא, אַ פאַרשלאָגעניש, אָבשלאָגעניש, אָוועקשלאָגעניש ביז אַנגסטענבעשלאָגעניש, האָט מיר קיין פאַראיבעל ניט. איך זאָג עס אָקעגען דעם. זאָג איך עס, אַז מחמה דעם פאַרשלאָגעניש טרעפט זיך עס אַ מאָל ביי יודען, אַז מען זאָל נישט וויסען, וואָס יענער זאָגט, יאָ, מען זאָל נישט וויסען אפילו אליין וואָס מען זאָגט, ביי יודען מיט גמרא-קעפּלעך, וואָס דער עיקר איז ביי זיי „סלסלה״, דאָס גרייזלעניש- דאָס דרעהעלע, דאָס פאַרדרעהעלע און אויסדרעהעלע, מאַכט זיך עס אַ מאָל, אַז מען פאַר-קריכט אין טיעפע חקירות עפּיס נאָר ניט צו דער זאַך, מען פאַר-פלאָנטערט זיך, פאַרפּליהט העט העט אַזוי, צו עס כאַפּט אויש אַן אַ שווינדעל, נישט צום פאַרשטעהן! — נאָך אַ מאָל, זאָג איך, האָט מיר קיין פאַראיבעל נישט.

— אויף אייך, רב יורעל, פאַראיבעל האָבען, חלילה! מעגליך, ס׳איז אייך נישט אַריין אין קאָפּ, ווײַל אייך איז דער קאָפּ פער-שלאָגען אַ ציינר. אַ קאַטאָוועס עפּיס זייט איהר ביי אייך דאָרט אין שטאָדט דעם היינטיגען נאָך פּסח אויסגעשטאַנען, רב יורעל! דער-פעהלט חאָטש עפּיס, איהר מיט אייער מויל, רב יורעל, וואָס איז אַזוינס געשעהן. הא וואָס?

— צרות! צרות, מיינע ליעבע יודען. איך זאָג אַ קעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ס׳איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. נעהמט אונזערע „קינות״, אונזערע יענע טרויעריגע „סליחות״, די אַלע מעשיות און, משטיינס-גע-זאָגט, אונזערע „געשיכטעס״ פון גאַנץ אַלטע צייטען, פון אַלטע, פון מיטעלע און ווייטערדיגע צייטען, וועט איהר אייך האָבען סך-הכל דאָס אייגענע וואָס היינט ביי אונז. די אייגענע צרות, די אייגענע פורעניות, אייגענע געברענטע-געבראָטענע לייד, — צו-וואָס זיי איבער-רעכנען, איבערזאָגען? אַ חשק אַ ביסעל אויפדעקען דאָס צוקאַטעוועטע ליעב, מחילה, און אַרויסשטעלען דער וועלט — נאַט, קוקט די וואונ-דען! וואָס איז, אַ כבוד אַ גרויסער איז עס, אַ שענקייט, אַ פאַרגניגען?...

— מען מוז דאך טאקע עפּיס טאָן, רב יודעל, זיך ראַטעווען פון ניכער טאקע, און אימליכער טאקע, אָהן א שום אונטערשייד.

— אַז דאָס איז טאַקע די גרעסטע צרה, וואָס ניכער און אימ-ליכער אָהן אונטערשייד. איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, ברידער, וואָס איך אַליין, נישט פאַר אייך געדאַכט, האָב ערשט נישט לאַנג דערפון מיאוס געליטען. ברוך-השם בין איך געוואָרען צוליעב די שלעכטע ראַטונקעס. איך זאָג עס אַקעגען דעם, אַז דאָס היטען-זיך, דאָס פּילדערן איז נישט אויף גיאַס. פון היטען-זיך און פּילדערן איז נאָך נישט געדרונגען, אַז מען איז פאַרטיג טאַקע אין רעכטען אמת צו טאָן, פון אַנגעצונדענע פייערווערק האָט מען נאָר רויך און משאַד. אוי, ברידער. ס'איז א וועהטיג צו דערציהלען, וואו האָב איך געליטען

— מען דאַרף ניעם רייזעוידיג טאַבאַק דורך דעם „וויענער נע-פּריינקעל״

— וויי, מיינסט דו, האַסקיל? פּוועליך, וויין טרינקט נישט רב יודעל

— א טעש ביסט דו, ניעבעל. אַבער קידוש מאַכט רב יודעל, נו, ווען ער מאַכען קידוש. וואָס מאַכט עס דען אויס, קידוש הייסט דען נישט געטרונקען? פאַרקערט, נאָך א רוב כוס, א כוס פון א רביעית. עס וועט איהם זיך עפּענען דאָס מויל, נישקשה. אַי, וועט ער ריידען! איך קען בעסער רב יודלען, דו טעש אייגער, ביי איהם איז קיין זאַך נישט מיט א מאָס. שווייגט ער, איז געשוויגען, רעדט ער, איז גערעדט, אָהן א אויפהער. — רב מענדיל, אָ, רב מענדיל! רופט זיך אָב, טויב זייט איהר היינט, צי וואָס? מען זאָל עס הערען פון אייך היינט א וואָרט. עמיס נאָר ווי געמאַכט א האַסלע איינאַיינעס מיט רב יודלען, אַז אַלע טעגען זיך ריידע צווישעטערהיים און די זאָלע שווייגען.

יאָ, חאַסקילע מיינער, מאַכי אווי: שווייגען ווען אַלע ריידען, נאָר אָבער ריידען ווען אלע שווייגען!

נו ריהרט זיך-זשע, רב מענדיל. נעהמט א כוס און מאַכט קידוש פאַר רב יודלען, פאַר'טס'עט איהם אויך, אַז ער זאָל הערען

לעבעדיג און ריידען. עס וועט שוין זיין שטיל, אַלע וועלען שווייגען. נישקשה.

דאָס „כרמל־געטריינקעל" איז, הפנים, א גוט מיטעל, ווי איך הייס נימפעל! איהר זעהט, עולם, ווי רב יודעל איז איצט בגילופין, לעבעדיג, אויפגעריימט. ער איז קאַפּאַבעל אפילו „אָדם יסודו מעפר" אָבצושפּיעלען, ווי א אָדעסער שניידער, מיט א מארש. צו איהם טויג טאקי אֵיין רב מענדיל. שא עולם, אָט עפענט רב יודעל א מויל און הויבט אָן צו דערצעהלען

שא, שא, שא!

— דאָס גאנצע ביסעל גוטס מיינס — הויבט אָן רב יודעל — האָט אין דעם קאסטען זיך געפונען, א קאסטען א אלטפעטערישער, אַ אָרון בירושה פונ'ם עלטערזיידען. אין שטוב האָט זיך געפונען נאָך אזעלכעס, וואס ווערט געברויכט אין דעם בעל־הבתישקייט, וואָס איז נייטיג אין לעבען אריין. איך זאָג עס אקעגען דעם, זאָג איך עס, אז פאר א יודען בלייבט איין מיטעל — די תבה, ער מוז שטענדיג זיין גרייט, געפאקט אין דער תבה, מאלע וואָס עס קען זיך מאכען: א בייזע מהומה, א איבערפאלעניש, א אָנשיקעניש, א כאפעניש־לאפעניש, צעשטערעניש, בעהיט זאָל מען ווערען. די אלע אנדערע זאכען, וואָס זענען א חוץ דער תבה — איז פוי! איך זאָג עס אקעגען דעם, ווי נאַריש, שטארק נאריש ס'איז אויסברייגגען זיך, ציהען פון זיך די קליי, פארקויפען זיך, אוועקגעבען די נשמה, א שטיק געזונד, וואָס איז? כדי ארויסשטעלען זיך פאר דער וועלט מיט דעם פויץ, מיט דער פּאָמפּע — נאט, קוקט וואָס ביי מיר געפינט זיך! די שעה זאָל נישט זיין, אֵיין בלאָז פון ערגיץ, פון די, פון יענע, ווערט דערפון איינגאנצען אשפה. ביז וואנען דו וועסט זיך בעטראכטען, זיך צוזיפנעהמען ווערט פון דיר א תל. אריין, זאג איך, אריין, יוד, האַק און פאק אין דער תבה, פארשלים זי, שטעל איהר אונטער רעדלעך, אין א נויטפאַל זאָל זי געהן ווי א פוטער. און דו אליין זיי א העזעלע, גוט צוהארכענדיג זיך, סיי ביים וואַכען סיי ביים שלאָפען, מיט אויפגעשטעלטע אויערלעך; קוים עפּיס א פייף: טרו — טו — טו! כאפ, ווי מען זאגט „סקרינקע — פערינקע", די פיס אויף די פלייצעס — אין ויברח: אויף א בוידעם, אין אַ קעלער און וואו ס'איז ערגיץ עפּיס א לאָך, וואָס

דער שומר ישראל, „דער וואָס טהוט אָבהיטען זיין פאָלק ישראל" שיקט דיך צו. אָט אויף אזא אופן, זאג איך עס, קען דער יוד נאָך האָבען א קיום. לאָז זיך אייך דאכטען לופט. ער איז למשל לופט אין אַ אָנגעבלאָזענעם פאחירעל, גיט מען איהם א קוועטש דא, איז ער דאָרט, אַ קוועטש דאָרט, איז ער דאָ. אפשר ווילט איהר, איז ער אַ קוועקזילבער, דאָ וואו ס'איז קאַלט, זינקט ער, פאלט ער אראָב, אראָב. און דאָרט, וואו ס'איז ווארעם, איז ער געהויבען, שטייגט ער ארויף, אַרויף. איך זאָג עס אקעגען דעם, זאָג איך עס, ווי מען בעדארף זיין תמיד גרייט, באַרעכענט, נישט געבאַפט, נישט געיאָגט, ווי דער שטייגער איז בשעת א צרה נאָר אומגעריכט

מילא, הערט זשע, ברידער, בשעת דעם איבערפאלעניש היינטיגס יאָהר, נישט דאָ געדאַכט, איז מיר אָבגעגאָלטען, אָבגעלאָפען מיט הסד. איטליכער ביי אונז איז געווען פארנומען מיט זיך. דער משחית איז נישט איבערגעשפרונגען קיין איין יודיש הויז. נישט ווארטענדיג אויף כבוד ביז ער, דער משחית, הייסט עס, וועט קומען צו מיר, לאָז איך דעם קאסטען א פאָהר טאן אויף די רעדלעך, שטופ, שטופ די תבה פאר מיר, דאָס ווייב מיט די קינדער הינטער מיר, און מיר שטופען זיך, מיט דעם אויבערשטענס הילף, אריין אין קעלער — אַ מערת המכפלה אזוינע, דאָס הייסט א לאָך אין א לאָך, וואס חוץ א יודען וועט קיין בן אָדם פון יענע לייט נישט זוכה זיין א פוס אהין אריינצושטעלען. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז א קאָפּ אויף דורכשטופען זיך אין דער וועלט, אָנשפאַרען אין אלע לעכער, האָט נאָר טאקי א יוד, ער איז מששת ימי בראשית בעשאפען געוואָרען, טאקי צו זיין אין גלות.

— קיין קאָנטראַקט פונדעסטוועגען מיט דעם רבונו של עולם, אז מען זאל מחויב זיין אין גלות, האָט דער יוד נישט געמאכט — שרייעט ארזים איינער פונ'ם עולם — געוואַלד, איבערגענוג! לאָז זיך דער רבונו של עולם זוכען אנדערע אויף גלות אָבריכטען אָנשטאָט דעם יודען זיינעם. דער יוד וועט זיי מוחל זיין דעם שארפען קאָפּ מיט די אלע שפיצלעך, אלע אָבשניצלעך און אויבער-הסברות זיינע וועלכע מען דארף צום גלות נייטיג האָבען. אַי וואָס, וואָס וועלען טאָן יודען אהן גלות? פאר וועמען וועלען זיי זינגען „מה יפית". ביי וועמען וועלען זיי זיין תקיפים און וועמען וועלען זיי אין אויער איינרוימען —

דאָס וועט מען צייט האָבען צו בעטראַכטען, אם ירצה השם, שפּעטער, דערווייל לאָמיר נעהמען צו ביסלעך „כּרמל". מאַכט ברכה, רב יודעל! אָט אַזוי, אַזוי, א רוב כּוס, ווי על פי דין. אצינד פאָהרט, זייט מוחל, ווייטער, רב יודעל! שטעהט, הייסט עס, די תּבה אין לאָך.

— שטעהען מיר, הייסט עס, אין לאַך... זאָג איך אייך, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט ביז ס'איז שוין אָהן סכּנות, מען מעג שוין א קוק טאָן אויף דער ליכטיגער וועלט. איך זאָג עס אקעגען דעם, זאָג איך עס, „די ליכטיגע וועלט" ווי פאַר וועמען. פאַר אַנדערע איז זי ליכטיג, פאַר אונז איז דאָס אייגענע וואָס דער לאָך. די זון שיינט, נישט אָבער פאַר אונז, די לבנה לויכט פאַר יענע, וואָס שפּאַצירען אַרום מיט זייערע ליבע אין די פרייע ערטער, פאַר אונז איז זי דאָ נאָר דערויף, זי נאָר מקדש צו זיין, נישט מעהר. פון בוימער, פון בלו־מען, פון רויזען האָבען מיר נאָר גריגע ציבעלעס, פון שפּיעלפּיינע־לעך — גרילען; א שפּור פונ'ם זומער אין שטוב — פליגען און פליי — כּחול הים. ברוך השם, איבערגעקומען, אויס לאָך און ווידער אין שטוב, וויעדער א בעל הבית ווי געוועזן, שאַ, רוהיג, שטיל, נישט מעהר וואָס דער קאָפּ דאַרט וועגען דער פּרנסה, וואָס דאָס האַרץ טיאָכקעט פון א מינדסטען שאָרך. אָט אַזוי האָט זיך עס געלעבט, נישט צו פאַרזינדיגען, גאַנץ געוועהנטליך, ווי דער שטייגער איז. בעדאַרף מעשה שטן, זיך פון דער העלער הויט מאַכען א שרפה, עס נעצט א שרעק. און וואו נעצט? נישט ווייט פון מיר, אין מיין געסיל. איך אַליין האָב מיך גראַד ארומגעדרעהט אין מאַרק, דערהערט: עס נעצט, לויף איך דאָך מסתמא גאָר אין איין אָטהעם, און פאַל פון די פיס לויפענדיג. ביז גאָט האָט מיך געבראַכט אַהיים, איז מיר שיער די נשמה נישט אַרויס... הע־הע, וואָס עס טהוט זיך! די שטוב מיינע איז בעפאַלען, נישט בעפאַלען פון גזלנים, חלילה, נאָר פון יודען, גוטע ברידער, וואָס זענען זיך צונויפגעלאָפען פאַר רחמנות צו ראַטע־ווען, און וואס טהוען זיי? זיי געוואַלדעווען, שטרעקען הענט, טייטען מיט די פינגער, אַלע אין איין קול: געוואַלד, ראַטעוועט! פאַר גרויס אַיילעניש און אימפּעט כאַפּט מען, דער א לאַקשענברעטיל, א ווייקשעפּ־טיל, א משאַלענט־טעפּיל, יענער א ריבאַייזען, א פּלעקיל, א מילכדיג לעפעל און יאָגען זיך האַסטיג, הענדום־פּענדום, מיט דער דאַזיגער סחורה גלייך ווי מיט עפּיס רעכטס, מיינענדיג, זיי ראַטעווען, ארבייטען

מעשים. — וואָס טויג מיר, שריי איך, די שמאָכטעס, די קליינינ־קייטען, נאַרישקייטען, געוואלד דער קאַסטען, מיין קאַסטען! דאָרט געפינט זיך מיין גאַנץ פאַרמעגען, מיין מיה, מיין אַלץ־מיט־איינאַנדער פון אַזוי פיעל יאָהרען. — איהר פאַרשטעהט, יודישע קינדער, זיי כאַפּען זיך צו אזעלכעס, וואָס אַבי געזונט, אבי גאָט העלפט, מען איז א בעל הבית, קומען שוין די אלע דאָזיגע זאכען ממילא פון זיך אליין, גאָר אונבעמערקט. איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, וואָס הייסט אַזוינס, אַז מען איז צוטראָגען. אַצינד, לאחר המעשה, לאַכען יענע אַליין פון זיך, וואָס פאַר א נאַראָנים זיי זענען געווען, איבער וואָס זיי האָבען זיך אַזוי געהיצט, אָנמאַכענדיג א טאַראראם, א רעש, א געפילדער, אַליין גאָרנישט געטאָן און אַנדערע נאָך אין זייער אַרבייט געשטערט. איינער האָט אָנגעהויבען, געפיהרט דאָס רעדיל, און די איבעריגע שוטים נאָך איהם. — צום קאסטען איז שווער צו־צוקומען, יודען באַברען זיך, שטופּען זיך אַרום איהם. וואָס זיי ווילען, איז נישט צו פערשטעהן. איך דערשטופּ מיך פאָרט צום קאַסטען, טהו איהם אַ שטופּ — ער ריהרט זיך נישט ווי אַ שטיין, שטופּ איהם און שטופּ — נישט פון׳ם אָרט. איך טהו אַ קוק — אַ־אַ, נישטא די רעד־לעך! יודען אין כאַפּעניש, שטופּעניש, האָבען צעבראָכען די רעדלעך. רוקען אזא משא איז שווער ווי א מויער צו ריהרען.

דאָס פייער דערוויל שווייגט נישט, עס קומט צו נעהענטער, פונקען פליהען, דער הימעל רויט און זיילען רויך טראָגען זיך הויך אין דער לופט.

יודען זענען צודולט, ווארפען זיך אהין, אהער, להבדיל, ווי די פער׳סב׳טע מייז, פלאָנטען זיך איינער דעם אנדערען פאר די פיס — און הילף, נישט אויף קיין האר, כאפּ איך, טהו אַ שטעק דעם שליסעל אין שלאָס אריין כאָטש איינציגווייז מציל זיין פון׳ם קאסטען מיינע זאכען. אָבער נאָר־וואָס איך וויל טאָן א דרעה, טהוען זיך א לאָז צום שלאָס הענד, דער א דרעה, יענער א דרעה, נישט צו וויסען, אין וועלכער זייט, אהער אדער אַהין, גלאט א דרעה אין דער וועלט אריין, אבי געדרעהט. איטליכער מיינט, אז ער קען העלפען מיט זיין דרעה. קיין גוטס, זעה איך ארויס, קען פון די דרעהענישען נישט ארויסקומען, מען טהאר אזוי נישט לאָזען. נו אז מייגער נעהמט זיך צוגויף מיט אלע קרעפטען, כאפט זיך צום שלאָס, וויל דרעהען — עס

נעהט נישט, איך גיב אַ קוק, שלעכט! און טהו אַ היק אויף דעם עולם· אָבער וואָס אַ היק הגדול והנורא:

— אַט זעהט, יודען, וואָס איהר האָט מיט אייער איילעניש, כאַפּעניש, אָנגעמאַכט — דער שלאָס וויל זיך נישט עפענען! עס פעהלט דערצו איין קלייניגקייט, עס פעהלט — דאָס הערצעל! צובראָכען אינ־וויינינג איז דאָס הערצעל אָהן אַ הערצעל וועט אייך נישט העלפען קיין שום חכמות, אַלע אייערע דרעהענישען...

און באַלד טאַקי טרעט צו דאָס פייער עס קנאַקען רעכער, עס קראַכען פענסטער, שויבען פּלאַצען, פייערדיגע צונגען, מלאכי הבלה'ס רייסען זיך אַריין אין הויז גאַנץ פריי, ברעכען· צערשטערען אום־ברחמנות...

מיינע יודען טהוען זיך אַ כאַפּ־אויף ווי [illegible] שלאָף, רוקען זיך אָב ווייט און בלייבען פערגאַפט.

אוי, מיין קאַסטען! — —

אַ שטאָט אין מזרח וואַנד

איבער אַ שטאָט אין מזרח.

מעשה נורא וואָס איז זיך פּערלויפען אין קאַבצאַנסק.

קאַבצאַנסק, איינע פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יודען רוהען, איז תמיד פאַררעכענט געווען אין דער וועלט פאַר אַ שטעדטיל אַ רוהיגס, אַ שטילס, יודען עהרליכע, צעבראָכענע, אַלטפּעטערישע, זענען זיך דאָרט געזעסען, אויסגעטאָן פון דער וועלט, געגאַנגען זייער וועג, געאַרבייט אין דעם יודישקייט: זיך געיודעלט, געקינדעלט און מיט אַלע פּירושים טאַקי אָבגעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאָגט, חוץ גאָט און ציצית נישט אָנגעגאַנגען די אַלע הייַנטיגע חכמות. אַ כפּרה פון זייערט־וועגען אַלע ניי־מאָדנע פּאַרלאַמענטען־סמאַרלאַמענטען מיט די פּאָליטי־קעס, דרשות, האַמפּערייען דאָרט, פאַר זייער קלויז, פאַר זייער אונטער־אויבען, און זייער באָד, להבדיל. אַ יוד אין גלות, איז דער שטייגער זייערער געווען צו זאָגען, בעדאַרף מוחל זיין אויף כבוד, נישט פּעררייסען די נאָז, נישט קוקען אַרויף, אַ יודען אין גלות בעדאַרף זיין דער קאָפּ אין דער נידער ער איז מחויב איבערצוטראָגען אַלצדינג, הערען זעהן און שווייגען און אָט אַזוי האָט קאַבצאַנסק, זינט זי איז קאַבצאַנסק, געלעבט שען־פיין, שאַ־שטיל. וואָס גאָט האָט געגעבען, גוטס שלעכטס האָט זי מקבל־באַהבה געווען; אַ פּאַטש אפילו, אַ שפּיי אין פּנים אויף

אָנגענומען פאַר ליעב; ביי איהר איז עס געבליבען — שאַ! און פּלוצ־לינג איז קאַבצאַנסק אַרויס פון די כלים, איבערגעביטען איז זי געוואָרען. חי שטיל דאָרט איז אַמאָל געווען, אַזוי רעש׳ט זיך, קאָכט זיך אין איהר היינט, עפּיס נאָר אַ פייער־שפּייענדיגער באַרג, בעהיט זאָל מען ווערען — פייערט, שיסט, גיסט פּעך און שוועבעל, און דאָס געפּילדער איהרס צו־טראָגט זיך העט־ווייט. ניכער וואָלט מען זיך געריכט אויף גאָהר אַ טויט, אַ מיתה משונה די שונאים, איידער הערען פון איהר אַזוינע געטאָלדען, נאָר אַ שרעק.

און פון וואָס, ווען מען זיכער פרעגען, האָט אָט דאָס גאַנצע איבערקעהרעניש זיך גענומען? — אוי, אַ געלעכטער צו זאָגען, אַ געלעכ־טער מיט גרינגע ווערים! גענומען האָט זיך עס נאָר אין אָנהויב פון עפּיס אַ קליינינקייט, דערנאָך האָט זיך עס געקייטעלט איין מעשה אין דער אַנדערער, ביז ס׳איז געוואָרען אַ גאַנצער באַרג, פון וואַנען ס׳איז אַרויס דער גאַנצער גיהינום: לאַנגע צונגען פלאַם־פייערדיגע — קראַך־טראַך־טאַראַראַך, קולות ביז אין דעם זיבעטען הימעל! נישמעהר, וואָס איז דאָ זיך צו וואונדערן, אַז אינגאַנצען העגט דער יוד אויף אַ האָר, שטעהט אויף משקולת, אַ מינדסט קליינינקייט ווירקט אויף דעם גאַנצען גאַנג פונ׳ם יודישען לעבען. דאָס יודיש מזל איז שוין אַזוי, מ׳שטיינס־געזאָגט. איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן איז צעשטערט געוואָרען אַ שטאָדט טור־מלכא, און איבער אַ דעמבענע אַקס איז געוואָרען אַ תל פון ביתר. אַזוי איז די יודענס אַלטע געשיכטע און אַזוי אויך די געשיכטע זייערע די נייע. פון אַ נאָרנישט ווערט אַ מוסקאַט־קויל, פון שו־שו־שו יענעם אין די אויערען דונערט־בליצט, און עס גיסט זיך אויס אויף זיי די תוכחה.

אוי, איבער אַ שטאָט איז מזרח־וואַנד איז אין קאַבצאַנסק היינט אַ בייזע מהומה!

• •
•

נאָך העט־העט, פון גאַנץ לאַנג, זינט עס האָט זיך אויסגעטוי׳ערט די קאַבצאַנסקער גרויסע קלויז ביז אין די שפּעטערדיגע צייטען, האָבען פערנומען דאָרט אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד די לייבעלעך. אַזוי האָט די גרעסטע, געהויבענסטע משפחה אין קאַבצאַנסק געהייסען אויף דעם נאָמען פונ׳ם עלטער־ויידען, רב לייבעלע, זכרונו לברכה, — דער גביר,

דער פרנס=חודש, דער פיינע=בריה אין דער גאַנצער קהילה, מיט וועלכען קאַבצאַנסק האָט זיך שטאַרק מיחס געווען. די דאָזיגע שטאָט איז איבערגעגאַנגען בירושה פון טאַטעס צו קינדער ביז אויף לעצט צו רב אליקום געציל׳ן, עליו השלום, אויך אַ גרויסער פּאַרנעהם, אַ תקיף, אַ כּלי=ולך אין הויף ביים דוקעס — דער פּריץ פון קאַבצאַנסקער שליסעל און נאָך אַנדערע גרויסע מאַיאָנטקעס. רב אליקום געציל האָט געהאַלטען קאַבצאַנסק פון דוקעס בּאַרענדע, און איז נתעשר געוואָרען. מען האָט איהם געשאַצט אַודאי אין אַ דריי=פיער זעקלעך, חוץ זיין נחלה — אַ שאַרפע פּריצישע אַיינפאָהרהויז מיט בעל=הבתישקייט און אַ בוידעם מיט היי, וואָס איינאיינעם האָט עס בּסך הכּל גענומט בעטרעפען אויף טרפות שעַנע=גראָבע עטליכע הונדערט קערבּלעך. יאָ, יאָ, ס׳איז אַ סברא, אז נאָך אפשר מיט אַ שמיצעל אַריבּער! זיין רייכקייט, זיין גרויסקייט איז געווען נאָר שלא כּדרך הטבע. היינו, וואָס הייסט גרויסקייט? — גרויסקייט הייסט ניט דאָס אַליין נאָר, וואָס יודישע קינדער אין שטעדטיל האָבען פאַר איהם געהאַט דאָס ניין=יעהריגע קדחת, דרך=ארץ הייסט עס, נאָר געקוואָלען אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פּנים, משונה הנאָה געהאַט פון זיין ווילדער בּרייטקייט, ווי ער זיצט זיך, אַ שטיינער אויף זיין שטאָט בּראַיטליך, די גרויז=גרויע בּאָרד צעפּלאָסען, דער טלית מיט אַיין עטרה פון פּליטערלעך איבער׳ן קאָפּ, און שאָקעלט זיך אַ געוואַלד; ניין דאָס איז נאָך גאָרנישט; פון יודענס דרך=ארץ האָבען, איז אַמאָל גאָרנישט געדרונגען. אלא וואָס דען, אַפילו גוים, להבדיל, זענען פאַר איהם די כּפּרה געווען, נישט אַנדערש איהם גערופען ווי „נאַש אַלאַקום״ (געציל איז זיי שווער געווען אויסצורעדען). דער עקאָנאָם פונ׳ם הויף און אַמאָל טאַקי אויך דעם דוקעס קאָמערדינער אין עפּיס אַ מין טיזליק מיט טרעסטען און מעשענע קנעפּלעך, פּלעגען קומען שבת, יום=טוב עסען בּיי איהם פיש. פאַר פסח פּלעגט ער פונ׳ם הויף בעקומען חייץ אויף מצה און אַ פּאָר אינדיקעס, אַזוי איז שוין יעס געשטעלט געווען. ביים אויסגעבען די מיזינקע זיינע, איז זי, די כּלה הייסט עס, אויף מאָרגען נאָך דער חופּה, געגאַנגען מיט די מחותּנים און מיט די כּלי=זמר צום דוקעס אין הויף. זי אַליין מיט איהרע כּשר׳ע הענד האָט צוגעטראָגען דעם דוקעס אַ טאַץ מיט לעקעך און איינגעמאַכטס, מיט סטרודעל און מלכות=פרויטלעך. דער דוקעס האָט עס מיט אַ משונה=זים שמייכעלע צוגענומען, אנידערגעלעגט אויפ׳ן טאַץ אַ רויט=גילדענעם רענדיל, דרשה=געשאַנק הייסט עס, עפּיס געבעבעט, אָנגעבעבעט אַ פולע קאָפּ, אויסגעמישט

קאַשע מיט מאָהן, אַלץ: חתע, חתע, פּאה׳קעלע, ציצעלע, חוסיד, תלמוד, לאַפּסערדאַקלע, דער רוח ווייסט, וואָס ער האָט געמיינט. אַזאַ מין מזל־טוב בּיי זיי איז עס, אַ פּנים. דערנאָך האָט ער, אָנגעהמענדיג זי, די כּלה הייסט עס, בּיים בּעקעלע, אַ גלעט געטאָן, איין מאָל און געזאָגט: פּיענקנאַ דיווטשאַטאַ! נאָך אַמאָל אַ גלעט, אַ קניפּ אין בּעקעלע, און צו רב אליקום־געציל׳ן שוין שמייכעלדיג געזאָגט: האַרנאַ אוּ טעבּי, לאַקום, צורקאַ! – אָט וואָס הייסט כּבוד, אָט וואָס הייסט גרויסקייט!...

נאָר נעה טהו עפּים דעם רבּונו־של־עולם, אַז ער זיצט אויבען און דרעהט דאָס רעדיל, טאַקי ווי אין דעם „ונתנה תוקף״ דאָרט: מי ירום ומי ישפּל — ווער אַרויף און ווער אַראָבּ. בּעדאַרף זיך אין אַ צייט אַרום איבּערדרעהען דאָס רעדיל, און רב אליקים געציל פאַלט אַראָבּ, בּלייבּט אַ קבּצן, הייסט עס. יאָ, אַ קבּצן וואָלט נאָך געווען נישקשה, נימער ערגער, וקבּצנו כּיחד, גלייך מיט אַלע קאַבּצאַנסקער יודען, מיר נישט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפּים — עט, פונדעסטוועגען לעבּט מען דאָך, בּרוך השם, אַבּיסעל נישט דערעסען, נישט דערטרונקען, מילא וואָס? בּע!... נישט צו פערזינדיגען. מען שטערבּעט אָבּ דאָס לעבּען און מען שטאַרבּט גלייך מיט לייטען. ניין, נישט אַ קבּצן בּפשטות איז ער געבּליבּען, נאָר אַ קבּצן מיט מכּות, מיט חובות. אייגענטליך איז ער נישט געבּליבּען, וואָרום ער איז נאָר לכתחילה נישט געווען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאַבּצאַנסק האָט איהם אַיינגעוויגט פאַר אַ נגיד, געהייבּען אויף דרוקעס, האָט ער, ווי דער שטיינער איז, זיך געמוזט האַלטען. קאַבּצאַנסק האָט געלוינט מאַכען איהם בּיי זיך פאַר אַ גביר כּדי צו נעהמען בּיי איהם נדבות, און ער, נעבּעך, אַז אָך און וועה צו איהם, האָט געמוזט געבּען. עס טרעפט זיך אַמאָל צווישען יודען אַזוינע זאַכען. דער סוף איז געווען ווי געוועהנטליך — יבש! כּמזומנים נישטאָ קיין גראָשען, איינגעטונקט אין חובות, פאַר דער אַרענדע אַ צייט־לאַנג ניט געצאָהלט קיין ראַטע, פאַר בּראַנפען דעם פּריץ קומט אויך. הכּלל, עס קומט, קומט, מען מאָנט, מען פאָדערט. און דער ענטפער זיינער איז, ווי עס הייסט געוועהנליך בּיי סוחרים — קוממיות! רבּ אליקום געציל מיט זיין נוט האַרץ האָט עס נישט געקענט איבּער־טראָגען, זיך פאַרעסען און געשטאָרבּען. דער פּריץ האָט פאַר די חובות צוגענומען זיין הויז, געלעגט אַ אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זיינער אין מזרח־וואַנד. דאָס הויזגעזינד רבּ אליקום־געציל׳ס האָט זיך צושלעפּט, דער אַהין, דער אַהער — אוים לייבּעלעד!

די שטאָט שטעהט לעדיג, נישט בעזעצט, זעהט אויס ווי א וויסטע אַלמנה, ליעב איז זי איטליכען טאָקי, ליעב און טייער, צום הארצען; נאָר וואָס טהוט מען אָבער מיט דעם פּריץ? ער איז, ווי איטליכער מאַגנאַט, א שטיקעל קאַפּריז, ווי איטליכער שׂרה אַביסעל משוגע — עס ווילט זיך איהם זיין א בעל-הבית פון א שטאָט אין א יודישען מקום-קדוש! — אוי, ווי שטאַרק וועה עס טהוט דאָס יודישע הארץ זעהענדיג, אז יענעם אָרט, וואו עס זענען געזעסען פריהער אזוינע לייבעלעך, אזא רב אליקום געציל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף איהם גערוהט, געהער אצינד דעם פּריץ! אז א פּריץ מישט זיך אמאָל אריין, ווען עס קומט איהם אָן דער שעון, אין אתה-הראתה, אין הקפות און ביים אויסוועהלען גבאים. א וועהטאָג איז דאָס אודאי א גרויסער, נאָר בעפּרייען זיך פון גלות, אויסלייזען פון פרעמדע הענד די שטאָט צוגלייך מיט דעם מקום קדוש, דערצו האָט זיך געפיהלט דער קאַבצאַנסקער עולם צו שוואַך, צו אָרים, און פערלוירען כמעט די האָפנונג.

צוויי פּאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזען, האָבען געהאַט א אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איהר, איטליכער אויף זיין דרך — איינער איז רב שמעלקי, דער אנדערער — חייקיל חיים — צוויי נישט קיין גלייכע מענשען, איינער מיט דעם אנדערען קידער-ווידער ווי צוויי קעץ אין איין זאַק.

רב שמעלקי געהער צו דעם סאָרט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאָגען, אז זיי זענען צווישען אונז מענשען דאָס אייגענע, וואָס אוגערקעס, א שטייגער, צווישען דעם גאָרטענוואַרג. עס טהוט זיך א וויז פריהמאָרגענס אין גאָרטען דאָרט, וואו נעכטען האָט מען גאָרנישט בע״מערקט, א גרויסע גרינע אוגערקע, עפּיס פּלוצלים, נאָר אומגעריכט. אוגערקעס, אזוי הייסט עס, וואַקסען ביי נאַכט, אז עס זעהט נישט קיין אויג — און אזוי אויך די פיינע בריות. איינער עפּיס א יודעל, א שמעלקי פונ׳ם געמיינעם קאַבצאַנסקען עולם, ווער האָט איהם געהערט, ווער האָט איהם געזעהן, איז פּלוצלים פון דער ערד ארויסגעקראָכען — און מזל טוב דיר, קאַבצאַנסק, מיט דיין אוגערקע, מיט א ניי-אויסגעוואַקסענעם רב שמעלקי! מאַך שהחיינו.

רב שמעלקי — ער האַלט עס היינט די קאַבצאַנסקער ארענדע, איז א פאַקטאָר אין הויף, א מאַכער אין שטאָדט און שטאַרק געהייבען.

דאָס חשיבות פון רב שמעלקין איז, וואָס ווי שטומפּיקליך ער איז אויף דער עברי, נישט קיין געלערנטער, אזוי א שאַרפער, א גרויסער

פרומאַק אי. ער, אַזאַ מאמין ווי ער איז נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט זיין גלייכען. ער גלויבט אין אַלצדינג, וואָס נישט פאַר זיין שכל. — גלויבט אין גאָט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין ניסים, אין כשוף און אָבשפּרעכענישען. אויך די מעלה מוז מען איהם נאָכזאָגען, אַז ווי גרויס ער האַלט זיך פאַר קליינע, אַזוי קליין האַלט ער זיך פאַר גרויסע; ווי שטאַרק ער שטעהט פאַר אַ פּיצעל כבוד דאָ אין שטעדטיל, אַזוי איז ער מוחל אויף זיין כבוד דאָרט אין הויף, אַ שטי-נער; לאָז מען זיך שפּעטען פון איהם וויפיעל דאָס האַרץ גלוסט, מאַכט איהם נישט אויס; און ווי אַ בריה ער איז צווישען דאָס זייניגע מיט דער צונג, אַזוי נעהמט איהם דאָס לשון, ציטערט פאַר דעם פריץ'ם אַ בליק.

רב שמעלקי, אַ שטייגער, האָט, זינט ער איז אַ רב שמעל-שטאַרק חשק צו די לייבעליכעם שטאָט, וויסענדיג בּיי זיך זעהר גוט אַז דורך דעם וועט ער ווערען געהויכט. ווי באַלד ער בעזיצט די שטאָט אין מזרח, האַרט נעבען אָרון-קודש, קרוינט ער זיך שוין מיט אַ פיינזילבערנער עטרה אויפ'ן טלית, בעקומט ער שוין מיט רעכט, לכל-הדעות, די בעסטע עליה, ששי, און צוגלייך דערמיט דעם טיטעל מורנו — אַזעלכע זאַכען, וואָס קיין בעסערס, קיין העכערס דערפון איז בּיי יודען מעהר נישטאָ. נאָר בעטראַכטענדיג זיך, אַז דער בעל-הבית פון דער שטאָט איז דער פּריץ, איז איהם באַלד טאַקי פער-גאַנגען דער חשק און האָט אַראָבגעלאָזט די נאָז. אין דעם עולם'ס אַ שמועס אַמאָל: „געוואַלד, רב שמעלקי! ווען וועט שוין אונזער מקום קדוש אַרויס פון גוי'אישע הענד" — פלעגט רב שמעלקי מיט אַ פרום זיפצעלע ענטפערן: וואָס קענען מיר טאָן? וואַרט, ברידערלעך, ביז השם-יתברך וועט רחמנות האָבען, טאָן אַ נס, חאַפּט זיך נאָר נישט פאַר דער צייט...

יאָ, רב שמעלקע איז אַ אוגערקע, אַזעלכע, וואָס וואַקסט אויס סוף זומער, בשעת אויף גאָטס וועלטיל רוקט זיך אָן דער גלות פונ'ם ווינטער, זי איז געל, קרום, געבויגען נישט ווי אַ אוגערקע בעדאַרף זיין, האַרט, ביטער אויסגעטריקענט, אָהן אַ קאַפּעלע זאַפט!...

אַקעגען אַזאַ געלער, פּוילער אוגערקע, ווי רב שמעלקי, איז אַ שען-פריש קאַרפּירער אתרוג'ל חייקיל-חיים פון דער נייער שטאָדט — אַזוי הייסט יענער קליינער טייל קאַבצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט

בּריקעל, וואו די לופט איז אַ ביסעל פרייער, די איינוואוינער דאָרט
אַ ביסעל נישט אַזוי... בּיי זיי, הייסט עס, איז אויך רעכט
אַ בּיסעל עולם הזה. אַלט־קאַבּצאַנסק קוקט אויף זיי פאַרדרעה־
ענדיג אַביסעל די נאָז, עפּיס, דאַכט זיך איהר, ס׳איז אַביסעל גראָבּ־
ליך... דאַכט זיך, דאָס... יודישליך און פּאָרט עפּיס נישט דאָס...
דאָס שיינדיל פון דער נייער שטאָדט, אָדער ווי זי הייסט ניי־קאַבּצאַנסק,
איז געוועזן חייקיל־חיים. דאָרט איז ער געבּוירען געוואָרען בּיי זיין
טאַטען, עליו השלום, וואָס איז געוועזן אַ יוסטער בּעל־הבּית, אַ קרוב
מיט די לייבּעלעך. דאָרט איז ער אויסגעוואַקסען, חתונה געהאַט און
געוואוינט בּוז דער איצטיגער צייט. ער בּעדאַרף אַלט זיין היינט אַקעגען
אַ פערציג יאָהר. אַ מישלם איז חייקיל־חיים, טאַקי ווי מען זאָגט, מיט
אַלע מעלות. וואָס, ווילט איהר, קען ער נישט? ווילט איהר לערנען,
איז ער געלערענט; ווילט איהר לשון, איז לשון, אָבּער אַזוי מליצה׳דיג,
טיעף, ווי הייסט עס עפּיס היינט, פּסיכאָלאָגיע; טיעף מיט אַלע קונצען
אין דער נשמה אַריין. ווילט איהר פּאָליטיקע, איז פּאָליטיקע, און ווילט
איהר אפשר חקירה, איז אויך חקירה. הכּלל, ער איז אַ בּעל־מוח,
אַ מושלם! פונדעסטוועגען האָט אַלט־קאַבּצאַנסק איהם דאָס מוחל
געוועזן און שטאַרק געהאַלטען פון איהם פאַר זיין גוט הארץ, פאַר
זיין שעָנער בּענעהמונג און צוגעלאָזטקייט צום קלענסטען אַפּילו. בּעזונ־
דערס האָט איהם אַלט־קאַבּצאַנסק ליעבּ געקריגען זינט ער האָט זיך
צו איהר איבּערגעקליבּען, פונ׳ם נייען בּית־מדרש דאָרט זיך איבּער־
געטראָגען צו איהר אין דעם אַלטען. פאַר וואָס ער האָט זיך איבּער־
געקליבּען? דערויף איז דאָ אַ סך ממרות, נאָר וואָס מאַכט עס אויס,
צום עסק געהער זיך עס כּלל נישט אָן, ער האָט ליעבּ אַלט־קאַבּצאַנסק,
אַלט־קאַבּצאַנסק האָט ליעבּ איהם — און, ווי אַ ליטוואַק אָגט
פּטור!

די קלויז האָט אויפגענומען חייקיל־חיים׳ן בּיי זיך אונטער־אויבּען,
די אַלע אַנדערע געהייבּענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען לעדיג,
נאָר דער אונטער־אויבּען איז אויך נישקשה. ער האָט זיך עפּיס זיין
בּעזונדער מין חן. ציהט צו זיך צו נאָר טאַקי ווי אַ מאַגנעט. דאָרט
איז געוועהנטליך אַ מקום־מנוחה פאַר איידעלע מענשען פונ׳ם בּעל־
הבּת׳ישען שטאַנד, וואָס האָבּען ליעבּ זיך צו וואַרמען, אַריינקוקען אין
אַ ספר, מיט אין דער גמרא דאָרט, וואו מען בּעדאַרף צולעגען מוח,
נאָר אין אַגדתות, אין מדרש, וואו עס ווערט דערצעהלט וואונדערליכע

זאַכען, חידושים ונפלאות, פון זעלבע עס ווערט עפּיס וואַרים, נריננ אויף דער נשמה. דאָרט, אונטער־אויבען, הייסט עס, רעדט זיך עפּיס געשמאַק, מיט אַפּעטיט; עס פיהלט זיך אין איטליכען שטועס, אין יענעמס אַ וואָרט עפּיס נאָר אַ בעזונדער מין טעם. חייקיל־חיים מיט זיין געשליפען צינעל, מיט זיין בריה׳שקייט איז פּאַר זיי געווען סחורה, חי געוואונשען. פון איהם פלעגען זיי הערען אַמאָל אַ פרישׁ וואָרט, אַזוינס, פון וואָס פריהער האָט זיך זיי אַפילו נישט גע׳חלומ׳ט. ער האָט מיט זיינע מעשיות זיי איינגעגעבען שׂכל, צוגעגעבען מוטה, אריינגעזעצט אין זיי פּשוט אַ נייע נשמה. די רעדלעך מענשען אַרום איהם זענען פון טאָג צו טאָג געוואַקסען, מען האָט זיך פּשוט מחיה געווען הערענדיג עפּיס אַ גוט וואָרט. נישט אומזיסט האָט ער געהייסען מכלכל חיים, ער האָט אַריינגעטראָגען אין דעם אַלט־קאַבצאַנסקער עולם אַ נייע וועלט מיט אַ ניי לעבען. בידנע, דערשלאָגענע קאַבצאַנסקער ברידערלעך, זיי האָבען געבעך, ערשט דערפיהלט, אַז זיי זענען אויך מענשען, אַז זייער נשמה איז אויך נישט פון קליאַטשע!

און מיט אַזעלכע מענשליכע געפיהלען ווי שטאַרק ביטער זיי האָט געמוזט זיין, אפשר הונדערט מאָל נאָך ערגער ווי פריהער, צוזעהענדיג, אַז דאָס שטיקעל מקום קדוש, דער איינציגער טרייסט זייערער אין לעבען, דאָס איינציגע אָרט, זייער היים, זייער אַלץ־מיט־אַנאַנדער, וואו אויסצוויינען זיך אַמאָל, וואו אויסצוגיסען זייער האַרץ פאַר דעם פאָטער אין הימעל — אַז דאָס דאָזיגע מקום קדוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענד ביים פּריץ, וואָס מאַכט זיך דערויף אַ שפּיל, אַ געשפּעט, טהוט דאָרט וואָס ער וויל, ווי עס קומט איהם אָהן דער שגעון; ער איז דאָרט, אַז אָך און וועה, דער בעל־הבית, און זיי עפּיס טאַקי נאָר חי איינגעבעטענע געסט — אַ גלות, וואָס איז שווער צו דערליידען!

ביי אַנדערע וועט די גאַנצע דאָזיגע זאַך זיין אפשר אַ געלעכטער, נאַרישקייטען, פון וואָס, משטיינס־געזאָגט, מען האָט דאָ צו רעדען! נאָר לאָזען יענע איבערקומען אויפ׳ן קאַבצאַנסקער עולם׳ס שטאַנד, וויסען, וואָס הייסט אַזוינס עלענד, נויט, אָבהענגען אינגאַנצען פון אַ פּריץ, אַ קאַפּריז; וויסען וואָס פאַר אַזעלכע, נעבעך, הייסט אַזוינס אַ מקום־קדוש, — אוי, וואָלטען זיי דענסטמאָל געפיהלט, גערעדט, נישקשה, אַנדערע ווערטער!

חייקיל־חיים האָט גוט געפיהלט די מיאוסע קאַבצאַנסקער לאַגע, ער אַליין איז דאָך, אין גרונד גענומען, אויך אַ קאַבצאַנסקער, און ליגט

מיט זיי אינאיינעם, ווי מען זאָגט, אין קוואַס. ס'איז איהם געווען אַ בושה, אַ חרפה, אַ וועהטיג, זיין אַזוי מיאוס דערנידעריגט, לאָזען זיך טרעטען גוי אַ וואָרים אונטער די פיס, קריכען, זינגען דעם פריץ „מה־יפית" — ניין, אַזוינס איז נישט פאַר איהם! ער האָט זיך אַריינגענומען אין קאָפּ, נישט אַנדערש טאַקי ווי בעפרייען דאָס מקום־קדוש. לאָז מען חאָטש האָבען דאָ ביי זיך אַ שטיקעל מנוחה, נישט זיין צו שאַנד און שפּאָט.

איינמאָל, חנוכה, ווען יודישע קינדער מ ע נ ש ל ע ן ז י ך, נעהמען זיך איבער מיט די גבורות און מלחמות פון זייערע גבורים פאַרצייטענס, זאָגען ב ע ה אַ ר צ ט על־הנסים, שפּילען אין ד ר ע י ד י ל, אין דער האָפנונג, אַז זיי וועלען נאָך, נישקשה, מיט דעם אויבערשטענס ניסים ד ר ע ה ע ן וועלטען — דענסטמאָל, אַז חייקיל־חיים האָט, אַריינגעלאָזען זיך אין אַ ברייטליכען שמועס איבער חנוכה, געגעבען דעם עולם צו פאַרשטעהן, אַז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטוועגען טאָן בעדאַרף אַ מענש טאָן טאַקי זיינס, און ווען די חשמונאים זאָלען נישט געווען אָנהויבען די מלחמה מיט דעם שונא, וואָלט דער נס פון חנוכה נישט געקענט זיין, — איז ער אָט פונ'ם דאָזיגען שמועס אַרויף אויף דעם קאַבצאַנסקען מקום־קדוש, וואָס איז אין פרעמדע הענד, און בעוויינט דעם עולם, פריווען זיך טאָן וואָס נאָר מעגליך, אַז זיי זאָלען זיין די בעלי־בתים דאָרט. — איך פון מיין זייט, האָט ער געזאָגט, בין גרייט צו טאָן אַלצדינג, נישט שפּאָרען קיין מיה, קיין צייט, אַבי ווילט איהר נאָר, עס זאָל קיין מניעה נישט זיין פון געלד. די האָניג־זיסע ווערטער זיינע האָבען זיך איהם געגאָסען פונ'ם מויל גלייך די קאַבצאַנסקער אין האַרץ אַריין. די זאַך איז אַריין אין טעם, וואָס ווייטער, ווייטער זיך פערברייט, ביז לסוף האָט געקלונגען מיט איהר גאַנץ קאַבצאַנסק.

רב שמעלקען איז די דאָזיגע זאַך געווען ווי אַ מעסער אין האַרץ. עס האָט איהם געשטאָכען ביז אין דער זיבענטער ריפּ. פאַר וואָס? ערשטענס, דערפאַר וואָס איטליכער גראָבער יונג, דערצו נאָך אַ פּרומאַק, האָט אמת פיינט אַ מענשען אַ איידעלען, אַ געלערענטען. דער גאַנצער טהוער דרינען איז דאָך חייקיל־חיים, וועלכען ער קען נישט אָנקוקען צווייטענס, דערפאַר וואָס חייקיל־חיים קען מיט דער צייט זיך דער־שלאָגען צו די לייבעליכעס שטאָט, און דעם כבוד האָבען ווילט זיך דאָך איהם אַליין דריטענס, דערפאַר וואָס איז אַ מורא איינצורייסען מיט דעם פריץ, ער קען ברוגז ווערען און דורכדעם זאָל עס איהם, חלילה, שאַדען צום עסק, צו דער אַרענדע. און פערטענס איז נאָר פּשוט,

דערפאַר וואָס אַ רב שמעלקע מוז זיין תמיד דערווידער; וויל יענער אַזוי, וויל ער דוקא פאַרקעהרט; זאָגט יענער „יעהופּעץ“, זאָגט ער אויפ־צו להכעיס „פּויפּעריק“... פונדעסטוועגען האָט רב שמעלקע זיך דער־רוים כלומרשט גאַרנישט געמאַכט, אַלץ געזאָגט ווערטלעך, געפרעגט קשיות מיט אַ שטעכעדיג שמייכעלע, אַ שטיינער אָט אַזוי:

— ווילט איהר, הייסט עס אַ פּנים, ווי פריהער פּאַליינעווען אין מקום־קדוש, פאַרגעסט זשע נישט, מיינע ליעבע יודען, אַז די שטאָט דאַרט געהערט דאָך פאַרט דעם פּריץ.

— מילא, וואָס זשע איז? — ענטפערט מען איהם פונ׳ם עולם — דער פּריץ האָט דאָך זי אין האַנד פאַר חובות, נו ווערט מען זי אויסלייזען.

— און געלד, מיינע ליבע יודען? ווער וועט עס געבען געלד. אפשר אייער מכלכל חיים?

— נישקשה, רב שמעלקי! געלד וועט זיין, לאָז נאָר קאַבצאַנסק וועלען.

— קאַבצאַנסק! אַ געלעכטער, כ׳לעבען, זעהט איהר - אויף צו נעהמען, אָך, איז דאָ אין קאַבצאַנסק, אָהן עין־רע, זעהר פיעל בעלנים! נאָר לאָז זיין אפילו אַזוי — אויסלייזען, געלד איז דאָ, וועט דען, פרעג איך אייך, קאַבצאַנסק אַ סך דערפון אַרויסקומען? גאַנץ קאַבצאַנסק אין מזרח־וואַנד וועט דאָך נישט אַרויפקריכען, היינט צו וואָס, נאָך אַמאָל פרעג איך אייך, זאָל...

— שאַ, לאָזט זיך דינען, רב שמעלקי! פאַלט איהם אַריין אין די רעד איינער פונ׳ם עולם; דאָ נעהט נישט מעהר, פאַרשטעהט איהר, ווי אין דעם פינטעלע, אין דעם יודישען פינטעלע. יודישט מען די שטאָט, דאָס הייסט זיצט ווייעדער אויף איהר אַ יוד, געווינט דורך דעם גאַנץ קאַבצאַנסק זעהר פיעל. זי ווייס דענסטמאָל, אַז זי האָט אַ מקום־קדוש, און דאָס אַליין וועט איהר צוגעבען אַ שטיק געזונד, פרי׳שע קרעפטען און שטאַרקען דעם גייסט. חי וועט הייסען געלעבט!

— פּשש! — מאַכט רב שמעלקי, פאַרקרימענדיג זיך מיט אַ זויערע מינע, — אוי, וועט זיין חי געלעבט, אוי, וועט מען וויסען וואָס הייסט אַזוינס דער׳רגזנ׳ען אַ פּריץ!

מעהר האָט רב שמעלקי נישט געזאָגט; ווי עס האָט זיך אַרויסגע־וויזען שפּעטער, האָט ער מעהר טאַקי געטאָן ווי גערעדט.

אַי, האָט זיך עס פון יענער צייט אָנגעהויבען טאָן, טאָן!..

זומער איינמאָל אין דער פריה, אז דער קאַבצאַנסקער עולם איז מיט די טלית־און־תפילין־זעק נעגאַנגען פריי צושפּילעט, די הערצער אָפען אקעגען דער זון, משונה הנאה האָבענדיג, ווי זי באַקט, וואַרעמט נאָר מהיה; נעזעהען פאַר זיך נאָטס שען וועלטיל: בוימער, גרינס, געוועקס, אָבשאַצענדיג ביי זיך אין געלד די סחורה, דאָס גערעטעניש, הייסט עס, אין גאָרטענוואַרג: ציבעלעס, רעטיך, קאַרטאָפּעל, וואָס וועט, געלויבט דער אויבערשטער, זיין היינטיגס יאָהר, — מיט אַ־מאָל הייבען זיך אויף פון עק גאַס זיילען שטויב, עס לאָזט זיך הערען אַ רעש, אַ געפילדער: מע, מו, מע־ע! ערשט וואָס? דאָס מעקעט־מוקעט, לויפט הונגעריג, פערשמאַכט די טשערעדע בהמות צוריק פונ׳ם פעלד, נאָר פלוצלים, נישט אין דער געוועהנליכער צייט. עס ווערט אַ ליאַרעם, אַ געשריי, אַ בייז וואונדער: האַ, וואָס איז? און דער עולם בעקומט באַלד טאַקי די פינסטערע בשורה: אוי וועה! דער פּריץ וויל מעהר נישט לאָזען פיטערן זיה ביי איהם אויפ׳ן פעלד די יודישע בהמות ווי פריהער

שלעכט, נאָר ניט קיין גוטער משא־ומתן!... לויפט מען דאָך מסתמא אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בעטען. איז אָבער צום פּריץ נישט צו־צוטרעטען, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאַלט מען אַריין מיט אַ געבעט צום עקאָנאָם: טאַטעניו, האַרצדיגער, העלף! זאָגט ער: יודעלעך־יודלאַקעסלעך, ניין! — שרייט מען: אוי, נשמה׳ניו, ליובעניו, פאַר וואָס? — ענטפערט ער: דער פּריץ איז בייז. איהר יודעלעך־חאַלאַמייעלעך, האָט ער געהערט, ווילט איהם פערטרייבען פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער שטיינער איז, איהם מטמא, אַריינשטעקענדיג איהם אין דער האַנד אַ מטבע. — נאַ, טאַטעניו, נשמה׳ניו, נעהם! ער זאָל חאָטש בגנבה לאָזען יודישע בהמות זיך פיטערן ערגעץ־וואו און אָוועקקוקען, צומאַכען די אויגען. די מטבע נעהמט ער — ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש — און באַלד טאַקי בעט ער מייטער. — הכלל, ס׳איז געמאַטערט, עס קומט אָן, שונא ציון, מיט ווערים.

און געשטעקט אין דערמיטען, ווי מען איז זיך דערגאַנגען, האָט רב שמעלקי, דאָס איז געווען זיין מלאכה.

אָט דענסטמאָל, איז אַרויס דאָס פייער — אַ כעס, אַ צאָרן, אַ מחלוקת, און קאַבצאַנסק ווערט צוטיילט אין צוויי מחנות, אויף מעסער־שטעך איינע מיט די אַנדערע.

די פון חייקיל־חיים'ס חברה־לייט, אָדער ווי זיי הייכ'ען דאָרט מכלכל־חיים'ניקעס, שוויגען נישט אין זייער זאַך: — זיי פייער ! יענע, פון רב שמעלקעס לייט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, בעלי־בתים פראַקטישע, וואָס די פרנסה זייערע איז פון דער ערד, שווייגען אויך נישט, — פייערן.

און צווישען די צוויי פייערן זענען צו־ערשט נעשטאַנען די קאַבצאַנסקער בהמות, און דערנאָך, — אַ ביטער רחמנות, נעבעך, — די קאַבצאַנסקער כלי־קודש.

מילא, בהמות זענען בהמות, קיה הייסט עס, שטילע ברואים מיט דרך־ארץ. פון זיי, אַז זיי האָבען אמאָל געהונגערט, געהינעט אין דער היים, איז נאָך געווען צו דערליידען, ציגען אָבער, שקצים, ווייסע־חברה'ניקעס, אַז זיי נעהען נישט אין חדר, אין פעלד הייסט עס, קעהרען זיי אַ וועלט און זענען פול אין אלע ווינקעלעך. מען בעדאַרף וויסען, אַז אין קאַבצאַנסק איז דאָ אַ גרויסע עדה ציגען, ווי באַלד זיי איז נישט דערגאַנגען אמאָל אין דער קישקע, האָבען זיי אָנגעטאָן מעשים — געשפרונגען אין די גערטנער, נעקראָכען וואו מען בעדאַרף נישט, געחאַפט אין מאַרק פון די מולטערס און אויפגעווינעלט אַ קעגען זיך אַ שטאָדט מיט מענשען און מיט הינט, להבדיל. וואו ערגעץ אַ הונד האָט געעפענט אַ מויל, געבילט, געהאַוקעט, זיך געלאָזט הערען ווייט איבער די גאַסען. די שטאָדט איז געווען אויף, פשוט נישט אויסצוהאַלטען. מען גערט אַרום דול אָהן קעפ און מען איז גערן ווי מעגליך פון דער צרה פטור צו ווערען. — אַט דאָ הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט געלד, די אַלטע מעשה מיט צונויפנעהמען ביים עולם געלד! און מיט צונויפנעהמער האָט מען, ברוך השם, קיין דאגה ניט, הלואי אַזוי פיעל געלד, וויפיעל צונויפנעהמער עס זענען דאָ. די נעהמען צונויף געלד פאַר דעם עקאָנאָם מיט די בעדינטע אין הויף, לאָז מען חאָטש האָבען אַ חיי שעה, אַ רוהיגע מינוט פון די הונגעריגע בהמות; יענע נעהמען צונויף אויסקויף־געלד פאַר דעם פריץ, און נאָך אַנדערע נעהמען צונויף גלאַט אַזוי געלד, אויף הוצאות, הייסט עס. יודען, זאָגט מען, גיט געלד! פון איטליכם בהמה אַזוי פיעל און אַזוי פיעל...

ערגער נאָך פון די בהמות איז געווען, נעבעך, די כלי־קודש: רבנים, חזנים, שמשים, שוחטים, אַ שטיינער, זיי איז געווען ביטער און פינסטער פון אַלע זייטען. סיי־ווי־סיי, וואוהין זיי זאָלען זיך נישט קעהרען, ווענדען, וועט ברענען אויף זיי אַ פייער פון דעם אָדער פון

יענעם צד. ביידע צדדים זענען צו׳להכעיס׳יקעס, טהוען אין דער גאַל אריין איינער דעם אַנדערען. פאר גרוים פארכט און איבערראַבטעניש האָבען זיי, די כלי־קודש הייסט עס, ווי די צודולטע זיך גענהאַפּט, אליין נישט רעכט צו וויסען, אויף וואָס פאר א וועלט זיי זענען, און מקיים געווען אַלצדינג: א שמעק דאָ, א שמעק דאָרט, א שאָקעל מיט׳ן קאָפּ דעם, א שאָקעל מיט׳ן קאָפּ יענעם, א שפרונג אהין, א שפרונג אהער, און א שפרונג־אָב צוריק — נישט אַהין און נישט אַהער. אַלצדינג האָבען זיי געטאָן, זיך געשטרעקט, ווי מען זאָגט, אין אַלע עקען — און זענען, נעבעך, אומגעקומען, געוואָרען קדושים, א שענע ריינע כפרה פאַר יודישע קינדער! עס רעש׳ט זיך קאַבצאַנסק, אוז דאָס מחלוקת דאָרט וואַקסט, וואַקסט!

דען כפי ס׳איז בעקאַנט, מאַכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאַך, וואָס זאָל נישט מיטבּרענגען מיט זיך צוגלייך איהרע געוויסע בעשעפענישען, און צו דינען זיי פאַר א מיטעל צום לעבען. אין א בלאָטע, א שטיינער, האַלטען זיך טייפעל! אין א קאַליושע — זשאַבעס; וואו אומריינינקייט — שוויבלען־גריבלען אַלערליי מיני שרצים, און וואו קריגע, מחלוקת — שפּראָצען, קומען אויף מענשלעך אַזוינע, דער שוואַרץ יאָהר ווייסט וועד זיי זענען, וואָס ציהען דערפון די פּרנסה בכבוד, זענען שטאַרק אין דער מאָדע און גילטען ביי אַלע נאַראָנים

אָט אַזוינע מענשעלעך, אַזעלכע מאָדנע נפשות, עפּיס נאָר נייע מיני־ כלי־קודש, זענען אַרויפגעשוואומען אויך דאָ, אין קאַבצאַנסק בשעת דער מהומה, געוואָרען רעדעל־פיהרער און זיי האָט געטייגט צום עסק אונטערצובלאָזען דעם פייער, די שנאה זאָל וואַקסען. זייענדיג לפנים הייסע חסידים חייקיל־חיים׳ס, האָבען זיי געמיינט ביי זיך, איהם צו פיה־ רען ביי דער נאָז, ער זאָל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגיינער, וואָס פיהרט זיך מיט איהם אַרום פון שטאָדט צו שטאָדט, שפּילען די קאָמעדיע, זינגען, טאַנצען — און מאַכען די קאָפּיקע.

— ק׳מט, חברה — האָבען די מענשעלעך געזאָגט — קומט, לאָמיר נעהמען קאַבצאַנסק אין אונזערע הענד אריין

קאַבצאַנסק האָט עס דערהערט, איז זי פערצאַפּעלט געוואָרען! עס האָט אין איהר געקאָכט און גערוישט ווי אין ים בשעת א שטורמווינד, פון ביידע מחנות זענען אַרויס גבורים אויף א מלחמה איינע אַקעגען די אַנדערע — און די ערשטע הייסע פייערדיגע פעטש זענען געפלויגען אין קלויז איבער נבאות... פון דאָרט זענען זיי געפלויגען ווייטער.

ווייטער, אַ שרעק! אַ קאַטאָוועס עפּים אַז יודישע קינדער צושפּילען זיך די געבליטען, דענסטמאָל הערט מען נישט אַ וועלט, לעגט מען נישט קיין כבוד יונגע אויף אַלטע, קינדער אויף טאַטעס, איין עם־הארץ שעהמט זיך נישט צו זאָגען אַ דעה אין לערנען!...

פּעטש זענען געפלויגען און פליהען נאָך עד היום, — און די קאַבצאַנסקער יודען אַז אָך און וועה צו זיי, האָבען טאַקי, נעבעך, אַ פּנים ווי די אויסגעפּאַטשטע!

די זאַך גופא, פון וועלכער די אַלע קריגע האָבען זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריגען זיך אַליין איז געווען אַ געשעפט. ביי אַ טייל געהט עס אינגאַנצען נישט מעהר ווי אין ניצחונות. עס מעג זיך זיין וואָס עס וויל, אַבי ווייזען יענע, ווער עלטער ער איז. פון גערעכט — נישט גערעכט, פון יודישקייט — נישט יודישקייט, קענען — נישט קענען — איז דאָ ניט די רעדע, דער עיקר איז אויספיהרען. און ווידער ביי אַ טייל, ביי יענע מענשלעך, אַ שטייגער, געהט עס נישט מעהר ווי אין דער פּרנסה, דערווייל איז עס דאָך אַ עסק — הו־האַ! אַ לויפעניש, אַ פליהעניש אַהין, אַהער, אַ שרייבעניש, אַ שושקעניש, און דערלעגען צום פאָלק ישראל, נישקשה, דערלעגט מען נישט, אָך, מען מעג איהם, אודאי, ליעב האָבען...

די אַלטע כלי־קודש, זאָלען זיך מיהען, האָבען דאָך אויך ליעב געהאַט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצעט אויף גלות השכינה. נאָר די היינטיגע קאַבצאַנסקער נייע כלי־קודש האָבען איהם ליעב און קרעכצען אויף גלות השכינה טע־טע־טע, גאָר אויף דער נייער מעטאָדע... היינטיגע זענען נישט קיין פּאַרווייטע נשמות ווי די אַלטע. היינטיגע זענען גרויסע בעלי־בטחון׳ס. אין הארצען מעגען זיי זיך וויסען, אַז ס׳איז פּע, דאָך מאַכען זיי אַ פרעהליכע מינע, זענען תמיד אויפגערויטט מיט שיינע־דיגע פּנים׳לעך, פערזיכערען, אַז זייער צד איז געהויבען, עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין רעכט — לאָזען, הייסט עס די שמעלקעניקעס צופּוקעט ווערען!

ס׳איז אַ פּוקעניש, אַ צוועצעניש,ביידע צדדים זענען אָנגע־צונדען, לעגען־צו קנויטלעך איינער דעם אַנדערען, און קאַבצאַנסק קאָכט.

אינמיטענדרינען, ווי דאָ טהוט זיך אַזוינס, העכערט דער פּריץ דעם צינז פון די קאַבצאַנסקער הייזער, אַ צעהן מאָל מעהר ווי פריהער, און לאָזט מודיע זיין די בעלי־הבתים מיט דעם הארבען וואָרט, צו ער

װעט איינעבען פּאַרטאַלנע װאו מען בעדאַרף, אַז מען זאָל יענע, װאָס װילען ניט צאָהלען װיפיעל ער האָט נעשטעלט, אַרויסטרייבען פון זייערע הייזער, װאָס שטעהען אויף זיין גרונט. עס װערט אַ גערודער, אַ קאָבעניש אין דער גאַנצער שטאָדט:

— גװאַלד, רבונו של עולם, ס'איז דאָ נישט אויסצוהאַלטען, ס'איז שוין איבער די כחות!

לויפט מען דאָך, װי דער שטייגער איז, אין הויף, צום פּריץ, אדוני פּריץ! שרייט מען, פאַלענדיג איהם צו די פיס! אַ, זאָל ברומען דיין רחמנות אויף אונז! — דער פּריץ אָבער ענטפערט נישט קיין װאָרט. ברומען ברומט אפילו — נאָר דאָס ברומען הינט, דער פּריץ האָט אָנגערייצט אויף זיי זיינע הינט, חאַפּט מען די פיס אויף די פּלייצעס און מען אַנטלויפט... אַז בקשות העלפען נישט, מאַכט מען זיך הארץ — שטעלען זיך דעם פּריץ אַקעגען. װאָס הייסט? טענה'ט מען, צינז איז צינז, איין מקח אויף תמיד, די הייזער זענען אונזערע, פון אבות אבותינו. װיל ער נישט מיט גוטען, מוז מען זיך מיט איהם לאָדען. אדרבה, טאַקי איינגעבען. נישקשה, ס'איז דאָך דאָ עפּים יושר. מענשליכקייט אויף דער װעלט!

האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, אַ נייעם עסק! בעדאַרף מען דאָך שתדלנים, אָך, דערויף זענען דאָך עפּים דאָ מענשלעך, יענע בריה'ס־מענשלעך! עס פערשטעהט זיך, מען קלייבט זיי אויס צו שיקען אַהינצו, אין דער גובערניע. בעדאַרף מען דאָך אויף הוצאות, אַ פאָהר אַהין, אַ פאָהר צוריק, אַניעס, אַ טרונק קאָסט דאָך געלד, און װאו זענען װייבער? די װייבער אין דער היים איבערלאָזען בעדאַרף מען דאָך עפּים אויך. — טרעסעלט מען אויס אַלע פּושקעס. פון יענעם געלד, װאָס פון די בהמות, פאַרנעהמט מען אויך. קאַבצאַנסק ברענט זיך אויס. קאַבצאַנסק טהוט זיך אַריין אינגאַנצען אין „זאַקאָנעס", קינד־און־קייט שאַרפען דעם מוח, טהוען־אויף סברות, װי די געלערענטע אַדװאָקאַטען. ס'איז דאָ צװישען זיי אויך, אָהן עין־הרע, פיעל גרויסע און קליינע יאַבעדניקעס, קאַבצאַנסק ליגט אין קאָפּ נישט מעהר װי איהר משפּט, עס קריכט איהר אַרויס די אויגען װאַרטענדיג דעם סוף. ברוך־השם, זיך דערלעבט. עס הויבט זיך אָן דאָס לאָדעניש — און מען פערשפּילט! — באשר װאָס איז? לערענט מען דאַרט דעם פּשט, צינז, אמת טאַקי, טאָר אַ פּריץ נישט, על פּי דין, העכערן; נאָר אַזוי װי פאַר עטליכע יאָהר צוריק האָט דער קאַבצאַנסקער דוקעם מוסיף געװע־

פאר איטליכען בעל־הבית אין קאבצאנסק עטליכע קאפיקעס אויף דעם צינז, און קיינער האט זיך ניט געמאכט דערויס און בשעת צאהלען נאך צושריבען זיך ביי איהם אויף פאפיר, הייסט דאך עס שוין זינט דענסט־מאל, אז זיי, די קאבצאנסקער בעלי־הבתים, זיצען אויף דעם דוקעס׳ם ערד נישט בתורת צינז ווי פריהער, נאר בתורת ארענדע, און די ארענדע האט דער דוקעס רעכט, על־פי־דין, צו העכערן ווען ער חיל און וויפיעל ער חיל. לא די וואס פערשפיעלט, בעדארף נאך קאבצאנסק צאהלען די הוצאות פונ׳ם משפט, עפים נאר א גרודע געלד!

אט ווי קאבצאנסק איז פערקראכען פון איין צרה אין דער אנדע־רער, און האט זיך שטארק פערפלאנטעט! נאר ווי אבער פלאנטעט מען זיך דא ארויס? אין איין אנדער צייט, אז קאבצאנסק זאל געווען זיין אין דער קלעם, וואלט זי, נעבעך, טאקי קיין עצה זיך נישט געקענט געבען. משטיינס־געזאגט, חער? היינט אבער איז נישט דאס קאבצאנסק וואס פריהער. היינט איז דער עולם איהרער נאך עפים אנדערש. די שטענדיגע מהומות, חאס אין דער לעצטער צייט, האבען איהם צוקאכט דאס בלוט, צורייצט, אויפגעוועקט אין איהם דעם עזות־פנים. א קאב־צאנסקער יוד היינט איז פלאם־פייער, שטארק אנגעלאדען, נאר עפים א ווארט נישט אזוי ווי ער וויל, שיסט ער אוים מיט שארפע, שטעכע־דיגע ווערטער, וואס פליהען מיט אימפעט איהם פונ׳ם מויל אויף שרויפען. די שטענדיגע עסקים, וואס אין דער לעצטער צייט, האבען געמאכט פון די קאבצאנסקער ווילדע חכמים, עצות־געבער, דעות־זאגער אין האנדעל, אין לאדעניש, אין באנקירסקע און אלע אנדערע מינ־נעשעפטען, וואס אין דער חעלט, דיפלאמאטיע, פאליטיקע, א שטיינער, פראמאקאלען, אפעליאציעס, וכדומה — דאס זענען אזעלכע זאכען, וואס יונגלעך, קלויזניקעס, האלטען עס שטענדיג אין מויל און זענען זיך דרינען מפלפל. מיט עצות האט קאבצאנסק, ברוך־השם, שוין נישט נעהאט וואס צו זארגען. דאס אומגליק אבער איז, חאס צופיעל. א טייל האבען געזאגט, מען זאל אונטערשיקען צום פריץ איינעם פון זיינע מקורבים, בעטען רחמים, שטיצענדיג זיך אויף דעם עולם׳ס א ווערטיל: אז מען קען ניט אריבער, מוז מען ארונטער. חידער א טייל האבען געזאגט: יא און ניין! אונטערשיקען דא, טאקי אונטערשיקען, נאר בעטען רחמים גלאט פראסט, ניין! עס בעדארף זיין מיט פאליטיקע — א שטיינער, געבען איהם אין לביעם אנצוהערעניש מיט א פרעג: וואס פאר א ווערטה קען האבען זיין קאבצאנסק אהן קאבצאנסקער לטשל?..

און נאָך א טייל האָבען געשריגען: עט! אויף רחמנות, אויף יושר איז לאַנג צו וואַרטען, אָנצוהערעניש איז גאָר נישט. דאָס בעסטע מיטעל איז איין אַפּעליאַציע אַהין, אין די הויכע פענסטער, נישקשה, א עדה מענשען, אַבי זי וויל נאָר, וועט אויספיהרען... הכלל, די אַזוי, יענע אַזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און וויפיעל דעות, אַזויפיעל צדדים. קאַבצאַנסק פערקריכט ווייטער און פערפּלאָנטעט זיך נאָך מעהר!

נוט יום-טוב! — ס'איז פּסח. נאָך אַזויפיעל קאַפּדאַרעניש, אַזוי-פיעל בויכוועהטאָג אַריינגעבראַכט, געלויבט איז נאָט, דעם טייערען גאַסט, דעם פּסח! דער פּסח לאָזט זיך פיהלען אומעטום: אין שוהל, אין דער היים, אין דער לופט שמעקט מיט פּסח — מיט זיינע קניידלעך, זיינע חרעמזלעך און זיינע אַלע גוטע זאַכען. ער קריכט אויך אַריין איטליכען, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, טיעף אינוועניג אין דער נשמה. עס ווערט עפּיס ליכטיג, פרעהליך אויף דער נשמה, קאַבצאַנסק שיינט! אָרעם, נעבעך, נישט אַזוי געקליידט, רייך מיט דער מאָדע, א ווייס העמד צום לייב מיט א אַלטער שבת'דיגער קאַפּאָטע די נאַצע הלבשה — און שיינט! עסט נישט קיין אינדיקעס, קיין קאָמפּאָטען, טרינקט נישט טייערע ווייַנען! עסט, פון יוצא-וועגען, א שטיקעל פלייש מיט פריש אָנגעריבענעם חריין, א פאַסטערנאַק-צימעס! טרינקט לאַקריצע, דאָזינקעס-וויין א גלעזעל — און בעלעקט זיך, האָט הנאה! קוויקט זיך מיט „אתה בחרתנו", מיט די גוטע שטיקלעך פּיוט, מיט דעם גאַנצען יום-טוב'דיגען דאַוונען — און מען זעהט ווי זי שעפּט תענוג, עס קומט איהר צו א שטיק געזונד, עס רוהט עפּיס אויף איהר די שכינה.

בידנע קאַבצאַנסק, פערוואָגעלטע קאַבצאַנסק, נאָך אַזויפיעל צרות א גאַנץ יאָהר, האָב האָטש יום-טוב א רוהיגע מינוט!

שביעי של פסח, א פרעהליכער טאָג, ווען די יודען זענען איבער-געגאַנגען דעם ים, און די מצרים, די נאָכיאָגער זייערע, זענען דערטרונ-קען געוואָרען דאָרט; ווען קאַבצאַנסק איז געווען יום-טוב'דיג, פול מיט האָפנונג צו השם-יתברך, דעם בעשיצער פון זיין געליבט פאָלק ישראל אין אַלע צייטען, פּלוצים ווערט א רעש, א געוואַלד: מען גערהט! — הע-הע, דעם פּריץ'ס לייט, גאַנצע חאָפּטעס, געהען מיט א פייפערייַ, סווישטשעריי, שלאָגען-אויס פענסטער, ברעכען אויבענס, רייסען בעט-געוואַנד! וואָס איז? דער פּריץ הייסט טרייבען יודען גנבים, שווינד-לער, בלוטזויגער, וואָס האָבען זיך פערקליבען צו איהם אין

שכנות, אין זיינע הייזער, און ווילען נישט צאָהלען קיין ערענדע-געלד. אַצונד לעהרנען עס זיינע לייט מיט קאַבצאַנסק בלק!

ביז נאַכט האָבען די דאָזיגע רבי׳ס מיט דער היינט-מאָדישער מעטאָדע געענדיגט פון בלק איין פרשה, איין גאַס הייסט עס, די טונע-יאַדעווקער גאַס, לעת-עתה, וואו עס זיצען די עכטע בלוטזויגער, די אמת׳ע קאַבצאַנסקער קבצנים, און די איבעריגע אָבגעלעגט אויף שפעטער אביסעל. יודישע קינדער, גוט אָנגעלערענטע, וואַלגערען זיך נאַקעטע, הונגעריגע אין נעץ, אין קעלט, אויף די גאַסען, אונטער דעם פרייעם הימעל.

אוי וועה, שרייט קאַבצאַנסק, א דונער האָט מיך געטראָפען!

וואָס-זשע, נעבעך, טהוען יודישע קינדער! וואַלגערן זיך דאָ אויף דער גאַס איז קיין תכלית נישט, שרייען איז אויך נים קיין גוטער משא-ומתן, נעהמען יודעלעך און ריהרען זיך פון אָרט: א טייל שלעפען זיך אַוועק ווייט אין עק וועלט און א טייל שטופען זיך אַריין דערווייל אין ניי-קאַבצאַנסק, מאַכען דאָרט אָן אַנ׳ענגשאַפט און שטעהען די ניי-קאַבצאַנסקער אין דער גרגרת. און דאָס פערשטעהט דאָך אפילו א קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך, נישט-דאָ-געדאַכט, א ביין אין האַלז, הוסט מען, קייכט מען מיט אַלע כוחות, פונ׳ם ביין ווי-ס׳איז פטור צו ווערען, דעריבער האָבען די ניי-קאַבצאַנסקער, נעבעך, גאָר נישט ווילענדיג שטאַרק זיך צוהוסט, דאָס הייסט געאַרבייט אויף אַלע כלים, ווי לייז צו ווערען פון אַזאַ אָנשיקעניש, פון אַזוינע כפול-שמונה׳דיגע קבצנים, און געזוכט מיטעל, ווי צו שטילען דאָס פייער אין אַלט-קאַבצאַנסק, אַז זייערע ברידערלעך דאָרט זאָלען מעהר נישט קומען צו אַזאַ מיאוס׳ער לאַגע, זאָלען זיצען רוהיג ביי זיך אין דער היים און אויך זיי אויף ווייט׳ר לאָזען צו רוה. ביים פריץ זענען זיי געווען שטיקלעך תקיפים, קיין סכסוכים צווישען זיי מיט איהם איז קיינמאָל נישט געווען, און אַרויס-שטעלען זיך איהם אַקעגען פאַר דעם מקום קדוש מיט דער שטאָט דאָרט, האָבען זיי אַפילו אין זינען נישט געהאַט... ווייסענדיג זעהר גוט זיין קאַפריז. אַלצדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצוגעבען, נאָר נישט אויף קיין האָר פון זיין קאַפריז. בכן קומען זיי צו חייקיל-חייב׳ן מיט אַזאַ פלאַן:

— הערט אויס, רב חייקיל-חיים! מיט קאַבצאַנסק שטעהט עס אַצונד שמאָל. אַז אַך-און-וועה צו איהר, צו וואָס זי איז געקומען פאַר איהרע זינד! זי ברויכט באַלד טאַקי הילף. מיט א פריץ מאַכט מען

נישט מיט געוואַלד. דער פּריץ איז אַ פּריץ און קאַבצאַנסק איז קאַבצאַנסק. מען בעדאַרף נאָכגעבען זיין שגעון. מיט דער צייט קען ער ווערען ווייך ווי טייג, חאָטש צולעגען איהם צו אַ געשוויר. נאָר אַצונד לאָזט אונז אָב, אָט דעם קאַפּריז... קורץ גערעדט, רב חייקיל־חיים מאַכט זיך ניט וויסענדיג אַצונד פון דער שטאָט אין מזרח־וואַנד, איבער וועלכע עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פערקאָכט. און כדי פערבלענדען דעם דוקעס די אויגען, ער זאָל מיינען, אַז איהר האָט זי שוין מעהר אין זינען נישט, נעהמט אָן, זייט אַזויפיעל גוט, אָט די שטאָט, וועלכע מען לעגט אייך איצט פאַר, אויך טאַקי אין מזרח־וואַנד, נאָר ערגיץ אַנדערש, ווייטער אַביסעל. אין פאַלעש פון דער אַלטער שוהל געפינט זיך, ווייסט איהר דאָך, אַ פינסטער קעמעריל, אַ לעדיגס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמעריל גוט צורעכט מאַכען מיט אַיין אָרון קודש, מיט אַלצדינג ווי אַ שטיבעל בעדאַרף זיין, פאַר אייך מיט אייערע לייט. וואו איהר וועט זיין דערוייל, — פאַרשטעהט איהר? — די גאַנצע בעלי־בתים. — ווי באַלד איהר טהוט עס, וועט געשטילט ווערען דעם פּריץ'ס כעס און ממילא פאַרבעסערט ווערען די יודישע לאַגע... שונאים, ווי אַ רב שמעלקי, אַ שטיינער, וועלען אויך פערשטומט ווערען, בלייבענדיג דאָ אַליין די איינציגע פיינע בריות, און אומגעשטערט פאַר־נעהמען צו זיך די אַלע כבודים, נבאות, עליות וכדומה — לאָזען זיי זיך דערמיט וואַרגען!

פון חייקיל־חיים'ס וועגען, און אַ טייל פון זיינע לייט וואָלט די זאַך גאָר ניט קרום געווען, הא, אפשר איז באמת טאַקי דערווייל אַ סבראַ! פאַר וואָס ניט? נאָר פאַר נעהיסע מענשלעך, כלי־קודש, איז דער דאָזיגער פּלאַן געווען אַ סם. ס'טייטש, אַז אוים מחלוקת, אוים פייער, ווי־זשע וועלען זיי ברענגען אַ וועלט? לאַ! האָבען זיי געשריען, אוים דער הויט געשפּרונגען און אויפגעריהרט גאַנץ קאַבצאַנסק.

און ווי האַלט עס אין קאַבצאַנסק אַצונד?

אוי ווי שלעכט, ס'איז אַ מהומה, יודען שלעפען זיך אַוועק מיט די טאַרבעס איז דער ווייטער וועלט — און ס'איז אַ מעשה אָהן אַיין עק!...

די אַנטדעקונג פון וואַהלין

די ענטדעקונג פון וואהלין

גענומען פון די כראָניקעס.

אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער בעוואוסטער שרפה האָט זיך אָנגע־
הויבען אין דער ליטאָ, לויט ווי עס שטעהט אין די כראָניקעס, דער
גרויסער הונגער, נישט היינט געדאַכט.

עד היום לינט יענע שווערע ביטערע צייט יודישע קינדער אין
טעם. אַלטע לייט אַז זיי דערצעהלען היינט די שטאַרקע נויט, וועלכע
מענשען, געבעך, זענען דערכּטמאָל בּשעת דעם הונגער אויסגעשטאַנען,
שטעלט זיך פּשוט די האָר קאַפּויר הערענדיג. הונגעריגע, אָרעמינקע
מענשען, אויסגעדאַרטע־אויסגעדייוורטע. הויט און ביין מיט סמאַהע אויף
די ליפּען, איינגעפאַלענע באַקען און משונה אויסגעשטעלטע גלעזערנע
אויגען, האָבען ווי די פּער׳כמ׳טע מיז אומעטום זיך אַרומגעבלאָנקעט,
קוים פלאָנטענדיג מיט די פיס, געזוכט, געניסטערט וואָס ס׳איז עפּיס
עסענוואַרג, גאָרנישט איבערצוקלייבען: גראָז איז אויך סחורה, זיך נים
גע׳מיאוס׳ט אַפילו דערמיט, וואָס ליגט, פוילט אין דעם מיסט. הונגער —
דאָס איז איינס פון די ערגסטע אָנשיקענישען, דאָס איז אַ מין ליידען,
ווי ברענען פּאַמעליכען אָהן אַ אויפהער אויפ׳ן שטיל פייערל. מען קען
זיך שוין פאָרשטעלען, ווי גרויס דאָס עלענד איז געווען אין דעם ליטווי־

שען שטעדטיל דלפוניחקע, וואָס איז אָנגעוועצט געדיכט מיט יודען, אָהן עין־הרע, מיינסטענס, ווי דער שטיינער איז, קבצנים, נעבעך. נאָר אין די גוטע יאָהרען אפילו האָבען דלפוניוקער יודען זיך אויך נישט קיינמאָל זאַט אָנגעגעסען. א הערינג מיט א ביסעל ליאַק דערצו, איינצוטונקען דערינען א שטיקעל ברויט — דאָס זענען צוויי שפּייזען אַזוינע, מיט וועלכע מען האָט געוועהנטליך זעהר שען יוצא געווען דעם מיטאָג. א קרופּניק — נעמליך: א מין געקעכטס פון וואַסער מיט אביסעל גרויפּען, פערווייסט לפנים מיט א קאַפּעלע מילך, אָדער עטליכע גע־קאָכטע קאַרטאָפעל, — אַזוינס האָט שוין געהייסען עפּיס נאָר עולם הזה, א סעודה ווי ביי שלמה המלך אין זיין צייט! אַצונד איז זעהר גרינג זיך צו מאַכען א געדראַנג: ווען אין די גוטע יאָהרען אַזוי, וואָס־זשע האָט שוין געקענט זיין פּאַר א מין עסען בשעת הונגער־צייט?! יאָ, דער דלפוניוקער אָרימער עולם איז טאַקי באמת, נישט נאָר ווי עס רעדט זיך, געשוואָלען געוואָרען פאַר הונגער, געשוואָלען וואָס געשוואָלען הייסט. אי, וואָס, ווי געשיקט זיך עס אַזוי צו לעבען? נאַרישקייטען! א שאלה אביסעל אויף יודען? ביי יודען איז מעגליך אַלצדינג, אַזאַ מין לעבען אויך. יודען האָבען א נאַט!...

צו דעם הונגער האָט זיך נאָך צוגעוואָרפען א מגפה, עפּיס א מין אונטערגאַנג, א היציגע קראַנקייט אַזוינע. מענשען זענען געפאַלען ווי די פליגען און קליינע קינדער זענען אַוועק פון סקאַרלאַטינע, נישט־דאַ־געדאַכט, אין דעם עולם איז געוואָרען א ליאַרם, א געשריי: חטאים! אַנדערש האָט זיך עס נישט געקענט לעגען טאַקי אויף דעם מוח, וואָרום פונוואַנען האָט זיך עס פלוצים גענומען אַזאַ קרענק אויף א כלל ישראל? ס'איז שייך צו זאָגען א קרענק דעם, יענעם, אָבער איטליכען, ווי געשיקט זיך עס? זאָגען ווידער, אַז געקומען איז עס דאַריבער, וואָס אין דער שטאָדט איז נישטאָ קיין דאָקטאָר, דאָס איז אודאי קרום. וואָרום פאַר וואָס איז עס געקומען גראָד דענסטמאָל — בשעת דעם הונגער און נישט פריהער? נישט אַנדערש טאַקי מוז מען זאָגען — חטאים!... מען איז גוזר תענית. מען פאַסט קליין און גרויס, מעוברת'ע אפילו אויך. פון תהלים איז קיין רעדע נישט, מען זאָגט תהלים פון פריה ביז פאַרנאַכט, מען מאַכט אסיפות, מען קלייבט אויס א קאָמיסיע יודען עפּיס צוטאָן אָקעגען די חטאים, און צוליעב די הוצאות דערויף העכערט מען א קאָפּיקע טאַקסע אויף דעם פונט פלייש. די קאָמיסיע נעהמט הויז צו הויז איבערצוקוקען די מזוזות: טאָמער עפּעס נישט אַזוי

מאכט מען פסול; צו בעטראכטען, ווי שטעהען פון פארפאלקען, פון שכנים אין איין צימער די בעטען, נישט צו נאהענט אפשר איינע צו די אנדערע, חס־ושלום... הכלל, די קאמיסיע איז נישט פויל, מען קוקט, מען רוקט־איבער בעטען אהין בעטען אהער, — אומזיסט אבער די מיה — מען שטארבט! שווייגט מען דאך מסתמא נישט און מען נעברויכט נאך מיטעל: ווייבער מעסטען פעלד, רייסען קברים, פאלען אריין אין ארון־קודש מיט א געשריי, א נעוויין, מנידים דרשה'נען, שטראפען דעם עולם: געוואלד, יודען, שלאגט זיך אשמנו טהוט תשובה, יודישע קינדער! עס העלפט נישט — מען שטארבט!...

ווי באלד אזוי, מוז מען דאך שוין טאקי איינוועדען אלע כחות, פריוועט טאן דאס לעצטע, וואס מען קען. העכערט מען נאך א קאפיקע אויף דעם פונט פלייש און מען אכטעט אב אהער אין שטעדטיל דעם בעריהמטען חאנדריקעווער רב. צו איהם זעצט מען צו דעם דלפוניווי־קער רב מיט די דיינים און נאך עטליכע שענע־בשר'ע יודען. מען לאזט אויסרופען אין אלע שוהלען בחרם יהושע בן־נון, אז ווער עס ווייסט עפים א חטא, ווי הייסט מען עס... אויף וועמען ס'איז, זאל קומען מודיע זיין דעם בית־דין צדק, וואס זיצט אלע טאג מכח די חטאים אין דעם קהל־שטיבעל. בית־דין שיקט רופען די טוקערין, פאר־הערט זי אין ווייבערשע זאכען, אין דינים פון מקוה און נעגעל־שניידען, מען ציהט ביי דער צונג געניטע... אלטע נבאי'טעם, צי ווייסען זיי נישט אפשר עפים אויף דער, אויף יענער וואס צו זאגען. די שטאדט וויגט זיך, א קאכעניש, א שושקעניש צווישען דעם עולם. עס טראגט זיך עפים ארום א קלאנג, א מומלען, מען טומעלט אויף איינעם עפים א אלמן און אויף איינער, א חצופה, א אשת־איש, עס קומט אן ביז דער קאמיסיע פון די רבנים, גרויסע לייט, בערען! זי לאזט רופען צו זיך יענעם, זאגט איהם מיט דעם הארבען ווארט: הולטיי, זיי זיך מודה!... זי איז איהם מתרה: מען וועט דיר, פושע ישראל, טאן דאס און דאס. אז עס העלפט נישט מיט בייזען, פריווט מען זיך מיט גוטען, מען בעט זיך, ווי פאר א גולן: געוואלד, האב רחמנות אויפ'ן פאלק ישראל, אויף א עדה יודען! געוואלד, וואס האסט־דו צו קליינע אומשול־דיגע קינדער, נעבעך? נאר רעד צו דער וואנד — דער פושע ישראל איז זיך נישט מודה. טהוט מען זיך א נעהם צו דער חצופה — הולטיי־קע, זיי זיך מודה! זי וויינט, חלש'ט, פארשטעהט כלומר'שט נישט, וואס מען וויל פון איהר האבען. ס'איז נאר ארויסגעווארפענע רעד, ז, די

קליפּה, איז זיך אויך נישט מודה. און דערוויל איז שלעכט — מען שטאַרבט! דער צאָרן איז אַזוי ווייט געגאַנגען ביז צום עק, עס האָט שוין אָנגעריהרט העט־העט סאַמע אין דעם שפּיץ. ס'איז פערשלאַפט געוואָרען און געשטאָרבען איינער פון די לומדים אין קלויז. אַ יוד אַ זקן, אַ פרומער, וואָס האָט געפּאַסט הפסקות, געדינט דעם בורא, אַוועקלעגענדיג פאַר איהם ממש דאָס גאַנצע געזונד... אַי־אַי! האָט מען געשריגען, אַז אַזעלכער שטאַרבט, איז שוין טאַקי אויס וועלט, איז שוין קיינער ניט זיכער מיט דעם לעבען. „אם לויתן בחכה הועלה. ווען אַזאַ שטאַרקער לויתן איז אויף דער ווענטקע געחאַפּט געוואָרען, מה יעשו דגי הרקק, וואָס־זשע זאָלען שוין טאָן מיר שלאַפּינקע פּישעלעך אין דער בלאָטע?" אַזוי האָט איהם מספּיד געווען דער שטאָדט־מגיד אויפ'ן שוהל־הויף צו דער לויה און דער עולם איז צוגאָסען געוואָרען פון טרערען. דערנאָך האָט מען דעם מת אין קיטעל אַריינגעשטעקט אַ קוויטעל — דאָס איז געווען אַ „פּראָשעניע" צו גאָט, זעהר וואויל אָנגעשריבען בישיבה של מטה אין דער קאָמיסיע פון'ם בית־דין, על דעת הקהל, אין דעם נאָמען פון'ם גאַנצען שטעדטיל. „געה — האָט מען דעם מת געזאָגט — געה זיי אונזער שליח, חי באַלד דו וועסט קומען אַהין, זאָלסט־דו עס איבערגעבען אונזער פאָטער אין הימעל, זיך מיהען דאָרט פאַר דעם כסא הכבוד, זיין אַ גוטער מליץ, ער זאָל זיך דערבאַרמען אויף אונז, יודישע קינדער, נישט זיין אַזוי שטאַרק אין כעס, ברוגז אויף אונז אַ שרעק, און זאָל זאָגען דעם מלאך־המות: גענוג, לעג דעם חלף צוריק אין שיידעל אַריין! ער זאָל אויך אָנשרייען אויף דעם שטן דאָרט און אויף די אַלע משטינים דאָ, אַז עס זאָל זיי פערשטאָפּט ווערען דאָס מויל, עס זאָל זיי... א. ז. ו. א. ז. ו.

פאַר יודען אַזוינע, וואָס גלויבען יענעם אויפ'ן וואָרט, נישט אַריינלאָזען זיך, חלילה, אין ווייטע חקירות, טאָמער איז עס אַזוי, טאָמער אַזוי. און טאָמער איז נאָר די גאַנצע זאַך אַ ליגען — זיי וועט גאַנץ געוויס גענוג זיין דאָס ביסעל, וואָס איז געזאָגט געוואָרען דאָ פון יענעם קוויטעל. יענע אָבער, וואָס האָבען אַ נאַטור נישט צו גלויבען דעם עהרליכסטען יודען אַפילו, ביז זיי זעהען נישט אַליין מיט זייערע אויגען, שוואַרץ אויף ווייס, פאַר זיי איז דאָ איין ענטפער: געהט, זייט מוהל, און לייענט אַליין מיט אייער כבוד אין דלפוניווקער פּנקס, וואו די גאַנצע מעשה געפינט זיך כתוב וחתום מיט עדות כשר'ע, פיינע בריות, גרויסע לייט, און וואָס פון דאָרטען איז עס דערנאָך איבערגעשריבען געוואָרען אין די

כראָניקעס מיט אַ גאַנצער ממרא פֿונ'ם שרייבער דאָרט, אויסלאָזענדיג זיך לסוף אַזוי: „היינט פֿרעג איך אייך, רבותי, מה נשתנה, מיט וואָס, אַ שטייגער, זאָל אַ דעפּוטאַציע צום רבונו של עולם דורך אַ מת אויף יענער וועלט זיין מעהר משונה ווי דעפּוטאַציעס צו גרויסע פּריצים דורך לעבעדיגע מתים דאָ אויף דער וועלט? נאָר ווי די מעשה איז, יענע האָט בעשיינפּערליך געהאָלפֿען. אין אַ צייט אַרום נאָך דעם קוויטעל איז די מגפה טאַקי געשטילט געוואָרען — און ליהודים אין שטעדטיל, אַ שמחה אַ פֿרייד אויף יודישע קינדער!"

טאַקי גאַנץ אמת, דאָס יאָהר האָבען יודישע קינדער, לויט אַלטע לייט דערצעהלען, געמאַכט סוכות גאָר אַנטיק, אין פֿאַריז האָט מען קיין בעסערע נישט געקענט האָבען. ס'איז געווען גענוג מאַטעריאַל פֿון דער שרפה די סוכות צו בויען, פֿערשפּאָרט בענוצען דערצו, ווי געוועהנטליך, לאָקשענברעטלעך, טשאָלענטברעטלעך, נאָך און נאָך אַזוינע מיני ברעטלעך. פֿלאַץ פֿאַר די סוכות איז אויך געווען גענוג, נישט פֿעררוקט, ווי אַלע יאָהר, ערגיץ אין אַ לאָך, נעבען שטאַל און אומריינע ערטער, מחילה. היינט האָט מען מקיים געווען זיצען און שלאָפֿען אין סוכה ווי אין שטוב אויפֿ'ן רעכטען אמת טאַקי, נישט גלאַט אַזוי זיך. יודען האָבען פֿערבראַכט דעם יום־טוב פֿרעהליך, נישט געזאָרגט, געלויבט גאָט און געהאָפֿט צו זיין ליבען נאָמען מיט בטחון.

און גאָט ברוך־הוא האָט זיינע דלפֿוניוקער בעלי־בטחון'ס, נישקשה, נישט פֿערלאָזען. פֿון די אומגליקען האָט זיך פֿאַר זיי אויסגעלאָזט גאָר אַ גליק, און דורך די נויטען, שווערע ביטערע צרות האָט זיך זיי געעפֿענט אַ וועג אין אַ נייע לאַנד — אין וואָהלין, הייסט עס, אַ געבענשט אָרט מיט אַל־דאָס גוטס, וואָס זייער פֿוס איז דאָרט קיינמאָל נישט געווען.

ענטדעקט וואָהלין האָבען די משולחים, וועלכע דלפֿוניוקע האָט נאָך דער שרפה אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט קלייבען געלד. לאָז מען נאָר קיין טעות נישט האָבען, אַז אַרויסגעשיקט מיינט מען מיט געוואַלד, דאָס הייסט, מען האָט זיי גענויט פֿון קהל, אַלע אין איין קול: טהוט אונז די טובה און פֿאָהרט מאַכען געלד! חלילה, ביי יודען זאָל זיך אַזוינס טרעפֿען. וואָס דען? גלאַט אַזוי זיך, דריי פֿיינע מענשען, מיטבעדערפֿטיגע, בעפֿאַלען מיט ווייב און קינדער, אָהן אַ שום פּרנסה, נעבעך, ווי דער שטייגער איז, האָבען מיט דעם נויטען ווילען גענומען פֿאַר מצוה אויף זיך די גרויסע טרחא צו זיין משולחים לטובה פֿאַר

א שטאָדט יודען, נעבעך, און זיך געלאָזט אין דער וועלט אַריין. מען האָט זיי פערזאָרגט מיט כתבים, אונטערגעשריבען פונ׳ם גאַנצען כלי-קודש, פאַרנעהמסטע לייט, אין וועלכע מען האָט מיט הויכע מליצות געשילדערט דאָס אָנשיקעניש, וואָס אויף דער קהילה זייערער איז אָנגע-שיקט געוואָרען, און געבעטען מיט אַלע מיני געבעט די קינדער ישראל, רחמנות צו האָבען אויף די נשרפים, נעבעך, און געבען די משולחים נדבות, איטליכער כפי זיין פאַרמעגליכקייט. עס פאַרשטעהט זיך, אַז חוץ די כתבים האָט מען ביים אַרויספאָהר געמוזט געבען די משולחים געלט אויך, אויף די נויטיגע הוצאות פאַר זיך אַליין און אויף איבער-צולאָזען צום לעבען זייערע ווייבער און קינדער. עס האָט געקאָסט אמת טאַקי נישט טייער — איין קאָפּיקע נאָר האָט מען געהעכערט אויף דעם פונט פלייש!

א לאַנגע צייט איז פון די משולחים נישט געווען קיין שום ידיעה, גלייך ווי אין וואַסער אַריינגעפאַלען. ס׳איז איטליכען אין שטעדטיל געווען אַ גרוים וואונדער, נאָר ניט צו פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אַזוינס בעטייטען! מען האָט זיך געוואונדערט, געוואונדערט ביז מען האָט זיך אויפגעהערט צו וואונדערן. מען וואָלט זיך אין די משולחים שוין געווען נאָר פאַרגעסען, מוחל געווען אַלץ מיט-איינאַנדער, ווען נישט די ווייבער זייערע, וואָס האָבען געפאָדערט ביים שטעדטיל מזונות, געשריגען, גע-פילדערט: געוואַלד! פאַר וואָס זאָלען מיר זיין עגונות, פערוויסטען אונזערע יאָהרען, ליידען פאַר אַנדערע? דאָס שטעדטיל האָט געמוזט אויסשטעהן זייערע טענות און געשפּייזט די לעבעדיגע אַלמנות. מילא. וואָס זאָל מען טאָן? איז נאָך אַ קאָפּיקע אויפ׳ן פונט פלייש!

פּלוצלים, גאָר אומגעריכט, קומט אָן צום רב פון די משולחים אַ בריעף פול מיט התנצלות, אַ פאַרענטפערן זיך אויף דעם לאַנגען שטיל-שווייגען, און מיט אַ קלאָגען זיך אויף דעם פינסטערען מזל, אַז נשרפים איז נאָר ניט אַזאַ געהויבענע סחורה, ווי מען האָט געמיינט. גענוג נשרפים אַזוינע און אַזוינע שלעפען זיך אין דער וועלט אַרום. ס׳איז געוואָרען עפּיס ווי אַ גאַנג-וועגעלע, אַ חוק, אַז ווי באַלד עס הויבט זיך אָן דער זומער, הויבען אָן יודישע שטעדטלעך צו ברענען. עס פאָהרען אויך אַרום משולחים פון ישיבות, משולחים פון מאיר-בעל-הנס, משולחים׳ס משולחים, ירושלמים, עגונות, אייניקלעך און יודען מיט כתבים פון אַלערליי סאָרטען, וועלכע מען וויל. בכן איז שפּל... דאָס ביסעל געלד, וואָס זיי האָבען געמאַכט האָט געקלעקט קוים אויף הוצאות. עס

קומט זיי נאָך אַרויס, נאָר זיי זענען מוחל, נאָט זאָל זיי בעצאָהלען פאַר זייער מיה. די ווייבער איז אויך אָנגעקומען בריעף, נאָך מיט אַביסעל געלד דערצו, פון די מאַנען זייערע, וואָס בעטען זיי שטאַרק מחילה פאַר דעם שווייגען ביז אַהער, מסתמא איז רעכט, מסתמא אַז זיי האָבען געשוויגען, האָבען זיי געוואוסט פאַר וואָס... געפינען, געפינען זיי זיך אין וואָהלין, זעהר אַ פעט ווינקעל, וואו זיי וועלען פערבלייבען אויף תמיד און, אם־ירצה־השם, מיט דער צייט מאַכען עפּיס אַ שטיקעל עסק. לעת־עתה קנעלען זיי אונטער. וואָרום אַזוי פּאַסט עס זיי צום עסק מכּמה וכמה טעמים... אין אַ קורצער צייט אַרום — אַזוי שרייבען זיי — וועלען מיר אייך אַלע אַרויסנעהמען צו זיך, וועט אייך מיט דעם אויבערשטענס הילף פאַרענטפערט ווערען אַלע קשיות. דערוויל לאָז זיין אַלצדינג בסוד. למען־השם, שווייגט, זאָגט נישט קיינעם, וואו מיר זענען, וואָרום דאָס טויג נישט מחמת פיעל טעמים. וד"ל.

נאָר ווייבער זאָלען האַלטען אַ סוד, און נאָך דריי ווייבער מיט־אַ־מאָל, אַזוינס האָט זיך נאָך נישט געטראָפען זינט די וועלט שטעהט. עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס פרייד האָט זיך זיי געשאָטען ניין מאָס רעד פון׳ם מויל ווי פון אַ לעבערדיגען זאַק. זיי האָבען דערצעהלט איטליכען די גרויסע גליקען זייערע, אָבגעלויבט אין טאָג אַריין וואָהלין מיט געטאָקטע ליגען, אַז דאָרט איז דאָ פון פויגעל־מילך, געלד וואַלגערט זיך אין די גאַסען, און מלמדים נילט מען דאָרט אָב, זיי געהען אין גאָלד. הערענדיג אַזוינס מאַכען יודען נישט לאַנג שיהות, נעהמען די פּיס אויף די פּלייצעס און לאָזען זיך אַוועק קיין וואָהלין. אויף דלפוניוקע קוקענדיג האָבען אויך פון אַנדערע ליטווישע שטעדט יודען זיך אָנגעהויבען אַוועקצולאָזען אַהין. מען בעדאַרף וויסען, אַז אונטער דעם נאָמען וואָהלין האָט געהייסען און הייסט נאָך היינט ביי יודען נישט נאָר וואָהלינער גובערניע אַליין, אַלא וואָס דען אויך פּאָדאָליע און בעסאַראַביע, דער גאַנצער געגענד, וואָס ביי אונז צו דרום-זייט. אַזוי ווי ביי וואַרשויער יודען, אַ שטייגער, הייסען אַלע, נישט קיין פּוילישע, אי ליטווישע אי וואָהלינער יודען — ליטוואַקעס.

דאָס-אייגענע וואָס אַמעריקא איז פאַר אונז יודען היינטיגע צייטען איז וואָהלין פאַר זיי געוועזען דענסטמאָל אין יענער צייט. דער אונטערשייד איז נאָר אַט וואָס: אין אַמעריקא פּאָהרט מען מיט דעם ים, אין

אַ דאַמשיק, אַקעגען אַ פּאָר וואָכען, און אין וואָהלין האָט מען זיך געשלעפּט מיט דער יבשה צו־פוס גוטע עטליכע וואָכען. און אַמאָל אויך נאָך מעהר, אבשטעלענדיג זיך ביים וועג — געהענדיג אין שטעדטלעך, צווישען יודען רחמנים בני רחמנים... אין אמעריקא זענען יודען, ביים אָנקומען, געוועהנליך טאנדעטניקעס, אַרומגעהערס מיט פּעקלעך סחורה – שמאָכטעס, שניידער, אַרבייטער, אין פאַבריקעס, און אין וואָהלין זענען די ערשטע, וואָס האָבען זיך אָוועקגעלאָזט אַהין, געווען כמעט אַלע מלמדים.

דער שרייבער אין די כראָניקעס לאָזט אויס די דאָזיגע מעשה דאָרט אויפ'ן סוף מיט די ווערטער:

„די יודישע היסטאָריע, אין וועלכער די השגחה פון גאָט אויף זיין געליבט פאָלק, ענטפּלעקט זיך אַזוי בעשיינפּערליך איטליכען, וואָס האָט נאָר אויגען צו זעהן און שכל צו פאַרשטעהן – זי, די היסטאָריע הייסט עס, אינגאַנצען איז זי אַ שטענדיגע שלעפּעניש, אַ אייביגע אַרומוואַגלעניש פון אברהם אבינו ביז אַ ציינד. עס רוהט נישט, עס ראַסט נישט דאָס פאָלק ישראל!“.

אָט אַזוי, כמעט אין דעם נוסח, פלעגט אָפט דערצעהלען אונז, קינדער, די דאָזיגע מעשה מיין זיידע, עליו־השלום.

אַ דלפוניוועקער, שלים־מזלדיגער יוד איז געווען מיין זיידע! פּאָר צרות האָט ער בשעת דעם גרויסען הונגער זיך אָוועקגעלאָזט קיין וואָהלין, געענדערט קיין קישינעוו, די הויפּט־שטאָדט פון בעסאַראַביע – אַ לאַנד, וואָס פליסט מילך און האָניג. האָט געקנעלט דאָרט אינאיינעם מיט נאָך אַ סך דלפוניוועקער זיין גלייכען און געגעסען פיעל גוטס: געגעסען מאַמאַליגע, פאַרביסען מיט קאָדע, געטרונקען וויין און געלעבט רוהיג, אָרענטליך־פיין, ווי גאָט האָט געבאָטען, גלייך מיט אַלע דאָרטיגע יודען, און נישט געוואוסט פון קיין בייז.

ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געווען ריכטען, אַז מיר, זיין אייניקעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בעשעהרט זיין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט

מילך און האָניג, פליסט אַצונד, אוי־וועה — עס איז שווער צו זאָגען...
נאָר איך מענדעלי בין דערצו שוואַך, אלט. מיין איינציגער כח, אוי,
איז נישט מעהר, וויינען שטילערהייט פאַר זיך, וואַרגען זיך מיט טרעה־
רען, און צו די אלע פריהערדיגע, אלטע יודישע צרות צו־צושרייבען
אין די כראָניקעס אויך די היינטיגע, נייע צרה.

צום צענטן יאָרצייט פון
מענדעלע מוכר-ספרים
(שלום יעקב אַבראַמאָוויטש)

צום צענטן יאָרצייט האָט דער פאַרלאַג „מענדעלע“ אַרויסגעגעבן אַלע ווערק פון מענדעלע מו״ס אין אַ נייער, באַאַרבעטער און קאָנטראָלירטער אויסגאַבע. פאַר יעדן באַנד קומט אַן אַריינפיר און אויך אַ גענויע אָפּהאַנדלונג-כאַראַקטעריסטיק פון די ווערק.

אויסער די פריערדיקע צוואַנציק בענדער, האָט דער פאַרלאַג אַרויסגעגעבן צום יאָרצייט **נייע צוויי בענדער:** באַנד XXI „מעשיות וועגן מענדעלען“ און באַנד XXII „דער מענדעלע-טורעם“.

באַנד 1 מענדעלע מוכר-ספרים
(זיין לעבן און שאַפן)

באַנד 2 דאָס קליינע מענטשעלע

באַנד 3 פישקע דער קרומער

באַנד 4 די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָט-בעלי-טובות.

באַנד 5 די קליאַטשע

באַנד 6 לופט באַלאָן. דער פיש

באַנד 7 יודעל

באַנד 8 שבתדיקע זמירות. פרק-שירה

באַנד 9 מסעות בנימין השלישי

באַנד 10 דער פריזיוו

באַנד 11 דאָס ווינשפינגערל, I טייל

באַנד 12 דאָס ווינשפינגערל, II טייל

באַנד 13 צוריק אַהיים. אַלטע מעשה. שם און יפת אין וואַגאָן

באַנד 14 אין אַ שטורעם-צייט. אין דער ישיבה של מעלה. אַ סגולה צו יידישע צרות

באַנד 15 די נשרפים. ספר הבהמות. ספר הגלגולים. דאָס קעלבל

באַנד 16 שבת און יום-טוב. חג האָסיף. דער חילוף. שבת. וואָס הייסט חנוכה. אויף אַסיפות. אַ שטאָט אין מזרח-וואַנט. די אַנטדעקונג פון וואָלין.

באַנד 17 עלטערן און קינדער

באַנד 18 שלמה ר׳ חיימס (1 בוך)

באַנד 19 שלמה ר׳ חיימס (2 בוך)

באַנד 20 זכרונות וועגן מענדעלען

נייע צוויי בענדער

באַנד 21 מעשיות וועגן מענדעלען
מעשיות, זכרונות, עפּיזאָדן און קוריאָזן דערציילט פון שלום-עליכם, ציטראָן, אַב — סקי, ראַווניצקי, קלויזנער, שניאור, פיכמאַן א. אַ.

באַנד 22 מענדעלע-טורעם
אַרטיקלען פון פרץ, בערדיטשעווסקי, גינזבורג, דובנאָוו, דינעזאָן, בערקאָוויטש, ספּעקטאָר, ווייטער, גנעסין, פרילוצקי, ניגער, נאַדיר, אויסלענדער, דאָברושין, מייזיל, גראָס א. אַ.

די ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים זענען די גרונט-שטיינער פון דער יידישער ליטעראַטור. דאָס איז איר אָנהייב, איר ערשטער אויסדרוק פון קראַפט, פון פאָרם, פון שפּראַכלעכער און קינסטלערישער פאַרווירקלעכונג.

מענדעלע איז ביז היינט דער גרעסטער קינסטלער פון יידישן וואָרט.

זיין ווערק איז צום לערנען, צום שטודירן און צום געניסן צוגלייך.

מענדעלעס ווערק דאַרפן זיך געפינען אין יעדן יידישן הויז!

פאַרלאַג געזעלשאַפט „צענטראַל“ וואַרשע, נאַוואָליפּקי 7.